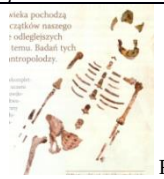
ANEKS
POSTACIE KOBIET I ODNIESIENIA DO KOBIECOŚCI –MATERIAŁ ANALITYCZNY

PRAHISTORIA

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA K. Kowalewski, I. Kąkolewski, A. Plumińska-Mieloch, *Bliżej historii, gimnazjum, klasa 1*, WSiP, Warszawa, 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Początki ludzkości i cywilizacje Bliskiego Wschodu				
Prehistoria – początki ludzkości	14		*„A to ciekawe… W okresie paleolitu funkcje kultowe pełniły zapewne kobiece figurki, nazwane przez odnajdujących je archeologów figurkami Wenus. Rzeźbiono je z nienaturalnie wielkimi atrybutami kobiecości, piersiami brzuchem i pośladkami, co może wskazywać, że używano ich podczas rytuałów związanych z płodnością i narodzinami”*	
	15	*„Kobiety z dziećmi pozostawały w pobliżu obozowiska i poszukiwały jadalnych roślin”*		
Rewolucja neolityczna czyli początki rolnictwa	18	*„Stałym zajęciem kobiet stało się przetwarzanie mleka na sery i jogurty, przyrządzanie posiłków i tkactwo…”* *„Podział pracy między kobietami i mężczyznami nie był jedynym podziałem wśród ludzi…”*		

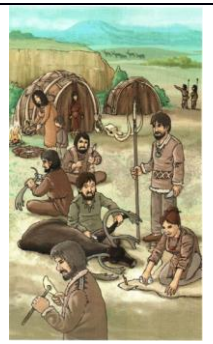
PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *klasa 1, Historia przez tysiąclecia i wieki,* WSiP, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
1. Prahistoria: pierwsi ludzie, pierwsze społeczeństwa				
1. 1. Czas koczowników	13	*„Znalezione figurki, rzeźby i ozdoby świadczą o poczuciu piękna ich twórców i potrzebie ich zaspokojenia. Istnieją także ślady kultu religijnego (figurki bogiń płodności).”*		 Repr. *„Głowa kobiety – tzw. pani w kapturze. Kilkucentymetrowa rzeźba z kości mamuta znaleziona w jaskini Brassempouy (…) we Francji”*

1. 2. Czas rolników	**15**			 Repr. *„Kobieta z misą. Figura z ok. IV tysiąclecia przed Chr.”*

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy pierwszej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2010				
Jednostka w podręczniku	**Nr str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I POCZATKI CYWILIZACJI				
				1. Prahistoria człowieka
Sztuka prahistoryczna	13			 Repr. *„Wenus z Willedorfu to figurka odnaleziona w Austrii, pochodząca sprzed około 23 tysięcy lat. Posążek kobiety o bardzo obfitych kształtach powstał najprawdopodobniej na potrzeby kultu płodności”*
„Tajemnice sprzed wieków. Lekcja na szóstkę” W laboratorium antropologa	15			 Repr. *„Odkryty w Etiopii szkielet australopiteka płci żeńskiej został nazwany Lucy. Pochodzi sprzed 3,5 miliona lat”*
				2. Czas wielkich przemian (neolit) **Brak odniesień do kobiet**

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Trzcionkowski, L. Wojciechowski, *Historia. Starożytność, średniowiecze. Podręcznik dla gimnazjum*. Klasa I, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania,**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
			I PRADZIEJE	
			1. Afryka- kolebka ludzkości	
Oto pierwszy człowiek	6		Dymek *„Lucy, to imię nadane przez badaczy kobiecie z gatunku australopitek, żyjącej w Etiopii 3,5 miliona lat temu. Skąd to imię? Otóż jej szkielet, jeden z najlepiej zachowanych szkieletów australopiteka znaleziono Etiopii w 1974 roku. W czasie pracy badacze słuchali z magnetofonu piosenki Beatlesów „Lucy in the Sky with Diamonds”*	 Repr. *„Obrobiony przez człowieka z paleolitu kawałek kamienia przedstawiający kobietę. Czy jej twórca umiał myśleć symbolicznie?”* Repr. *„Rekonstrukcja Lucy. Antropologowie, czyli badacze zajmujący się człowiekiem, próbuja odtworzyć wygląd i tryb życia wymarłych gatunków człowieka na podstawie ocalałych kości”.* Repr. *„Czaszka australopiteka. Pra-pra… babciu, dlaczego masz takie duże zęby?” Tak można by streścić pytanie, które zadają antropologowie badający kości naszych przodków (…)”*
1. Człowiek rozumny kolonizuje świat				
Łowcy- zbieracze w paleolicie	8	*„Zbieractwem zajmowały się przede wszystkim kobiety, którym pomagały dzieci. Mężczyźni natomiast zajmowali się łowiectwem. Podział zajęć na męskie i żeńskie przez długie tysiąclecia charakteryzował społeczeństwa ludzkie”*		
	9		Dymek *„Tato, tu są byki!” – krzyknęła w 1879 r. hiszpańska dziewczynka w wiosce Altamira. Właśnie weszła do jaskini opodal swojego domu i zobaczyła na ścianach przedstawienia zwierząt. Jej ojciec obejrzał je i od razu poznał, ze to nie są byki, lecz bizony. Wiedział, ze bizony wymarły w Hiszpanii bardzo dawno temu”* *„Polecenia i pytania: 1. Wyobraź sobie, że należysz do grupy łowców i zbieraczy żyjącej na terenie Europy w okresie ostatniego zlodowacenia. Jak będzie wyglądał*	

			Twój dzień? Co będą robić dorośli? Co kobiety, a co mężczyźni? W jaki sposób przygotujecie posiłek?”	
Pierwsze wioski rolników-rewolucja neolityczna na Bliskim Wschodzie				
Zmiany na Bliskim Wschodzie – pierwsze osady	10		Dymek *„W XIX w. badacze wyobrażali sobie, ze w okresie neolitu władzę sprawowały kobiety i nazwali ten system społeczny matriarchatem. Ich przekonania zdawały się potwierdzać posążki kobiet znajdowane w osadach z tego okresu. Dzisiaj uczeni nie podtrzymują tego twierdzenia i mówią o równouprawnieniu płci w wioskach neolitycznych. Niemniej niektóre kobiety nadal jeżdżą do Catal Hüyük, aby oddać hołd Bogini Matce”*	 Repr. *„Neolityczny posążek Bogini –Matki z Catal Hüyük”*
podsumowanie I (rozdz. 1-3) W skrócie	12	*„Zbierali rośliny i drobne zwierzęta (było to zajecie przede wszystkim kobiet) i polowali (tym trudnili się głównie mężczyźni)”*		

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, *Historia I. Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańska 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
I. Zanim zaczęła się historia				
1. Pierwsi ludzie	20			 Repr. *„Tak mogło wyglądać obozowisko ludzi paleolitu. Zwróćcie uwagę na „garnek”: uszczelniony skórą dołek z wodą. Aby ją zagotować, jedna z kobiet wrzuca do niego rozgrzany w ogniu kamień . Rysunek dzisiejszy”.*
O pierwszych rolnikach Brak odniesień do kobiet				

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Trzebniak, P. Trzebniak, *Człowiek i jego cywilizacja*. *Podręcznik do klasy pierwszej,* Wydawnictwa Edukacyjne Wiking, Wrocław 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Człowiek prahistoryczny i jego czasy				
2.1 Człowiek prahistoryczny	14			 Repr. *„Wykonana z kamienia figurka kobiety nazwana Wenus z Willendorfu, od miejscowości, w pobliżu której została znaleziona, 24-22 tysiące lat p. n. e.”*
	15		*„W 1974 roku w Etiopii , w północno – wschodniej Afryce , archeolodzy wykopali szkielet praczłowieka sprzed 3 mln lat. Był to szkielet istoty rodzaju żeńskiego, którą nazwano Lucy. Prawdopodobnie Lucy miała ok. 20 lat, wzrost współczesnej 10 – letniej dziewczynki (ok. 120 cm) i ważyła ok. 30 kg”.*	
2.2 Myśliwy staje się rolnikiem	16	*„Człowiek od dawna obserwował przyrodę. Zauważał, że jeżeli zakopie w ziemi pewną ilość nasion trawy, to po kilku miesiącach uzyska ich znacznie więcej. Początkowo rolnictwem zajmowały się kobiety. Ostrym kijkiem robiły w ziemi dołek, do którego wrzucały ziarno. Rola mężczyzn w pracach polowych znacznie wzrosła, kiedy zaczęto używać radła”*		
	17	*„Człowiek prehistoryczny był także artystą. Kobiety robiły ozdoby z drewna, muszli i zębów dzikich zwierząt. Mężczyźni zajmujący się garncarstwem ozdabiali swoje wyroby rysunkami i kolorowymi malowidłami”*		

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Moryksewicz, M. Pacholska, W. Zdziabek, *Poznajemy przeszłość*, SOP Oświatowiec, Toruń 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
2. Najstarsze dzieje ludzkości				
2. 2. Początki rolnictwa i hodowli – rewolucja neolityczna	15	*„W mieście tym po raz pierwszy (Catal Huyuk IS) natrafiono na freski, czyli malowidła na ścianach , przedstawiające motywy zwierzęce i myśliwskie, wybuch wulkanu, szkielety ludzkie, czy rodzące kobiety”*		

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA R. Kulesza, S. Ciara, *W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii*. *Gimnazjum klasa 1*, Wydawnictwo Juka, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Najdawniejsze dzieje człowieka **Brak odniesień do kobiet**				

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA M. Pieńkowska – Koźmińska, *Klasa I. Dawno temu, wczoraj, dziś,* Stentor, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
1. Najdawniejsze dzieje człowieka **Brak odniesień do kobiet**				

PRAHISTORIA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Ustrzycki, *Historia, Podręcznik dla gimnazjum 1*, Wydawnictwo OPERON sp. z o. o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I POCZĄTKI CZŁOWIEKA I CYWILIZACJI **2. Od powstania człowieka do rewolucji neolitycznej** **Brak odniesień do kobiet**				

MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL

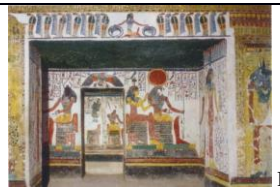
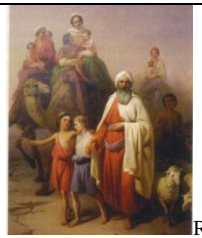
MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA K. Kowalewski, I. Kąkolewski, A. Plumińska-Mieloch, *Bliżej historii, gimnazjum, klasa 1*, WSiP, Warszawa, 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
Początki ludzkości i cywilizacje Bliskiego Wschodu				
Pierwsze cywilizacje. Przykład Babilonii	24			 Repr. *„Mezopotamski Ziggurat w UR wybudowany ok. 2100 r. p. n. e”*
	25		*„A to ciekawe…: Jednym z siedmiu cudów starożytnego świata były ogrody królowej Semiramidy w Babilonie… Nazywano je niekiedy „ogrodami miłości”, ponieważ król ofiarował je swojej zonie, która bardzo tęskniła za bujną roślinnością dalekiego kraju, z którego pochodziła”*	
	29	*„Kiedy jedni chłopi je [piramidy] budowali, inni, wraz z kobietami, starcami i dziećmi, pracowali w*		

		polu”		
Religia starożytnych Egipcjan	31	*„Izyda – bogini miłości, nieba i czarów…”* *„Żona Ozyrysa Izyda, odnalazła wszystkie kawałki ciała męża i przywróciła go do życia, Ozyrys pozostał jednak w podziemiach, gdzie został sędzią umarłych, Izyda zaś urodziła syna – Horusa. Po dojściu do władzy Horus zaczął walkę z Setem i w końcu go pokonał.”*		 Repr. *„Sąd Ozyrysa, malowidło z XIII-XII w. p. n.e.”*
	32	*„Duża rolę w Egipcie odgrywały kapłanki… Nazywano je łowczyniami dusz, gdy miały za zadanie ‘schwytać duszę’ zmarłej osoby , tak aby pozostała wraz z ciałem, które składano w grobie. W tym celu potrzebne było odprawienie specjalnego rytuału złożonego z żałobnych pieśni i tańca. Kapłanki były także odpowiedzialne za wyposażenie zmarłego w żywność i wszystkie niezbędne mu na tamtym świecie przedmioty”*		
Izrael – lud wybrany przez boga	38		Tekst źródłowy: *„Salomon spowinowacił się z faraonem królem egipskim, gdyż wziął za żonę córkę faraona i zaprowadził ją do miasta Dawidowego…”*	
Lekcja powtórzeniowa Początki ludzkości	47 -48	*„Ściany pałacu w Knossos zdobiły radosne sceny i wizerunki pięknych kobiet…”*	*„Pomogła mu córka Minosa Ariadna. Poruszając się po labiryncie, Tezeusz rozwijał z kłębka na, którą dostał od Ariadny.”*	

MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Moryksewicz, M. Pacholska, W. Zdziabek, *Poznajemy przeszłość*, SOP Oświatowiec, Toruń 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
3. Cywilizacja Starożytnej Mezopotamii				
3.2. Dziedzictwo Sumerów	19		*„Wybrani bogowie ludów Mezopotamii Isztar bogini miłości i wojny”*	
3. 3. Osiagnięcia cywilizacyjne Babilonii	21	(w opisie kodeksu Hammurabiego) „*Na uwagę zasługuje wysoka pozycja kobiety, która w wielu przypadkach mogła samodzielnie decydować o swoim losie i majątku”*		Repr. „B*rama Isztar to jedna z 4 bram w starożytnym Babilonie, poświęcona była bogini Isztar. Brama była obłożona glazurowaną cegłą w kolorze niebieskim....”*
4. Cywilizacja starożytnego Egiptu				
4. 3. Wierzenia	25			 Repr. *„Malowidło ścienne z II tysiąclecia p.n.e. Ukazujące sąd Ozyrysa. Ozyrys z Izydą i 42 sędziami, po wysłuchaniu spowiedzi zmarłego wydawał wyrok. Jeśli ciężar grzechów przeważył szalę, duszę zabierała Pożeraczka występująca*

				pod postacią krokodyla. Usprawiedliwionego głosem Ozyrys wprowadzał do raju”
	26		*„Izyda siostra i zona Ozyrysa, wzór zony i matki, kobieta z rogami krowy i tarczą słoneczną”*	
5. Starożytny Izrael **Brak odniesień do kobiet**				

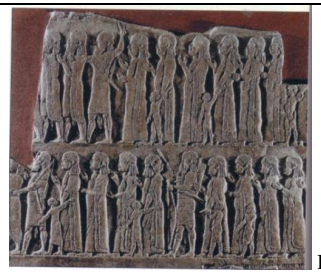
MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL (+Indie, Chiny)				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy pierwszej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2010				
Jednostka w podręczniku	**Nr str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I POCZATKI CYWILIZACJI				
3. W kraju Sumerów				
Wylewy Eufratu	21			 Repr. *„Eufrat, tak samo jak w starożytności, wylewa także i dziś”*
4. Babilonia i Asyria				
W starożytnym Babilonie	26	*„Jednak największa sławę spośród wielu babilońskich budowli zdobyły wiszące ogrody, które według legendy zdobiły pałac królowej Semiramidy”*		
Powstanie i upadek Asyrii	27			Repr. *„Za panowania Nabuchodonozora II w Babilonie została wzniesiona brama Isztar. Budowla ta strzegła miasta od północy. Bogini Isztar, której imieniem nazwano bramę, uważana była przez Babilończyków za królową niebios, a także za panią miłości, zemsty oraz wojny* Repr. *„Brama Isztar została wzniesiona z cegły pokrytej ozdobnymi płytkami ceramicznymi i strzegła dostępu do miasta od północy. W XIX w. budowlę podzielono na części a następnie przewieziono do Berlina (...) Opisz wygląd bramy Isztar. W jakim celu wzniesiono tę budowlę?”*
5. W Egipcie faraonów				
Przypis „Dla zainteresowanych”	31		*„Hatszepsut http://linknowaera.pl/his009”*	
6. Piramidy, mumie i hieroglify				
Wierzenia Egipcjan	32	*„Oprócz niego (RE) szczególna czcią darzono Ozyrysa- pana odradzającego się życia – oraz jego małżonkę, władczynię nieba i ziemi, Izydę”*		
Bogowie egipscy	32			

				 Repr. *„ Izyda była opiekunka magii i rodziny. Wyobrażano ja sobie jako kobietę z krowimi rogami na głowie, pomiędzy którymi spoczywał dysk słoneczny”*
Dolina królów	35		Ramka *„Warto wiedzieć”* *„ Nieopodal Teb, na południe od Doliny Królów, znajduje się Dolina Królowych, w której chowano małżonki książąt faraonów. Do najpiękniejszych i najbardziej znanych grobowców władczyń Egiptu należy grób królowej Nefertari, żony Ramzesa II”*	 Repr. *„Ściany grobowca królowej Nefertari pokryte są bogato zdobionymi malowidłami”*
7. Starożytny Izrael				
Abraham Postać historyczna ramka	39			 Repr. *„Zgodnie z przekazami biblijnymi Abraham był ojcem narodu żydowskiego. Z woli Boga wyruszył z Mezopotamii do Palestyny, do której dotarł dopiero po wieloletniej wędrówce (...)”*
8. Indie i Chiny **Brak odniesień do kobiet**				
9. Od rysunków naskalnych do alfabetu **Brak odniesień do kobiet**				
10. Podsumowanie rozdziału I Początki cywilizacji				
Babilonia i Asyria	52	*„Powstały wówczas wiszące ogrody królowej Semiramidy”*		
Piramidy , mumie i hieroglify	53	*„Szczególnym kultem otaczano także Ozyrysa, boga zmartwychwstania, jego żonę Izydę oraz patrona pisarzy i nauki – Thota”*		

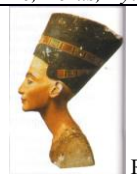
MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Trzcionkowski, L. Wojciechowski, *Historia. Starożytność, średniowiecze. Podręcznik dla gimnazjum*. Klasa I, WN PWN, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
II STAROŻYTNOSĆ				
3. Cywilizacja mezopotamska				
Mezopotamia	14			Repr. *„Rekonstrukcja bramy **Isztar** (bogini wojny) w Babilonie,*

				wykonana na podstawie zachowanych fundamentów i glazurowanych cegieł, na których widnieją płaskorzeźby zwierząt".
Miasta państwa i imperia Mezopotamii	16		Tekst źródłowy *„Fragment eposu sumeryjskiego z końca III tysiąclecia p.n.e. Jego bohaterem jest Gilgamesz, król miasta Uruk. (...) Gilgamesz, pan Kulaby, który był bohaterem bogini Inany, nie wziął sobie do serca słów starszyzny swego miasta" „Inana – bogini miłości i wojny, opiekunka władzy królewskiej. Jedna z jej najważniejszych świątyń znajdowała się w Uruk"*	
4. W państwie Faraona				
Społeczeństwo egipskie	18			 Repr. *„Fragment tronu z pozłacanego drewna znaleziony w grobie Tutamchamona. Na oparciu widoczny jest król w ceremonialnych szatach oraz jego żona Ancheenamon"*
Państwo własnością faraona	18		Margines Dymek *„W Egipcie władze sprawowali mężczyźni. Zdarzały się jednak wyjątki. Otóż około 1502 r. p.n.e. na tron wstąpił Totmes II, który poślubił swą przyrodnią siostrę, Hatszepsut. Mimo, że oficjalnie królem był Totmes II, rzeczywistą władzę sprawowała Hatszepsut. Po śmierci małżonka Hatszepsut oficjalnie koronowała się na króla (została faraonem) i sprawnie rządziła Państwem"*	 Repr.
Religia egipska	18	*„W świecie podziemnym rządził Ozyrys, syn Geba (boga Ziemi) i Nut (bogini Nieba). Zoną Ozyrysa była jego siostra, Izyda, a ich synem Horus (...)"*		 Repr. *„Sąd Ozyrysa odbywa się nad duszą zmarłego. Na jednej szali wagi leży jego serce, a na drugiej pióro bogini sprawiedliwości"*
5. Starożytny Izrael i religia monoteistyczna				
Monoteizm	20		Margines Dymek *„Badania historyczne wskazują, ze ustanowienie monoteizmu nie nastąpiło od razu. Znajdowane na terenie Palestyny napisy wskazują, że w okresie królewskim bogu Jahwe towarzyszyła bogini o imieniu Aszera. Archeolodzy znajdują także liczne figurki przedstawiające nagą boginię płodności. Kult Jahwe został scentralizowany w VII w p.n.e."*	

Podstawowe zasady Judaizmu	22		Tekst źródłowy *„Dekalog –dziesięć przykazań (...)V Czcij ojca twego i matkę twoją, abyś długo żył na ziemi, którą Pan, Bóg twój, da tobie. (...) Nie będziesz pożądał domu bliźniego twego. Nie będziesz pożądał żony bliźniego twego, ani jego niewolnika, ani niewolnicy, ani jego wołu, ani jego osła, ani żadnej rzezy, która należy do bliźniego twego”*	
6. Osiągnięcia pierwszych cywilizacji. Brak odniesień do kobiet				
Podsumowanie II (rozdz. 4-7) *„W skrócie”* Brak odniesień do kobiet				

MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Ustrzycki, *Historia, Podręcznik dla gimnazjum 1,* Wydawnictwo OPERON sp. z o. o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2009				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
I POCZĄTKI CZŁOWIEKA I CYWILIZACJI				
3. W starożytnej Mezopotamii				
Narodziny cywilizacji - Sumerowie	24		Ciekawostki *„Czy wiesz, że? U Sumerów (...) połączenie trójkąta (kobieta) ze znakiem przedstawiającym góry oznaczało kobietę przybyłą z gór, rozumianą przez Sumerów jako niewolnica”*	
Państwo asyryjskie	25			 Repr. *„Fragment płaskorzeźby z Niniwy przedstawiający asyryjską deportację pokonanych nieprzyjaciół, przełom VIII/VII w. n. e. Masowe przesiedlenia służyły Asyryjczykom do utrwalenia władzy na zdobytych terenach i zasiedlenia obszarów wyludnionych w wyniku wojen. Umożliwiło to rozwój rolnictwa na nowych terenach i powstanie nowych miast. Oderwanej od swych rodzinnych stron ludności trudniej było zorganizować bunt przeciw Asyryjczykom”.*
	26			Repr. *„Rekonstrukcja Bramy Isztar w Babilonie (Vi w. p.n.e.), Muzeum Pergameńskie w Berlinie. Brama Isztar była według przekazów jedną ze 100 bram miejskich Babilonu. Prowadziła od niej do świątyni boga Marduka, droga procesyjna o szerokości 20 metrów. Mury wzdłuż tej drogi ozdobione były 120 wizerunkami lwów z glazurowanej cegły, zaś na samej bramie umieszczone były przedstawienia świętych byków boga Adada”* Repr. detalu z bramy: *„Święty byk, zdobienie* **z** *Bramy Isztar”.*

4. Osiągnięcia cywilizacyjne starożytnych Egipcjan.				
Wierzenia Egipcjan	29	*„Wierzenia Egipcjan miały charakter politeistyczny. Najwyższym bogiem był Re – bóg słońca i pan świata. (...) Izyda, żona Ozyrysa i matka Horusa, patronka magii czczona była jako wzorowa matka i żona."*		
5. Izraelici i ich religia-judaizm				
Przepisy etyczne Izraelitów	34		Źródło „*Przepisy etyczne Izraelitów. I rzekł Wiekuisty do Mojżesza mówiąc (...) Każdy, matki i ojca swego się bójcie, a sabatów Moich przestrzegajcie (...)"*	

MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G.Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *klasa 1, Historia przez tysiąclecia i wieki*, WSiP, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
2. Cywilizacje Starożytnego Wschodu				
2. 4 Na łasce wielkiej rzeki – Egipt Faraonów	31	*„Najważniejszymi bogami byli: Re- bóg tarczy słonecznej, Ozyrys – bóg płodnej natury, a jednocześnie władca świata zmarłych, Horus – bóg nieba i opiekun władców, Izyda bogini wszelkiej siły twórczej"*		 Repr. *„Bogowie starożytnych Egipcjan: Re, Horus, Izyda"*
	32	*„Zachowało się stosunkowo wiele malowideł naściennych, a także rzeźby – ogromne posągi władców i bogów, jak również małe figurki i popiersia (najpiękniejszą zachowaną rzeźbą jest popiersie królowej Nefretete)"*		 Repr. *„Popiersie egipskiej królowej Nefretete"*
4. 5 Palestyna – ziemia biblijnego Izraela	42		Tekst źródłowy: *„Dekalog:* (…) *nie będziesz pożądał żony bliźniego twego..."*	
	44			 Repr. *„Mojżesz wydobywający wodę ze skały. Obraz Corrado Giaquinto z XVIII w. został zainspirowany historią biblijnego Izraela"*
	47		T. źródłowy *„Epos o Gilgameszu: - Czyś widział takiego, kto bohatersko poległ w walce? - widziałem. Ojciec i matka*	

			podkładają mu poduszkę pod głowę, a wierna zona nad nim szlocha”	
	48		T. źródłowy (powtórzenie fragmentu ze s. 47) *„Epos o Gilgameszu: - Czyś widział takiego, kto bohatersko poległ w walce? - widziałem. Ojciec i matka podkładają mu poduszkę pod głowę, a wierna zona nad nim szlocha”*	

MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, *Historia I. Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania, rozbudowane podpisy pod ikonografią**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
II. Pierwsze cywilizacje				
O żyznym Półksiężycu **Brak odniesień do kobiet**				
W państwie faraona				 Repr. *„Popiersie królowej Nefretete z XIV wieku p. n. e.,(uznawana za jedną z najpiękniejszych rzeźb egipskich*” Repr. *„Uczta (XIII w. p. n. e.). Na głowach ucztujących Egipcjan służba kładła stożki tłuszczu wypełnione perfumami. Pod wpływem ciepła tłuszcz się rozpuszczał, a spływając po ramionach i karku, wydzielał przyjemny zapach”.*
Przed sądem Ozyrysa	44-45	*„Siostra Ozyrysa, Izyda, pozbierała jego szczątki. Skleił je bóg Anubis i w ten sposób wykonał pierwsza mumię”*		
	51	*„Na jednej z szal leży serce zmarłego pisarza, na drugiej strusie pióro, symbol bogini prawdy i sprawiedliwości Maat.”*		 Repr. „*Bogini Maat, ze strusim piórem wetkniętym we włosy.”*

Ziemia Obiecana	56		*„A lud wpadł do miasta, każdy wprost przed siebie, i tak zajęli miasto. I na mocy klątwy przeznaczyli na zabicie ostrzem miecza wszystko, co było w mieście; mężczyzn i kobiety, młodzieńców i starców, woły, owce i osły (Księga Jozuego).”*	
	58			 Repr. *„Ściana Płaczu jest jedyną pozostałością muru wokół świątyni jerozolimskiej, odbudowanej pod koniec VI w. p. n. e. i ponownie zniszczonej przez rzymian w 70 r. n. e. Parkan dzieli plac na część męską i kobiecą. ”*
Powtórzenie: Początki człowieka i pierwsze cywilizacje	60			Repr. *„Rekonstrukcja Bramy Isztar z VI wieku p.n.e., zbudowana w Bagdadzie (Irak). Brama była częścią murów miejskich Babilonu.”*

MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA R. Kulesza, S. Ciara, *W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii. Gimnazjum klasa 1*, Wydawnictwo Juka, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Najdawniejsze dzieje człowieka				
Starożytne cywilizacje **Brak odniesień do kobiet**				
Najstarsze cywilizacje				
	11			 Repr. *„Papirus z Egiptu. Karty sporządzając dzieląc łodygę (najlepiej środek) papirusu na bardzo cienkie pasy. (…)Zwróć uwagę na ułożenie głowy względem tułowia. Jest to typowy dla Egipcjan sposób przedstawiania postaci ”*
	12		*„List Hilariona: Jeśli szczęśliwie urodzisz, jeżeli to będzie chłopiec, zostaw go przy życiu, gdy dziewczynka – porzuć”*	
	13		*„Claudia Severa pozdrawia Lepidinę. Zapraszam cię serdecznie, kochana siostro na urodziny, abyś swoim przybyciem uczyniła je szczęśliwymi. Przekaż pozdrowienia swemu małżonkowi Cerialisowi. Mój mąż Aelius oraz mój mały synek również zasyłają pozdrowienia. Czekam na Ciebie. Bądź zdrowa, moja duszko!”*	

Egipt				 Kadr z filmu *„Jerzy Kawalerowicz nakręcił film na podstawie powieści Bolesława Prusa w latach 60. Większość zdjęć powstała w okolicach Buchary w Uzbekistanie, ale także w innych miejscach (np. sceny na Nilu nakręcono latem 1965 r. na Mazurach i nad Zalewem Wiślanym (...)"*
	27		O niedoli chłopa egipskiego: *„Wiążą też żonę i biorą w pęta dzieci jego. Sąsiedzi uciekają i ratują ziarno."*	
	29	*„Wielką popularnością cieszyła się Izyda, żona Ozyrysa. Ich synem był Horus, za którego wcielenie uważano panującego faraona. Wielu bogów przedstawiali Egipcjanie pod postacią zwierząt lub ludzi z głowami zwierząt. Hathor, opiekunkę żeglarzy, tańców i radości, wyobrażano sobie jako krowę."*		
Mezopotamia Brak odniesień do kobiet				
Izrael	39	*„Ściana Płaczu w Jerozolimie. Miejsce modlitwy podzielone jest na część męską i żeńską. Zwróć uwagę na rytualne stroje mężczyzn.*		
Inne kolebki cywilizacji Brak odniesień do kobiet				

MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA M. Pieńkowska – Koźmińska, *Klasa I. Dawno temu, wczoraj, dziś,* Stentor, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
2. Cywilizacje starożytnego Wschodu				
2.1. Mezopotamia	25			*„Rekonstrukcja Bramy Isztar – jednej z wielu bram prowadzących do Babilonu"*
2.2. Egipt	32		*„Matkę Horusa, Izydę, boginię nieba i ziemi, przedstawiano z krowimi rogami*	 Repr. *„(...) Matkę Horusa, Izydę, boginię nieba i ziemi, przedstawiano z krowimi rogami"*
2.3. Izrael	39		*„W Biblii znajduje się opowieść o tym, jak do Salomona przyszły dwie kobiety z prośbą o rozsądzenie sporu dotyczącego tego, do której należy noworodek. Obie urodziły bowiem w tym samym czasie*	.

			chłopców, ale jeden z nich zmarł w nocy, a do drugiego przyznawały się obie . Salomon kazał rozciąć mieczem żywego chłopca i każdej kobiecie dać po połowie. Wówczas jedna z kobiet zgodziła się w wyrokiem, ale druga prosiła, żeby nie zabijać dziecka i żywe oddać tej pierwszej. To przekonało Salomona, że to właśnie ta prosząca jest matką chłopca i jej kazał go oddać"	
2. 4. Fenicja i Fenicjanie Brak odniesień do kobiet				

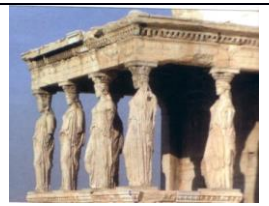
MEZOPOTAMIA EGIPT IZRAEL				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Trzebniak, P. Trzebniak, *Człowiek i jego cywilizacja*. *Podręcznik do klasy pierwszej,* Wydawnictwa Edukacyjne Wiking, Wrocław 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
3. Starożytny Wschód				
3.1. Mezopotamia Brak odniesień do kobiet				
3.2. Tajemnice Babilonu	25		*„W Babilonii znajdował się jeden z siedmiu cudów świata. Były to wiszące ogrody królowej Semiramidy.*	
3.3 Egipt – państwo nad Nilem Brak odniesień do kobiet				
3.4. Państwo Faraonów	31-32		*„Czy wiesz, że: „Stanowiska urzędnicze w Egipcie obejmowali tylko mężczyźni. Kobiety mogły pełnić jedną funkcję państwową – kapłanek boga Amona w Tebach. Egipskie kobiety miały jednak więcej praw niż kobiety w innych cywilizacjach Bliskiego Wschodu, a nawet w europejskich krajach w średniowieczu"*	*„Schemat organizacji państwa egipskiego*"
3.5. W świątyni egipskiej	33	*„Egipcjanie czcili ponad stu bogów. Każde większe miasto egipskie miało swego boga – opiekuna. Egipcjanie wierzyli ponadto w bogów słońca, księżyca, wylewów, w boginię opiekującą się rodzącymi matkami oraz w boginię wojny i czarów. Religia, która opiera się na wierze w wielu bogów, nazywa się religią politeistyczną Egipcjanie najczęściej przedstawiali bogów w postaci ludzkiej, ale z głowami zwierząt. (…) Najważniejsi bogowie egipscy to: Re (Ra)- bóg słońca, stwórca i pan ładu we wszechświecie, Izyda (Isis)-bogini księżyca, patronka magii, czczona jako wzorowa matka i żona; Amon- bóg powietrza i wiatru; Horus-bóg nieba, światła; Ozyrys-władca królestwa zmarłych, uosobienie zmarłego faraona, bóg wegetacji roślin; Tot-bóg księżyca, opiekun nauki i pisarzy".*		 Repr. *„Bogowie egipscy*"
	34		Herodot o znaczeniu zwierząt w Egipcie: *„Ustanowieni są dozorcy dla karmienia każdego specjalnie zwierzęcia, tak mężczyźni, jak i kobiety spośród Egipcjan, a urząd ten dziedziczy syn po ojcu. Na ich ręce składają wszyscy mieszkańcy miast ofiary (…) w taki sposób: modlą się do boga, któremu poświęcone jest zwierzę, i strzygą przy tym swoim dzieciom albo całą głowę aż do skóry, albo połowę, albo tez trzecia jej część, a następnie włosy odważają srebrem. Ile one zaważą, tyle srebra*	

			daje dozorczyni zwierząt. Ta kupuje za nie ryby, które kraje i rzuca zwierzętom na żer”	
3.6 Życie pozagrobowe **Brak odniesień do kobiet**				
3.7 Palestyna **Brak odniesień do kobiet**				

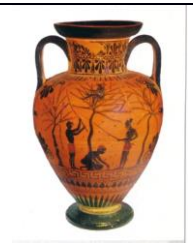
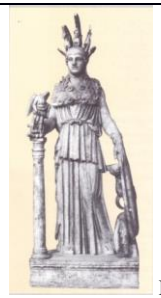
STAROŻYTNA GRECJA

GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Moryksewicz, M.Pacholska, Wiesław Zdziabek, *Poznajemy przeszłość*, SOP Oświatowiec Toruń 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
6. Pierwsze cywilizacje na ziemiach greckich				
6.2 Kultura minojska	33			 Repr. *„Rysunek na wazie greckiej z V w. p.n.e., który odwołuje się do mitu związanego z czasami panowania Minosa. (…) Minotaur został uwięziony przez króla Krety Minosa w specjalnie do tego celu z budowanym labiryncie co dziewięć lat miał otrzymywać ofiarę z siedmiu młodych mężczyzn i siedmiu młodych kobiet z Aten.*”
7. Początki nowego świata greckiego **Brak odniesień do kobiet**				
8. Grecja w czasach wielkiej kolonizacji				
8.3 Następstwa wielkiej kolonizacji	42			 Repr. *„Malowidła wykonane na ceramice stanowią nieocenione źródło wiedzy na temat życia codziennego Greków. Ilustracje przedstawiają wnętrze zakładu szewskiego i kuźni*” Repr. *„Koryncka moneta z Pegazem i*

				swastyką oraz ateńska z Ateną i głową sowy”
	43		Tekst Źródłowy *„Praca niewolników w kopalniach złota (*Diodor) *(…) Od nich znów* (mężczyzn powyżej 30 roku życia IS) *odbierają te tak potłuczone kamyki kobiety i starsi mężczyźni. Wrzucają je do młynków, których tam wiele stoi rzędem i mielą...”*	
9. Świat greckich wierzeń oraz olimpijskich igrzysk				
9.1. Świat wyobrażeń religijnych starożytnych Greków	44 -45	*„(…) nie stworzyli świata, gdyż na początku miał istnieć Chaos, czyli pustka. Kosmiczna para gaja (Ziemia) i Uranos (Niebo) uważana była za rodziców pierwszego pokolenia bogów, którymi rządził Kronos”* *„Uzupełnieniem świata nadprzyrodzonego byli herosi, czyli bohaterowie zrodzeni ze związku kobiety i boga”*	Ramka: *„Najważniejsi bogowie olimpijscy* *Hera opiekunka małżeństwa, żona Zeusa* *Atena opiekunka mądrości i rzemiosł* *Demeter pani przyrody i praw* *Afrodyta bogini piękności i miłości* *Artemida opiekunka zwierząt, bogini księżyca”*	 Repr. *„Postać Ateny namalowana na amforze”*
9.2. Formy kultu religijnego	46	*„Do najbardziej znanych należała wyrocznia Apollina w Delfach, w której pośrednikiem między bóstwem i ludźmi była kapłanka Pytia”*		
10. W Sparcie i Atenach				
10. 2. Sparta	49			 Repr. *„Rzeźba z V w. p. n. e ukazująca młodą Spartankę podczas zawodów sportowych. Od kobiet spartańskich wymagano, aby były zdrowe i mogły urodzić silne dzieci. Dziewczęta więc musiały uprawiać sport”*
11.Wojny starożytnych Greków				
11. 1. Wojny perskie	51	*„(…) Otrzymywali je* (obywatelstwo polis IS) *tylko ci, których zarówno ojciec jak i matka byli obywatelami. Kobiety nie miały praw politycznych wynikających z obywatelstwa”*		
	54			 Repr. *„Malowidło na wazie. Pożegnanie wojownik. Opisz ukazaną scenę”*
12. Kultura starożytnej Grecji				

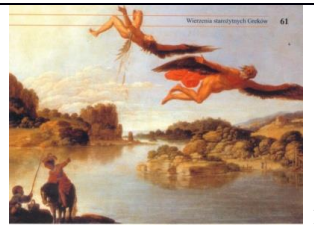
12. 2. Architektura i rzeźba	62			 Repr. *„Erechtejon był kompleksem świątyń poświęconych Atenie, Posejdonowi (Posejdonowi-Erechteusowi)* Repr. *„Partenon - świątynia poświęcona Atenie”*
	63	*„Najważniejszą budowlą Akropolu był Partenon – świątynia Pallas Ateny”* *„Pod względem konstrukcyjnym wyróżniał się Erechtejon – kilka świątyń połączonych w harmonijną całość. Jego niezwykłym elementem są kory, czyli posągi dziewcząt, na których wspiera się belkowanie”.* *„Fidiasz (...) był twórcą posągów Zeusa Olimpijskiego i Ateny Partenos”*		
13. Od Aleksandra Wielkiego do Hellenizmu				
13. 3. Ośrodki i cechy kultury Hellenistycznej	68	*„Wspaniały rozkwit przeżywała rzeźba. Najsłynniejsze dzieła to Nike Samotraki, Wenus z Milo, Grupa Laookona”.*		
	69			 Repr. *„Wenus z Milo .Rzeźba bogini utożsamianej z grecką Afrodytą”* Repr. *„Nike z Samotraki. Nike była uskrzydloną boginią zwycięstwa”*

GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M.Robak, klasa 1, *Historia przez tysiąclecia i wieki,* WSiP, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
3. Starożytna Grecja i świat hellenistyczny				

3. 1. Świat Greków	55			 Repr. *„Zbiór oliwek z VI w. przed Chr*.”
	58	*„Zgromadzenie tworzyli wszyscy obywatele, a więc ludzie posiadający prawa polityczne (praw tych nie posiadały kobiety, niewolnicy oraz ci, którzy nie urodzili się w danej polis)”*		
3. 7. Kreta i Mykeny – najdawniejsze dzieje Grecji	61	*„Tę panią badacze nazwali żartobliwie Paryżanką, choć na pewno nie była mieszkanką Paryża, lecz żyła na Krecie. Na pozostałym do naszych czasów skrawku malowidła widzimy piękną postać kobiety o dużych oczach i bujnej fryzurze”.*		 Repr. „*Portret kreteńskiej damy. Tzw. Paryżanka. Malowidło z pałacu w Knossos, XVIII w. przed Chr.”*
	62	*„Powodem wojny trojańskiej miało być porwanie pięknej Heleny, żony króla Sparty przez Parysa, królewicza trojańskiego”.*		
3. 9 Sparta. Państwo surowych wojowników	69	Podrozdział „Kobiety w Sparcie”: *„Kobiety w Sparcie miały więcej praw niż w innych greckich poleis. Mogły brać udział w zawodach sportowych i dyskusjach o sprawach publicznych. Nie traktowano ich jak istot niższych. Dla porównania – w Atenach kobiety nie mogły samodzielnie opuszczać domu, a kiedy wychodziły, musiały zasłaniać twarz”.*		
3. 10 Ateny pierwsze państwo demokratyczne	72	*„Ateny to jedna z najważniejszych poleis Grecji starożytnej, główny rywal Sparty. Atena zaś to bogini, którą Ateńczycy uznawali za swoją opiekunkę. . Jej potężny piękny posąg z daleka widoczny był dla każdego żeglarza zbliżającego się do wybrzeża Attyki. Czy to opieka Ateny przyniosła szczęście Atenom? A może raczej ich powodzenie wynikało z wysiłku mieszkańców?”*		 Repr. „*Atena Partenos - Arcydzieło Fidiasza z V w. przed Chr. Kopia posągu.”*
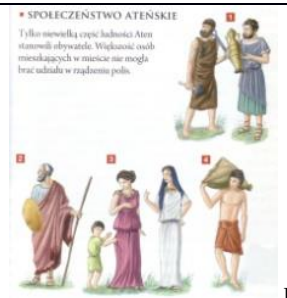
3. 11 Kultura starożytnych Greków	79	*„Motywy mitologiczne są żywe do dzisiaj: takie określenia jak (...) nić Ariadny wywodzą się właśnie z mitów”.*		
	80	*„Córką Zeusa była Atena, bogini mądrości i sztuki wojennej”.* W orszaku Apolla *„(...) znajdowały się Muzy, patronki dziewięciu sztuk)...”*		
	82	*„Większość ich sztuk niestety się nie zachowała, jednak te , które ocalały, jak np. Antygona i Król Edyp Sofoklesa, są grane w teatrach do dziś...”*		
3. 12 Dzieło Aleksandra Macedońskiego	94	*„To wtedy powstały rzeźby zaliczane do najważniejszych osiągnięć sztuki starożytnej: Wenus z Milo, Nike z Samotraki, Gal umierający, czy grupa Laookona”* Lista siedmiu cudów świata: *„(...)świątynia bogini Artemidy*		
	95			 Wenus z Milo. Nike z Samotraki. Repr. *„Wenus z Milo (...) Nike z Samotraki”*

GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA K. Kowalewski, I. Kąkolewski, A. Plumińska- Mieloch, *Bliżej historii, gimnazjum, klasa 1*, WSiP, Warszawa, **2009**				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Starożytna Sparta				
Grecka polis – Ateny	57-58	*„W tych okolicznościach szczególna pozycja spartańskich kobiet, miały prawa niespotykane w innych poleis; samodzielnie wychodziły z domu z odsłoniętą twarzą; zarządzały posiadłościami pod nieobecność mężczyzn; brały udział w zawodach sportowych; w dyskusjach publicznych; nie wykonywały ciężkich prac domowych, tym zajmowali się heloci, dbały o własną sprawność fizyczną i zdrowie, aby urodzić silne dzieci…”*	Pytania*: Jaką rolę w Sparcie odgrywały kobiety?*	

Wierzenia starożytnych Greków	59-60	*„Najważniejszy Zeus, jego żona Hera opiekowała się ogniskiem domowym”* *„Afrodyta – narodziła się z piany morskiej; jej mężem był Hefajstos – opiekun kowali, złotników i ognia”* *„Czczono także Demeter boginię pól i urodzajów; Artemidę – opiekunkę świata zwierzęcego”* *„Bogini Atena – uznawana za najmądrzejszą z bogiń i patronkę sztuki wojennej”* *„Najsłynniejsze dotyczyły Heraklesa syna Zeusa i greckiej królewny”* *[mity] „Herakles jako dziecko udusił węże podrzucone przez żonę Zeusa Herę, zazdrosną o męża. Zabił żonę i dzieci w napadzie szału zesłanym na niego przez Herę”*		 Repr. *„Rzeźba Ateny – bogini mądrości i sztuki wojennej”*
	61			 Rep*. „Carl Saraceni, Upadek Ikara, XVI w.”*
Kultura i sztuka starożytnych Greków	62 - 63	*„Na zawody, w których brali udział mężczyźni nie mogły przychodzić kobiety. Dla nich w Olimpii organizowano zawody ku czci bogini Hery i dlatego nazywano je tercjanami”* *„Z czasem widowiska – występowali aktorzy, wyłącznie mężczyźni grający także role kobiece, maski określały emocje i charakter postaci”*		Repr. *„Dzisiejszy widok na teatr w Epidauros”*
	64-65			 Repr. *„Posąg Ateny Partenon dzieło Fidiasza”* Fot. *Akropol: Świątynia Artemidy, Świątynia Ateny, Nike"*
	66	Najwybitniejsi: Fidiasz, posągi Ateny i Zeusa Olimpijskiego *„Świątynia Ateny opiekunki miasta – Partenon”*		
	67	*„Był tam również Erechtejon - świątynia w kształcie postaci kobiecych – kariatyd”* *Na wzgórze prowadziła droga, którą w święto Ateny przemierzała uroczysta proces, przechodząc przez*		

		monumentalną bramę – Propyleje".		
Imperium Aleksandra Wielkiego. Świat hellenistyczny	74	*„Filip II – zamordowany w trakcie wesela swojej córki"*		
	75-76	*„W niewolę dostała się matka, żona i córki Dariusza."* *„Koloniści greccy i weterani wojen – nakaz wchodzenia w związki małżeńskie z miejscowymi kobietami"* *„Aleksander zawierał małżeństwa z córkami miejscowych władców"*		
	77			 Repr. *„Ołtarz pergamoński; rzeźba hellenistyczna"*
Lekcja powtórzeniowa. Star. Grecja	80		*Co nam zostało z tych lat:* imiona Helena	

GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy pierwszej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2010				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
II. ANTYCZNA GRECJA				
				1. Świat Hellenów
Grecja w epoce brązu	57			 Repr. *„Damy dworu to jeden z niewielu fresków, które przetrwały w ruinach w pałacu w Knossos"*
2. Demokratyczne Ateny				
Obywatele i demokracja	60	*„ Wprowadzono go w VI w. p. n. e. i określano jako demokrację, czyli rządy ludu. W sprawowaniu władzy mieli prawo uczestniczyć wszyscy obywatele. Należeli do nich wyłącznie mężczyźni pochodzący z Aten. Kobiety nie posiadały praw politycznych , nie mogły więc sprawować urzędów ani brać udziału w głosowaniach"*		
Na zgromadzeniu ludowym	61			Repr. *„Monety bite przez miasta greckie ułatwiały kupcom prowadzenie handlu. Na awersie monet ateńskich znajdowała się podobizna opiekunki miasta, bogini mądrości, Ateny, natomiast na rewersie umieszczano jej symbol – sowę"*

Społeczeństwo Ateńskie	61			 Repr. *„ Kobiety zajmowały się przede wszystkim wychowywaniem dzieci i prowadzeniem domu. Większość opuszczała go jedynie podczas świąt religijnych lub uroczystości pogrzebowych”*
W domu i na ulicy	63	*„Mieszkańcy Aten żyli w skromnych warunkach (…) Domy były ciasne, duszne i najczęściej brudne. Brakowało w nich okien, a jedyne źródło światła i świeżego powietrza stanowił otwór w dachu. Dlatego życie Ateńczyków toczyło się na ulicy lub na agorze. Do domu wracano tylko na noc. Bogaci obywatele mieszkali w nieco lepszych warunkach, ale i oni większość czasu spędzali w centrum miasta. W ciągu dnia w domach pozostawały wyłącznie kobiety i służba, która składała się głównie z niewolników”*		
3. W starożytnej Sparcie				
Kobiety w Sparcie	64		*„Spartanki cieszyły się o wiele większą swoboda niż mieszkanki innych greckich polis. Posiadały własną ziemię oraz zarządzały majątkiem, kiedy ich mężowie pełnili służbę wojskową. Prowadziły także gospodarstwa, kierowały praca niewolników i wychowywały dzieci do momentu, gdy opiekę nad nimi przejmowało państwo. Ponadto córki dziedziczyły po rodzicach część majątku równą połowie tego, co otrzymywał ich brat”*	 Repr. *„Biegnąca Spartanka to brązowa figurka pochodząca z IV w. p. n. e. Mieszkanki Sparty już od najmłodszych lat uprawiały sport i ćwiczyły posługiwanie się bronią*
Królowie Sparty	66		Źródło: „Dzieje” Herodota *„Wyłącznie królowie wyrokują w następujących tylko sprawach: kogo ma poślubić dziewica, która dziedziczy cały majątek po ojcu, jeżeli ojciec już jej nie zaręczył (…) Oto jeżeli zemrze ról Lacedemończyków, musza z całej Lakonii, poza Spartanami, obowiązkowo przybyć na pogrzeb periojkowie w oznaczonej liczbie. Gdy więc ich, helotów i samych Spartan zgromadzą się liczne tysiące, wtedy pospołu z zonami tłuką się gorliwie po czole i podnoszą niezmierny lament, utrzymując za każdym razem, ze ostatnio zmarły król był najlepszy”*	

Życie Spartanina	67			 Repr. *„Chłopców do siódmego roku życia wychowywały matki”*
4. Wojny perskie Brak odniesień do kobiet				
5. Wierzenia starożytnych Greków				
Swiat bogów greckich	74	*„Dobre plony zapewnia Demeter. (...) Poeci dziękowali za talent bogowi piękna –Apollowi – oraz muzom, opiekującym się literaturą, sztuka i nauką (...)Ważną rolę w wierzeniach greckich odgrywała także Atena, bogini mądrości”* *„ Według Greków przed Zeusem i jego rodzeństwem światem rządzili tytani, a jeszcze wcześniej –* bogini ziemi *Gaja i bóg nieba Uranos”*		 Repr. *„Grecy za najważniejsze bóstwa uznawali tzw. dwunastkę olimpijską, do której należeli: Zeus, Hera, Atena, Apollo, Hefajstos, Hades, Hermes, Artemida, Posejdon, Afrodyta, Ares i Hestia (...) Hera to zona Zeusa, opiekunka kobiet zamężnych i strażniczka wierności małżeńskiej. Była zazdrosna o męża, a jej gniew często okazywał się bardzo niebezpieczny”*
Świątynie i obrzędy	75	*„Najsławniejsza grecka wyrocznia znajdowała się w Delfach, na zboczach Parnasu – ulubionej góry Apolla. Za pośrednictwem kapłanki – Pytii- bóg udzielał tam odpowiedzi na pytania zadawane przez ludzi.”*		
Wyrocznia delficka	75		Ciekawostka *„ Przepowiednie Pytii trudno było jednoznacznie wytłumaczyć (...) Na pytanie władcy, czy zwycięży w wojnie z Persami, kapłanka odpowiedziała, ze wielki kraj zostanie zniszczony (...) słowa kapłanki nie odnosiły się do Persji, lecz do jego państwa”*	 Repr. *„Pytia, podczas wygłaszania przepowiedni, piła wodę ze świętego źródła i żuła liście laurowe”*

Akropol	76			 Repr. *„Dziś można podziwiać jedynie ruiny tych budowli, jednak w starożytności podążały tam procesje, aby złożyć ofiary bogini Atenie”* *„ Partenon to najważniejsza budowla Akropolu poświęcona opiekunce miasta – Atenie. Wewnątrz świątyni znajdował się olbrzymi posąg Ateny Partenos, wykonany przez Fidiasza. Rzeźbę bogini odziano w zbroję ze złotych płytek, które odbijały promienie słoneczne, dzięki czemu rozświetlały ciemne wnętrze Partenonu”* *„Posąg Ateny Promachos miał prawdopodobnie około 7 m wysokości i znajdował się w pobliżu Partenonu. Dzieło wykonał z brązu Fidiasz. Dzięki włóczni z pozłacany ostrzem, która bogini trzymał w dłoni, widoczny z daleka posąg był drogowskazem dla żeglarzy zbliżających się do portu w Pireusie”*
Mity greckie	77	*„Inny mit tłumaczy, dlaczego zmieniają się pory roku. Według niego władca świata zmarłych Hades porwał do podziemi, a następnie poślubił Korę – ukochaną córkę bogini urodzaju. Zrozpaczona matka opuściła Olimp, a ziemia na jej rozkaz stała się jałowa. Wówczas Hades musiał ustąpić. Odtąd dziewięć miesięcy Kora spędzała z Demeter, a pozostałe trzy towarzyszyła mężowi w podziemiach. (...) Gdy wiosną Kora powracała na powierzchnię, odradzała się natura”*		
Greccy herosi	77			Repr. . *„Achilles to syn nimfy Tetydy. Matka chciała zapewnić dziecku nieśmiertelność, dlatego zanurzyła je w rzece Styks, trzymając niemowlę za piętę”* *„Tezeusz wydostał się z budowli za pomocą otrzymanej od Ariadny nici”* *„Herakles to syn Zeusa i Alkmeny”*
Mit o Prometeuszu	78			Repr. Malowidła na naczyniu. *„Na prośbę tytana Atena tchnęła życie w martwe ciała ludzi”*
6. Igrzyska olimpijskie				
Zanim poznasz nowy temat	79		*„Przypomnij w którym polis kobiety mogły uprawiać sport?”*	
Na stadionie olimpijskim	81	*„Na widowni mieli prawo zasiąść wyłącznie mężczyźni oraz niezamężne kobiety, które jednak rzadko opuszczały rodzinne polis”*		 Repr. *„Płonący znicz olimpijski jest obecnie symbolem pokoju i jedności*

				wszystkich narodów”
7. Kultura Starożytnej Grecji				
W teatrze greckim	82	*„ W teatrze greckim aktorami mogli być wyłącznie mężczyźni – odgrywali oni także role kobiece”.*		
Odyseusz i syreny	84		*„ Podczas podróży Odyseusz przepływał obok wyspy syren, które wabiły żeglarzy cudownym śpiewem sprowadzającym na ich zgubę..(...) Przygodę tę Homer opisał w „Odysei”.* Źródło: *„(...) A gdyśmy się zbliżyli do wyspy tej brzegu, syreny, widząc nawę gnaną w pełnym biegu, Pieszczonymi głosami śpiew zawiodły taki: Zbliż się, chlubo Achiwów (...) Tymczasem wyspa syren została za nami(...)”*	 Repr. *„Odyseusz, przepływający obok wyspy syren, został przedstawiony na mozaice rzymskiej z III w. n.e.”*
Malarstwo wazowe	85			 Repr. „*Umieszczono na nim wizerunek skrzydlatej bogini Nike* (…)”
8. Filozofowie i wynalazcy **Brak odniesień do kobiet**				
9. Podboje Aleksandra Macedońskiego				
Wyprawa Aleksandra	93	*„Po opanowaniu ogromnego Państwa Aleksander uznał się za spadkobiercę władcy Persji. Poślubił jego córkę i zaczął nosić perskie stroje, a wysokie stanowiska w armii powierzał niedawnym wrogom – Persom”*		
10. Podsumowanie rozdziału II Antyczna Grecja				
Demokratyczne Ateny	98	*„Pełnoprawnymi obywatelami Aten byli tylko wolni mężczyźni, synowie innych obywateli. Pozostali mieszkańcy nie posiadali praw politycznych”*		
Kultura starożytnej Grecji	99			 Repr. *„Bogini łowów Artemida była zazwyczaj przedstawiana jako łuczniczka ze swym ulubionym zwierzęciem – łanią. Najsłynniejszą grecką rzeźbę Artemidy wykonał w IV w. p.n.e. Leochares”*

GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Trzcionkowski, L. Wojciechowski, *Historia. Starożytność, średniowiecze. Podręcznik dla gimnazjum*. Klasa I, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2009				
Jednostka w	**Nr**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy**	**Ikonografia, w tym reprodukcje,**

podręczniku	strony		w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania	ilustracje, schematy, mapy…
II STAROŻYTNOŚĆ				
				Grecja i Morze śródziemne – kolebka cywilizacji europejskiej
Wpływ kontaktów ze Wschodem na kulturę grecką	28		Tekst źródłowy *Historyk Herodot o założeniu kolonii w Libii. „Przez siedem lat nie padał deszcz na Terze (…) Gdy zatem Terejczycy pytali wyroczni, co począć, doradziła im Pytia założenie kolonii w Libii”*	
				Polis – wspólnota obywateli
Życie obywatelskie	29	*„Najważniejsze decyzje podejmowano w zgromadzeniu dorosłych, wolnych mężczyzn, posiadających prawa obywatelskie, czyli obywateli. W Grecji sprawami politycznymi zajmowali się wyłącznie mężczyźni. Kobiety troszczyły się o dom.”*		
	30			Repr. *„Ruiny świątyni Apollina w Delfach. Sanktuarium Apollina słynęło ze swej wyroczni. We wszystkich ważnych sprawach państwowych i osobistych można było skierować się do wyroczni, gdzie kapłanka, zwana Pytią, odpowiadała na pytania”*
Ustroje polityczne w starożytnej Grecji	31		Tekst źródłowy Fragment Odysei Homera przedstawiający mityczny lud Cyklopów: *„(…) Nie masz u nich zgromadzeń ani narad, ani sądów, mieszkają na szczytach gór wysokich, w głębokich jaskiniach, każdy stanowi prawo dla swych dzieci i żon i nawzajem się o siebie nie troszczą”*	
10.			**Sparta**	
Wychowanie spartańskie	33	*„Sparta słynęła z surowości w wychowaniu dzieci (…) Gdy obywatelowi Sparty narodził się syn, ojciec zanosił go przed starszyznę, która decydowała, czy dziecko jest na tyle zdrowe, by mogło się stać wojownikiem. Dzieci, które starszyzna uznała za niepełnosprawne, porzucano. Do szóstego roku życia chłopców wychowywały karmicielki, które uczyły ich zadowalać się prostym pożywieniem, przyzwyczajały do ciemności i samotności. Chłopców, którzy kończyli sześć lat, przydzielano do drużyn, by uczyli się w grupie. Wspólnie bawili się w gry wojenne i brali udział w zawodach. W drużynie zachęcano ich do rywalizacji miedzy sobą i wykazania się odwagą oraz dzielnością. Członkowie drużyn uczyli się także pisać, lecz szczególny nacisk w wychowaniu kładziono na wykształcenie karności i wytrwałości w trudach. W dwunastym roku życia chłopcy otrzymywali jedno proste ubranie na cały rok. Chodzili boso i nie pielęgnowali swego ciała. Wszystko po to by ich skóra stwardniała. Wieczorami śpiewali pieśni sławiące poległych w obronie ojczyzny wojowników. Odpowiadali także na zadawane im pytania o dobro i zło, o dzielność i tchórzostwo. Wymagano krótkich odpowiedzi. Uczono także wysławiania się w sposób cięty i dowcipny. Kary za nieposłuszeństwo i ustanie w*		 Repr. *„Statuetka biegnącej dziewczyny. Ćwiczenia gimnastyczne i sport były tutaj uprawiane również przez dziewczęta. Spartanie uważali, ze dziewczęta, które wzmacniają swe ciała, będą lepszymi matkami żołnierzy”*

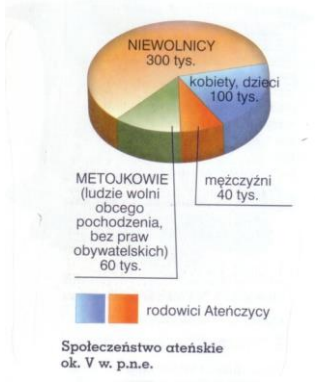
		wysiłkach były surowe. Sparta była państwem stworzonym przez hoplitów (ciężkozbrojną piechotę) i całe wychowanie było skierowane na wykształcenie idealnego żołnierza. Było to państwo mające charakter obozu wojskowego”		
11. Demokracja ateńska				
Ateny i Attyka	35	*„Zdarzenie to co roku uroczyście wspominano czasie święta ku czci bogini Ateny. W V wieku p.n.e. Ateny liczyły około 60 tys obywateli. Praw politycznych nie mieli: cudzoziemcy (zwani Metojkami), kobiety a także liczni niewolnicy”*		
	37		Zapamiętaj ! *„Praw politycznych nie mieli ci, którzy nie urodzili się w Atenach, kobiety i cudzoziemcy”*	
12. Kultura starożytnych Greków				
	38			Repr. *„Waza z przedstawieniem Apollina i Muz. Grecy często przedstawiali Apollina grającego na formindze, instrumencie przypominającym dźwiękiem gitarę. Boga otaczają pląsające i śpiewające Muzy (opiekunki sztuk)”*
Politeizm grecki	39	TG *„Na przykład miłość była uważana za przejaw działania bogini Afrodyty (...) Bogowie tworzyli społeczność, która miała wiele cech społeczności ludzkich (...) Na ich czele stał Zeus. U swego boku miał żonę Herę (...) Jego (Hadesa) żoną była Persefona, córka Demeter, bogini zboża.(...) Artemida, wiecznie dziewicza, opiekowała się dziką naturą. Ku jej czci tańczyły młode dziewczęta, zanim zostały żonami”*		 Repr. *„Scena składania ofiary, przerys malowidła wotywnego z VI w. p.n.e.. Opisz dokładnie scenę przedstawioną na malowidle. Wskaż poszczególne czynności związane ze składaniem ofiary”*
Religia obywatelska	39	TG *„W zależności od miejscowej tradycji bogiem opiekuńczym miasta-państwa byli różni bogowie, np. w Atenach bogini Atena, a w Argos – Hera”.*		 Repr. *„Waza ozdobiona przedstawieniami scen mitycznych: łowy na dzika kaledońskiego, Zeus i Hera w orszaku bogów podążających na rydwanie czterokonnym na gody Peleusa i Tetydy. Dionizos, Achilles goni Trojlosa. Korzystając z książek o mitologii greckiej lub encyklopedii, opowiedz przedstawione na wazie mity. Zastanów się, co je ze sobą łączy”*
13. Dziedzictwo kultury greckiej – teatr i igrzyska				

Teatr Dionizosa	41		Margines Dymek *„W teatrze ateńskim wystepowali tylko mężczyźni, którzy grali również role kobiece. Aktorzy nosili maski, co sprawiało, że obywatel – mężczyzna skryty za maską kobiecą, mógł wcielać się w postaci Medei, Antygony lub Elektry”*	 Repr. . *„Waza Makrona (V w.p.n.e.) W kulcie Dionizosa brały udział kobiety, tańcząc ku czci boga”*
Tragedie i komedie	41	*„ Przykładem tragedii jest Antygona Sofoklesa”*		
	43			 Repr. *„Naczynie (krater) z końca VI w p.n.e. przedstawia mitycznego herosa Heraklesa walczącego w zapasach (jedna z dyscyplin olimpijskich) z gigantem Antajosem, synem Posejdona i Gai”*
14. Sztuka grecka				
Akropol Sztuka grecka	44-45			Wstęp do infografiki dotyczącej Akropolu *„Wzgórze Akropol w Atenach było miejscem poświeconym bóstwom opiekuńczym miasta. Tutaj znajdowały się najważniejsze ołtarze i świątynie, w których odbywały się święta gromadzące corocznie cała wspólnotę obywatelską. Ołtarz Ateny Grodzkiej, opiekunki miasta, znajdował się pomiędzy Erechtejonem okręgiem świętym poświęconym herosowi Erechteuszowi) a Partenonem (świątynią Ateny Partenos, czyli Dziewiczej). (...) Kierownikiem prac został wybitny rzeźbiarz Fidiasz. Najwspanialszą ze świątyń był Partenon, który stał się siedzibą monumentalnego posągu kultowego Ateny Partenos (...) Na występie skalnym z lewej strony od wejścia wznosiła się świątynia Nike, bogini zwycięstwa. Naprzeciw bramy znajdowała się monumentalna rzeźba Ateny Promachos, prowadzącej do boju. Pokryty złotem grot włóczni świecił w słońcu i był dla żeglarzy pierwszym znakiem, ze zbliżają się do Aten”* Repr. Repr. Ruiny Erechtejonu *„Erechtejon. Mit opowiadał o sporze, który rozegrał się w tym miejscu miedzy Ateną i Posejdonem, władcą mórz. Posejdonn miał wbić swój trójząb w skałę, z której wytrysnęło słone źródło. Atena zaś miała podarować miastu drzewo oliwne. Dar Ateny uznano za cenniejszy i bogini objęła władzę nad miastem. Na zdjęciu widać świętą oliwkę rosnącą przed świątynią, a z lewej strony rodzaj zadaszenia podpieranego kolumnami, gdzie pokazywano ślad po uderzeniu trójzębu”* Repr. Ruiny bramy. *„Propyleje (brama). (...) Przez propyleje przechodziła corocznie procesja w czasie święta Panatenaje, obchodzonego dla uczczenia narodzin Ateny z głowy Zeusa”* Repr. detalu z płaskorzeźby na fryzie Partenonu METOPY, na której przedstwiono scenę zabijania przez centaura, jednego z Lapitów. *„Homer w Odysei wspomina zajście, do którego doszło na godach Pejritoosa i*

				Hippodamei. Otóż wino zamroczyło centaura Eurytiona, który w szale upojenia dopuścił się zbrodni i usiłował zgwałcić pannę młodą. Herosi zgromadzeni na weselu wywlekli go za drzwi i obcięli mu uszy i nos. Od tego zdarzenia miał zacząć się spór centaurów z ludźmi" Repr. Kopii posągu Ateny Partenos. *„ Atena Partenos. We wnętrzu Partenonu był ustawiony olbrzymi posąg Ateny Partenos (Dziewiczej). Fidiasz stworzył go ze złota i kości słoniowej. Ręce i twarz bogini były zrobione z białej kości, szatę, tarczę i hełm wykonano ze złota, którego zużyto ponad tonę. Na prawej dłoni Ateny, wspartej na kolumnie, stała Nike, bogini zwycięstwa. Posąg nie zachował się do naszych czasów, przetrwały jedynie kopie, takie jak ta wykonana z marmuru"* Fot. współczesna. Ruiny Świątyni Nike. *„Świątynia Nike, bogini zwycięstwa. Ta mała świątynia wznosiła się na występie skalnym przy wejściu na Akropol"*
15. Podboje Aleksandra Macedońskiego Brak odniesień do kobiet				
Podsumowanie III (rozdz. 8-15) *„W skrócie"* Brak odniesień do kobiet				

GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Ustrzycki, *Historia, Podręcznik dla gimnazjum 1,* Wydawnictwo OPERON sp. z o. o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2009				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy… opis i analiza ilustracji plus podpis**
II CYWILIZACJA HELLENÓW				
				U źródeł cywilizacji helleńskiej
Narodziny i rola polis	44	*„Obywatelami, członkami społeczności decydującymi o sprawach państwowych, byli jedynie pełnoprawni członkowie wspólnoty. Praw obywatelskich nie posiadały dzieci, kobiety, a także niewolnicy i cudzoziemcy, niezależnie od tego, jak długo zamieszkiwali obszar polis"*		
Narodziny i rola polis	45			 Repr. „*Rzymska kopia posągu Ateny Partenos, opiekunki ateńskiej polis. Każda polis miała swojego boskiego patrona, który opiekował się miastem-państwem. W Atenach szczególnym kultem cieszyła się bogini Atena. Posąg Ateny-Dziewicy (Partenos) wykonany został przez wybitnego rzeźbiarza Fidiasza dla Partenonu (świątyni) w Atenach. Dziesięciometrowa rzeźba wyobrażała pełną majestatu boginię w hełmie, w peplosie (długiej szacie bez rękawów spiętej na ramionach; noszonej przez kobiety), z figurką bogini zwycięstwa Nike (wysokości 1,77 m), z włócznią w prawej dłoni i tarczą przy lewym boku"*
Wielka kolonizacja – przyczyny i skutki	47		Źródło *Historyk Herodot o założeniu kolonii w Libii. „Ale potem przez siedem lat nie padał deszcz na Terze (…) Gdy*	

			zatem Terejczycy pytali wyroczni, co począć, doradziła im Pitia założenie kolonii w Libii”	
Warunki życia w mieście	49		*„W domu znajdowały się też izby dla kobiet i oddzielne dla mężczyzn”*	
Życie rodzinne Greków	52	*„Do szóstego roku życia dziewczynki i chłopcy przebywali razem i wychowywani byli przez matkę. W wieku 7 lat chłopcy rozpoczynali naukę w szkołach, przechodząc przy tym pod opiekę ojca (w Sparcie pod opiece państwa). Uczyli się czytać i pisać, recytować z pamięci między innymi poematy Homera. Dziewczynki nie uczęszczały do szkół (w Sparcie brały udział w ćwiczeniach sportowych); jedynie w bogatszych domach nieraz uczono je czytania i pisania. Zazwyczaj ich edukacja sprowadzała się do nauki gotowania, przędzenia, tkania, rachowania i muzyki – umiejętności potrzebnych przyszłej pani domu. Dzieciństwo dzieci, zwłaszcza dziewczynek, trwało krótko. W wieku około 14 lat, a nawet wcześniej były wydawane za mąż. Chłopcy z zamożnych domów, którzy nie musieli podejmować pracy, uczęszczali do szkół najdłużej i mieli najwięcej swobody. W wieku 18 lat młodzieńcy byli powoływani na dwuletnie przeszkolenie wojskowe, po ukończeniu, którego stawali się w pełni obywatelami polis. Wyjątkiem była Sparta, gdzie mężczyzna podlegał szkoleniu wojskowemu do 30 roku życia i dopiero w tym wieku mógł w pełni korzystać z praw obywatelskich. Małżeństwa zawierane były zwykle między mężczyznami w wieku około 30 lat a kobietami, które były o połowę młodsze. Trzydziestoletnia kobieta często była już babcią. Przeciętna długość życia wynosiła około 40 lat, a w czasie wojen i epidemii znacznie mniej. W Sparcie osoby pozostające w stanie wolnym były karane przez prawo, w Atenach mniej było przymusu, ale z pogardą i lekceważeniem patrzono na kawalerów. Syn zapewniał przedłużenie rodu i kultu rodzinnego – kierował obrzędami religijnymi po śmierci ojca, co było uważane za nieodzowne dla osiągnięcia przez niego szczęścia na tamtym świecie. Męża dziewczynie wybierał ojciec, a gdy nie żył, brat lub dziadek. Liczbę dzieci w rodzinie ograniczano do dwojga-trojga z obawy przed trudnościami z wyżywieniem zbyt licznego potomstwa.Miejscem, w którym kobieta (dobrze urodzona) spędzała życie od najmłodszych lat i które jako zamężna kobieta rzadko już opuszczała, był dom. Przebywała zwykle w towarzystwie dzieci i niewolników, gdyż mąż w ciągu dnia przebywał poza domem”.*		 Repr. *„Starożytny grecki orszak weselny, naczynie gliniane, ok. V w. p.n.e. Główną częścią ceremonii ślubnej były przenosiny narzeczonej do domu pana młodego. Panna młoda jechała wozem i wiozła ze sobą ruszt i sito – symbole czekających ją obowiązków. Rodzina i przyjaciele podążali za nią pieszo w świetle pochodni, przy dźwiękach pieśni weselnej. Przy wejściu do domu oczekiwał ojciec i matka pana młodego. Narzeczoną obsypywano orzechami i suszonymi figami, a następnie ofiarowywano także pigwę i daktyl (symbole płodności) oraz ciasto weselne, zrobione z sezamu i miodu”*

Życie rodzinne Greków	53	*„Obowiązkiem syna, nakazanym przez prawo, było zapewnić rodzicom wszystko, co do życia było im potrzebne. Rodzicami poległych na wojnie opiekowało się państwo”*	Ramka *„Zapamiętaj! (...) Mężczyźni (obywatele) zajmowali się polityką i spędzali wolny czas w gimnazjonie i teatrze. Kobiety (dobrze urodzone) spędzały większość czasu w domu, biorąc udział jedynie w niektórych uroczystościach religijnych”.* Pytania i polecenia *2. „Wykorzystując tekst źródłowy, opisz różnicę w sytuacji mężczyzn i kobiet w starożytnej Grecji”.*	 Repr. *„Kobieta przy toalecie, odrys malowidła na naczyniu glinianym z V w. p. n. e.”* Repr. *„Uczta starogrecka z udziałem heter, malowidło na naczyniu glinianym z V w. p.n.e. Niezamężne dziewczyny nie opuszczały domu (wyjątkiem były Spartanki) i zwykle trzymały się z dala nawet od mężczyzn z własnej rodziny (prócz ojca), przebywając w części domu przeznaczonej dla kobiet. Jedyną okazją do wyjścia z domu dla niezamężnej jeszcze dziewczyny było uczestniczenie w niektórych świętach religijnych. Kobiety pochodzące z uboższych rodzin przebywały często poza domem, dokonując zakupów i pracując np. jako handlarki na rynku. Przy ucztach z mężczyznami zasiadały niekiedy damy do towarzystwa nazywane heterami. Musiały być nie tylko piękne, ale również inteligentne, by móc zabawiać mężczyzn rozmową”*
3. Demokracja ateńska				
Narodziny i rozwój demokracji w Atenach	54			 Repr. *„Społeczeństwo ateńskie ok. V w.p. n. e.*”
Demokracja w czasach Peryklesa	56			Repr. Popiersia Peryklesa *„Aspazja, towarzyszka życia Peryklesa, słynna z urody i inteligencji, nie była obywatelką Aten, pochodziła z Miletu. Dzieci Peryklesa z tego związku, zgodnie z prawem Aten, nie miały więc prawa*

				obywatelstwa. Dopiero po śmierci dwóch prawowitych synów Perykles wymógł przyznanie obywatelstwa synowi, którego miał z Aspazją"
Blaski i cienie demokracji ateńskiej	57			 Repr. *„Temida była według mitologii greckiej córką Uranosa (Ieba) i Gai (Ziemi). Była boginią obyczajów, prawa i sprawiedliwości. Stawiano ku jej czci ołtarze w miejscach zgromadzeń ludowych, wierząc, iż będzie czuwała nad ich przebiegiem. Przedstawiana jest najczęściej z rogiem obfitości i wagą, zazwyczaj z opaską na oczach i mieczem w dłoni. Opaska na oczach oznacza, ze w swoich sądach nie kieruje się ona żadnymi względami prócz sprawiedliwości"*
4. Ustrój polityczny Sparty				
Ustrój społeczny Sparty	58			 Repr. *„Społeczeństwo Sparty ok. V w. p.n.e."*

Wychowanie dzieci i młodzieży w Sparcie	60	*„Od urodzenia o losie Spartanina decydowało państwo – jeżeli dziecko było słabe lub kalekie, władze polecały porzucić je w górach na pewną śmierć. Chłopcy od 7 roku życia przechodzili pod opiekę państwa – spędzali czas wspólnie z dala od rodzin. Wychowywano ich surowo, kładąc nacisk na sprawność fizyczną – przyzwyczajano ich do znoszenia bólu (karano chłostą za drobne przewinienia), głodu (karmiono skromnie) i zimna. Uczono głównie posługiwania się broni, wytrzymałości i posłuszeństwa. Wykształcenie umysłowe sprowadzało się do umiejętności czytania i pisania. W wieku 20 lat młodzieniec uzyskiwał prawa obywatelskie, mógł się ożenić, ale jeszcze przez kolejne 10 lat przebywał w koszarach, kontynuując ćwiczenia wojskowe. Dopiero gdy ukończył 30 lat mógł zamieszkać we własnym domu, nadal jednak podlegał obowiązkowi ciągłych ćwiczeń, aż do ukończenia 60 roku życia.”*		 Repr. *„Spartanka, brązowa statuetka z Lakonii z ok. 550 r. p.n.e. Młode dziewczęta spartańskie w odróżnieniu od Atenek publicznie uprawiały biegi i ćwiczyły się w zapasach, rzucie dyskiem i oszczepem. Celem takiego wychowania było kształtowanie silnych, sprawnych fizycznie kobiet, które były zdolne także do rodzenia zdrowych dzieci”*
5. Wojny Hellenów **Brak odniesień do kobiet**				
6. Religia Greków				
Wyobrażenia Greków dotyczące bóstw i powstania świata	68			Repr. *„Akropol ateński, rekonstrukcja rysunkowa. (...) posąg Ateny Promachos (...) świątynia Artemidy (...) świątynia Nike”*
	69	*„Towarzyszyły mu opiekunki sztuk – muzy. Piękna Afrodyta była boginią miłości zmysłowej, Artemida zaś – dziewicza boginią lasów i łowów”*		Repr. Ruiny świątyni Apollona w Delfach *„(...) Pytia, kapłanka boga Apollona, udzielając odpowiedzi na pytania odnośnie przyszłości, była odurzona trującymi wyziewami wydobywającymi się ze szczeliny w ziemi. Wypowiedziane w transie niejasne i wieloznaczne słowa Pytii kapłani układali w wierszowanej formie i przekazywali przybyłym. Stąd do języka trafiło wyrażenie „pytyjska odpowiedź”, oznaczające niezrozumiałą i zagmatwaną odpowiedź”* Repr. *„Zeusa uratowała matka, bogini Rea, dając Kronosowi do połknięcia głaz (...) Na ilustracji ukazano 13 metrowy, wykonany ze złota i kości słoniowej posąg Zeusa trzymającego w dłoni figurkę Nike (skrzydlata bogini zwycięstwa)”*
	70			 Repr. *„Antyczna figura Afrodyty. Według starożytnych Greków, Afrodyta która narodziła się z piany morskiej, opiekowała się między innymi miłością zmysłową i płodnością. Szczególną czcią otaczały boginię kobiety, również jako opiekunkę małżeństwa. Należała do najczęściej przedstawianych bóstw w sztuce. Jako bogini miłosci poświęcone jej były: gołąb, wróbel, baran, kozioł, zajac; jako bogini*

				płodności: mirt, róża i jabłko granatu”
Wierzenia Greków w życie po śmierci	71	*„Dawcą nieśmiertelności dla swych wyznawców miał być Dionizos – rozszarpany przez Tytanów i wskrzeszony przez Zeusa (ojca), odważnie udał się do Hadesu i wyprowadził stamtąd swoją ziemską matkę. Najsłynniejsze misteria w całej Helladzie odbywały się w Eleuzis koło Aten, nazywa się je misteriami eleuzyńskimi. Związane były z kultem Demeter (bogini zbóż i urodzaju) i Persefony (bogini kiełkującego ziarna)”*		
7. Filozofia – nowe spojrzenie na świat Brak wzmianki o kobietach				
8. Osiągnięcia starożytnych Greków				
Grecja kolebką europejskiej cywilizacji	77	*„Jedna z najpowszechniej znanych list siedmiu cudów świata antycznego zawiera aż pięć wywodzących się z greckiego kręgu kulturowego. Są to: Świątynia Artemidy w Efezie (...)”*		
	78	*„Wiele dramatów najwybitniejszych dramatopisarzy Ajschylosa, Sofoklesa (m.in. Antygona, Król Edyp) (...)”*		Repr. „*Artemizjon – świątynia Artemidy w Efezie. Artemida była Boginia lasów i łowów, opiekunką rybaków i podróżujących po morzu oraz patronką położnych i nowo narodzonych dzieci. Uważano ją za boginię życzliwą, lecz zarazem mściwą”* Repr. „*Mauzoleum w Halikarnasie. (...) ozdobę stanowiły trzy fryzy wyobrażające walkę z Amazonkami, wyścigi rydwanów i walę z centaurami”* Repr. *„Partenon –dorycka świątynia Ateny Dziewicy (Partenos) na Akropolu. (...) W świątyni znajdował się posąg Ateny Partenos dłuta Fidiasza”*
Architektura	81		*„O pochodzeniu form greckich kolumn pięknie pisał rzymski architekt Witruwiusz (...) Zmierzyli ślad męskiej stopy i porównali z wysokością mężczyzny. W ten sposób kolumna dorycka zaczęła w architekturze odzwierciedlać proporcje, siłę i piękno męskiego ciała. (...) W poszukiwaniu nowej proporcji zaczerpnęli je z proporcji smukłej postaci kobiecej (...) czyniąc je w ten sposób smuklejszymi”*	
9. Imperium Aleksandra Wielkiego				
Kultura hellenistyczna i jej osiągnięcia	87			 Repr. „*Nike z Samotraki, marmurowa rzeźba z ok. 200 r. p.n.e. Nike była grecką boginią zwycięstwa Figurka była przeznaczona do ustawienia na dziobie okrętu”*

				 Repr. *„Fragment Ołtarza Pergamońskiego przedstawiający pokonanego giganta Otosa. (…) Ozdobiony jest scenami wojny bogów z gigantami”*

GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, *Historia I. Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Odszyfrować przeszłość	8-10	*„Grecki mit opowiada, że pewnego razu trojański królewicz Parys miał rozstrzygnąć spór bogiń o to, która z nich przewyższa urodą pozostałe. Stanęły więc przed nim: narodzona z morskiej piany Afrodyta, mądra i waleczna Atena oraz zazdrosna małżonka Zeusa, Hera. Wszystkie trzy próbowały go przekupić. Afrodyta obiecała mu miłość najurodziwszej z ziemskich kobiet, Atena – sławę wojenną i mądrość, Hera – władzę i bogactwo. Królewicz wybrał dar Afrodyty: jej właśnie wręczył złote jabłko z napisem „Dla najpiękniejszej”. Z pomoc wdzięcznej bogini Parys porwał i wywiózł do Troi Helenę, żonę Menelaosa – króla Sparty. (…) Gorzkiej sprawiedliwości stało się zadość : podczas rzezi mieszkańców Troi Menelaos odnalazł i uwolnił swą żonę”.*		 Repr. *„Czy tak wyglądała Helena? Żona Schilemanna, Zofia, była Greczynką. Pozowała do tego rysunku , mając na sobie biżuterię odnalezioną w Troi”*
III. Starożytna Grecja				
Wśród skał i oliwnych gajów	64	*„To właśnie armie Achajów i Jonów ruszyły w XIII wieku p.n.e. zdobywać Troję- choć z pewnością chciały nie tyle uwolnić porwaną Helenę, ile zapewnić sobie panowanie nad morskimi szlakami handlowymi, które przynosiły znaczne dochody.”*		 Repr. „*Tzw. dama z Myken. Zwróćcie uwagę na jej staranną fryzurę i bogatą biżuterię. Fresk z XIII w. p. n. e.”*
Wśród bogów i herosów	70-71	(…)„*Siedmiu młodzieńców i siedem dziewcząt kolejno trafiało do mrocznego labiryntu, z którego mieli już nie wyjść. Minotaur żywił się bowiem ludzkim mięsem. (…). Tezeusz był nie tylko dzielnym, ale i pięknym młodzieńcem. Gdy przybył na Kretę, zapłonęła do niego miłością córka króla Minosa, Ariadna. Wiedziała, że bez jej pomocy, Tezeusza*		

		czeka niechybna śmierć. Wyczekała więc chwili, gdy nie było przy nim strażnika. – Oto masz miecz, którym zabijesz Minotaura – szeptała pośpiesznie - a to kłębek nici, który przyczepisz u wejścia, a potem, idąc, będziesz rozwijał…. (…) Młodzieniec ruszył z powrotem, zwijając otrzymaną od Ariadny nić. Gdyby nie ona, z pewnością zgubiłby drogę w gęstwinie korytarzy. Przy wejściu czekała pełna niepokoju Ariadna. Razem popędzili na statek". *„Grecy wierzyli, że na początku, zanim powstał świat, był Chaos – tzw. wielka pustka, otchłań. Z Chaosu wyłoniła się para bogów: Gaja czyli Ziemia, i Uranos – Niebo. Oni dali życie bóstwom, których ogromna liczba zamieszkiwała wszechświat – po grecku kosmos. Grecy, tak jak Egipcjanie, wyznawali politeizm".*		
	72	*„Hera żona Zeusa, królowa bogów, bardzo zazdrosna o swego męża. Opiekowała się małżeństwami, pomagała kobietom rodzić i wychowywać dzieci*" .		
	73	*„Hestia siostra Zeusa, bogini ogniska domowego, opiekunka domu i rodziny. Najłagodniejsza z mieszkańców Olimpu, nigdy nie brała udziału w ich sporach. W każdym greckim mieście i w każdym domu płonął poświęcony jej ogień. Mężczyźni wyruszający w drogę, by założyć kolonię, zabierali z niego płomień, który miał podtrzymać ich łączność z ojczyzną"*), *Atena córka Zeusa, bogini wojny i mądrości, opiekunka sztuki oraz rzemiosła. Była patronką Aten i greckich bohaterów. Narodziła się w niezwykłych okolicznościach: któregoś dnia Zeusa bardzo rozbolała głowa, Hefajstos rozciął ją toporem, a wtedy ze środka wyskoczyła Atena w pełnej zbroi"*), *żona Hefajstosa, bogini miłości i piękności, opiekunka żeglarzy. Narodziła się z morskiej piany*"), *Artemida córka Zeusa i Latony, bliźniacza siostra Apolla, bogini łowów. Panował nad lasami i dzikimi zwierzętami*".		 Repr. *„Tzw. Wenus z Milo (II w. p. n. e.). Imię Wenus było rzymskim odpowiednikiem Afrodyty. Z kolei Milo (albo Milos) to grecka wyspa, na której pewien wieśniak w XIX stuleciu odnalazł tę rzeźbę"*
	75			 Repr. *„Hades (z rogiem obfitości) i Persefona. Malowidło na czarze ateńskiej z V w. p. n. e".*
	76			

				 Repr. „*Malowidło na wazie ateńskiej z VI wieku p. n. e. ukazuje Syzyfa, który wnosi kamień na górę. Bogini obok Syzyfa to Persefona”.*
	77	*„Ateńska statua Ateny mierzyła 12 metrów wysokości. (...) W Helladzie nie istniał osobny stan kapłański: kapłana lub kapłankę wybierano przez głosowanie – i to jedynie na określony czas”,* s. 76 *„Kapłanka Pytia, odurzona gazem ulatniającym się ze skalnej szczeliny, udzielała odpowiedzi na wszystkie pytania – zarówno w prywatnych osób, jak i poselstw wysyłanych z greckich polis. Choć jej rady, przekazywane pytającym przez kapłanów, były zwykle mętne i wieloznaczne, przesądni Grecy święcie w nie wierzyli”*.		 Repr. „*Pytia. Malowidło na wazie ateńskiej z V wieku p. n. e*.”
Na olimpijskim stadionie	80	*„Do udziału w zawodach nie dopuszczano kobiet, cudzoziemców ani niewolników. Mężatkom zabraniano nawet wstępu na widownię.”*		
	82			 Repr. *„Ceremonia zapalenia znicza podczas XXVI Igrzysk Olimpijskich w Atlancie w 1996 roku. Choć sportsmenka ma na sobie strój wzorowany na starożytnym, w antycznej Olimpii znicza nie zapalano.”*
	83			 Repr. *„Igrzyska Olimpijskie w Atlancie. Pochód sportowców otwiera reprezentacja Grecji”.*
W państwie wojowników	86		Źródło: Plutarch: *„(...) dbano umiejętnie o karmicielki, by bez pieluch i powijaków chowając niemowlęta, pozwalały swobodnie rosnąc całemu ciału, uczyły je zadawalać prostym pożywieniem, przyzwyczajały odważnie znosić ciemność i samotność, oduczały kaprysów i kwileń”.*	

	87	*„Wychowanie spartańskie zmierzało do wyrobienia w młodych ludziach, które pozwoliłyby chłopcom stać się najlepszymi żołnierzami Grecji, dziewczynkom zaś – matkami dzielnych wojowników. Dlatego tak wielką wagę przykładano do zajęć sportowych, wypełniającym spartańskiej młodzieży większość czasu. Dziewczynki nie były od nich zwolnione. Spartanie uważali, że silna i wytrzymała kobieta urodzi zdrowe dzieci. Toteż dziewczęta, niejednokrotnie razem z chłopcami, ćwiczyły się w biegach, zapasach, rzucie dyskiem i włócznią. Miały znacznie więcej swobody niż ich rówieśniczki w innych częściach Grecji – nieraz tańczyły wraz z chłopcami i brały udział w chóralnych śpiewach, będących pozostałością dawnej kultury Sparty. Skape stroje gimnastyczne młodych Spartanek budziły zgorszenie w całej Helladzie”*		 Repr. „*Spartańska biegaczka. Rzeźba z V w. p. n. e*.”
Ojczyzna demokracji	91			 Repr. „*Zamyślona Atena. Swoim darem – drzewem oliwnym- zdobyła przywiązanie Ateńczyków i pokonała Posejdona, który proponował im słone źródło. Płaskorzeźba z połowy V w. p. n. e. ”*
	92			Repr. *„Schemat demokracji ateńskiej w V w. p. n. e. (po reformach Klejstenesa)(…) Kobiety, cudzoziemcy i niewolnicy nie mają praw obywatelskich”.*
	95	*„Kobiety, cudzoziemcy (za takich uważano również Greków z innych polis) oraz niewolnicy nie mogli brać udziału w Zgromadzeniu Ludowym.”*		
	97		Ćwiczenie: *„W Waszym Zgromadzeniu Ludowym mogą wziąć udział kobiety. Autorzy podręcznika mają nadzieję, że starożytni Ateńczycy nie przewrócą się w grobie z tego powodu.”*	
Wojny perskie	103	*„Kobiety i dzieci ewakuowano na pobliskie wyspy.”*		

Grecki cud	107-108	*„Partenon – największa świątynia Akropolu, poświęcona dziewiczej bogini Atenie – mierzył 70 metrów długości i 34 metry szerokości. We wnętrzu , w lekkim półmroku, stał 12 – metrowy posąg bogini, dzieło słynnego Fidiasza.. Na zewnątrz Partenonu znajdował się drugi, równie wielki posąg Ateny. Złocone ostrze włóczni trzymanej przez boginię błyszczało w słońcu z daleka.”*		 Repr. *„Być może tak wyglądał posąg Ateny z Partenonu, wykonany przez Fidiasza”.*
	110	*„Ateńczycy uważali bowiem, że teatr odgrywa wielką rolę wychowawczą. Wiemy, że chodziły do niego także kobiety”*		
	112-113	*„Ateńskie kobiety nie miały praw politycznych. Radko wychodziły z domu – chyba, że pochodziły z biedniejszej rodziny i musiały pomagać mężowi w pracy. Zazwyczaj przędły wełnę, tkały ubrania, zajmowały się dziećmi oraz wydawały polecenia niewolnikom-jeżeli ich miały. Gdy urodziło się dziecko, jego ojciec decydował, czy będzie żyło, czy ma zostać porzucone. Do siódmego roku życia dziećmi zajmowała się matka.. Potem dziewczynki nadal pozostawały w domu, chłopcy zaś szli do szkoły. (...) Ateńskie dziewczęta nie chodziły do szkoły. Matki lub babcie dawały im domowe lekcje gotowania, przędzenia i tkania. W niektórych rodzinach uczono je czytania pisania, muzyki oraz tańca. Najczęściej wychodziły za mąż w wieku 15 lat, za mężczyznę wybranego im przez rodziców. Żony i córki Ateńczyków nie były dopuszczane do uczt, chętnie organizowanych przez mężczyzn. Nieraz zdarzało się, że mężczyźnie w ogóle nie znali żon swoich bliskich przyjaciół!”*	Tekst źródłowy: *„List pewnego Greka Hilariona do żony: Hilarion śle serdeczne pozdrowienia żonie Alis i małemu Apollinkowi. Dowiedz się, że jeszcze i teraz jestem w Aleksandrii. Proszę cię i upominam: dbaj o dziecko, a gdy tylko dostaniemy wynagrodzenie, poślę ci je. Jeśli szczęśliwie urodzisz, jeżeli to będzie chłopiec, zostaw go przy życiu, gdy dziewczynka – porzuć”.* Zapamiętaj. *„Ateńskie kobiety nie miały praw politycznych. Zajmowały się praca w domu i wychowaniem dzieci.”*	 Repr. *„Atenka podczas układania fryzury, z tyłu stoi służąca. Malowidło na wazie ateńskiej z V w. p. n. e.”*
P odboje Aleksandra Wielkiego	120	*„Powróciwszy do Persji, około 10 tysięcy żołnierzy macedońskich pożenił z tamtejszymi kobietami. Sam pojął za żonę córkę Dariusza III.”*		
Powtórzenie: Co pozostało? Dziedzictwo starożytnej Grecji Powtórzenie	122			 Repr. *„Porwanie Europy. W mitologii greckiej Europa – od której imienia nadano nazwę naszemu kontynentowi- była piękna córką króla Tyru. By ja uprowadzić, Zeus przybrał postać byka. Fresk z rzymskiego miasta Pompeje (I wiek n. e.)”.*

Powtórzenie: Co pozostało? Dziedzictwo starożytnej Grecji Powtórzenie	125			 Repr. *„Antygona Sofoklesa w Teatrze Studio w Warszawie. (1998 rok)”*

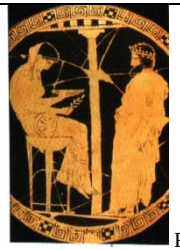
GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA R. Kulesza, S. Ciara, *W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii*. *Gimnazjum klasa 1*, Wydawnictwo Juka, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Świat grecki				
Starożytna Grecja				Repr. *„Malowidła kreteńskie. Co przedstawiają te malowidła? Oceń ilustracje jako źródło wiedzy o starożytnych Grekach”*
		„Królewicz trojański Aleksander – Parys porwał ze Sparty Helenę – najpiękniejsza na świecie kobietę, żonę tamtejszego władcy”		
Sparta			*Plutarch: „(…) dbano umiejętnie o karmicielki, by bez pieluch i powijaków chowając niemowlęta, pozwalały swobodnie rosnąc całemu ciału, uczyły je zadawalać prostym pożywienie, przyzwyczajały odważnie znosić ciemność i samotność, oduczały kaprysów i kwileń.*”	
	53	*„W Sparcie zawarcie małżeństwa było obywatelskim obowiązkiem. Mężczyzna, który nie chciał go wypełnić, podlegał karom. Starzy kawalerowie musieli w środku zimy biegać nago naokoło rynku i śpiewać, że słusznie cierpią za nieposłuszeństwo okazywane prawom. Spartanki słynęły z wysportowania i niezależności. Zaangażowanie mężów w życie publiczne skutkowało oddaniem w ręce kobiet większości spraw domowych.”*		

Ateny	57	*„Kobiety, nawet wywodzące się z rodzin obywatelskich, nie miały praw politycznych. Podlegały władzy ojca, potem męża. Ich rola sprowadzała się do rodzenia dzieci i zajmowania się domem”*		 Repr. *„Kobieca toaleta. Atenki nie miały wprawdzie praw politycznych, ale istniało pojęcie „obywatelki”. Warunkiem zostania pełnoprawnym obywatelem było urodzenie się za związku obywatela i obywatelki”*
Wierzenia religijne Greków	62	*„Atena była boginią mądrości, rzemiosła i sprawiedliwej wojny”, Herę , czczono jako opiekunkę rodzin i kobiet, Afrodyta była boginią piękna i miłości” ,Artemida od łowów, Demeter od rolnictwa”.*		
	63			 Repr. *„Atena Partenos. Autorem rzeźby był Fidiasz, przyjaciel Peryklesa. Posąg okryty okładziną ze złota i kości słoniowej przetrwał do V w. n.e.”*
	64			 Repr. *„Nagrobek Atenki Hegeso. Starożytni Gecy swoim zmarłym wyprawiali uroczyste pogrzeby i wystawiali nagrobki. Często znajdował się na nich wizerunek zmarłego, jego imię oraz słowo „chajre” – „żegnaj”. Spróbuj opisać, co przedstawia ta płaskorzeźba umieszczona na cmentarzu ateńskim Keramejkos”*
Wojny Greków **Brak odniesień do kobiet**				
Aleksander Wielki i epoka hellenistyczna	71	*„Władca znajdował się u szczytu sławy i potęgi, kiedy być może z namowy żony Olimpias, a może i syna Aleksandra, został zamordowany.”*		

GRECJA
TYTUŁ PODRĘCZNIKA M. Pieńkowska – Koźmińska, *Klasa I. Dawno temu, wczoraj, dziś,* Stentor, Warszawa 2009

Jednostka w podręczniku	Str.	Tekst główny	Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania	Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…
3. Grecja				
3.1. Kraj i jego mieszkańcy	48		*„Według mitologii greckiej Minos został ukarany za to, że nie złożył im ofiary – żona władcy urodziła groźnego potwora, człowieka z głową byka. Minos zamknął Minotaura w labiryncie pod pałacem i zażądał od pokonanych Ateńczyków, by co dziewięć lat składali potworowi ofiary z ludzi. Wybawił ich Tezeusz. Zabił Minotaura i wyszedł z labiryntu dzięki Ariadnie, córce Minosa, której spodobała się odwaga młodzieńca. Za pomocą kłębka nici ułatwiła Tezeuszowi powrót”*	
	49		*„Według mitologii greckiej cyklopi byli synami Uranosa i Gai (...)”*	
	50	*„Polis reprezentowała interesy obywateli, czyli mężczyzn, których ojcowie mieli prawa obywatelskie, a matki były córkami obywateli. Do obowiązków obywateli należała służba w wojsku, a od innych grup zamieszkujących polis (kobiety, dzieci, niewolnicy, cudzoziemcy) odróżniało ich prawo uczestniczenia w zgromadzeniu ludowym, na którym podejmowano decyzje dotyczące państwa”*		
	51	*„Podczas uczt zwanych sympozjonami, których uczestnikami byli mężczyźni, pito wino, prowadzono rozmowy o sztuce i polityce, słuchano poezji; czas biesiadnikom umilały także tancerki i flecistki. Popularną rozrywką był również teatr, do którego chodzili zarówno bogaci i wykształceni Grecy, jak i niepiśmienna biedota”*		 Repr. *„Sympozjon”*
	52		Źródło *„Powszechnie uważa się, że w igrzyskach brali udział wyłącznie mężczyźni. Nie jest to w pełni zgodne z prawdą. Kobiety faktycznie nie miały wstępu na męskie zawody, ale organizowały własne igrzyska. Najbardziej znane rozgrywano podczas święta Hery. Opisuje je grecki historyk Pauzaniasz.* *„Co piaty rok szesnaście kobiet tka peplos dla Hery. One też organizują zawody na cześć Hery, tak zwane Heraja. Zawody polegają na współzawodnictwie w biegu między dziewczętami(...). Biegną zaś tak: z włosami rozpuszczonymi, chiton sięga ledwie do kolan, prawe ramię odsłaniają niemal do piersi. Na te zawody dostępny jest im także stadion olimpijski, ale skraca się dla nich bieżnię stadionu mniej więcej o jedną szóstą. Zwycięzczyniom wręcza się gałązki dzikiej oliwki i część krowy ofiarowanej Herze”.*	
3.2. Sparta	55	*„Do 30. roku życia mieszkali w koszarach, również ci, którzy mieli żony i dzieci”* *”Polis interesowała się także wychowaniem dziewcząt, które uczono tańca oraz posługiwania*		

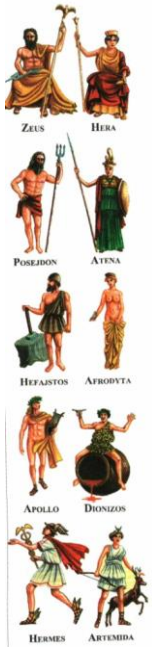
		się bronią. Oczekiwano od nich bowiem, że będą sprawne, aby rodzić zdrowe dzieci. W społeczeństwie spartańskim żołnierzy pozwalano wychować tylko silne noworodki”		
	56		*„Umiejętność posługiwania się bronią potrzebna była także Spartankom w czasie, gdy mężczyźni wyruszyli na wojnę poza Sparta, a krajowi groził bunt helotów”*	
3.3 Ateny	58		*„Prawa obywatelskie przysługiwały tylko tym mieszkańcom polis, których oboje rodzice byli Ateńczykami. Przepis ten wprowadził Perykles. Co ciekawe, jego żona Aspazja pochodziła z Miletu, kolonii greckiej leżącej w Azji Mniejszej na wybrzeżu Morza Egejskiego. Zarządzenie to uderzało więc także w rodzinę Peryklesa. Przyczyna wprowadzenia tak surowego prawa było dążenie do ograniczenia liczby obywateli uprawnionych do pomocy finansowej państwa”*	
	59	*„W czasach Peryklesa w Atenach mieszkali obywatele, cudzoziemcy, zwani metojkami i niewolnicy. Do wspólnoty obywatelskiej należały także kobiety – żony i córki obywateli, ale nie miały praw politycznych. Całe życie pozostawały pod opieką mężczyzn z najbliższej rodziny. Nieco większą niezależnością cieszyły się kobiety starsze oraz pochodzące z arystokracji, a także te z biedniejszych rodzin, które musiały pracować. Tylko w uroczystościach religijnych kobiety brały udział razem z mężczyznami”.*	*„Peplos- długa szata bez rękawów, spięta na ramionach, noszona przez kobiety w starożytnej Grecji.”*	 Repr. *„Stroje greckie: chlamida, krótki chiton, peplos”.*
3.5. Religia Greków	68-69	*„(...)Zeus miał kilkoro rodzeństwa: Posejdona, Hadesa, Hestię, Demeter i Herę. (...) Demeter opiekowała się rolnictwem i zbiorami. Grecy uważali, że to ona nauczyła ludzi uprawiać zboże. Druga z sióstr, Hestia, była boginią ogniska domowego, symbolizującego dom i rodzinę. Hera, która była nie tylko siostrą, lecz także żoną Zeusa, opiekowała się małżeństwem i kobietami zamężnymi. (...) Ares, bóg niszczycielskiej, krwawej wojny nie cieszył się sympatią pozostałych bogów. Nie znosiła go przede wszystkim Ateny – bogini mądrości, pokoju i wojny sprawiedliwej. Atena była ulubienicą Zeusa. Według mitologii wyskoczyła z jego głowy rozłupanej toporem przez Hefajstosa. Hefajstos, kulawy patron kowali , był jedynym greckim bogiem przedstawianym przy pracy. Połamał obie nogi, kiedy Zeus zrzucił go z Olimpu w czasie kłótni z Herą. Hefajstos kuł pioruny dla Zeusa, który chcąc wynagrodzić synowi dawne krzywdy, dał mu za żonę najpiękniejszą z bogiń, boginię miłości Afrodytę. Nie byli jednak dobraną parą. On najchętniej przebywał w swojej kuźni, w wulkanie Etna, a ona lubiła uczty i zabawy na*		 Repr. *„Afrodyta*”

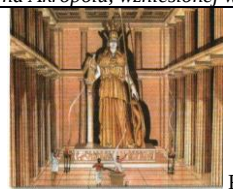
		Olimpie. Dziećmi Zeusa byli także Hermes i Dionizos oraz bliźnięta Apollo i Artemida. (...) Artemidę, boginię łowów i władczynię lasów, wyobrażali sobie Grecy w otoczeniu dzikich zwierząt”.		
3.5. Religia Greków	69-70	*„Patronką Aten została Atena, ponieważ wygrała spór z Posejdonem o to, czyją ziemską siedzibą stanie się ta polis. Rada bogów ustaliła, że oboje powinni wziąć udział w zawodach, by wyłonić zwycięzcę. (...) Gdy nadeszła kolej Ateny, bogini rzuciła włócznię. Z miejsca, w którym włócznia utkwiła w ziemi, wyrósł pęd drzewa oliwnego. Na oczach widzów gałęzie oliwne pokryły się liśćmi i kwiatami, a później owocami. I bogowie, i ludzie uznali, że zwyciężyła Atena. Na cześć patronki urządzano Panatenaje – najważniejsze święto państwowe tej polis. Najważniejszą część tej uroczystości stanowiła procesja na Akropol, gdzie w V w. p. n. e. wzniesiono Partenon, świątynię Ateny Dziewicy”.*		 Repr. *„Wskaż atrybuty mówiące o tym, czego patronką była ta bogini.”*
	70	*„Wszyscy, bogowie i ludzie wiedzieli, że Hera – żona Zeusa- była zazdrosna o jego przygody zarówno z boginiami, jak i ziemiankami. Niejednokrotnie prześladowała męża i jego potomstwo. Wielu cierpień na ziemi przysporzyła m.in. jego synowi Heraklesowi”* *„Odpowiedzi na pytania ludzi udzielała w Świątyni Apollina kapłanka zwana Pytią. Z wypowiadanych przez nią słów kapłani układali wierszowaną odpowiedź. Przepowiednie Pytii były zwykle wieloznaczne”*		 Repr. *„Pytia z szukającym rady”*
	71		Ciekawostka *„Arachne. Bogowie często nie potrafili pohamować gniewu i zawiści, kiedy istoty śmiertelne okazywał się lepsze od nich. Atena, opiekunka rzemiosł, zganiał hafciarkę Arachne, która tak pięknie wyhaftowała kolorową włóczką różne historie o bogach i ludziach, że sama Atena musiała przyznać, iż jej własny haft wcale nie był piękniejszy. Oskarżyła dziewczynę o zniewagę bogów, bo ta odważyła się przedstawić miłosne przygody Zeusa. Zrozpaczona Arachne popełniła samobójstwo, a Atena, nie mogąc przywrócić jej do życia, zamieniła ją w pająka, który zastawia sieci na nieostrożne owady.”* Ciekawostka *„Niepowodzeniem zakończyła się próba zyskania nieśmiertelności przez ludzi. Eos – bogini Jutrzenki – zakochała się w królewiczu trojańskim Titonosie i wybłagała u Zeusa nieśmiertelność dla niego. Zapomniała jednak poprosić o wieczną młodość dla małżonka. Lata mijały. Titanos zestarzał się, z trudem wydawał z siebie*	

			skrzeczący głos. Eos troskliwie opiekowała się staruszkiem. W końcu bogowie, widząc jej smutek i mękę obydwojga, zamienili Titaniosa w świerszcza".	
	72		*„Mojry – boginie losu, córki Zeusa i Temidy, bogini prawa i praworządności. Trzy siostry były przedstawiane jako prządki, jedna z nich przędła nic życia ludzkiego, druga czuwała nad jej długością, a trzecia bezlitośnie przecinała ją nożyczkami".* *„Puszka Pandory – źródło kłopotów, smutków i utrapień. Pandora, pierwsza kobieta na ziemi, ulepiona przez Hefajstosa, ożywiona przez bogów. Ożenił się z nią brat Prometeusza. Od Zeusa, który chciał ukarać ludzi, dostała puszkę. Wbrew ostrzeżeniom, powodowana ciekawością otworzyła naczynie, z którego wydostały się na świat nieszczęścia gnębiące od tej pory ludzkość, a na dnie pozostała tylko Nadzieja"*	
3. 6 Kultura i nauka starożytnej Grecji	78			 Repr. „*Waza za sceną z Odysei (malarstwo czerwonofigurowe); Odyseusz kazał się przywiązać do statku, żeby nie ulec głosom syren, które wabiły śpiewem żeglarzy. W mitologii greckiej syreny przedstawiano jako postaci ze skrzydłami"*
3.7 Aleksander Wielki i jego czasy	84	*„Popierał małżeństwa mieszane, sam tez ożenił się z perską księżniczką Roksaną. W 324 r. p. n. e. zorganizował wyższym oficerom macedońskim uroczyste zaślubiny zgodne ze wschodnim obyczajem. (...) Aleksander nie zostawił po sobie następcy. Syn Aleksandry i Roksany urodził się jako pogrobowiec, czyli po śmierci ojca. Część wojska mecedońskiego nie chciała, żeby tron Macedonii przydał synowi perskiej księżniczki"*		

GRECJA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J.Trzebniak, P. Trzebniak, *Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy pierwszej,* Wydawnictwa Edukacyjne Wiking, Wrocław 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania, rozbudowane podpisy pod ikonografią**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
4. Starożytna Grecja				
4.1 Starożytna	45		*„Czy wiesz że? Minotaur był synem żony króla Minosa i*	

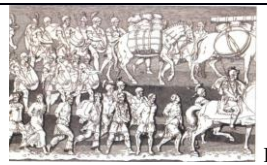
Grecja i jej mieszkańcy			*białego byka, zesłanego na ziemię przez boga Posejdona. Miał on ludzkie kształty, głowę byka i żywił się tylko ludzkim mięsem. Minos zlecił wielkiemu architektowi, Dedalowi, wybudowanie labiryntu, w którym mógłby ukryć Minotaura. Co roku miasto Ateny musiało wysyłać do labiryntu , na pożarcie przez bestię, 7 chłopców i 7 dziewcząt. W końcu znalazł się śmiałek – Tezeusz – który postanowił uwolnić miasto od potwora. Przed wejściem do labiryntu otrzymał od córki króla, Ariadny, kłębek nici. Poszukując w labiryncie Minotaura, Tezeusz rozwijał nić wzdłuż korytarzy. Kiedy już pokonał potwora, wracając po nici, zdołał wyjść z labiryntu bez błądzenia. We współczesnym języku określenie nić Ariadny oznacza nić przewodnią, sposób wybrnięcia z sytuacji"*	
	47	*„Obywatelem mógł zostać tylko ten, kto urodził się w polis. Praw tych nie posiadali niewolnicy, przybysze z innych krain oraz kobiety"*		
4.2. Wierzenia Greków – bogowie i bohaterowie	49			 Repr. *„Wenus z Milo - marmurowy posąg nieznanego artysty, najsłynniejsza rzeźba antyczna przedstawiająca grecki ideał piękna kobiecego ciała, początek II w. p. n.e."*
	50	*„Na początku był Chaos. Z niego wyłoniła się Gaja, czyli Ziemia, oraz otaczający ją Eter.(...) Gaja ujęła się za swoimi synami i poprosiła o pomoc tytanów. Najmłodszy z nich, Kronos, pokonał ojca i przejął po nim władzę. Gaja przepowiedziała mu, że władze przejmie po nim jeden z jego synów. Obawiając się utraty władzy, Kronos połykał więc wszystkie dzieci, które urodziła jego żona Rea"*		

	50-51	*„Atena-patronowała mądrości. Jej atrybutem była sowa. Wyskoczyła w pełnej zbroi w głowy Zeusa. W ręku dzierżyła tarcze pokrytą kozia skórą. Sprawowała opiekę nad Atenami. Afrodyta-bogini miłości i piękna, żona Hefajstosa. Wyłoniła się z morskiej piany. Najczęściej przedstawia się ją z lustrem. Jej atrybutem była gołębica Hestia-bogini ogniska domowego. Patronka wiecznego ognia, który płonął w budynkach publicznych wszystkich miast Grecji Artemida – siostra Apollina. Opiekowała się dzikimi zwierzętami, bogini polowań. Podobnie jak Apollo nosiła łuk i strzały”*		 Repr. *„Bogowie greccy”*
	52	*„O woli bogów informowała tam zainteresowanych wieszczka Pytia, chłopka z okolic Delf. Pod wpływem unoszących się w świątyni narkotycznych oparów wypowiadała niezrozumiałe słowa, które następnie tłumaczyli kapłani”.*		 Repr. *„Grupa odświętnie ubranych ludzi, z wieńcami na głowach, zbliża się do ołtarza w celu złożenia ofiary ze zwierzęcia (jedno z nielicznych, poza wazowymi, zachowanych do dziś malowideł greckich), IV w. p.n. e”.*
	53	*„Herakles był bohaterem, synem Zeusa. Już jako dziecko wykazywał ogromną siłę. Będąc w kołysce, udusił dwa węże, nasłane na niego przez boginie Herę. Kiedy był już dorosłym mężczyzną, nienawidząca go Hera zesłała na niego atak szału. Pod jego wpływem zabił żonę i troje swoich dzieci”.*	*„Kalendarz niektórych świąt obchodzonych w Grecji: pod koniec lipca obchodzono Panatenaje – święto patronki Aten; na przełomie października i listopada odbywały się: święto plonów ku czci Apollona oraz święto bogini Demeter, która miała w pieczy płodność kobiet oraz zasiewy”.*	
4.3. Igrzyska olimpijskie	57	*„Zawodnicy walczyli nago, choć czasami zakładali przepaski na biodra. Grecy nie wstydzili się swych nagich ciał i chętni je pokazywali (w igrzyskach nie brały udziału kobiety)”.*		

4.4. Sparta	63	*„Również kobiety spartańskie brały udział w ćwiczeniach wraz z mężczyznami. Spartanie uważali, że zdrowe i wysportowane kobiety będą rodziły zdrowe dzieci. Poza tym kobiety mające więcej wolnego czasu zajmowały się utrzymaniem domów oraz interesami. Były wyjątkowo samodzielne, co różniło je od kobiet z pozostałych miast – państw greckich”*		 Repr. „*Wykonana w Sparcie statuetka przedstawiająca biegnącą dziewczynę, ok. 500 r. p. n. e”.*
4.5. Ateny	66	*„Na obrady zgromadzenia nie miały wstępu kobiety, osoby pochodzące z innych krajów oraz niewolnicy”*		
	67			Repr. *„Schemat demokracji ateńskiej w V wieku p.n.e.”* *„Kobiety, niewolnicy i cudzoziemcy nie posiadali praw obywatelskich”*
4.6. **Wojny Greków z Persami**	72		Herodot o zwyczajach Persów: *„Zaraz po dzielności w boju to uznaje się za dowód tężyzny, jeżeli ktoś wykaże się wielką ilością dzieci; temu, co wykaże ich najwięcej, posyła król corocznie podarunki. Siłą bowiem według nich jest mnóstwo. Dzieci swe kształcą od piątego do dwudziestego roku życia tylko w trzech rzeczach: w jeździe konnej, w strzelaniu z łuku i w mówieniu prawdy. Zanim jednak dziecko ukończy pięć lat, nie staje ono przed obliczem ojca, lecz przebywa wśród kobiet. Dzieje się to dlatego, żeby zmarłszy we wczesnym dzieciństwie nie przyczyniało ojcu żadnego bólu”*	
4.7 Sztuka grecka	74			Repr. *„Partnenon – ruiny świątyni bogini Ateny Partenon („dziewiczej”) na Akropolu, wzniesionej w latach 448 – 432 r.p. n. e.”*
	75			 Repr. *„Posąg Ateny Partenos dłuta Fidiasza (artystyczna rekonstrukcja), który znajdował się w Partenonie”.*
4.8 Teatr grecki	78	*„Wyobraź sobie, że w teatrze greckim, ze względów religijnych, wszystkie, nawet żeńskie role grali mężczyźni. Posługiwali się maskami, aby przybrać wygląd stosowny do odgrywanej roli”*		
4.9. Podboje Aleksandra Wielkiego	82	*„Młody król zachowywał się inaczej niż większość zdobywców. Szanował prawa, zwyczaje i wierzenia wszystkich ludów wchodzących w skład państwa. Jedną z jego trzech żon została Statejra II, córka pokonanego króla Persów – Dariusza III. Zachęcał dostojników macedońskich, aby również zawierali związki małżeńskie z perskimi kobietami”*		

STAROŻYTNY RZYM

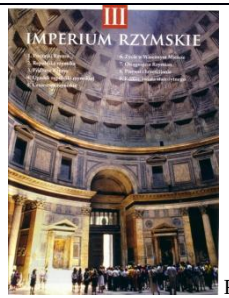
RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Moryksewicz, M.Pacholska, Wiesław Zdziabek, Poznajemy przeszłość, SOP Oświatowiec Toruń 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
14. Początki starożytnego Rzymu				
Najdawniejsze dzieje Rzymu	73			 Repr. „*Sarkofagi i malowidła zdobiące grobowce etruskie są cennym źródłem do poznania życia codziennego Etrusków”* Repr.
Republika Rzymska	74	*„Z praw publicznych nie mogły korzystać kobiety, nawet jeśli urodziły się jako obywatelki”.*		
Wierzenia religijne Rzymian	75		*„Przykłady utożsamiania bóstw rzymskich z bóstwami helleńskimi. Bóstwo rzymskie- Bóstwo helleńskie. Junona-Hera. Wenus-Afrodyta. Diana-Artemida”.*	 Repr. *„Płaskorzeźba rzymska ukazująca składanie krwawych ofiar ze zwierząt”*
15. Podboje Rzymu w czasach republiki **Brak odniesień do kobiet**				
16. Kryzys i upadek Republiki Rzymskiej **Brak odniesień do kobiet**				
Rozdział 17. Kształtowanie się Cesarstwa Rzymskiego **Brak odniesień do kobiet**				
Rozdział 18. Życie społeczne i gospodarcze w Cesarstwie Rzymskim **Brak odniesień do kobiet**				
Rozwój rolnictwa	91			 Repr. *„Rzymska rodzina chłopska”*
19. Kultura starożytnego Rzymu **Brak odniesień do kobiet**				
20. Początki i rozwój chrześcijaństwa				
Nowe formy życia religijnego w Rzymie	101	*„Rozpowszechniały się kulty wschodnie, np. irańskiego Mitry, egipskie Izydy(…) Oktawian August (…) starał się przywrócić dawną rangę rodzimym bóstwom - zwłaszcza Marsowi i Wenus”*		
Formy pobożności	105	*„Ważną rolę w tworzonych wspólnotach odgrywały kobiety. Nowa religia między innymi domagała się*		

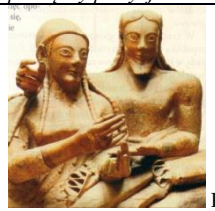
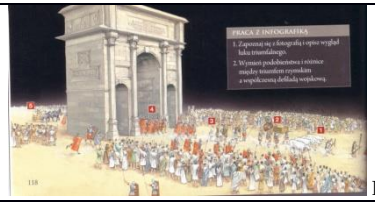
		wierności od obojga małżonków, a nie tylko od żony”		
	106	*„Od IV w. (...) Kult Marii Matki Jezusa”.*		
21. Upadek cesarstwa na zachodzie				
Najazdy barbarzyńców	108			 Repr. *„Jeńcy germańscy w pochodzie tryumfalnym cesarza Teodozjusza. Rysunek wg płaskorzeźby na kolumnie tryumfalnej wzniesionej w Konstantynopolu w 401 roku przez cesarza Arkadiusza*”
22. Cesarstwo Bizantyjskie				
Osiągnięcia kultury bizantyjskiej	113			 Repr. *„Wczesnośredniowieczna ikona bizantyjska. Ikony ukazywały Chrystusa, Matkę Bożą lub świętych”*

RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *klasa 1, Historia przez tysiąclecia i wieki*, WSiP, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania, rozbudowane podpisy pod ikonografią**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
4. Starożytny Rzym				
Powstaje Rzym	105	*„Romulus i Remus byli synami: kapłanki Rei Sylwii oraz samego boga wojny Marsa”.*		
Zamiast Republiki	126	*„Jego żona Junona była rzymskim odpowiednikiem Hery. Boginią mądrości i rzemiosł była Minewra – tak jak u Greków Atena”*		
Kościół w Cesarstwie	144	Podrozdział „Kult Matki bożej i Świętych” *„Kościół od początku oddawał szczególną cześć Maryi Matce Zbawiciela. Przedstawiano ją na obrazach, rzeźbach powstawały utwory poetyckie na Jej cześć. Rozwijał się kult maryjny: wznoszono ku Jej czci kościoły, otaczano kultem jej obrazy, układano modlitwy i obchodzono jej święta. Wraz z czcią dla Matki Bożej rozwijał się kult męczenników”.*		 Repr. „T*ronująca Matka Boska z Dzieciątkiem. Wczesnochrześcijański fresk”*
	148		Ramka: *„Było nie minęło, czas chrześcijański” „Do tego doszły inne święta ku czci Jezusa Maryi”*	

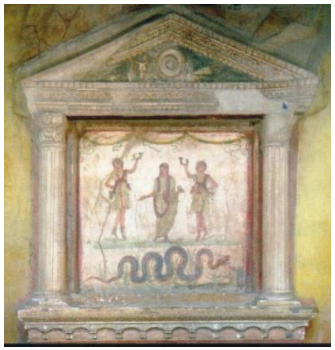
RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA K. Kowalewski, I. Kąkolewski, A. Plumińska- Mieloch, Bliżej historii, gimnazjum, klasa 1WSiP, Warszawa, 2009				
Jednostka w podręczniku	**str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Początki Rzymu. Republika i jej instytucje	85			Repr. *„Wilczyca kapitolińska z Romulusem i Remusem. (…) Według legendy, porzuconych bliźniaków, dzieci boga Marsa i kapłanki Rei Sylwii, wykarmiła wilczyca”*
	86			Repr. *„Ustrój społeczno-polityczny republiki rzymskiej (…) zgromadzenia; (obywatele rzymscy – dorośli mężczyźni); kobiety i niewolnicy (bez praw politycznych)”*
Od miasta państwa do imperium	89		*„A to ciekawe: Wergiliusz; Eneasz uciekając z Troi dotarł do Kartaginy, w której panowała królowa Dydona, zakochała się w przybyszu, zaofiarowała rękę i królestwo; Eneasz – protoplasta wyruszył jednak do Italii. Zrozpaczona Dydona przebiła się mieczem. Przed śmiercią zapowiedziała mściciela – Hannibala”.*	
Rozkwit Cesarstwa Rzymskiego. Rzymska cywilizacja	98-99			Il. Rekonstrukcja Forum Romanum: *„Świątynia Wenus i Romy”*
Rozrywki starożytnych Rzymian	102-103			 Repr. *„Uczta była jedną z ulubionych rozrywek rzymskich”* Repr. *„W teatrach rzymskich odbywały się przedstawienia dramatów greckich i rzymskich (…) Aktorzy nosili maski przedstawiające grane przez nich postaci. Maski były komiczne lub tragiczne”*
Kultura starożytnego Rzymu	106			 Repr. *„Narodziny Wenus, malowidło z Pompejów; pierwowzór Wenus – grecka bogini Afrodyta; narodziła się z piany morskiej u wybrzeży Cypru jako istota czysta i święta. Jej nagość*

				symbolizuje piękno kobiecego ciała”
Chrześcijaństwo w świecie rzymskim	108			 Repr. „*Matka boża z dzieciątkiem, malowidło z klasztoru św. Katarzyny na Górze Synaj*”
	109-110		Tekst źródłowy: List św. Pawła: *„Bo wy wszyscy, którzy zostaliście ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa. Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika, ani człowieka wolnego nie ma już mężczyzny ani kobiety wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie”.*	Repr. Wnętrze kościoła „*Kościół św. Sabiny w Rzymie z V w. - jedna z najstarszych świątyń chrześcijańskich”*
Upadek cesarstwa na zachodzie				
Lekcja powtórzeniowa. Starożytny Rzym	116		*„Rzymianie, podobnie jak Grecy wierzyli w wielu bogów (…)Wenus – bogini miłości, roślinności i wiosny, utożsamiana z grecką Afrodytą”*	

RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy pierwszej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2010				
Jednostka w podręczniku	**Nr str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
III Imperium Rzymskie				
1. Początki Rzymu				
	101			 Repr.

Społeczeństwo Rzymu	104			 Repr. *„Plebejusze* (kobieta i mężczyzna*) „byli wolnymi obywatelami, którzy przysługujące im prawa nabyli dopiero w okresie republiki. Armia rzymska nie mogła funkcjonować bez ich udziału”* *Patrycjusze* (kobieta i mężczyzna) *„tworzyli grupę społeczną, do której należeli przedstawiciele najznamienitszych rzymskich rodów. Inne warstwy społeczne nie miały dostępu do tego stanu”* *Niewolnicy* (mężczyzna uginający się pod ciężkim workiem) *stanowili najniższą grupę społeczną. Nie posiadali żadnych praw, a ich losie decydował właściciel”* *„W starożytnym Rzymie surowo przestrzegano obowiązującej hierarchii społecznej. Początkowo prawo zabraniało nawet zawierania małżeństw pomiędzy patrycjuszami a plebejuszami”*
Jak poznano pochodzenie Etrusków? Materiał dodatkowy *„Tajemnice sprzed wieków. Lekcja na szóstkę”*	107			 Repr. *„Kamienny sarkofag etruski z VI w. p. n.e. pochodzi z miasta Cerveteri położonego w odległości 40 km od Rzymu”*
2. Republika Rzymska **Brak odniesień do kobiet**				
3. Podboje Rzymu **Brak odniesień do kobiet**				
4. Upadek republiki rzymskiej				
Triumfy	118			 Repr.
Wojna Domowa	120	*„Flota Oktawiana pokonała siły przeciwnika, wspieranego przez okręty królowej egipskiej – Kleopatry. Po*		

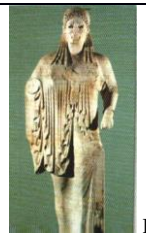
		porażce Antoniusz i Kleopatra uciekli do Egiptu, gdzie na wieść o nadciągających wojskach Oktawiana popełnili samobójstwo”		
Śmierć Kleopatry	121		*„Ostatnia władczyni Egiptu, słynąca z urody Kleopatra VII, przez długi czas starała się zachować niezależność swojego państwa, wiążąc się z kolejnymi wodzami rzymskimi – najpierw z Cezarem, a następnie Markiem Antoniuszem. Po zwycięstwie Oktawiana Augusta popełniła samobójstwo. W „Żywotach sławnych mężów” Plutarch z Cheronei opisał okoliczności śmierci królowej”* Tekst: *„Po tym narzekaniu Kleopatra (...) kazała przygotować sobie kąpiel. Po kąpieli zasiadła do stołu i zjadła wspaniały posiłek. Potem przybył ktoś z pola niosący jakąś skrzynkę. Straż pytała, co tam niesie. Ten otworzył ją, odgarnął liście i pokazał naczynie pełne fig. Kleopatra zaś po posiłku posłała po Cezara Oktawiana zapisaną tabliczkę opieczętowaną jej sygnetem, potem odsunęła od siebie wszystkich ludzi, oprócz owych dwóch kobiet, i zamknęła drzwi (...) Ale nieszczęście dokonało się szybko . Bo ci ludzie, przybiegłwszy, zastali strażników nic niewiedzących, wyważyli więc drzwi i zastali Kleopatrę nieżywą na złotym łozu przyozdobionym po królewsku. (...) Opowiadają też, że z tymi figami przykrytymi zewnątrz liśćmi przyniesiono jej żmiję. Tak bowiem kazała to zrobić sama Kleopatra. Stąd żmija dopadła ciała bez jej oporu. Kiedy bowiem ujęła trochę fig, zobaczyła ją i powiedziała: „Ach, to tutaj to było” – i podała jej osłonięte swe ramię do ukąszenia. Inni twierdzą, ze żmija była zamknięta w dzbanku na wodę i kiedy Kleopatra dobywała ją stamtąd jakąś szpilka złotą, ta , podrażniona, wyskoczyła i ukąsiła ją w ramię. Prawdy tu nikt nie zna. Bo mówi się także, ze Kleopatra nosiła ze sobą truciznę w wydrążonej szpilce do włosów ukrywanej właśnie we włosach. Zresztą na ciele nie pojawiły się żadne plamy zapalne ani inne objawy trucizny. Co więcej – nie widziano nawet tego węża wewnątrz. Mówiono, że ślady pełzania dostrzeżono w stronę morza, na które pokój miał widok (...). Inni twierdzą, że widziano ramię Kleopatry z dwoma śladami ukąszeń, delikatnymi i słabo rozpoznawalnymi. I to, zdaje się, przyjmował Cezar, który w triumfie wiózł obraz Kleopatry z przyczepioną do niej żmiją. Co do tego, takie są wiec przekazy. Cezar, choć niezadowolony ze śmierci tej kobiety, podziwiał jej dzielność i kazał ją pochować obok Antoniusza z królewskim przepychem”*	 Repr. *„Kleopatra VII do końca walczyła o zachowanie niezależności Egiptu”*
5. Cesarstwo rzymskie **Brak odniesień do kobiet**				
6. Życie w wiecznym mieście **Brak odniesień do kobiet**				
Forum Romanum	127			Zaznaczona na rysunku *„Świątynia Westy”*

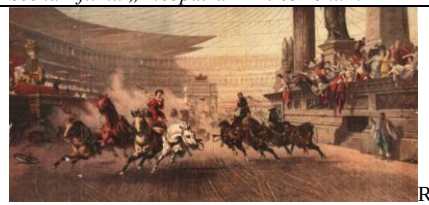
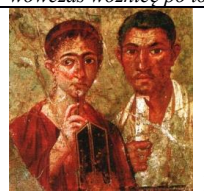
Dom bogatego Rzymianina	129			 Repr. *„Dom bogatego Rzymianina. Siedziby zamożnych Rzymian były budowane na planie prostokąta. Niektóre miały tylko parter, inne kilka pięter. Perystyl to wewnętrzny dziedziniec otoczony kolumnami (...) W miejscu tym toczyło się życie rodzinne Rzymian. (...) Kuchnia znajdowała się w dużej odległości od jadalni. Przyrządzano w niej ulubione dania Rzymian składające się z warzyw, mięsa, ryb i owoców morza.(...) Sypialnie i pokoje do pracy umieszczano wokół atrium”* Repr. *„Kapliczka domowa z I w p.n.e. została odnaleziona w Pompejach”*
W świątyni	131	*„Jowiszowi towarzyszyły dwie boginie – Junona i Minerwa. W początkach republiki na cześć tej trójcy wzniesiono świątynię na Kapitolu, jednym z rzymskich wzgórz”* *”Ważną rolę odgrywała Westa, opiekunka domowego ogniska. W rzymskiej świątyni bogini nieustannie płonął ogień – symbol pomyślności Rzymu. (...) Dlatego przez cały czas płomienia pilnowały kapłanki zwane westalkami. Pochodziły one z najznamienitszych rodów rzymskich i cieszyły się ogromnym szacunkiem”* *„Wśród ludności upowszechnił się m. in.*		Ilustracja w ramce „Rzymskie świątynie” *„Świątynia Westy znajdowała się w Rzymie na Forum Romanum. Została wzniesiona na planie koła. W jej wnętrzu płonął ogień, będący symbolem bogini Westy. Często wybuchały w niej pożary – była więc wielokrotnie odbudowywana”*

		kult egipskiej bogini Izydy (...) W przeciwieństwie do Jowisza i innych bogów opiekujących się państwem rzymskim, nowe bóstwa miały się zajmować troskami zwykłego człowieka. Ponadto religie te dawały nadzieję, ze istnieje inny, lepszy świat, w którym po śmierci ludzie będą mogli żyć spokojnie"		
Jak odkryto Pompeje? Materiał dodatkowy *„Tajemnice sprzed wieków. Lekcja na szóstkę"*	132			 Repr. *„Po wybuchu Wezuwiusza ciała mieszkańców Pompejów zostały przykryte warstwą wulkanicznego pyłu"*
Jak wyglądały antyczne Pompeje	133			 Repr. *„Para młodych małżonków została uwieczniona na fresku w Pompejach. Upiększanie ścian domów obrazami o różnorodnej tematyce było w Imperium Rzymskim bardzo popularne"*
7. Osiągnięcia Rzymian **Brak odniesień do kobiet**				
8. Pierwsi Chrześcijanie **Podrozdziały: Palestyna w czasach Chrystusa/ Jezus i jego nauki/początki chrześcijaństwa/ Nowy testament/zwycięstwo chrześcijaństwa/ podziały wśród chrześcijan/kościoły wschodnie** **Brak odniesień do kobiet**				
9. Koniec świata starożytnego				
Wandalowie	146			 Repr. *„Wandalowie grabili Rzym przez 15 dni. Jako łup zabrali wiele cennych przedmiotów zgromadzonych w świątyniach i pałacach. Wydarzenie to uwiecznił w XIX w. rosyjski malarz Karol Briułłow"*
Attyla	146		Postać historyczna ramka *„Attylę udusiła jedna z jego żon"*	
Hunowie	147		Tekst źródłowy *„Dzieje rzymskie Ammanus Marcelinus: „ (...) są niemal przyrośnięci do swoich koni, wytrzymałych wprawdzie, ale brzydkich. Na nich to, siedząc niekiedy na*	

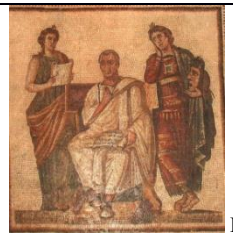
			sposób kobiecy, załatwiają swoje codzienne sprawy, na nich każdy przedstawiciel tej nacji dniem i nocą kupuje i sprzedaje, je i pije, a także pochylony ku smukłej szyi konia, zapada w (...) głęboki sen" Przypis *„Dla zainteresowanych" „Matka Konstantyna Wielkiego http://link.nowaera.pl/his053"*	
10. Podsumowanie rozdziału III Imperium Rzymskie				
Punkt: Życie w wiecznym mieście	148	*„Najważniejszym bogiem Rzymian był Jowisz. Dużą czcią otaczano także Junonę i Minerwę, boga wojny Marsa oraz Westę, opiekunkę domowego ogniska"*		

RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA R Kulesza, S. Ciara, *W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii. Gimnazjum klasa 1*, Wydawnictwo Juka, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
				Świat rzymski
	76	*„Według legendy jeden z potomków Eneasza pozbawił władzy królewskiej brata, zabił jego syna, a córkę uczynił kapłanką bogini Westy. Kiedy cudownym zrządzeniem losu urodziła ona bliźniaki, król kazał wrzucić niemowlęta do Tybru."*		
	77		*„Państwo rzymskie wywodzi początki swoje od Romulusa, który wraz z blixnim bratem swoim Remusem urodził się jako syn westalki Rei Sylwii i rzekomo boga Marsa"*	
	78-79	*„Na czele rodziny rzymskiej stał ojciec (łac. pater familias). W najdawniejszych czasach decydował on o życiu i śmierci członków rodziny. U jego stóp składano nowo narodzone dziecko, jeśli wziął niemowlę na ręce, uznawał je tym samym za swoje, gdy tego nie uczynił, można je było wyrzucić lub sprzedać w niewolę. Ojciec decydował tez o późniejszych losach swych dzieci. Sytuacja dziewcząt i kobiet oceniana według współczesnych standardów pozostawiał wiele do życzenia. Rzymianki nie miały nawet indywidualnych imion. Rzymianin nosił trójczłonowe nazwisko, np. Appiusz (imię) Klaudiusz (nazwisko) Caecus (przydomek), jego córkę nazywano Klaudia od nazwiska ojca. Dyby miał dwie córki, nazwano by je Klaudia Starsza i Klaudią Młodszą. Gdyby córek miał jeszcze więcej, zostałyby ponumerowane – Klaudia Pierwsza, Klaudia Druga, Klaudia Trzecia itd. Kobieta rzymska podlegała władzy swego*		

		opiekuna (łac. tutor), czyli ojca, brata, męża, lub innego męskiego krewnego”		
Wielkie podboje Rzymian Brak odniesień do kobiet				
Następstwa wielkich podbojów Brak odniesień do kobiet				
Cesarstwo rzymskie Brak odniesień do kobiet				
Rzym i chrześcijaństwo	99	*„Nowe bóstwa, jak egipska Izyda czy irański Mitra, zdobyły w Rzymie znaczną popularność”.*		
Upadek Rzymu Brak odniesień do kobiet				
Dziedzictwo Antyku	111	*„W późniejszych czasach tworzyło wielu innych wybitnych poetów, takich jak: Hezjod z Beocji czy Safona z Lesbos”*		
	114-115	*„Do tego kompleksu należą Partenon – świątynia Ateny Dziewicy, arcydzieło architektury greckiej oraz Erechtejon ozdobiony kariatydami – kamiennymi rzeźbami kobiet zastępującymi kolumny. Do najwybitniejszych dzieł klasycznej rzeźby greckiej należą: Dyskobol Myrona, Zeus Olimpijski Fidiasza, Afrodyta Knidyjska Prasytelesa”*		 Repr. *„Rzeźba po lewej stronie ukazuje tzw. korę (dziewczynę)”.*
	115-116	*„Do siódmego roku życia mały Grek pozostawał pod opieką matki, a w bardzo zamożnych rodzinach – niańki. Zwykle były to niewolnice, ale zdarzały się też opiekunki wolnego pochodzenia. W wieku siedmiu lat chłopcy szli do szkoły. Dziewczynki z zasady pozostawały w domu, wychowując się dalej pod okiem matki”*		
	117	*„Ucztom towarzyszyły występy flecistek i tancerek”*		 Repr. *„Sympozjon – scena z wazy greckiej. Czego można się dowiedzieć o sympozjonie na podstawie ilustracji?”*
	126			 Repr. *„Rodzina piekarzy z Pompejów. Wymień elementy, które wskazują na aspiracje pary małżeńskiej, by przynależeć do świata ludzi wykształconych”.*

RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, *Historia I. Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańska 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
IV. Antyczny Rzym				
Rzym na siedmiu pagórkach piętrzy się..	127	*„Pewnego razu córka bezprawnie obalonego króla Lacjum, kapłanka Rea Sylwia powiła bliźnięta."*		
„Ty, Rzymianinie, masz rządzić ludami" Brak odniesień do kobiet				
Jak Rzym stał się cesarstwem	144	*„Wkrótce wybuchła wojna miedzy samymi zwolennikami Cezara- Oktawianem a Markiem Antoniuszem. Tego ostatniego wspierała piękna królowa Egiptu, Kleopatra".*		Repr. *„Łódź królowej Egiptu płynie po Nilu. Czarowi Kleopatry uległ najpierw Juliusz Cezar (miał z nią syna), a potem Marek Antoniusz – który po poślubił ją, po czym przesłał list rozwodowy swej dotychczasowej żonie. Scena z filmu „Kleopatra" z 1963 roku".*
Chleba i igrzysk"	150	*„Z basenów i sal gimnastycznych korzystały również kobiety – w wyznaczonych godzinach lub w osobnych pomieszczeniach."*		 Repr. „*Wyścigi rydwanów w największym rzymskim cyrku Circus Maximus (mieścił nawet 250 tysięcy widzów). Wyścigi były bardzo niebezpieczne – woźnica prowadził zaprzęg, stojąc, dla zachowania równowagi obwiązany w pasie lejcami. Rydwany często się zderzały, zwłaszcza na zakrętach. Rozpędzone konie wlokły wówczas woźnicę po torze. Obraz z XIX wieku".*
	152-153	*„Zamożni rzymianie mieszkali w obszernych domach. Każdym z nich zarządzał „ojciec rodziny" – mąż i ojciec, sprawujący dożywotnią władzę nad wszystkimi domownikami. Początkowo miał nawet prawo życia i śmierci w stosunku do żony, synów i ich rodzin oraz niewolników. Rozporządzał całym majątkiem rodzinnym, gdyż wszystko należało do niego, decydował również, czy narodzone w domu dziecko będzie wychowywane, czy należy je porzucić (tak działo się nieraz z dziewczynkami). Z czasem władza „ojca rodziny" została ograniczona – np. jego zona mogła posiadać własny, nieraz znaczny majątek. Rzymianki mogły wyjść za mąż w wieku 12 – 14 lat. Zamężną kobietę nazywano „matką rodziny". Dbała ona o dom, przyjmowała gości, wychowywała dzieci, nadzorowała niewolników, przędła i tkała. Marzeniem każdej było urodzenie i wychowanie wielu synów. Dzieci do siódmego roku życia przebywały pod opieką matki. Potem zarówno chłopcy, jak i dziewczynki rozpoczynali naukę w szkole. (...) po ukończeniu szkoły dziewczynki uczyły się zajęć kobiecych,*		 Repr. „*Rzymska para małżeńska.. Mężczyzna był piekarzem, oboje kazali się jednak sportretować jako ludzie bogaci i wykształceni. On trzyma zwój papirusu, ona – tabliczki woskowe i rylec. Fresk z Pompejów z I w. n.e."* Repr. *„Ta rzymska płaskorzeźba obrazuje dorastanie chłopca, od karmienia piersią przez matkę po naukę w szkole."*

		takich jak przędzenie i tkanie."		 Repr. *„Fresk z Pompejów (I w. n. e.) ukazuje rzymskie obrzędy ku czci Dionizosa. Po lewej chłopiec czyta (lub śpiewa) test z papirusu; po lewej siedzi kapłanka obsługiwana przez dwie służące*". Repr. *„Rzymska płaskorzeźba przedstawiająca kąpiel niemowlęcia".*
	157			 Repr. *„Wezuwiusz właśnie wybuchł; mieszkańcy Pompejów uciekają z miasta lub chronią się w domach. Rysunek dzisiejszy."*
rzymskim mieście	160			 Repr. *„Pokryte freskami ściany luksusowego domu Wettiuszów w Pompejach. Po lewej stronie mały Herkules dusi węże, po prawej król Teb, Penteusz jest rozrywany przez menady, (kobiety uczestniczące w dzikich obrzędach ku czci Dionizosa) – za to, że je podglądał. Bracia Wettiusze byli zamożnymi kupcami; freski oraz piękny ogród miały świadczyć o ich bogactwie i dobrym smaku"*

Jeden duch i jedno serce”	166			 Repr.*„Caravaggio (czytaj: karawadżjo),„Złożenie do grobu” – obraz z początku XVII stulecia. Wydarzenia opisane w Biblii przez wieki inspirowały artystów”.*
	168			 Repr. *„Henryk Siemiradzki, „Pochodnie Nerona”. Ten XIX – wieczny obraz ukazuje cesarza Nerona i jego dwór oczekujących palenia chrześcijan.”*
„Co jest ocalone, jeśli ginie Rzym?”	174	*„Z kobietami i dziećmi, na wozach wypełnionych dobytkiem, plemiona wdzierały się na teren Imperium”*		
Powtórzenie: „Nie wszystek umrę”				 Repr. „*Wergiliusz ze swym największym dziełem – Eneidą. Obok poety stoją muza historii Klio (ze zwojem papirusu) i muza tragedii Melpomena (z maską teatralną). Mozaika z III wieku n. e.”*

RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA M. Pieńkowska – Kozmińska, *Klasa I. Dawno temu, wczoraj, dziś,* Stentor, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania, rozbudowane podpisy pod ikonografią**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
4. Rzym				
4.1. Początki Rzymu	90-91	*„W drugiej połowie II tysiąclecia p.n.e. na Półwyspie Apenińskim pojawili się Latynowie, lud indoeuropejski spokrewniony z innymi ludami italskimi. (…) Według tradycji centrum starożytnego Rzymu – Forum Romanum – powstało w miejscu zasypanego bagna w czasach panowania etruskiego króla Tarkwiniusza Starego. Także władcy etruscy rozpoczęli budowę świątyń Jowisza, Junony i Minerwy na Kapitolu”*		
4.1. Początki Rzymu	92	*„Według mitu, mieszkańcami Rzymu w czasach Romulusa byli tylko mężczyźni. Gdy próby legalnego zdobycia żon skończyły się niepowodzeniem, towarzysze Romulusa porwali dziewczęta z sąsiedniego plemienia Sabinów. Kiedy doszło do wojny, porwane kobiety doprowadziły do zgody miedzy Rzymianami – swoimi mężami a Sabinami – ojcami i braćmi. Tak powstała wspólnota złożona z Rzymian i Sabinów.”*		 Repr. *„Stroje rzymskie. Porównaj stroje Rzymian z ubiorami Greków (s. 59). Zastanów się, z czego wynikają podobieństwa”.*
4.2. Podboje rzymskie **Brak odniesień do kobiet**				
4.3. Kryzys i upadek republiki	104		*„Nazwisko Rzymianina składało się z trzech członów. Pierwszym było imię własne, np. Publiusz, drugim – nazwisko rodowe, np. Antoniusz, a trzecim – przydomek, np. Scypion. Liczba imion była tak mała, że oznaczano je w dokumentach ogólnie przyjętymi skrótami, np. Marek (Marcus) – M. Często Rzymianie nazywali synów Piątym, Szóstym czy Dziesiątym. Córki nosiły imiona od nazwisk rodowych ojca w formie żeńskiej, np. córka Gajusza Juliusza Cezara nazywała się Julia, a córka Marka Tuliusza Cycerona – Tulia”.*	
4.4. Cesarstwo Rzymskie	106	*„Do wypowiedzenia wojny z Markiem Antoniuszem Oktawian posłużył się testamentem, w którym Antoniusz zapisał prowincje wschodnie dzieciom swoim i Kleopatry. Do decydującej bitwy doszło w 31 r. p. n. e. w pobliżu przylądka Akcjum w zachodniej Grecji. Po klęsce Antoniusz i władczyni Egiptu Kleopatra uciekli do Aleksandrii”*		

4.5. Chrześcijaństwo	112	*„Każdy mężczyzna miał swojego ducha zwanego geniuszem, kobietami zajmowały się Junony”* *„Powszechne stały się kulty egipskiej Izydy oraz Kybele bogini z Azjo Mniejszej”*	*„Westalki – Zadaniem westalek – kapłanek Westy, bogini ogniska domowego – było pilnowanie wiecznego ognia na ołtarzu bogini. Służbę w świątyni pełniło sześć kapłanek wybieranych spośród dziewczynek pochodzących z najlepszych rodów rzymskich. Służba trwała 30 lat. Po jej zakończeniu westalka mogła opuścić świątynię i założyć własną rodzinę, ale w praktyce zdarzało się to bardzo rzadko”*	 Repr. „*Posąg Westy*”
4.6. Upadek cesarstwa na Zachodzie **Brak odniesień do kobiet**				

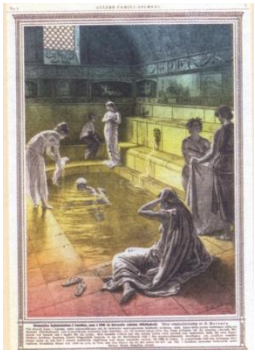
RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Trzebniak, P. Trzebniak, *Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy pierwszej,* Wydawnictwa Edukacyjne Wiking, Wrocław 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
5.Dzieje Rzymu				
5.1. Italia – Kraj i jego mieszkańcy	84	*„Przepowiednia mówiła, że córka wypędzonego władcy urodzi synów, którzy pomszczą krzywdę dziadka. Dziewczyna została oddana do świątyni, gdzie służyła jako kapłanka bogini Westy. (...) Młodą i piękna kapłanką zainteresował się bóg wojny Mars, dla którego niestraszne były przepowiednie. Niedługo urodziła ona dwóch synów, bliźniaków Romulusa i Remusa”.*		
	86	*„Władza w państwie rzymskim w czasach republiki (z łac. res publica – „rzecz publiczna, rzeczpospolita”) należała do wszystkich wolnych obywateli z wyjątkiem kobiet”.*		
	87			Repr. *„Schemat ustroju republiki rzymskiej”.* *„Kobiety i niewolnicy byli pozbawieni praw politycznych”.*
Pierwsze podboje **Brak odniesień do kobiet**				
5.4 Powstanie Imperium Romanum **Brak odniesień do kobiet**				
5.4. Niewolnictwo w Rzymie	100	*„Gladiatorzy byli specjalnie szkolonymi do walki niewolnikami publicznymi, a najczęściej – jeńcami wojennymi. Często stawali się też nimi skazani na karę śmierci przestępcy. Zdarzało się, że w walkach na arenie brali udział ludzie wolni, a niekiedy – i kobiety”.*		
5.5. Niewolnictwo w Rzymie	102		Tekst źródłowy. O żonie Spartakusa Plutrach z Cheronei: *„Jego żona z tego samego plemienia, wróżka, w oszołomieniu orgiastycznym kultu Dionizosa powiedziała, że to znak przyszłej jego i strasznej siły, na nieszczęsny jej koniec. Była ona i wtedy przy nim i razem z nim uciekła”.*	
5.6. Upadek Republiki **Brak odniesień do kobiet**				

5.7. Chrześcijaństwo religią panującą	107	*„W niewielkim galilejskim miasteczku Betlejem, Maria- żona cieśli Józefa- urodziła syna Jezusa, uznawanego przez chrześcijan za Syna Bożego”.*		 Repr. *„Narodziny Jezusa - obraz Petera Paula Rubensa z pocz. XVII wieku”*
5.8. Życie codzienne Rzymian	113		*„W „Czy wiesz, że: Rzymianie utożsamiali swoich bogów z bogami greckimi. I tak: (...) Wenus =Afrodyta, Junona =Hera, Diana =Artemida, Minerwa =Atena (...), Westa =Hestia.* (…) *Do najstarszych należała świątynia bogini Westy, znajdująca się na Forum Romanum. Kapłankami były westalki, które dniem i nocą strzegły ognia palącego się na ołtarzu i modliły się o pomyślność państwa. Najwyższy kapłan w starożytnym Rzymie nazywał się pontifex maximus”.*	
	114	Wymienione i opisane boginie rzymskie: „*Junona – opiekunka kobiet i narodzin, Minerwa – opiekunka mądrości, sztuki i rzemiosła, Westa – opiekunka ogniska domowego, Wenus – bogini miłości, Diana – bogini łowów”.*		Repr. *„Rzymska świątynia Diany w Nimes, koniec I w. p. n. e”.*
	115			 Repr. *„Obywatele rzymscy - portret pary małżeńskiej, koniec I w. n. e.”*
5.8 . Upadek Cesarstwa Rzymskiego **Brak odniesień do kobiet**				

RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Trzcionkowski, L. Wojciechowski, *Historia. Starożytność, średniowiecze. Podręcznik dla gimnazjum*. Klasa I, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
II STAROŻYTNOSĆ				
				Rzeczpospolita Rzymian
Początki Rzymu	49	*„Według Rzymian założycielem miasta i jego pierwszym królem miał być Romulus, potomek Eneasza – uciekiniera spod Troi. Dzieje jego wędrówki ze spalonej Troi do Italii opisał w swym poemacie Eneida największy poeta rzymski Wergiliusz. Syn Eneasza miał założyć miasto Alba Longa. Po upływie kilku pokoleń jego królem został*	Margines Dymek *„Połączenie latyńskiej osady na Palatynie z sabińską osadą na Kwirynale opisuje legenda o porwaniu Sabinek. Według niej początkowo w Rzymie mieszkali sami mężczyźni. Aby ta przedziwna społeczność mogła przetrwać, należało znaleźć żony. W związku z tym Romulus zaprosił na święto zorganizowane pod Palatynem wszystkich sąsiadów. Przybyli Sabinowie. W czasie uroczystości, na umówiony*	 Repr. *„Sarkofag etruski (ok. 520 r.p.n.e.)*

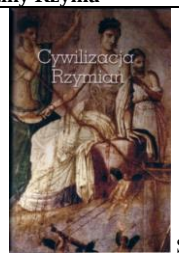
		Numitor, którego pozbawił władzy brat Amuliusz. Aby ustrzec się przed zemstą męskich potomków Numitora, Amuliusz uczynił jego jedyną córkę kapłanką Westy, bogini ogniska państwowego. Kapłanka Westy miała obowiązek zachowania dziewictwa. Jednak córka Numitora urodziła bliźnięta – Romulusa i Remusa. Byli oni synami boga wojny Marsa. Amuliusz kazał chłopców wrzucić do Tybru (...) Dzieci znalazła i wykarmiła wilczyca. Później zajął się nimi pasterz" .	*znak, Rzymianie porwali dziewczęta sabińskie. Gdy później doszło do wojny, dziewczęta, które zdążyły się w międzyczasie zakochać w porywaczach, stanęły między zwaśnionymi stronami i doprowadziły do połączeniu obu osad"*	*przedstawia parę małżeńską w czasie biesiady. Porównaj to przedstawienie z przedstawieniem greckiego sympozjonu na stronie 30 i zastanów się, czym różniła się pozycja kobiety w społeczeństwie greckim i etruskim"*
Rzym królewski	50	*„Przy Forum założono świątynię Westy i Regię, gdzie królowie sprawowali swe funkcje kapłańskie. (...) W VI w. p.n.e. królowie wznieśli wspaniałą świątynię Jowisza (była w tym czasie największą świątynią w całej Italii), jego małżonki Junony i Minerwy na Kapitolu"*		Mapa.*„Początki Rzymu VIII w.p.n.e. Rzym w okresie królewskim. Odszukaj Palatyn i Kapitol"* Na mapie zaznaczone: *„Świątynia Westy"; „Świątynie Diany"*
Rzym w okresie wielkich podbojów				
Armia rzymska	56			 Repr. *„Giovanni Battista Tiepolo, malarz tworzący w Wenecji na początku XVIII w., przedstawił tryumf rzymskiego wodza Mariusza, który pokonał króla Numidii, Jugurtę".*
Skutki podbojów				
Społeczeństwo w okresie podbojów	s. 58			 Srebrny denar przedstawiający boginię Romę. Repr. *„Srebrny denar przedstawiający boginie Romę uosobienie Rzymu, siedzącą na stosie tarcz pokonanych wrogów. Wieńczy ją Wiktoria, bogini zwycięstwa. Monety, docierające praktycznie do każdego obywatela, były doskonałym środkiem propagandy państwowej. Przedstawiane na nich wyobrażenia były starannie przemyślane i ukazują najważniejsze idee państwa rzymskiego".*

Upadek republiki	59	*„Po czternastu latach wyczerpujących zmagań wojennych Oktawian pokonał dawnego współpracownika Cezara, Antoniusza i sprzymierzoną z nim królową Egiptu, Kleopatrę w bitwie pod Akcjum w 31 r. p.n.e.”.*	Tekst źródłowy *„Plutarh z Cheronei (...) w Żywcie Tyberiusza i Gajusza Grakchów tak opisał jednego z braci:(...) stawał wobec całych mas ludowych zgromadzonych dookoła mównicy i mówił o niedoli ubogich obywateli:(...) Bez domu ii bez stałego miejsca zamieszkania błąkają się po świecie razem z dziećmi i żonami swoimi, a tymczasem wszechwładni wodzowie wzywając żołnierzy do obrony świątyń i grobów rodzinnych przed wrogiem, wyraźnie ich tylko okłamują!”.*	
Pierwsze wieki cesarstwa rzymskiego				
Pokój rzymski	62			 Repr. *„ Płaskorzeźba z Ołtarza Pokoju (9 r. p.n.e.) wzniesiona w Rzymie na polecenie senatu dla uczczenia pokoju, który zapanował dzięki działaniom Oktawiana August. Zwróć uwagę na ubiór (togi) uczestników procesji. Wieńce na głowach wskazują na udział w ofierze. Kapłan natomiast zakrywał głowę połą togi. Wskaż go na ilustracji”*
Kultura starożytnego Rzymu				
Wpływy greckie	63	*„W domach arystokratów rzymskich zatrudniani nauczycieli greckich, którzy uczyli chłopców podstaw filozofii i retoryki greckiej”*		 Repr. *„Ściany rzymskich domów były pokryte malowidłami. Na zdjęciu widzimy fragment fresku z tak zwanej wilii misteriów w Pompejach, mieście które uległo zagładzie w wyniku wybuchu Wezuwiusza w 79 r. n.e. Scena przedstawia kobietę wtajemniczaną w kult Dionizosa. Słucha chłopca czytającego święty tekst”*
Literatura	64			 Repr. *„W starożytnym Rzymie ważną rolę w wychowaniu zajmowała kultura literacka. Ten portret dziewczyny pochodzi z Pompejów”*
	65		Tekst źródłowy *„Fragment żywota Marka Porcjusza Katona autorstwa Plutarcha: „ Za sprawą wymowy poważnie wzrosło znaczenie Katona, a wielu nazywało go rzymskim Demostenesem, niemniej większa sławę i rozgłos*	

			zyskał dzięki swemu trybowi życia. (…) Został wybrany konsulem (…)Gdy urodził się syn, (…) pomagał żonie w myciu i o przewijaniu niemowlaka (…)Gdy chłopiec osiągnął wiek, w którym mógł pobierać naukę, Katon osobiście podjął się nauczenie go czytania".	
W starożytnym Rzymie	66-67			Repr. Ruiny Forum Romanum *„Na pierwszym planie świątynia Saturna; na wprost, w głębi świątynia Westy i łuk Tytusa; po prawej stronie świątnia Kastora i Polluksa"* Repr. *„Termy – czyli łaźnie rzymskie"* Fot. Wnętrza kościoła *„Termy Dioklecjana (298 – 306 r n.e.). Były to największe rzymskie termy. Oprócz sal przeznaczonych do kąpieli i ćwiczeń, termy miały olbrzymią salę centralną, w której po renesansowych przeróbkach mieści się kościół Santa Maria degli Angeli"* Mapa *„Plan starożytnego Rzymu (…) Łaźnie Agryppiny (…) Ogrody Agryppiny"*
Podsumowanie IV ***„W skrócie"***	68			 Repr.
Początki rozprzestrzeniania się chrześcijaństwa				

	69			 Repr. *„Płaskorzeźba z kości słoniowej (z pierwszej połowy V w.) Tabliczki przedstawiają sceny pasyjne z Nowego Testamentu: rzeź niewiniątek, chrzest Chrystusa i ciud w Kanie Galilejskiej”*
	70			 Repr. *„Mozaika (V w. n.e.) przedstawiająca św. Agnieszkę męczennicę. Panowało przekonanie, że męczennicy, którzy ponieśli śmierć za wiarę zostali zbawieni i stawali się pośrednikami między wiernymi a Bogiem. Kierowano do nich modlitwy. Znajdź w dostępnych Ci źródłach informacje na temat św. Agnieszki i okoliczności jej śmierci”*
Edykt mediolański	71			 Repr. *„Sceny pasyjne (czyli poświecone męce Chrystusa) na tabliczkach z kości słoniowej (420-430 n.e.). U góry z lewej strony: Piłat umywający ręce, Chrystus niosący krzyż i Piotr z kogutem, symbolem wyparcia się Mistrza. Z prawej Judasz, który powiesił się na drzewie (u jego stóp rozsypane srebrniki) i Chrystus na krzyżu, pod którym stoi Maria i święty Jan. Na dole z lewej dwie Marie i strażnicy śpiący przy drzwiach pustego grobu (....)”.*

22. Upadek cesarstwa zachodnio-rzymskiego w 476 roku **Brak odniesień do kobiet**				
Podział cesarstwa	73			Fot. budynku *„Mauzoleum Teodoryka Wielkiego, władcy Ostrogotów, w Rawennie. (...) W 526 r. zmarł. Rządy w państwie Ostrogotów przejęła córka Teodoryka – Amalasunta”*
PODSUMOWANIE Prehistorii i starożytności **Brak odniesień do kobiet**				

RZYM				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Ustrzycki, *Historia, Podręcznik dla gimnazjum 1,* Wydawnictwo OPERON sp. z o. o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2009				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
III Cywilizacja Rzymian				
			Narodziny Rzymu	
	91			 Strona tytułowa *„Cywilizacja Rzymian*”
Powstanie miasta	94		Ramka *Czy wiesz że… Romulus – jak głosiła tradycja rzymska – był synem boga Marsa. Jego matka, kapłanka bogini Westy, pochodziła z królewskiego rodu wywodzącego się od Eneasza. Jego ojciec został pozbawiony królewskiego tronu i wraz z synem zamordowany przez brata. Gdy urodziła dwóch synów, król uzurpator kazał dzieci utopić w Tybrze. Sługa, nie mając odwagi dopuścić się tak okrutnego czynu, włożył dzieci do koszyka i dalsze ich losy powierzył rzece. Chłopcy ocaleli, odnalazła ich i wykarmiła wilczyca, a wychował pasterz. Gdy dorośli, pomścili matkę i postanowili założyć nowe miasto. Podczas wytyczania granic doszło między braćmi do kłótni, w czasie której Romulus zabił Remusa”* .	 Repr. „*Głowa kobiety, etruskie naczynie gliniane. Etruskowie tworzyli naczynia o kształtach ludzkich (antropomorficzne). Glina, z której ulepiono prezentowaną wazę została zabarwiona na czarno związkami manganu”.*
Religia Rzymian	94	*„Oficjalnymi najważniejszymi bogami Rzymian byli: przyjęty od Etrusków Jupiter-Jowisz (odpowiednik Zeusa) Junona (Hera) i Minerwa (utożsamiana z Ateną). Spośród świątyń poświeconych bogom, najważniejsza była świątynia na wzgórzu Kapitol, poświęcona Jowiszowi, Junonie i Minerwie. Dużą czcią otaczali Rzymianie Marsa (...)Inni ich bogowie to między innymi Neptun – bóg głębin morskich, Wenus – bogini miłości, Westa – bogini ogniska domowego(...) Ważnym symbolem religijnym był święty wieczny ogień, który płonął w świątyni Westy i był strzeżony*		

		przez sześć westalek – kapłanek bogini, pochodzących z najznakomitszych rodów rzymskich”.		
Rzym republiką				
Niewolnictwo w Rzymie. Powstanie Spartakusa	100	*„Zatrudniano ich zarówno w majątkach wiejskich, kamieniołomach, jak i w mieście, gdzie pracowali w rzemiośle i jako służba domowa, pełniąc funkcję kucharzy, pedagogów, nianiek, medyków”*		
Imperium Rzymskie i upadek republiki Brak wzmianki o kobietach				
Cesarstwo Rzymskie				
Rzym za Juliusza Cezara i Oktawiana	110			 Repr. *„Ołtarz Pokoju na Polu Marsowym w Rzymie.(...) Płaskorzeźba ukazująca Italię, podobnie jak i cały Ołtarz, miała za zadanie propagowanie dokonań Oktawiana Augusta i przekonanie Rzymian, ze jego osoba jest gwarancją pokoju i bezpieczeństwa”* Repr. *„Italia zażywająca dobrodziejstwa pokoju – płaskorzeźba z Ołtarza Pokoju”*
Znaczenie Rzymian dla rozwoju cywilizacji				
Literatura, historia i filozofia	114			 Repr. *„Posąg Artemidy z Pompejów I w.p.n.e. Statua wzorowana była na posągach greckich, tak zwanych korach, przedstawiających stojące dziewczyny ponadnaturalnej wielkości (190 cm) często z kwiatem lub innym rekwizytem w ręku. Rzymianie bardzo cenili dzieła sztuki greckiej i chętnie nabywali kopie”*
Początki chrześcijaństwa				

Kulty wschodnie w Cesarstwie Rzymskim	118	*„ Szczególnie popularna była egipska Izyda, jej kult dawał nadzieję na zmartwychwstanie, co wyrażał mit o wskrzeszeniu jej małżonka Ozyrysa. Była utożsamiana z boginiami rzymskimi i greckimi, uosabiającymi siły macierzyńskie i opiekuńcze. Podobny charakter miał kult azjatyckiej Kybele – Wielkiej Matki, bogini płodności i urodzaju. Uczestniczacy w uroczystościach na jej cześć przeżywali dramat śmierci ukochanego Kybele i jego wskrzeszenie. Udział w obrzędzie polegającym na skropieniu człowieka krwią ofiarnego byka miał oczyścić człowieka z grzechu, zapewnić mu zbawienie i życie pozagrobowe”*		
Narodziny i rozwój chrześcijaństwa	120			 Repr. *„Fragment sarkofagu z przedstawieniem modlących się kobiet – koniec IV w. n.e. Rozłożone na boki i wzniesione ku górze ręce kobiety z dłońmi ukazanymi od strony wewnętrznej były jednym z najbardziej rozpowszechnionych gestów modlitewnych w starożytności, przejętych następnie przez chrześcijan”*
Chrześcijaństwo religią panującą	121			 Repr. *„Symbole Chrześcijan (...)”*
7. Upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego **Brak odniesień do kobiet**				

BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE

BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *Historia. Przez tysiąclecia i wieki,* gimnazjum, klasa 1, WSiP, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Europa odkrywa sama siebie - wprowadzenie				
	164	*„Wywodzi się na ogół z fenickiego słowa ereph (ciemny) lub z mitologii greckiej – Europa była córką króla Tyru, Agenora, którą Zeus ukryty pod postacią byka uprowadził na Kretę.*		
22. Tworzenie się Europy				
Starożytne źródła kultury Greckie ideały	166			 Repr. posąg bez podpisu
Wspólny mianownik duchowy	168		Słowniczek: *„Klasztor – budynek lub zespół budynków stanowiący miejsce pobytu i modlitwy zakonników i zakonnic. Mnisi – członkowie tradycyjnych, najstarszych zakonów (starożytnych i średniowiecznych); ich żeński odpowiednik to mniszki.”*	
23. Na wschodzie – Cesarstwo Bizantyńskie				
Ze wstępu do rozdziału	170			 Repr. „*Tryumf cesarza. Fragment płaskorzeźby z kości słoniowej, pocz. VI w.*”
Prawosławie	176			Fot. „*Sobór (czyli katedra) Zaśnięcia Maryi Panny, moskiewski Kreml, XV w.”*
24. Na Zachodzie zamiast cesarstwa – państwa germańskie				
Państwo Franków	179			 Repr. „*Chrzest Chlodwiga. Miniatura, XV w.”*

	180	*„Twórcą ich państwa był Chlodwig, który zjednoczył plemiona frankijskie pod swoją władzą i w 496 r. przyjął chrzest z Rzymu. W ten sposób Frankowie stali się jedynym katolickim ludem germańskim, a państwo Franków – „najstarszą córką Kościoła”.*		
25. Na horyzoncie – Arabowie				
Wprowadzenie	181			 Repr. *„Dwóch podróżnych na wielbłądach. Miniatura XIII w.”*
Islam	182	*„Islam dopuszcza wielożeństwo – mężczyzna może mieć wiele żon”.*		
Cesarstwo Odnowione – wprowadzenie Brak odniesień do kobiet				
27. Państwo Ottonów – Rzesza Niemiecka czy Cesarstwo?				
Plan Ottona III	201			 Repr. *„Cztery kobiety symbolizujące kraje Europy w ukłonie przed cesarzem Ottonem III. Miniatura z X. w.”*
28. Powstanie państw północnych Brak odniesień do kobiet				
29. Seniorzy i wasale – początki feudalizmu Brak odniesień do kobiet				
Wchodzimy do Europy – Wprowadzenie Brak odniesień do kobiet				
30. Słowianie Brak odniesień do kobiet				
31. Powstanie państwa polskiego Brak odniesień do kobiet				
32. Chrzest Polski – wielki przełom				
Wprowadzenie	232	*„ Zgodnie ze średniowiecznym zwyczajem sojusz polityczny przypieczętowany został związkiem małżeńskim. Mieszko I ożenił się z księżniczką Dobrawą (Dąbrówką), córką chrześcijańskiego władcy Czech księcia Bolesława I.”*		

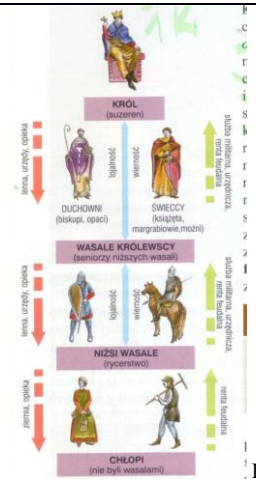
Skutki religijne i polityczne	234			 Repr. *„Zaprowadzenie chrześcijaństwa. Obraz Jana Matejki”*
	233		Tekst źródłowy: *„(…) W czeskiej krainie pojął za żonę szlachetną siostrę Bolesława Starszego, która okazała się w rzeczywistości taką, jak brzmiało jej imię. Nazywała się bowiem po słowiańsku Dobrawa, co w […] niemieckim wykłada się: dobra. Owa wierna wyznawczyni Chrystusa, widząc swego małżonka pogrążonego w wielorakich błędach pogańskich, zastanawiała się usilnie nad tym, w jaki sposób mogłaby go pozyskać dla swej wiary. […] Pracowała nad nawróceniem swego małżonka i wysłuchał jej miłościwy Stwórca. […] Jego nieskończona łaska sprawiła, że ten, który Go tak srogo prześladował, pokajał się i pozbył na ustawiczne namowy swej ukochanej małżonki jadu przyrodzonego pogaństwa, chrztem świętym zmywając plamę grzechu pierworodnego (…) (Thietmar z Merseburga Kronika) ”* *„Komu kronikarz przypisuje zasługę w przyjęciu chrztu przez Mieszka? Czy było tak istotnie. Uzasadnij swój sąd”*	
33. Polska za Bolesława Chrobrego **Brak odniesień do kobiet**				
34. Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej				
Wprowadzenie	242			 Repr. *„Księżna Matylda wręcza Mieszkowi II mszał rzymski. Miniatura, XII w.”*
Najazd czeski	244		*„Gall Anonim nie krył swoich emocji, gdy pisał o wydarzeniach w Polsce z lat trzydziestych XI w.: (…) Albowiem niewolnicy powstali na panów, wyzwoleńcy przeciw szlachetnie urodzonym, sami się do rządów wynosząc, i jednych z nich na odwrót zatrzymali u siebie w niewoli, drugich pozabijali, a żony ich pobrali sobie w sprośny sposób i zbrodniczo rozdrapali dostojeństwa (…)”*	
35. Państwo i społeczeństwo wczesnopiastowskie **Brak odniesień do kobiet**				
Christianitas, czyli cywilizacja chrześcijańska – wprowadzenie				
Skąd o tym wiemy?	253	*„O dziejach krucjat dowiadujemy się z relacji ich*		

		uczestników, a także z Aleksjady – kroniki bizantyńskiej napisanej przez księżną Annę Komnenę".		

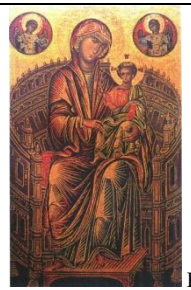
BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA K. Kowalewski, I. Kąkolewski, A. Plumińska- Mieloch, *Bliżej historii, gimnazjum, klasa 1*, WSiP, Warszawa, 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
1. Barbarzyńcy, biskupi i opaci **Brak odniesień do kobiet**				
2. W Bizancjum				
Bizantyjska kultura i sztuka	130	*„(…) Twórcy pierwszych ikon zerwali z tradycją antycznego malarstwa portretowego, z realistycznym przedstawieniem przestrzeni i postaci. Ikony przedstawiały osoby Trójcy Świętej, Matkę Boską z Dzieciątkiem lub świętych w sposób ściśle ustalony (…)."*		
3. Mahoment i powstanie cywilizacji islamu **Brak odniesień do kobiet**				
4. Państwo Franków – wzór średniowiecznej monarchii **Brak odniesień do kobiet**				
5. Seniorzy i wasale **Brak odniesień do kobiet**				
6. Przybycie Słowian i ich pierwsze państwa **Brak odniesień do kobiet**				
7. Początki państwa polskiego				
Chrzest Polski	161	*„Aby uchronić się od takiej ekspansji, książę „Mieszko I podjął wiekopomną decyzję. Najpierw w 965 r. zawarł sojusz z chrześcijańskimi już Czechami. Przypieczętował go ślub z Dobrawą, córką księcia czeskiego. Następnie w 966 r. korzystając z czeskiego pośrednictwa, książę Mieszko I przyjął chrzest. (…) Po śmierci Dobrawy Mieszko I zerwał sojusz z Czechami. "*		
	162		Tekst źródłowy: *„Niemiecki kronikarz Thietmar z Merseburga pisał o przyczynach chrztu Mieszka (…) W czeskiej krainie pojął za żonę szlachetną siostrę Bolesława Starszego, która okazała się w rzeczywistości taką, jak brzmiało jej imię. Nazywała się bowiem po słowiańsku Dobrawa, co w […] niemieckim wykłada się: dobra. Owa wierna wyznawczyni Chrystusa, widząc swego małżonka pogrążonego w wielorakich błędach pogańskich, zastanawiała się usilnie nad tym, w jaki sposób mogłaby go pozyskać dla swej wiary. […] Pracowała nad nawróceniem swego małżonka i wysłuchał jej miłościwy Stwórca. […] Jego nieskończona łaska sprawiła, że ten, który Go tak srogo prześladował, pokajał się i pozbył na ustawiczne namowy swej ukochanej małżonki jadu przyrodzonego pogaństwa, chrztem świętym zmywając plamę grzechu pierworodnego."* *„Komu kronikarz przypisuje zasługę w przyjęciu chrztu przez Mieszka?"*	
8. Polska pod panowaniem Bolesława Chrobrego				

Bolesław Chrobry i święty Wojciech	163			 Repr. „*Scena śmierci św. Wojciecha na drzwiach Gnieźnieńskich z XII w. Drzwi Gnieźnieńskie przedstawiają historię misji św. Wojciecha do Prusów, możesz je obejrzeć w katedrze w Gnieźnie*”.
Cesarskie plany	164	*„Potwierdzenie tych politycznych projektów znajdujemy w ciekawym źródle. Oto jedna z ówczesnych miniatur (…) przedstawia siedzącego na tronie cesarza Ottona III, któremu hołd składają cztery niewiasty. Podpisy nad ich głowami świadczą, że symbolizują one cztery wielkie prowincje przyszłego cesarstwa. Obok Rzymu (czyli Włoch), Niemiec i Francji miniatura przedstawia także wyobrażenie „Słowiańszczyzny”.*		
	165			 Repr „*Cesarz Otton III i składające mu hołd cztery niewiasty – prowincje cesarstwa. Miniatura z X w. Na ilustracji widać Sclavinię (Słowiańszczyznę), którą rządzić miał Bolesław Chrobry”.*
9. Zmienne losy monarchii pierwszych Piastów **Brak odniesień do kobiet**				
10. Państwo i społeczeństwo w czasach wczesnopiastowskich				
Przemiany ustroju prawa książęcego	178			 Repr. *„Piotr Włostowic i jego żona Maria. Tak wyglądał ich nagrobek w jednym z wrocławskich klasztorów, zniszczony w XVI w”.*
11. Spór cesarstwa z papiestwem o inwestyturę				
Konkordat wormacki	182			 Repr. „*Cesarz Henryk IV (klęczy) prosi księżnę Matyldę o wstawiennictwo u papieża. Scenie przygląda się Hugo – opat Cluny. Miniatura XI w.*”.
Lekcja powtórzeniowa				

BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Moryksewicz, M. Pacholska, W. Zdziabek, *Poznajemy przeszłość gimnazjum 1*, SOP Oświatowiec, Toruń 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
22. Cesarstwo bizantyjskie				
3. Sytuacja w kościele	113			 Repr. *„Wczesnośredniowieczna ikona bizantyjska. Ikony ukazywały Chrystusa, Matkę Bożą lub świętych”.* Na planie Konstantynopola oznaczono m.in. świątynie, w tym: *„Kościół NMP Hodegetria (Przewodników)”.*
23. Arabowie i świat Islamu **Brak odniesień do kobiet**				
24. Państwo Franków w łacińskiej Europie				
1. Powstanie monarchii Merowingów	120			 Repr. *„Miniatura z XIV wieku ukazująca chrzest Chlodwiga. W średniowieczu chrzest dokonywany był przez zanurzenie w wodzie”.*
25. Kształtowanie się społeczeństwa feudalnego				

2. Struktura społeczeństwa feudalnego	126			 Repr. *„Schemat społeczeństwa feudalnego”.*
26. Nowe państwa w zachodniej i północnej Europie				
4. Uniwersalizm Ottona III	132			 Repr. *„Scena z Ewangeliarza Ottona III. Składające hołd kobiety symbolizują od lewej Sclavinę (Słowiańszczyznę), Germanię (Niemcy), Galię (Francję) i Rzym.”.*
27. Nowe Państwa w Europie Środkowo-Wschodniej				
5. Węgry, Czechy i Ruś Kijowska	138			Repr. *„Sobór św. Zofii w Nowogrodzie Wielkim z XI wieku ufundowanym przez księcia Włodzimierza. W Kościele prawosławnym cerkiew katedralna nazywana jest soborem”.*
	139		Zadania. Fragment tekstu źródłowego Prokopiusza z Cezarei o wierzeniach Słowian: *„Oddają ponadto cześć rzekom, nimfom i innym jakimś duchom i składają im wszystkim ofiary, a w czasie tych ofiar czynią wróżby (...)”.*	
28. Na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu **Brak odniesień do kobiet**				
29. Początki państwa polskiego				
1. Rozwój terytorialny państwa	147	*„Dążąc do opanowania Pomorza, Mieszko I zawarł sojusz z Czechami, które były krajem chrześcijańskim. Książę Polański poślubił córkę władczy Czech – Bolesława Srogiego – Dąbrówkę (Dobrawę). (...) Po śmierci Dąbrówki (977) Mieszko I zmienił politykę zagraniczną i zerwał sojusz z Czechami. Następnie poślubił Odę (980 rok), córkę margrabiego Marchii*		

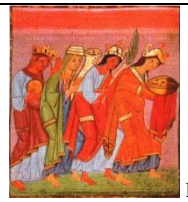
		Północnej oraz zawarł porozumienie z Niemcami."		
	150		Zadania. Fragment tekstu źródłowego o powinnościach księcia Mieszka wobec wojów na podstawie relacji Ibrahima ibn Jakuba: „*A gdy jednemu z nich urodzi się dziecko, on każe mu wypłacić żołd od chwili urodzenia, czy będzie płci męskiej czy żeńskiej (...)*."	
30. Monarchia Bolesława Chrobrego				
1. Przejęcie władzy przez Bolesława	151	*„Po śmierci Mieszka I (992 rok) państwo zostało podzielone pomiędzy jego synów. Jednak jego najstarszy syn – Bolesław (z małżeństwa z Dąbrówką) wypędził z kraju swoich dwóch przyrodnich braci wraz z ich matką – Odą (drugą żoną Mieszka I). Wykorzystał przy tym fakt, że rodzina Ody była wtedy w niełasce u cesarza, nie mogła więc liczyć na jego pomoc."*		
5. Koronacja Bolesława	155			 Repr. *„Śmiejąca się Polka – Regelinda, córka Bolesława Chrobrego, żona Hermana księcia Miśni. Rzeźba w katedrze w Naumburgu. Jest to sławny portret pogodnej i majestatycznej kobiety. Rzeźba powstała w XIII wieku."*
31. Kryzys i odbudowa monarchii piastowskiej				
1. Kryzys państwa za panowania Mieszka II	156			 Repr. *„Matylda Lotaryńska ofiaruje Mieszkowi II księgę liturgiczną. Wizerunek pochodzący z początku XI wieku. Porównaj sposób ukazania Mieszka II i Ottona III (miniatura str. 132".*

BIZANCJUM ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, *Historia I. Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańska 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
V. Średniowieczna Europa				
Cesarstwo bizantyjskie				
Justynian Wielki	186		Prokopiusz z Cezarei o Hagia Sophia: *„Dwie są boczne kolumnady, jedna z każdej strony, biegnące przez całą długość kościoła. I one także mają kopułowate sklepienie przyozdobione złotem. Jedna z tych galerii przeznaczona jest na modlitwy mężczyzn, druga zaś dla kobiet”.*	
	187	*„Orientalne zwyczaje pojawiły się również na cesarskim dworze. Podczas audiencji należało paść na twarz i ucałować stopy cesarza oraz jego małżonki”.*		
Kultura Biznacjum	191	*„Na chrześcijańskim Wschodzie tworzyli swe wybitne dzieła myśliciele, wśród nich teolog św. maksym Wyznawca oraz Anna Komnena-córka cesarza, autorka znakomitego dzieła historycznego Aleksjada”.*		 Repr. „*Matka Boska z dzieciątkiem. Ikona z XIII wieku. Sztukę Bizancjum cechowała nienaturalna sztywność i bezruch postaci*.”
Pod chorągwią proroka.				
„Jesteś prorokiem Allaha”	193	*„Mahomet urodził się około 570 roku w Mekce. W młodości był pasterzem i poganiaczem wielbłądów; potem kierował wyprawami kupieckimi bogatej wdowy (którą z czasem poślubił”.*		
W cieniu mężczyzny	197	*„Mahomet zezwolił wyznawcom Allaha na wielożeństwo. Do dziś w wielu krajach muzułmańskich mężczyzna może poślubić nawet cztery kobiety. Zwyczaj ten wziął się prawdopodobnie stąd, że mężczyźni często ginęli na wojnie, było ich więc mniej niż kobiet. Wdowa zaś rzadko potrafiła zarobić na utrzymanie. Arabska kobieta powinna przebywać głównie w domu i troskliwie zajmować się dziećmi. Miała być całkowicie podporządkowana mężczyźnie. Dzieci zarówno dziewczynki, jak i chłopcy – do siódmego roku życia pozostawały pod opieką matki. Potem*	*Koran, VII wiek: „Mężczyźni stoją nad kobietami ze względu na to że Bóg dał im wyższość jednym nad drugimi, i ze względu na to, że oni rozdają ze swego majątku. Przeto cnotliwe kobiety są pokorne i zachowują w skrytości to, co zachował Bóg. I napominajcie te, których nieposłuszeństwa się boicie, pozostawiajcie je w łożach i bijcie je. A jeśli są wam posłuszne, to starajcie się nie stosować do nich przymusu”.* *„Skąd, według Koranu, pochodzi wyższość mężczyzn nad kobietami?Wyjaśnij, jak Koran każe mężczyznom traktować kobiety?”.*	 Repr. *„Egipcjanki w drodze do meczetu (zdjęcie z 1999 roku). Koran nakazuje kobietom skromność w ubiorze, jednak zalecenie to bywa różnie rozumiane. Jedne muzułmanki noszą chusty na głowie, by zasłonić włosy; inne zakrywają całe ciało – z wyjątkiem oczu*”.

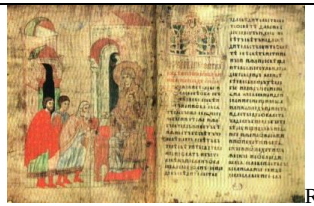
		troskę o wychowanie chłopca przejmował ojciec, który uczył syna wypełniania obowiązków religijnych oraz posyłał go do szkoły. (...) Dziewczynki aż do osiągnięcia pełnoletności pozostawały pod opieką matki. Ucząc się przędzenia, gotowania i innych zajęć uważanych za kobiece. Wolno im było poznawać wiedzę religijną w szkołach niższego stopnia – gdyż jedynie takie uważano za dostępne ich umysłom. Nie inaczej traktowali wówczas dziewczynki myśliciele chrześcijańskiej Europy".		 Repr. *„Kobiety słuchają kazania na galerii meczetu. Ilustracja z XIII wieku".*
W cieniu mężczyzny	198		*„Z jakiego powodu Mahomet dopuścił wielożeństwo? Opisz wychowanie dzieci w średniowiecznym państwie arabskim".*	
Pod chorągwią proroka.	199		*„Mahomet zezwolił mężczyznom na wielożeństwo. W myśl Koranu kobieta miała być podporządkowana mężczyźnie".*	
Państwo Karola Wielkiego Brak odniesień do kobiet				
Między Renem a Łabą				
esarstwo Ottonów	212	*„Dla mieszkańców Zachodu cesarz Otton I stał się równy cesarzowi Bizancjum. Z czasem tytuł cesarski niemieckiego władcy uznano także w Konstantynopolu, co było wielkim sukcesem Ottona I. Dla przypieczętowania układu jego syn poślubił bizantyjską księżniczkę".* *„U schyłku X wieku tron w Niemczech objął wnuk Ottona I, syn niemieckiego cesarza i bizantyjskiej księżniczki, Otton III".*	*„Matką Ottona III była bizantyjska księżniczka Teofano. W Niemczech zgorszyła dwór obyczajami: codziennie się kąpała, co uznawano za rozpustę – a zamiast jeść palcami używała widelca. Europa Zachodnia znała wtedy tylko nóż i łyżkę; widelec (zresztą o dwóch zębach) sprowadziła właśnie Teofano".*	
Otton III	213			 Repr. *„Sclavinia (Słowiańszczyzna), Germania, Galia i Roma (Italia) składają hołd Ottonowi III. Miniatura z około 1000 roku".*
I. Polska Piastów				
Początki Polski. Chrzest Polski	13	*„Postanowił porzucić wiarę i obyczaje przodków, przyjąć chrzest oraz ochrzcić swoich poddanych. W tym celu zawarł sojusz z chrześcijańskimi Czechami, poślubił czeską księżniczkę Dobrawę, a w 966 roku przyjął chrzest".*		 Repr. *„Portret Dobrawy (zwanej też Dąbrówką) autorstwa Jana Matejki. Niemiecki kronikarz Thietmar przypisał jej wielką rolę w nawróceniu męża – podobno nie przestrzegała postów, aby mu się przypodobać i tym skuteczniej przyciągnąć go do chrześcijaństwa".*

Pierwszy król Polski				
Wojny z cesarstwem	20	*„Bolesław, syn czeskiej księżniczki, musiał uchodzić z miasta, by ratować życie”.*		
Chrobry królem	21		Anonim tzw. Gall: *„Skoro tedy król Bolesław odszedł z tego świata, złoty wiek zmienił się w ołowiany. Polska, przedtem królowa, strojna w koronę błyszczącą złotem i drogimi kamieniami, siedzi w popiele odziana we wdowie szaty; dźwięk cytry – w płacz, radość w smutek, a głos instrumentów zmienił się w westchnienia. Istotnie, przez cały ów rok nikt w Polsce nie urządził publicznej uczty, nikt ze szlachty, ani mąż, ani niewiasta, nie ustroił się w uroczyste szaty, ani klaskania, ani dźwięku cytry nie słyszano po gospodach, żadna dziewczęca piosenka, żaden głos radości nie rozbrzmiewał po drogach”.*	
Polska pierwszych Piastów				
Jak żyli mieszkańcy dawnej Polski?	26		Anonim tzw. Gall: *„Niewiasty zaś dworskie tak chodziły obciążone złotymi koronami, koliami, łańcuchami na szyję, naramiennikami, złotymi frędzlami i klejnotami, że gdyby ich drudzy nie podtrzymywali, nie mogłyby udźwignąć tego ciężaru kruszców”.*	
Jak żyli mieszkańcy dawnej Polski?	27	*„Po przyjęciu chrztu zniknęło w Polsce wielożeństwo. Mieszko I, który – jak pisał Gall Anonim – „wedle swego zwyczaju siedmiu żon zażywał”, musiał je wszystkie odprawić, zanim poślubił Dobrawę”*	*„Po przyjęciu chrztu zaczęto w Polsce wprowadzać chrześcijańskie obyczaje oraz wzory postępowania. Zniknęło wielożeństwo i wprowadzono kościelny kalendarz”.*	
Trudny wiek XI				
Upadek państwa	28			 Repr. *„Niemiecka księżna Matylda wręcza Mieszkowi II księgę liturgiczną. Miniatura z XI wieku”.*

BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA R. Kulesza, S. Ciara, *Klasa 1. W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii*, Wydawnictwo Juka, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania, rozbudowane podpisy pod ikonografią**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Średniowiecze. Wstęp Brak odniesień do kobiet				
VI. Arabowie i świat arabski Brak odniesień do kobiet				
VII. Bizancjum i kościół wschodni				
Bizancjum i Kościół wschodni. Kultura bizantyjska	141-142		O budowie Hagia Sophia pisze Prokopiusz z Cezarei: *„Dwie są boczne kolumnady, jedna z każdej strony, nie oddzielone od kościoła żadnym elementem struktury. Lecz przydające mu szerokości i biegnące przez cała długość kościoła, wysokość ich jest jednak mniejsza niż wysokość świątyni. I one także mają kopułowate sklepienie przyozdobione złotem. Jedna z tych [galerii] kolumnowatych przeznaczona jest na modlitwy mężczyzn, druga zaś dla kobiet”*	
VIII. Początki cywilizacji zachodniego chrześcijaństwa				
Europa wychodzi z epoki barbarzyństwa Brak odniesień do kobiet				

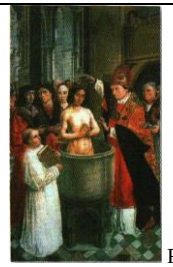
Cesarstwo Ottonów	152	*„Niemcy nękani byli obcymi najazdami, zwłaszcza wojowniczych Węgrów. Jednak w X w. sami podjęli ekspansję na wschód w kierunku ziem zamieszkałych przez zachodnich Słowian: Wieletów, Serbów Połabskich (pomiędzy Łabą a Odrą) i Polan. W stosunku do podbitej ludności zachowywali się bardzo okrutnie. Bywało, że po zdobyciu słowiańskiego grodu mordowali wszystkich mężczyzn, a kobiety i dzieci sprzedawali do niewoli”*		
Cesarstwo Ottonów	153	*„Otto III, wnuk Ottona I Wielkiego. Syn księżniczki bizantyjskiej panujący na przełomie X i XI wieku inaczej widział zwierzchnictwo cesarza”*		 Repr.*„Miniatury z ewangeliarza Ottona III. Hołd cesarzowi Ottonowi III składają cztery postacie kobiece reprezentujące Romę (czyli Italię), Galię, Germanię i Sklawinię (Słowiańszczyznę). Dlaczego autor miniatury przedstawił państwa pod postaciami kobiet? Sprawdź w słowniku, co oznacza słowo alegoria”.*

BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA M. Pieńkowska – Kozmińska, *Klasa I. Dawno temu, wczoraj, dziś,* Stentor, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
V. Narodziny średniowiecznej Europy				
			Bizancjum	
Sztuka bizantyjska	126		*„Ikona to obraz o tematyce religijnej, będący najczęściej portretem Chrystusa, Matki Boskiej lub świętego”.*	
Schizma wschodnia, czyli podział chrześcijaństwa	127		*„Prokopiusz z Cezarei w Palestynie był z wykształcenia prawnikiem i przez wiele lat sekretarzem wojskowym Belizariusza, dowódcy wojsk cesarza Justyniana. Zasłynął jako autor „Historii wojen”, „Historii sekretnej” i „O budowlach”. W „Historii sekretnej” – krótkim, złośliwym dziele przedstawił Teodorę jako osobę żądną władzy i bogactw, bezlitosną dla opozycji”.*	
			Arabowie i islam Brak odniesień do kobiet	
			Państwo Franków	

Karol Wielki. Przywrócenie cesarstwa na Zachodzie	137	*„Tytuł cesarza rzymskiego używali wówczas władcy Bizancjum, którzy uznawali germańskich Franków za barbarzyńcę, dlatego projekt ślubu Karola z cesarzowa bizantyńską Ireną i uzyskanie przez niego w ten sposób cesarskiej purpury nie został zrealizowany”.*		 Repr. *„Miniatura z XV – wiecznej kroniki brabanckiej przedstawiająca koronację Karola Wielkiego”*
Ponowne odrodzenie cesarstwa. Europa Północna				
Otto III	143			 Repr *„Cztery kobiety symbolizujące cztery krainy: Romę, czyli Italię, Galię, Germanię i Sclavinię, czyli Słowiańszczyznę składają hołd Ottonowi III”*
Słowianie				
Pierwsze państwa słowiańskie	147			 Repr *„Cyrylica , karta z XIV- wiecznego ewangeliarza”.*
VI. Rozkwit średniowiecza				
Społeczeństwo średniowieczne	153			 Repr. bez podpisu. Powtórzenie na str. 155

Rycerze i ich obyczaje	155	*„Obyczaje rycerskie były podobne w całej łacińskiej Europie. Służba rycerska zaczynała się w dzieciństwie, tylko pierwsze siedem lat syn rycerza spędzał z matką. Rycerze chętnie oddawali swoich synów na służbę u seniora”.*		 Repr. *„Ilustracja z XIV – wiecznego rękopisu przedstawiająca rycerstwo, duchowieństwo i chłopów”.*
	156			 Repr. „*Miniatura z Codex Manesse z pierwszej połowy XIV w. Pojedynkom rycerzy często przyglądały się damy. Tego rodzaju walki – zwykle ich stawką był honor rycerza lub kobiety – stanowiły ważny element kultury rycerskiej”.*
Miasta i mieszczanie	158			 Repr. *„Stroje średniowieczne”.*
Kościół w średniowieczu. Rozwój kultury				

Reformy gregoriańskie	162	*„Nie przestrzegano celibatu, wielu duchownych miało żony i dzieci”.*		 Repr. *„Miniatura z XII – wiecznego rękopisu przedstawiająca cesarza Henryka IV proszącego hrabinę Matyldę, panią zamku w Canossie, o wstawiennictwo u papieża”.*
Sztuka romańska	166			Repr. *„Sklepienie kolebkowe w Mauzoleum Galii Placydii w Rawennie z V w. Tego rodzaju sklepienia – charakterystyczne dla budowli w stylu romańskim – konstruowali już starożytni Rzymianie”.*
VII. Monarchia pierwszych Piastów				
				Narodziny państwa polskiego
Chrzest Polski	179	*„Rozpoczął przygotowania do chrystianizacji państwa - sprowadził do Polski misjonarzy. W 966 r. przyjął chrzest w obrządku łacińskim i poślubił czeską księżniczkę Dąbrówkę (Dobrawę)”.*		
				Organizacja państwa pierwszych Piastów
Klaryski	184		*„W XIII w. Salomea, córka księcia krakowskiego Leszka Białego, sprowadziła do Polski klaryski. Siostry zakonne zamieszkały początkowo w Zawichoście, potem przeniosły się do Skały, a stamtąd do Krakowa. Drugi klasztor – w Starym Sączu – ufundowała Kinga, żona Bolesława Wstydliwego”.*	
				Państwo Bolesława Chrobrego
Wstęp do rozdziału	186	*„Po śmierci Mieszka w 992 r. władcą został jego najstarszy syn Bolesław, zwany później Chrobrym. Co prawda Mieszko zgodnie z prawem zwyczajowym podzielił państwo pomiędzy swoich synów, ale Bolesław wypędził z kraju przyrodnich braci i ich matkę Odę. Tym samym stał się władcą całego państwa”.*		
				Kryzys i odnowienie państwa Piastów
Kryzys państwa piastowskiego	190			 Repr. *„Miniatura z XI w. Matylda, córka księcia szwabskiego i żona księcia lotaryńskiego, podarowała królowi Mieszkowi II cenny ilustrowany kodeks, by władca Polski pomógł książętom niemieckim w walce z cesarzem Konradem II”.*

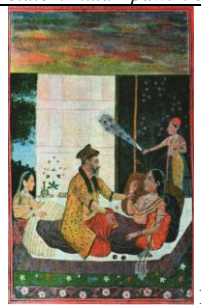
BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Trzebniak, P. Trzebniak, *Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy 1*, Wydawnictwa Edukacyjne Wiking, Wrocław 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
VI. Wczesne średniowiecze				
Cesarstwo bizantyjskie. Sztuka bizantyjska	125			 Repr. „*Ikona bizantyjska Konstantynopol, XIII w*.”
Arabowie. Kultura arabska	129		*„Koran”: „O ludu Księgi! Nie przekraczaj granic w twojej religii i nie mów o Bogu niczego innego, jak tylko prawdę! Mesjasz, Jezus syn Marii; jest tylko posłańcem Boga; i Jego słowem, które złożył Marii; i Duchem pochodzącym od Niego. Wierzcie więc w Boga i Jego posłańców i nie mówcie ”Trzy!” Zaprzestańcie! To będzie lepiej dla was! Bóg – to tylko jeden Bóg! On jest nazbyt wyniosły by mieć syna!”*	
Frankowie. Państwo *Fran*ków	130			 Repr. *„Chrzest Chlodwiga, obraz mistrza z Saint-Gilles (ok. 1500 r.)”* Repr. *„Koronacja Karola Wielkiego na cesarza w 800 roku w Rzymie, miniatura średniowieczna”*
Frankowie. Renesans karoliński	133	*„Karol Wielki przywiązywał ogromną wagę do rozwoju oświaty. Na jego dworze powstała szkoła pałacowa prowadzona*		

		przez wykształconych duchownych i świeckich, którzy zjeżdżali tu z całej Europy. W szkole pałacowej uczyli się synowie i żona Karola, jego krewni i dzieci wysokich urzędników".		
Spór cesarstwa z papiestwem. Panowanie Ottona III	135	*„Wnuk Ottona I, Otton III, dzięki swojej matce, księżniczce bizantyjskiej Teofano, odebrał staranne wykształcenie".*		
Spór cesarstwa z papiestwem. Spór cesarstwa z papiestwem.	137		*„Fragment relacji papieża Grzegorza VII o zdjęciu klątwy z Henryka IV w Canossie w 1077 roku: (...) W końcu skruchą jego i takim błaganiem wszystkich , którzy tam przybyli, zwyciężenie, zdjąwszy zeń klątwę, dopuściwszy go do łaski wspólności, i do łona Świętej Matki Kościoła".*	
Kultura w średniowieczu. Kultura rycerska i miejska	143	*„Rycerze średniowieczni walczyli w obronie wiary, pokoju i sprawiedliwości. Bronili honoru własnego i swojej damy".*		
	144	*„Do najsłynniejszych opowieści rycerskich należą: „Pieśń o Rolandzie", „O królu Arturze i rycerzach okrągłego stołu", „O Tristanie i Izoldzie", „Opowieść o Cydzie".*		 Repr. *„Turniej rycerski, miniatura z Kodeksu Manesse, XIV w".*
Średniowieczna gospodarka				
Stosunki feudalne	150			
Kryzys gospodarczy w XIV wieku	153			 Repr. „*Bankier z żoną, obraz Massysa Quentina – malarza niderlandzkiego, 1514 r*".
VII. Polska w czasach pierwszych Piastów				
Najstarsi mieszkańcy ziem polskich Brak odniesień do kobiet				
Powstanie państwa polskiego				
Chrzest Polski	163	*„W tym celu polski władca zawarł sojusz z księciem czeskim Bolesławem. Sojusz z Czechami został przypieczętowany ślubem Mieszka z Dobrawą- córką Bolesława".*	*„Ibrahim ibn Jakub o państwie Mieszka I: Daje on tym mężom odzież, konie, broń i wszystko, czego tylko potrzebują. A gdy jednemu z nich urodzi się dziecko, o każe mu wypłacać żołd od chwili urodzenie, czy będzie płci męskiej czy żeńskiej. A gdy dziecię dorośnie, to jeżeli jest mężczyzną, żeni go i wypłaca za niego dar ślubny ojcu dziewczyny, jeżeli zaś jest płci żeńskiej, wydaje ją za mąż i płaci dar ślubny ojcu dziewczyny".*	

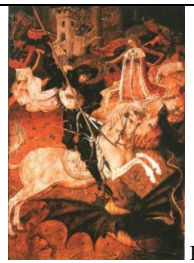
Panowanie Bolesława Chrobrego. Bolesław Chrobry	165	*„Zmarły w 992 roku Mieszko I pozostawił po sobie liczne potomstwo: Bolesława – syna Dobrawy i trzech synów drugiej zony – Ody. Po śmierci Mieszka kraj został podzielony i pojawiła się groźba długich, bratobójczych walk, które mogły zachwiać młodym państwem. Jednak większość możnych poparła Bolesława, co pozwoliło pierworodnemu synowi Mieszka usunąć z kraju macochę z przyrodnimi braćmi i scalić kraj”.*		
Panowanie Bolesława Chrobrego. Idea zjednoczonej Europy	168			 Repr. „*Sclavinia (Słowiańszczyzna), Germania, Galia oraz Italia składają hołd cesarzowie, miniatura z ewangeliarza Ottona III, 997 r.”*
Kryzys i odnowienie monarchii. Mieszko II na tronie	173		*„Księżna szwabska Matylda (1048-1060), córka cesarza Henryka III w liście do Mieszka II napisała: „Ponieważ łaska boża użyczyła Ci królewskiego tytułu zarówno jak i zaszczytu […], poświęciłeś za szczęśliwym natchnieniem […] samemu Bogu początki swego panowania. Któż bowiem z przodków Twoich tak wspaniale powznosił kościoły? Któż ku chwale bożej tyle zjednoczył języków? Nie dość Ci tego, że możesz we własnym i w łacińskim języku chwalić godnie Boga, zapragnąłeś jeszcze w greckim. Te i podobne usiłowania, jeżeli w nich do końca wytrwasz, przysparzaj a Ci sławy najbogobniejszego władcy i poświadczają jak najdowodniej, że nie tyle ludzkim, ile boskim wyrokiem powołany zostałeś do rządzenia ludem wiernym Bogu; znaną jest Twoja sprawiedliwość w sądzie, Twoja dobroć i przeczysta Twoich obyczajów szlachetność. Wszyscy to poświadczają, że dla wdów jesteś jakoby mężem, dla sierot jakby ojcem, nieugiętym obrońcą biednych i potrzebujących pomocy, nie pogardzając osobą nędzarza i nie okazując względów potężnemu; lecz na sprawiedliwej wadze odważasz wszystko, cokolwiek Ci przedłożą”.*	

BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Ustrzycki, *Historia, Podręcznik dla gimnazjum 1,* Wydawnictwo OPERON sp. z o. o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2009, s.				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
				WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
				1. Cesarstwo Bizantyjskie
Kościół prawosławny (ortodoksyjny)	136			 Repr. *„Ikona Matki Boskiej Włodzimierskiej, XII wiek. (...) Tak zwana Madonna Miłosierna przedstawia wizerunek Marii, tulącej twarz do policzka Dzieciątka”.*
Znaczenie Bizancjum dla cywilizacji europejskiej	137			 Repr. *„Nabożeństwo ślubne we współczesnej cerkwi prawosławnej”*
2. Arabowie i islam				
Islam – religia monoteistyczna	141		Ramka *„Wskazania Koranu dla Chrześcijan. (...) Mesjasz, Jezus syn Marii, jest tylko posłańcem Boga; i Jego Słowem, które złożył Marii”.*	
	142	*„Islam dopuszcza wielożeństwo, zakazuje spożywania wieprzowiny i picia alkoholu”.*		
3. Monarchia Karolingów **Brak odniesień do kobiet**				
4. Nowe państwa w Europie Zachodniej				
Niemcy – nowe cesarstwo	150			 Repr. *„Magdeburski jeździec, kopia XIII wiecznego posągu konnego cesarza Ottona I (912-973) (...) U boku cesarza przedstawione są dwie kobiety (jego kolejne żony) z symbolami władzy cesarskiej: włócznią i tarczą herbową”.*

	152			 Repr. *„Scena z Ewangeliarza Ottona III. Ilustracja ukazuje hołd składany cesarzowi przez Romę, Galię, Germanię i Sclavinię”.*
Normanowie	153		Ramka *„Czy wiesz, że… Matką Kanuta I Wielkiego była Świetosława, córka polskiego księcia Mieszka I. Jej synem był również król Szwecji Olaf Skótkonung. Mężem Świętosławy był król Szwecji Eryk Zwycięski. Po jego śmierci powtórnie wyszła za mąż za króla Danii Swena Widlobrodego”.*	Repr. *„Inskrypcje normańskie na kamieniu z Jelling w Danii, Xw (…) Król Harald nakazał postawić ten kamień ku czci swego ojca Gorma i Tyry matki”* Repr. *„Statek normański z Osebergu (…) Służył jako miejsce pochówku dwóch kobiet, z których jedna była prawdopodobnie babką Heralda Pięknowłosego, władcy, który zjednoczył Norwegię”*
5. Państwo Mieszka I				
Znaczenie przyjęcia chrześcijaństwa	160			 Repr.*„Zaprowadzenie chrześcijaństwa w Polsce – malarska wizja Jana Matejki”*
6. Feudalizm Brak odniesień do kobiet				
EUROPA I POLSKA OD XI DO XIV WIEKU				
				Polska za panowania Bolesława Chrobrego
Bolesław Chrobry władcą Polski	169	*„ Po śmierci Mieszka I (992 r.) władzę w państwie przejął Bolesław, syn Mieszka I i jego pierwszej żony Dobrawy”*		
				Kryzys i odbudowa państwa polskiego przez Kazimierza Odnowiciela
Mieszko II królem Polski	175			 Repr.*„Miniatura ze średniowiecznej księgi liturgicznej przedstawiająca Mieszka II i Matyldę. W 1027 r. księżna szwabska Matylda, żona księcia lotaryńskiego Fryderyka przekazała Mieszkowi II cenną, bogato ilustrowaną księgę (kodeks liturgiczny)”*
Odbudowa państwa przez Kazimierza	176			Repr. portretu Kazimierza Odnowiciela autorstwa J. Matejki. *„Kazimierz Odnowiciel (…) Był żonaty z siostrą Jarosława Mądrego, władcy Rusi Kijowskiej, wydał jedną siostrę za mąż za syna Jarosława, Izasława, przyszłego wielkiego księcia kijowskiego a drugą za króla Węgier”.*
	177		Źródło *„Gall Anonim o reakcji pogańskiej i początku panowania Kazimierza Odnowiciela (…) Po śmierci Mieszka, pozostał Kazimierz, z matką z cesarskiego rodu”*	

BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Trzcionkowski, L. Wojciechowski, *Historia. Starożytność, średniowiecze. Podręcznik dla gimnazjum*. Klasa I, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
ŚREDNIOWIECZE				
				23. Cesarstwo Bizantyjckie
	79			 Repr.*„Cesarzowa Teodora, żona Justyniana I w otoczeniu dworu. Mozaika w kościele w Rawennie. Omów ubiory przedstawionych postaci”*
Chrześcijaństwo w Bizancjum	80	*„W życiu religijnym Bizantyjczyków wielkie znaczenie miał kult ikon (...) obrazów przedstawiających Chrystusa, Matkę Bożą i świętych”.*	Ramka *„ Ikona- obraz religijny przedstawiający Chrystusa, Maryję, świętych, sceny z ich życia (...)”.*	
24. Arabowie i islam				
	82			 Repr. *„Miniatura perska z XVI w. przedstawia Mahometa na Al-Buraku (legendarnym wierzchowcu z twarzą kobiety, ciałem muła z pawim ogonem)”*
	84	*„Popularnym zbiorem opowiadań jest „Księga tysiąca i jednej nocy” (...) Znajdujemy tu historie opowiadane przez mądrą Szeherezadę: o Sindbadzie żeglarzu, o lampie Aladyna, o Ali Babie i czterdziestu rozbójnikach, o kalifie Harunie ar-Raszydzie”.*		 Repr. *„Szeherezada snuje swoją opowieść. Perska ilustracja do „Księgi tysiąca i jednej nocy”, zbioru baśni, podań i legend osnutych na opowieściach arabskich, staroindyjskich i perskich”.*
25. Państwo Franków. Karol Wielki – cesarzem **Brak odniesień do kobiet**				
26. Cesarstwo Ottonów				

Otto I	91	*„Tytuł cesarski Ottona uznano w cesarstwie bizantyjskim dopiero pod koniec jego panowania. Wyrazem tego było małżeństwo syna Ottona I, który także nosił imię Otto, z bizantyjską księżniczką Teofano”.*		 Repr. „*Chrystus udzielający swej łaski Ottonowi II (cesarz w latach 973-983) i jego żonie Teofano. Za pośrednictwem żony cesarza na dworze władców Niemiec pojawiło się wiele zwyczajów bizantyjskich. Teofano miała duży wpływ na wychowanie swego syna Ottona III i zaszczepiła mu zamiłowanie do Bizancjum”.*
	93			 Repr. *„Cesarzowi składają hołd i niosą dary cztery postaci symbolizujące cztery krainy: Romę (..) Galię (...), Germanię (...) oraz Sclavinię. Obraz ten wyraża ideę władzy cesarskiej obejmującej cztery strony świata”.*
27. Na początku drugiego tysiąclecia. Świat feudalny				
	95			 Repr. *„Scena z turnieju rycerskiego. Miniatura (XiV w.)”*
	97			 Repr. *„Miniatura z XiV w. przedstawia rycerza w zbroi przed pojedynkiem, odprowadzanego przez żonę i synową”*

	98		Tekst źródłowy: *„Persewal z Walii, czyli opowieść o Gralu”* : *„Inna prośba: jeśli spotkasz męża albo białogłowę, panią albo pannę w strapieniu z braku dobrej rady – jeśli tylko możesz, służ im radą”* Komentarz do ilustracji źródłowej *„Św. Jerzy walczy ze smokiem”: „Smok pożerał owce i ludzi. Przyszła kolej na królewską córkę, zjawił się Jerzy, śmiało natarł na smoka, zranił go swą kopią, a potem zabił mieczem”*	 Repr. *„Św. Jerzy walczy ze smokiem, fragment ołtarza Bernat Martorell (ok. 1440 r.)”*
28. Kościół na początku drugiego tysiąclecia				
Benedyktyni	99	*„ Oprócz klasztorów męskich istniały również klasztory żeńskie”*		
	100			 Repr. *„Henryk IV prosi Matyldę, panią zamku w Canossie i Hugona, opata klasztoru benedyktyńskiego na Monte Casino, o wstawiennictwo u papieża Grzegorza VII. Miniatura (XII w)”.*
	101			Repr. *„Wnętrze kościoła św. Szczepana w Paryżu, w którym znajdują się relikwie św. Genowefy, patronki Paryża”.*
29. Budowle romańskie	103			Repr. *„Fasada romańskiego kościoła Matki Boskiej Większej w Poitiers”*
30. Słowianie i pierwsze państwa słowiańskie				
31. Panowanie Mieszka I				
Chrzest Mieszka I	110	*„W 969 r. Mieszko zawarł sojusz z Czechami (…) Został on umocniony przez małżeństwo Mieszka I z Dobrawą, córką księcia czeskiego. Dobrawa wraz z orszakiem, w którym znajdowali się również duchowni przybyła do Gniezna”*		 Repr. *„Dobrawa, córka księcia czeskiego, żona Mieszka I, zmarła w 977 r. (portret autorstwa Jana Matejki)”*
Dagome iudex	111	*„Około 991 r. Mieszko oddał główne części swojego państwa (oprócz terytorium Wiślan i Ślężan) pod opiekę papieża. Miało to zapewnić ich nienaruszalność i zagwarantować prawo do władania nad nimi potomstwu z drugiej żony Mieszka, Ody, córki margrabiego niemieckiego (Mieszko pojął ją za żonę po śmierci Dobrawy)”.*	Tekst źródłowy fragment opisu państwa Mieszka I Ibrahima ibn Jakuba: *„A gdy jednemu z nich urodzi się dziecko, on każe mu wypłacać żołd od chwili urodzenia, czy będzie płci męskiej, czy żeńskiej. Z Mieszko (Mieszkiem) sąsiadują na wschodzie Ruś, na północy Burus (Prusowie).(…) Na zachód od Burus leży Miasto Kobiet (…). Jeżdżą konno i osobiście biorą udział w wojnie, a oznaczają się siłą i srogością”.*	
32. Monarchia Bolesława Chrobrego Brak odniesień do kobiet				
33 Kryzys i odbudowa państwa pierwszych Piastów z XI wieku				

Panowanie króla Mieszka II	115	*„Po śmierci Bolesława Chrobrego władzę w Polsce objął jego syn Mieszko II, który koronował się na króla jeszcze w 1025 r. (razem ze swą żoną Rychezą, siostrzenicą Ottona III). (...) Bezprym uzyskał poparcie cesarza i zmusił Mieszka do opuszczenia kraju, w którym przejął władzę. Polskę opuściła także żona Mieszka, Rycheza, wywożąc ze sobą do Niemiec insygnia koronacyjne, które przekazała, na polecenie Bezpryma, cesarzowi”*		 Repr. *„Mieszko II otrzymuje od księżnej Matyldy z Lotaryngii księgę liturgiczną, pomocną przy sprawowaniu mszy świętej. Na miniaturze z XII w. Mieszko został ukazany w majestacie królewskim, w diademie i z berłem w ręku”.*
Odbudowa państwa	115		Dymek na marginesie *„Siostra Kazimierza Odnowiciela, Gertruda, została wydana za księcia ruskiego. Świadectwem jej pobożności jest modlitewnik, w którym zostały zapisane ułożone przez nią modlitwy. Szczególnie wzruszające są modlitwy odmawiane przez Gertrudę za jej syna Jaropełka Piotra”.*	

BIZANCJUM I ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy drugiej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2010				
Tytuł rozdziału Jednostka w podręczniku	**Nr str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
IV POCZĄTKI ŚREDNIOWIECZA				
1. izancjum				
Początki podziału kościoła	157			 Repr. *„Ikona Matki Boskiej powstała w XV w. w Bizancjum”* .
Początki islamu **Brak odniesień do kobiet**				
2. ństwo Franków	164			 Repr. *„Bitwa pod Poiters zostala przedstawiona na XIX wiecznym obrazie Charlesa dr Steubena”*

. Rzesza Ottonów	169			 Repr. *„Posągi Ottona I i cesarzowej Edyty pochodzące z XIII w znajdują się w katedrze w Magdeburgu. Monarcha trzyma w ręku model kosmosu, oznaczający władzę nad światem. Natomiast władczyni opiera na kolanach otwarta Biblię, czyli symbol prawa boskiego”*
Panowanie Ottona III	170	*„Po kilkunastu latach regencji sprawowanej przez matkę młodego władcy w 995 r. Otton III zaczął rządzić samodzielnie”*		 Repr. *„Cztery kraje – Rzym, Galia, Germania i Słowaiańszczyzna – Mające wejść w skład przyszłego imperium Ottona III, zostały przedstawione na ilustracji jako kobiety oddające hołd cesarzowi”*
Najazdy Normanów				
Sekrety tkaniny z Bayeux	176-177		Materiał dodatkowy *„Lekcja na szóstkę” „Sekrety tkaniny z Bayeux” „Według tradycji utrwalonej we francuskich legendach, tkaninę zamówiła królowa Matylda, żona Wilhelma Zdobywcy. Wykonaniem płótna miały się zająć jej nadworne tkaczki. Wersja ta, przekazywana z pokolenia na pokolenie, przyjęła się na tyle, że we Francji zabytek do dziś jest nazywany tkaniną królowej Matyldy”*	
Słowianie i Węgrzy **Brak odniesień do kobiet**				
Miedzy papiestwem a cesarstwem				
	185			 Repr. *„Matylda Toskańska prowadzi rozmowę z cesarzem Henrykiem IV i opatem Hugonem z Cluny. Księżna była właścicielka zamku w Cannosie, w którym schronił się papież”.*
Podsumowanie rozdz. Początki Średniowiecza	187			 Repr. *„Justynian Wielki został przedstawiony jako obrońca chrześcijaństwa na płaskorzeźbie wykonanej z kości słoniowej w VI w.”*

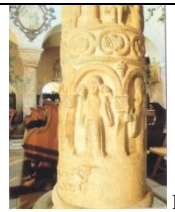
V. POLSKA PIERWSZYCH PIASTÓW				
Pradzieje ziem polskich **Brak odniesień do kobiet**				
2. Początki państwa polskiego	198		Tekst źródłowy fragment opisu drużyny Mieszka I Ibrahima ibn Jakuba: *„A gdy jednemu z nich urodzi się dziecko, on każe mu wypłacać żołd od chwili urodzenia, czy będzie płci męskiej, czy żeńskiej. A gdy dziecię dorośnie, to jeśli jest mężczyzną, żeni go i wypłaca za niego dar ślubny ojcu dziewczyny, jeżeli zaś jest płci żeńskiej, wydaje ją za mąż i płaci dar ślubny jej ojcu (...) Jeżeli mężowi urodzą się dwie lub trzy córki, to one stają się powodem jego bogactwa, a jeżeli mu się urodzi dwóch chłopców, to staje się to powodem jego ubóstwa”.*	
Chrzest Polski	199	*„Oczekiwania Dobrawy okazały się zbieżne z celami polityki Mieszka. Wkrótce po ślubie, w 966 r. książe przyjął chrzest wraz z grupą wojów”*	Tekst źródłowy *„Kronikarz Thietmar tak pisał na ten temat: „W czeskiej krainie pojął on (Mieszko) za żonę szlachetną siostrę Bolesława Starszego, która okazała się w rzeczywistości taką, jak brzmiało jej imię (Dobrawa). (...) Owa wierna wyznawczyni Chrystusa, widząc swego małżonka pogrążonego w wielorakich błędach pogańskich, zastanawiała się usilnie nad tym, w jaki sposób mogłaby go pozyskać dla swej wiary”*	 Repr. *„Wprowadzenie chrześcijaństwa Polsce zostało przedstawione na obrazie Jana Matejki”.*
3. Państwo Bolesława Chrobrego	201		Ramka *„Postać historyczna” „Bolesław Chrobry. Był synem Mieszka I i księżniczki Dobrawy”*	
4. Kryzys i odbudowa Państwa Piastów	207	*„ Po śmierci Mieszka II w 1034 r. rządy w kraju objął jego syn Kazimierz Odnowiciel. Z pomocą matki, królowej Rychezy, próbował odbudować silną władzę książęcą, lecz sprzeciwili się temu możnowładcy. Najpierw doprowadzili do wygnania Rychezy, a w 1037 r. zbuntowali się przeciwko księciu, który musiał uciekać na Węgry”.*		 Repr.*„ Mieszko I otrzymuje księgę modlitewną od księżnej Matyldy”*
5.				**Panowanie Bolesława Krzywoustego** **Brak odniesień do kobiet**
Podsumowanie rozdziału	218	*„ Pierwszy władca Polan Mieszko I pojął za żonę księżniczkę czeską Dobrawę”.*		

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *Historia. Przez tysiąclecia i wieki,* gimnazjum, klasa 1, WSiP, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
36. Kultura średniowiecznej Europy				
Kultura rycerska	256	*„W chwili przyjęcia do stanu rycerskiego (tzw. pasowania) kandydat przysięgał nie tylko wierność swojemu panu, ale także gotowość obrony Kościoła i wiary chrześcijańskiej, opiekę nad ubogimi, wdowami i sierotami (…).Cechą dobrego rycerza (…) był szacunek i cześć dla kobiet, honor i gotowość niesienia pomocy będącym w potrzebie.”*		 Repr. „*Rycerze wyruszają do walki. Malowidło z XII w.”*
	257		*„O obowiązkach rycerza przypominano podczas ceremonii pasowania: (…) święty Kościół wraz z jego sługami uwalniać od jakichkolwiek napastników; wdowy i sieroty wspierać w ich potrzebie (…) (Kroniki biskupstwa utrechckiego Jana z Beka)”*	
Kultura dworska	258	*„Światem rycerskim rządziły nie tylko ideały chrześcijańskie, ale także świeckie – kult wierności, grzeczności, miłości do dam – oraz rozmaite rozrywki i zbytek (…) Wędrowni poeci – trubadurzy – opiewali miłość rycerza do damy jego serca.(…).”*		
O czym pisano? Wielcy pisarze średniowiecza	262	*„Przykładem opowieści o tragicznej miłości jest natomiast Tristan i Izolda”.* *„Wybitnym poetą był Franciszek Petrarka, autor pięknych sonetów pisanych dla ukochanej Laury”.*		
Sztuka romańska	264			 Repr. „*Kuszenie Ewy. Rzeźba kamienna z katedry a Autum , XII w.”*
Sztuka gotycka	265	*„Najpiękniejsze katedry gotyckie Europy to Notre Dame w Paryżu (…).”*		Fot. *„Gotycka fasada katedry Notre Dame w Paryżu, XIII w.”*
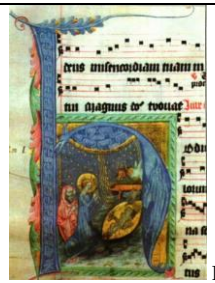
Rzeźba i malarstwo	266			 Repr. „*Giotto di Bonde, „Opłakiwanie”, fresk w kaplicy degli Scrovegni w Padwie, początek XIV w. Malowanie fresku polega na nakładaniu farby na wilgotny tynk. Dzięki temu artysta uzyskuje żywotność kolorów i trwałość dzieła”*
37. Wieś i miasto w wiekach XI – XIII				
Zmiany na wsi Nowe metody uprawy	269			 Repr. „*Sianokosy. Miniatura z godzinek Jeana z Berry, autorstwa braci Limburg, XV w.”*
38. Kościół w XI-XIII wieku: kryzys i reforma **Brak odniesień do kobiet**				
39. Wyprawy krzyżowe				
Wprowadzenie	279	*„Spójrz na scenę powitania męża przez stęsknioną żonę. Krzyżowcy wyruszali ze swych domów z krzyżem na piersiach na wezwanie papieży (...) Wielu pozostawało w odległym kraju na zawsze, inni wracali do domu po latach, witani przez zony i dzieci. (...)”.*		 Repr. *„Powracający z krucjaty krzyżowiec witany przez żonę. Posąg z krużganku klasztoru franciszkanów w Nancy, XII w.”*
Zakony rycerskie	282	*„Pod koniec XII wieku powstał Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie (...)”.*		
40. Królowie i stany **Brak odniesień do kobiet**				
41. Polska pod panowaniem Bolesława Śmiałego				
Wprowadzenie	293	*„Oto król Bolesław Śmiały. (...) Tak wyobraziła go sobie polska malarka z XX w. Nie wiemy, czy król był podobny do tego wizerunku. Ale od razu widać, że chodzi o króla wojownika, który chętnie posługuje się mieczem”.*		Repr. „*Bolesław Śmiały. Obraz Zofii Stryjeńskiej (1929)”.*

42. Polska za panowania Bolesława Krzywoustego				
Krzywousty wygrywa z cesarzem	298		*„Oto przekazana przez kronikarza odpowiedź Bolesława Krzywoustego udzielona Henrykowi V: Jeżeli pieniędzy naszych lub rycerzy polskich żądasz tytułem trybutu, to mielibyśmy się za niewiasty, a nie za mężów, gdybyśmy wolności swej nie bronili (...) (Gall Anonim Kronika polska).”*	
Testament Krzywoustego	300	*„Wdowa po Krzywoustym, księżna Salomea, miała otrzymać dożywotnie uposażenie w ziemi łęczyckiej.”*		
43. Polska w okresie rozbicia dzielnicowego				
Możnowładcy i duchowieństwo	306		*„Wynagradzając, jak wypada, wierność jego [Klemensa z Ruszczy] dajemy i nadajemy jemu i potomkom jego obojga płci wszelkie wolności, jakie sami mamy w państwie naszym (...)Dokument na rzecz Klemensa z Ruszczy wydany przez księcia Bolesława Wstydliwego w Krakowie 1252”*	
44. Zjednoczenie Polski				
Czeskie rządy króla Wacława II	311	[Wacław II] „Dodatkowo *uwiarygodnił swoją pozycję w Polsce przez małżeństwo z córką Przemysła II Ryksą (Elżbietą). (...) Władał w Małopolsce i Wielkopolsce, nas Kujawach i Pomorzu Gdańskim, w ziemi sieradzkiej i łęczyckiej. Do jego lenników zaliczała się większość książąt śląskich; sprzymierzeńcem króla był Bolesław mazowiecki, który poślubił siostrę Wacława.”*		
45. Kultura polska w okresie romańskim				
Pierwsze kościoły	317			 Repr. „P*ortal głównego kolegiaty w Tumie koło Łęczycy przedstawiający adorację Najświętszej Marii Panny (centralna postać to św. Anna z dzieckiem – Matką bożą na rękach, po obu stronach adorujący aniołowie) XII w.”*
… malarstwo, witraże, rzeźba	317	*„Przykładem rzeźby romańskiej jest rzeźba św. Jana Chrzciciela z katedry wrocławskiej, pięknie rzeźbione kolumny kościoła norbertanek w Strzelnie.”*		Repr. *„Kolumna kościoła w Strzelnie, XII w.”*
Pierwsze książki…	318	*„Pierwszymi książkami na ziemiach polskich był prawdopodobnie mszał (...) oraz brewiarz (...) przywiezione przez księżniczkę Dobrawę.”*		
…Pieśni	318	*„Zabytkiem literatury średniowiecznej jest piękna pieśń rycerska Bogurodzica, pochodząca z XIII wieku.”*		

…kroniki	319	*„(…) kronika Wincentego Kadłubka (…) zawiera najstarszą tradycję Wiślan (podanie o Kraku i Wandzie)”.*		
Analizujemy źródło kartograficzne	321-323		*„Zadanie (..) Czego dowiedziałeś/dowiedziałaś się o życiu średniowiecznych mnichów dzięki analizie tych planów?”*	 Repr. *„Plan opactwa cystersów pod wezwaniem Panny Maryi i św. Floriana w Wąchocku, XIII w.”*

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *Historia. Przez tysiąclecia i wieki, klasa 2,* WSiP, Warszawa 2010				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Wstęp	5	*„Droga Czytelniczko, Drogi Czytelniku!”*		
Jesień średniowiecza – słotna i złota – wprowadzenie				
Skąd o tym wiemy?	7	*„Cennym źródłem do dziejów wojny stuletniej są akta procesu Joanny d’Arc”.*		
1. Kryzys wieków XIV – XV				
Wprowadzenie	8			 Repr. *„Dance macabre. Fresk z XV w”.*
„Majaki” i „fantazje” – wielkie herezje	10		*„(…) znikną wszystkie podatki i ciężary, nikt nikogo nie będzie zmuszał do niczego, wszak wszyscy będą jednakowo braćmi i siostrami (…)Program taborytów, odłamu ruchu husyckiego”.*	
Wojna stuletnia: zwycięstwo idei państwa narodowego	11	*„Dopiero wystąpienie Joanny d’Arc przechyliło szalę zwycięstwa na stronę Francji”.*		 Repr.*„Miniatura z XV w. Joanna d’Arc”.*
2. Królestwo Polskie za Kazimierza Wielkiego Brak odniesień do kobiet				
3. Unia Polski z Litwą				
Wprowadzenie	21	*„Oto krucyfiks, przed którym modliła się młodziutka polska królowa Jadwiga, zanim zgodziła się na małżeństwo z księciem*		Repr. „Ołtarz *w katedrze na Wawelu z krucyfiksem królowej Jadwigi, XV w.”*

		Jagiełłą. Od jej decyzji zależała unia polsko-litewska i chrystianizacja Litwy. Na pewno nie było łatwo królowej swoje wcześniejsze plany. Tak wiele zależy czasami od decyzji jednego człowieka!"		
Rządy Ludwika Węgierskiego	21	*„ Jednak w Polsce zaczął panować pod koniec swego życia, gdy był już chory. W naszym kraju bywał więc rzadko, rządziła za niego jego matka, Elżbieta (córka Władysława Łokietka). Ponieważ nie miał syna, starał się zapewnić tron jednej ze swoich córek."*		
Królowa Jadwiga	22	*„Po śmierci Ludwika panowie małopolscy(...) domagali się przysłania do Polski jego córki Jadwigi (...) jesienią roku 1384 Jadwiga przybyła do Polski i została koronowana na króla (była w naszych dziejach jedną z dwóch kobiet obdarzonych godnością królewską). Miała wówczas 10 lat. Jadwiga wyrosła z czasem na piękna kobietę, była przy tym mądra i wykształcona (znała kilka języków), odznaczała się wielką dobrocią. Polscy Panowie zdawali sobie sprawę, że Jadwiga zawarła, praktykowany w tamtych czasach ślub dziecięcy z Wilhelmem Habsburgiem. Ślub taki zawierany był we wczesnym dzieciństwie, w wyniku układu między rodzicami, lecz po osiągnięciu pełnoletniości wymagał wyrażenia zgody na dopełnienie małżeństwa, mógł więc być rozwiązany. Polskie warstwy przywódcze były przeciwne małżeństwu Jadwigi z Wilhelmem Habsburgiem – nie chciały Niemca na polskim tronie."*		
Ofiara Jadwigi	**23-24**	*„W 1385 roku przybyło do Krakowa poselstwo od wielkiego księcia Jagiełły, z prośba o rękę Jadwigi w zamian za przyjęcie chrztu, przyłączenie Litwy do Polski i pomoc w odzyskaniu utraconych ziem. (...) potrzebna była jednak zgoda Jadwigi. Los Polski i Litwy zależał teraz od jej decyzji. Nie było to wcale łatwe i wymagało od młodziutkiej Jadwigi osobistego poświęcenia. W tym czasie przybył bowiem do Krakowa Wilhelm Habsburg i spodobał się Jadwidze. (...) Przeciwko ślubowi z [Jagiełłą IS] przemawiała wola ojca Jadwigi – Ludwika Węgierskiego, jej wychowanie i upodobania. Małżeństwa z Jagiełłą wymagała jednak racja stanu – dobro*	*„(...) Tenże wielki książę Jagiełło obiecuje zwrócić pierwotną wolność wszystkim chrześcijanom, zwłaszcza ludziom obojej płci, z ziemi polskiej obyczajem wojennym zabranym i przesiedlonym (...)Akt Unii w Krewie."*	

		państwa, którego była władczynią. Jadwiga długo walczyła ze sobą, jednak ostatecznie zgodziła się poślubić Jagiełłę. Tak więc unia Polski z Litwą została okupiona jej osobistą ofiarą. W lutym 1386 roku przybył Jagiełło (…) Potem nastąpił ślub z Jadwigą i koronacja. (…)”		
4. Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim Brak odniesień do kobiet				
5. Kultura polska w okresie gotyckim				
Wprowadzenie	**31**			 Repr. *„Adoracja dzieciątka Jezus. Miniatura z XV w.”* *„Oto jedna ze scen z Ewangelii – adoracja dzieciątka Jezus. Tę piękną miniaturę namalowano w Krakowie na początku XV w.”*
Strzeliste kościoły	32	*„Najpiękniejsze kościoły gotyckie w Polsce to kościół Mariacki w Krakowie, kościół Najświętszej Marii Panny w Gdańsku (…).”*		
Malarstwo i rzeźba	33			 Repr. „*Tak zwana piękna Madonna z Wrocławia przełom XIV i XV w.”* Repr. „*Zaśnięcie Najświętszej Marii Panny.”*
Polskie kazania i wiersze	34	*„Na język polski tłumaczono literaturę religijną np. (…) cały stary Testament (Biblia Królowej Zofii)”.*		

Uniwersytet Jagielloński	35	[Akademia Krakowska IS] *„została odnowiona w 1400 roku przez Władysława Jagiełłę (przy czynnym udziale królowej Jadwigi (...)”.*		
6. Ekspansja turecka **Brak odniesień do kobiet**				
Blok powtórzeniowy				
Wiedza, bez której ani rusz	48	*„Po śmierci Ludwika na króla wybrano jego młodziutką córkę – Jadwigę”.*		

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA K. Kowalewski, I. Kąkolewski, A. Plumińska- Mieloch, *Bliżej historii, gimnazjum, klasa 1*, WSiP, Warszawa, 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst pobocznyi pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Obyczaje ludowe	188	*„Z okresu przedchrześcijańskiego na ziemiach polskich przetrwały do dziś niektóre ludowe obyczaje, jak np. topienie Marzanny na wiosnę (...)”.*		
12. Wyprawy Krzyżowe				
Papież wzywa do krucjaty	189			 Repr. *„Papież w otoczeniu swego dworu. Malowidło z XIV w. Po prawej stronie papieża zasiadają duchowni, po lewej władcy świeccy.”*
13. barwny świat średniowiecznego rycerstwa				
Kultura rycerska	196 – 197	*„Charakterystycznym przejawem nowych obyczajów stała się miłość dworska, którą rycerz obdarzał swoją damę. To ostatnie słowo wywodzi się od łacińskiego terminu domina, który oznacza panią. Zwykle wybranką, której rycerz ślubował wiernie służyć i dla niej dokonywać walecznych czynów, była żona seniora. Taką postawę uosabiał legendarny Lancelot, wasal króla Artura, zakochany w jego żonie Ginewrze. (...) Podczas porannej mszy giermek otrzymywał miecz wraz z pasem i wysłuchiwał napomnienia, że ma go używać* [miecza] *jedynie w słusznej sprawie, i zachęty, by opiekował się słabymi, biednymi, sierotami i wdowami”.*		 Repr.*„Średniowieczna miniatura ilustrująca miłość dworską. Rycerz i jego dama odpoczywają w ogrodzie”.*

				 Repr. *„Pasowanie na rycerza, miniatura z XIV w. Opisz czynności, które wykonują przedstawione na ilustracji postaci”.*
W turniejowych szrankach	198			 Repr. *„Walka turniejowa w szrankach, miniatura z XV w. Na podwyższeniu zasiadają widzowie: książę i księżna oraz damy dworu”.*
14. Imperium mongolskie				
Podboje Czyngis-chana	201			 Repr. „*Czyngis-chan z żoną w otoczeniu dworu. Miniatura chińska z XIII w.”*
15. Gospodarka i społeczeństwo w średniowiecznej Europie				
	208		Tekst źródłowy. *„Gabriele de Mussis, notariusz w Piacenzie, żył w XIV w. i opisał historię epidemii „czarnej śmierci”: (...) Wskutek morowej epidemii w każdym mieście, w każdej gminie i w każdym kraju, mieszkańców płci obojga dopadła rychła śmierć.”*	
16. Kościół i kultura w średniowiecznej Europie				
Kultura kościelna i ludowa	210			 Repr. *„Zwiastowanie, fresk z XV w. Fra Angelico (ok. 1387 – 1455) to jeden z najwybitniejszych artystów średniowiecza. Jego freski, czyli malowidła wykonane na wilgotnym tynku, przedstawiają sceny z życia Matki Boskiej i anioły (stąd przydomek malarza)”.*
A to ciekawe…	212	*„Najsłynniejsza parą kochanków w*		

		średniowieczu byli Abelard i Heloiza. On – mistrz i znany paryski wykładowca, ona – wykształcona dziewczyna, która została jego uczennicą. Miłość Abelarda i Heloizy wywołała gniew krewnych dziewczyny – kochankowie zostali rozdzieleni. Do końca życia jednak wymieniali listy, które przetrwały do naszych czasów i są jednym z najpiękniejszych przykładów miłosnej korespondencji".		
Biały płaszcz kościołów	215	*„Przykładem mogą być krucyfiksy i Piety (rzeźby przedstawiające Matkę Bożą z martwym synem na kolanach), obrazy ze scenami ukrzyżowania, które wstrząsały dosłownością, z jaką przedstawiały cierpienie Chrystusa i Jego Matki".*		
17. Monarchie stanowe				
Europejskie monarchie stanowe	219			 Repr. *„Król Francji Filip IV Piekny z rodziną, miniatura, XIV w. W koronach król, królowa i następca tronu. Na szatach króla i książąt – złote lilie – herb królewski. Zwróć uwagę na pełne dostojeństwa gesty przedstawionych postaci."*
18. Polska w okresie rozbicia dzielnicowego				
Testament Krzywoustego	222			Mapa *„Polska Bolesława Krzywoustego i jej podział w 1138 r."* W legendzie mapy *„przypuszczalne uposażenie dla księżny wdowy Salomei."*
19. Zjednoczone Królestwo Polskie Brak odniesień do kobiet				
20. Kazimierz Wielki królem Polski Brak odniesień do kobiet				
21. Od unii węgierskiej do unii litewskiej				
Król węgierski na polskim tronie	239	*„Władzę w Krakowie powierzył swojej matce Elżbiecie,córce Władysława Łokietka.(...)Ludwik Węgierski nie doczekał się męskiego potomka. Pragnął przekazać tron polski młodszej córce Jadwidze. Tymczasem umowa podpisana jeszcze za życia Kazimierza Wielkiego dopuszczała dziedziczenie tronu wyłącznie przez męskich potomków dynastii andegaweńskiej".*		
Pogańska Litwa	240			 Repr. *„Król Władysław Jagiełło*

				(Klęczy przed Matką Bożą z dzieciątkiem), fresk z Kaplicy Zamkowej w Lublinie XV w."
Jadwiga i Jagiełło	241-243	*„Dopiero w 1384 r. córka zmarłego króla Jadwiga przybyła do Krakowa i została koronowana na króla Polski. Miała zaledwie 10 lat i była już wówczas zaręczona z austriackim księciem Wilhelmem Habsburgiem (...) Dlatego stojący na straży królestwa krakowscy wielmoże wybrali na męża dla Jadwigi wielkiego księcia litewskiego Jagiełłę z rodu Giedyminowiczów w 1385 r. (...) Królowa Jadwiga musiała zerwać zaręczyny z księciem austriackim Wilhelmem Habsburgiem. Jeszcze nigdy w dziejach los Polski nie zależał od decyzji młodziutkiej królowej. Nie bez dramatycznych wahań Jadwiga zgodziła się poślubić trzydziestoparoletniego księcia z północnej pogańskiej krainy. W 1386 roku Jagiełło przybył do Krakowa, ochrzcił się (otrzymał imię Władysław), poślubił Jadwigę i koronował się na króla Polski.."*	Ramka *„A to ciekawe…" „O ślubie Jadwigi i Wilhelma Habsburga rodzice zadecydowali w 1378 roku. Kawaler liczył sobie wówczas 8 lat, a panna 4 lata. Takie projekty małżeńskie nie były w średniowieczu czymś wyjątkowym. W 1385 roku ambitny Wilhelm Habsburg nie pogodził się z odtrąceniem. Ale cóż, nie został nawet wpuszczony na Wawel i musiał opuścić Kraków. Jan Długosz napisał w Rocznikach, że początkowo Jadwiga sprzyjała poznanemu w dzieciństwie kawalerowi, spotykała się z nim potajemnie w krużgankach klasztoru franciszkanów w Krakowie, a nawet chciała toporem porąbać bramę zamkową na Wawelu, by spotkać się z narzeczonym. Dopiero panowie z rady królewskiej zagrodzili jej drogę i przekonali ją do ustępstwa w imię dobra ojczyzny.*"	Mapa *„Polska i Litwa pod panowaniem Jadwigi i Jagiełły".* Mapę zdobi medalion – portret Jadwigi pędzla Jana Matejki, obok portretu małżonka. Repr. *„Zwornik na suficie gotyckiego sklepienia z portretem królowej Jadwigi*."
Pytania	244		*„Dlaczego królowa Jadwiga zerwała zaręczyny z Wilhelmem Habsburgiem?"*	
22. Polska Jagiellonów w XV w.				
Droga do demokracji szlacheckiej	249		Tekst źródłowy *„Fragment przywileju jedleńskiego wydanego przez Króla Władysława Jagiełłę w 1430 r. (...) Wyjątek jednak stanowić będzie człowiek, którego przyłapano by na (...) porywaniu panien i niewiast (...)"*	
A to ciekawe…	250		Ramka *„A to ciekawe…" „Elżbieta Habsburżanka, żona Kazimierza Jagiellończyka, przez potomnych została nazwana „matką królów". Spośród pięciu synów i sześciu córek Elżbiety (pozostałe dzieci nie przeżyły wieku niemowlęcego) czterech synów zasiadło na tronach. (...). Córki wydane zostały za różnych władców."*	
Państwa Jagiellońskie w europie Środkowej	253	*„Z małżeństwa z habsburską księżniczką Elżbietą Kazimierz miał aż trzynaścioro dzieci, z których czterech synów zasiadło na królewskich tronach (...)."*		
23. Kultura w średniowiecznej Polsce				
Uniwersytet Krakowski	256	*„Dopiero w 1400 r. uniwersytet wznowił swoją działalność dzięki inicjatywie króla Władysława Jagiełły (...) a przede wszystkim dzięki królowej Jadwidze, która w testamencie przekazała krakowskiej uczelni swoje klejnoty.*"		
Sztuka średniowieczna	257	*„Były to m.in. kościół Mariacki w Krakowie, kościół Najświętszej Marii Panny w Gdańsku, czy katedra w Oliwie."*		

				 Repr. *„Zaśnięcie Najświętszej Marii Panny – scena Głowna z ołtarza autorstwa Wita Stwosza, XV w."*
Lekcja powtórzeniowa				
A to ciekawe	262		Ramka *„A to ciekawe…"„Jego i królowej Jadwigi zasługą była odbudowa Uniwersytetu w Krakowie, nazwanego potem Uniwersytetem Jagiellońskim. Żona Jagiełły, Jadwiga Andegaweńska, również odznaczała się wielką pobożnością i ofiarnością. Już po śmierci była czczona przez ludność jako święta, ale dopiero w 1997 r. została kanonizowana przez papieża Jana Pawła II."*	
Sprawdź się	266			Powtórzenie miniatury niewiast symbolizujących prowincje cesarza Ottona III w zadaniu.

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Moryksewicz, M. Pacholska, W. Zdziabek, *Poznajemy przeszłość gimnazjum* 1, SOP Oświatowiec, Toruń 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
32. Kierunki przemian gospodarczych i społecznych				
4. gospodarcza rola miast	165			 Repr. *„Miniatury z początku XIV wieku przedstawiające bankierów z włoskiej Geony".*
33. Wyzwania dla świata chrześcijańskiego				
4. Rywalizacja o dominację między cesarstwem i papiestwem	169			 Repr. *„Miniatura z początku XII wieku. Klęczący Henryk IV prosi Hugona opata Cluny oraz księżnę Matyldę (do której należał zamek w Canossie) o wstawiennictwo u papieża."*
5. Krucjaty oraz ich następstwa	171	*„Do najbardziej znanych należeli templariusze, joannici oraz Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny, znany w historii Polski jako Krzyżacy."*		
34. Rozkwit kultury europejskiego średniowiecza				

2. Szkoły i uniwersytety	174			 Repr. *„Alegoria siedmiu sztuk wyzwolonych według Herrady z Landsbergu (ok. 1180).”*
3. Kultura rycerska i mieszczańska	176	*„Po kilku latach dalszych ćwiczeń giermek był pasowany na rycerza. Otrzymywał pas, miecz i ostrogi. Składał przysięgę, w której zapewniał, że będzie bronił wiary chrześcijańskiej i Kościoła oraz słabszych, zwłaszcza kobiet i sierot.”*		
Architektura i sztuka średniowiecza	rozkład ówka			Repr. „*Witraż z kościoła Najświętszej Marii Panny w Toruniu.*” Repr. „*Kolegiata Najświętszej Marii Panny i św. Aleksego w Tumie koło Łęczycy. Powstała w XII wieku. Po kolejnych przebudowach po II wojnie światowej przywrócono jej formę romańską.”*
	178	*„Powstawały liczne posągi Chrystusa, postaci świętych, a zwłaszcza Marii, Matki Bożej.”*		
35. Monarchia piastowska między jednością a rozbiciem				
1. Polityka zagraniczna i wewnętrzna Bolesława II Śmiałego	179	*„ Stosunki polsko-czeskie początkowo układały się poprawnie, o czym świadczy m.in. małżeństwo siostry Bolesława z księciem Czech”.*		
36. Życie społeczne i kulturalne w czasach pierwszych Piastów				
6. Początki piśmiennictwa	188			 Repr. „*W średniowieczu księgi były przepisywane ręcznie. Jako materiał pisarski służył pergamin. Przepisywaniem ksiąg zajmowali się przede wszystkim benedyktyni.Cała ówczesna literatura była pisana w języku łacińskim”.*
7. Zabytki architektury i sztuki	189			Repr. „*Kolegiata Najświętszej Marii Panny i św. Aleksego w Tumie koło Łęczycy. Powstała w latach 1141-1161”.*
37. Ziemie polskie w czasach rozbicia dzielnicowego				
3. Utworzenie państwa krzyżackiego	192	*„Podjął wtedy decyzję o sprowadzeniu Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie (...).”*		

	193			Mapa *„Polska w okresie rozbicia dzielnicowego”.* W podpisie: „*Jedynie stosunki z Węgrami były pokojowe; jeden z książąt dzielnicowych – Bolesław Wstydliwy zawarł z nimi porozumienie (poślubił także księżniczkę węgierską – Kingę). Również Cesarstwo Niemieckie, w którym trwało wielkie bezkrólewie i walki wewnętrzne o władzę, nie stanowiło Zagrożenia dla Polski*.”
5. Najazdy Mongołów	194			Repr. „*Przedstawienie bitwy pod Legnicą pochodzące z tryptyku z 1430 roku dotyczącego życia św. Jadwigi, prezentujące drugą fazę bitwy; centralną sceną jest śmierć Henryka Pobożnego”.*
38. Zmiany gospodarcze i społeczne w czasach rozbicia dzielnicowego				
4. Początki społeczeństwa stanowego	200			 Repr. „*Sąd sołtysa według Legendy śląskiej, ilustrowanego żywotu świętej Jadwigi z XIV wieku. Święta wstawia się przed sądem w sprawie biednych ludzi.*”
39. Zjednoczenie ziem polskich				
2. Koronacja Przemysła II	202			 Repr. „*Miniatura ukazująca zaślubiny Henryka Brodatego z Jadwigą (z niemieckiego rodu Andechsów). Zwróć uwagę na wizerunek orła książąt śląskich.’.*
5. Terytorium monarchii W lady sława Łokietka	205	*„ Sojusznikiem Polski były Węgry oraz Litwa. Król węgierski poślubił córkę Łokietka Elżbietę, syn Łokietka – Kazimierz poślubił córkę księcia Litwy.”*		
Zadania	205		*„Zapoznaj się z tekstem źródłowym i objaśnieniem. Odpowiedz jaką rolę w procesie jednoczenia ziem polskich mogła odegrać Bogurodzica.* Źródło cytowane: *Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiena Maryja! U twego Syna gospodzina, Matko zwolena, Maryja!(…)* Dalej objaśnienie: „*Bogurodzica – matka bogu; Bogiem sławiena – przez Boga sławiona; Gospodzina – Pana*; *zwolena – wybrana*; i dalej: *Pieśń religijna Bogurodzica jest najstarszym zachowanym tekstem w języku polskim.”*	
40. Problemy łacińskiej Europy w późnym średniowieczu				

3. Kryzys na zachodzie Europy	208			 Repr. „*Gobelin z XV wieku ukazujący Joannę d'Arc w towarzystwie giermka i kuszniczki. Podczas wojny stuletniej Joanna d'Arc, twierdząc ze spełnia głos Boga, wzywała Francuzów do walki przeciwko Anglikom. Wzięta do niewoli i oskarżona o herezję, została spalona na stosie. Na początku XX wieku Kościół uznał ją za świętą. Stała się jedną z najważniejszych bohaterek narodowej Francji*."
41. Monarchia Kazimierza Wielkiego				
7. Korona Królestwa Polskiego	214	*„Jedynym sojusznikiem Polski na arenie międzynarodowej było państwo węgierskie (siostra Kazimierza Elżbieta została żoną króla Węgier)."*		
42. Unie z Węgrami i Litwą				
1. Rządy Ludwika Węgierskiego **2. Przywilej koszycki**	215	*„Ludwika, zwanego Węgierskim nie interesowały sprawy polskie. Rządy w jego imieniu sprawowała matka – Elżbieta. (...) Królowi zależało na tym, aby na tron polski objęła jedna z jego córek, gdyż nie miał synów"* *„Ludwik Andegaweński uzyskał jednak zgodę szlachty na objęcie tronu przez jedną ze swoich córek"*	Na taśmie chronologicznej: „*1384 Jadwiga zostaje królem Polski*."	Drzewo genealogiczne: *„Elżbieta Łokietkówna; Jadwiga (1384-1399) król Polski (wg Matejki)*."
3. Koronacja Jadwigi	216	*„Możnowładcy nie zgadali się bowiem na kandydaturę starszej córki Ludwika – Marii, ponieważ była ona żoną Zygmunta Luksemburskiego, który w ten sposób zostałby również królem Polski. Poza tym kobieta nie mogła rządzić samodzielnie, a panowie polscy woleli sami wybrać męża dla Andegawenki. Przez dwa lata trwało w Polsce bezkrólewie, podczas którego rządzili możnowładcy. W 1384 roku do Krakowa przybyła córka Ludwika - Jadwiga. Została ona koronowana na króla Polski.."*		 Repr. „*Portret Jadwigi namalowany przez Jana Matejkę. W 1997 roku Jadwiga została kanonizowana, czyli ogłoszona świętą".*
5. Przyczyny zawarcia Unii w Krewie **6. Unia w Krewie**	217	*„Po koronacji Jadwigi na króla Polski faktyczną władzę sprawowali możnowładcy krakowscy, którzy postanowili wydać ją za mąż. Ich wybór padł na Jagiełłę (...). W zamian Polacy zgodzili się jego ślub z Jadwigą i koronację na króla Polski. (...) Po ślubie z Jadwigą odbyła się*		Repr. „*Kościół sw. Anny w Wilnie. Po koronacji Jagiełło rozpoczął proces chrystianizacji Litwy. W Wilnie zostało utworzone biskupstwo, które podlegało arcybiskupowi gnieźnieńskiemu.".*

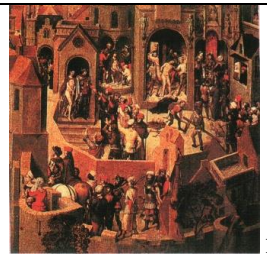
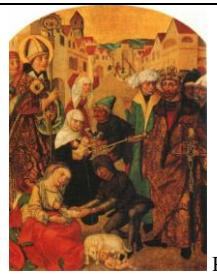
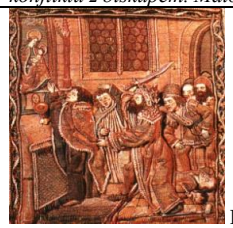
		koronacja nowego władcy. (...).”		
Zapamiętaj	218		*„Jadwiga andegaweńska została koronowana na króla Polski.”*	
43. Wielka wojna z krzyżakami				
2. Powstanie na Żmudzi	219	*„Za pokojowym rozstrzygnięciem sporów z zakonem opowiadała się Jadwiga”.*		
44. Nowe potęgi polityczne na obrzeżach Europy				
4. Ideologia „Trzeciego Rzymu”	226	*„Symboliczne przyjęcie tradycji rzymskiej zostało usankcjonowane małżeństwem Iwana III Srogiego z Zofią Paleolog, bratanicą ostatniego cesarza bizantyjskiego”.*		
45. Monarchia Jagiellonów u schyłku średniowiecza				
3. Objęcie władzy przez Kazimierza Jagiellończyka	228			Drzewo genealogiczne: „*Kazimierz IV Jagiellończyk miał trzynaścioro dzieci, co umożliwiło mu prowadzenie aktywnej polityki dynastycznej (...). Córki zostały wydane za mąż m.in. za kilku książąt niemieckich..”*
Zadania	231		Tekst źródłowy. *„(...) wybrane skargi na Zakon Krzyżacki”: „2. Również jego komtur domowy z Torunia [...] oni [obaj] dobrych i ubogich ludzi kazali topić, ażeby mogli z ich żonami czynić, co im się podobało [...].”*	
46. Życie gospodarcze i społeczne w Polsce u schyłku średniowiecza				
4. Wzrost znaczenia szlachty – nowe przywileje	234	*„ Pierwszy przywilej uzyskała od Ludwika Węgierskiego, który chciał jej zgody na koronację jednej z córek.”*		
47. Kultura polska u schyłku średniowiecza				
1. ozwój szkolnictwa **2. naczenie Akademii Krakowskiej**	236	*„W szkołach naukę pobierali chłopcy. Dziewczęta uczyły się w domach”.* *„Dzięki królowej Jadwidze, która przekazała na odnowienie Akademii znaczne środki finansowe, placówka ta stała się ponownie uczelnią o wysokim poziomie nauczania „.*		
5. Zabytki architektury i sztuki gotyckiej	238			 Repr. „*Ołtarz Wita Stwosza. Ołtarz gotycki w kościele Mariackim w Krakowie, rzeźbiony w latach 1477-1489. Jest cennym źródłem do historii życia w Krakowie w XV wieku, ponieważ Wit Stwosz czerpał wzory z najbliższego otoczenia”.*

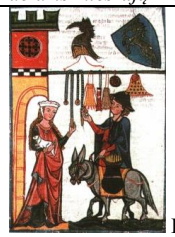
				 Repr. „*Św. Anna Samotrzecia była wizerunkiem przybliżającym Świętą Rodzinę – Maria z matką Anną i małym Chrystusem. Wizerunek pochodzi ze Strzegomia. Było to bardzo popularne w końcu średniowiecza wyobrażenie Matki Boskiej.*”
Tablice synchroniczne **Brak odniesień do kobiet**				

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, *Historia I. Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańska 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
				Feudalna Europa. „Rozejm boży” **Brak odniesień do kobiet**
„Ty broń, ty pracuj”.				
Cztery stany średniowiecza	220	*„Kto urodził się synem chłopa, całe życie pozostawał chłopem; córka z rycerskiego rodu wychodziła za mąż za rycerza. Wyjątkiem był stan duchowny, do którego mógł wstąpić każdy. Jednakże biskupami , opatami lub przeoryszami zostawali najczęściej synowie i córki z bogatych rodzin rycerskich”.*		
Na rycerskim zamku	222	*„W rzeczywistości rycerze, ludzie rzadko umiejący czytać i pisać, nieraz postępowali zupełnie inaczej. Bezlitośnie rabowali wsie i miasta, a nakaz ochrony słabych odnosili tylko do wdów i sierot rycerskiego stanu. W stosunku do chłopów dopuszczali się licznych okrucieństw’.*	Jan z Beka: *„Każdy, kto chce być rycerzem, musi być wielkodusznym, wolno urodzonym, szczodrym, doskonałym i mężnym. (...) wdowy i sieroty wspierać w potrzebie (...)”.*	 Repr. „*Średniowieczna miniatura ukazuje turniej rycerski. Upadek z rozpędzonego konia, w zbroi ważącej około 30 kg, mógł się skończyć bardzo źle dla niefortunnego jeźdźca*”.
„Módl się i pracuj”				
Feudalny Kościół	231	*„A ponieważ cesarzy interesowały nie tyle moralne walory duchownych, ile ich zalety polityczne, wysokimi urzędnikami Kościoła często zostawali ludzie zeświecczeni, spędzający czas na ucztach i polowaniach, otoczeni „żonami” oraz dziećmi”.*		

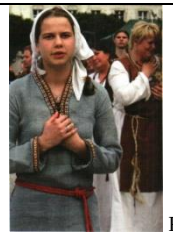
Pod murami Canossy	232			 Repr. „*Henryk IV klęczy przed margrabiną Matyldą, właścicielką zamku w Canossie. Monarcha błaga ją o wstawiennictwo u papieża. Po lewej – Hugon, opat Cluny. Miniatura z XII wieku*”.
„Bóg tak chce”				
„Do grobu Zbawiciela”	238			 Repr. „*Kaznodzieja ludowy Piotr Pustelnik wzywa do krucjaty mieszkańców włoskiego miasta Padwa. XIX-wieczny artysta swobodnie potraktował jednak realia Padwy z XI stulecia: namalował np. budowle, które powstały w późniejszym czasie”.*
	239		*„Skoro tylko wtargnął, wszyscy obrońcy zaczęli uciekać, a nasi, następując, ścigali ich i mordowali aż do świątyni Salomona; tu była taka rzeź, że nasi po kostki brodzili we krwi. Wreszcie nasi, pokonawszy pogan, pojmali do świątyni sporo mężczyzn i kobiet i mordowali kogo chcieli, a kogo chcieli, zatrzymywali przy życiu (...). Nazajutrz rano wdarli się żołnierze potajemnie na dach świątyni Salomona i napadli na Saracenów, mężczyzn i kobiety, ścinając ich głowy mieczami (...)”.*	
Królestwo Jerozolimskie	240	*„W XII wieku powstały zakony templariuszy, joannitów oraz, w 1190 roku, Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, w Polsce nazywany potem krzyżackim”.*		
Średniowieczni Europejczycy				
Epoka wielkich skrajności	244	*„W żywocie św. Jadwigi, śląskiej księżnej z XIII wieku, czytamy: „Wiedząc o tym, że liczne umartwienia przebyć trzeba, aby trafić do chwalebnej ojczyzny, boża służebnica cała się wydała na potok cierpień. Gruby chleb i trochę gorącej zupy stanowiło zwykłe jej pożywienie. Na ciele nosiła twardą włosiennicę, a biodra pasem z końskich włosów utkanym tak mocno ściskała, że się od niego rany w tym miejscu robiły. We dnie i nocy ostrym kaleczyła się biczowaniem, a nie poprzestając na razach własną ręki zadanych, rozkazywała poufalszym swego dworu niewiastom,*		 Repr. „*Św. Jadwiga śląska wśród kalek i żebraków. Rycina z IV wieku*”.

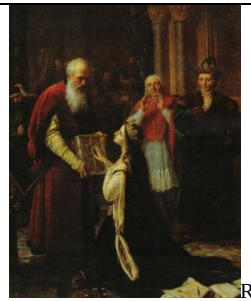
		aby ją do krwi chłostały. Przez tak ciężkie i przedłużające się kaleczenia do tego stopnia poodciskała sobie kolana, że na nich guzy wielkości jaj powyskakiwały”.		
	245	*„Reakcją na brak ogłady była też literatura. Po Europie Zachodniej krążyli wędrowni śpiewacy, tzw. trubadurzy, którzy śpiewali o idealnej miłości do damy serca”.*		
Jak myśleli ludzie średniowiecza	246	*„Znano też sądy boże w postaci „prób ognia”, który miał nie zostawiać śladów poparzeń na skórze niesłusznie oskarżonego. Były także „próby wody”: pławiono domniemaną czarownicę, uprzednio ją związawszy. Jeśli tonęła, była niewinna; gdy utrzymywała się na powierzchni, palono ją na stosie – ponieważ woda nie chciała jej przyjąć”.*		 Repr. *„Dama z jednorożcem i lwem. W ręku trzyma ona lustro, w którym przegląda się jednorożec. Świat wyobraźni ludzi średniowiecza wypełniały dziesiątki dziwacznych stworów, przedstawianych w dziełach sztuki. Tkanina z początków XVI wieku*”.
Kobiety i dzieci	248-249	*„Kobiety obowiązywał zakaz studiów na uniwersytetach. Chrześcijańscy myśliciele uważali, że Stwórca obdarzył je mniejszym rozumem, gdyż zostały przez niego przeznaczone do rodzenia dzieci i pracy w domu. Rzecz jasna, owymi myślicielami byli mężczyźni. Dziewczynki miały szansę zdobyć pewne wykształcenie w żeńskich klasztorach, do których nieraz oddawano je na wychowanie. Wiele z nich zostawało potem zakonnicami. Kobiety wychodziły za mąż w wieku 16-22 lat, rzadko później. Pomagały mężowi w pracy oraz rodziły dzieci – bywało, że ośmioro, dziesięcioro czy nawet piętnaścioro. Ze względu na niski poziom higieny kobiety często umierały podczas porodu albo wkrótce po nim. Mężczyzna najczęściej żenił się wówczas powtórnie – choćby po to, by zapewnić opiekę dzieciom. Nie były rzadkością osoby zawierające małżeństwa trzy- lub czterokrotnie”.*	Wilhelm z Lorris, Jan z Meung, *Powieść o Róży, XIII wiek: „Najstateczniejsza kobieta humoru jest kapryśnego i zmiennego. Krótko mówiąc, tyle w niej skłonności występnych, że trudno je zliczyć. Żadna modlitwa tak do nich nie trafia jak pochlebstwo, gdyż takie są łatwowierne i naiwne. Kto powierza tajemnice żonie, czyni z niej swoją władczynię. Zacni panowie, strzeżcie się kobiet, jeżeli dbacie o ciała i dusze. Odziewajcie i obuwajcie je dobrze, i zawsze bądźcie gotowi honorować je i służyć im, aby podtrzymać swój ród; ale nie ufajcie im. Pozwalajcie, niech się kręcą po domu, prowadza gospodarstwo i rządzą domownikami; jeśli to potrafią. Ale jeżeli jesteście ostrożni i rozsądni, to milczcie, milczcie.”* *„Z jakiego powodu kobiety nie mogły studiować na uniwersytetach? Gdzie zdobywały wykształcenie? W jakim wieku wychodziły za mąż? Czym zajmowały w rodzinie?”*	 Repr. *„Warsztat stolarza. Zwróćcie uwagę na dziecko, ubrane i uczesane jak dorosły, które pomaga rodzicom w pracy. Miniatura z początków XVI wieku”..*
Średniowieczni Europejczycy	251		*„Kobiety obowiązywał zakaz studiowania. Chrześcijańscy myśliciele uważali, że zostały one przeznaczone do rodzenia dzieci i pracy w domu”.*	
Dziedzictwo średniowiecza				
Chrześcijaństwo	254	*„W wiekach średnich powstały istniejące do dziś zakony: benedyktynów, cystersów, dominikanów, franciszkanów…- oraz ich żeńskie gałęzie. (…) Do rangi patronów Europy wyniesieni zostali średniowieczni święci: Benedykt, Cyryl i Metody, Katarzyna ze Sieny oraz Brygida Szwedzka”.*		
Język i obyczaje	254	*„Do dziś obowiązuje wiele średniowiecznych zasad postępowania, np. wierność danemu słowu,*		

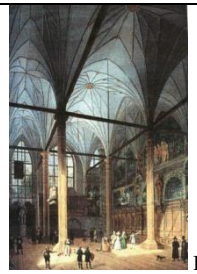
		dbałość o honor, obrona słabszych, uprzejmość wobec kobiet”.		
Literatura i sztuka	255	*„Wielu zachwyca się malarstwem i rzeźbą gotyku – pięknem zdobionych kodeksów, wdziękiem smukłych Madonn oraz urokiem ołtarzy – jak słynny ołtarz Wita Stwosza w Krakowie”.*		 Repr. *„Ta średniowieczna miniatura ukazuje misterium Męki Pańskiej, zwane też Pasją. Misteria były barwnymi przedstawieniami teatralnymi, ukazującymi wydarzenia religijne. Są odgrywane do dziś – na. w Kalwarii Zebrzydowskiej niedaleko Krakowa”.*
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, ***Historia II.*** *Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2010				
Upadek państwa	29		Anonim tzw. Gall: *„Albowiem niewolnicy powstali na panów, wyzwoleńcy przeciw szlachetnie urodzonym, sami się do rządów wynosząc, i jednych n nich na odwrót zatrzymali u siebie w niewoli, drugich pozabijali, a zony ich pobrali sobie w sprośny sposób i zbrodniczo rozdrapali dostojeństwa”.*	
Wyrok na biskupa	31			 Repr. *„Bolesław Śmiały każe przystawiać szczenięta do piesi niewiernych żon, czemu sprzeciwia się św. Stanisław. Według Mistrza Wincentego (zob. s. 76) surowość władcy była powodem jego konfliktu z biskupem. Malowidło z XVI w”.*
	32			 Repr. *„Śmierć św. Stanisława. Artysta przedstawił ją zgodnie z relacją Mistrza Wincentego: biskup odprawia mszę, z tyłu zaś atakuje go Bolesław Śmiały. Leżą powaleni „służalcy” króla. Scena wyhaftowana na ornacie (XVI w)”.*
Decyzja Bolesława	35		Anonim tzw. Gall: *„Jeżeli pieniędzy naszych lub rycerzy polskich*	

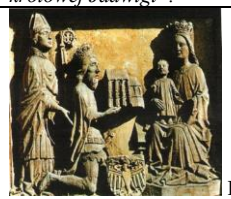
Krzywoustego. „Bolesław, który nie śpi”			*żądasz tytułem trybutu, to mielibyśmy się za niewiasty, a nie za mężów, gdybyśmy wolności swej nie bronili”.*	
Podzielona Polska.				
Państwo Henryków śląskich	41			 Repr. „*Zaślubiny księcia Henryka Brodatego (ukazany z herbem) i niemieckiej księżniczki Jadwigi, późniejszej świętej (prowadzi ją ojciec). Miniatura z XIV wieku*”.
Najazd Mongołów	42			 Repr. *„Jurta, tzn. rodzaj namiotu. W takich jurtach do dziś mieszają Mongołowie*”
Cztery ziarna z jednego	47			 Repr. „*Kupiec oferuje swe towary mieszkance zamku. Miniatura z XIV wieku”.*
Ku zjednoczeniu				
Sprowadzenie Krzyżaków do Polski	48	*„W 1190 roku powstał w Palestynie Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie”.*		
	49		*„Dokument Konrada Mazowieckiego dla zakonu krzyżackiego, 1226 rok: W imię Pana. Amen. My, Konrad, książę Mazowsza i Kujaw, podajemy do wiadomości tak współczesnych, jak i potomnych, że dla zbawienia naszej duszy i naszych rodziców, za zgodą wszystkich naszych dziedziców, Szpitalowi Świętej Marii Domu Jerozolimskich Braci Niemieckich nadaliśmy jako wieczystą własność na nienaruszone posiadanie ziemię chełmińską z wszystkimi jej przynależnościami”.*	
Państwo krzyżackie	51	*„I Prusowie, i Krzyżacy toczyli walki z wielką zaciekłością. Chrześcijańscy rycerze mordowali schwytanych mężczyzn (chyba, że ci dali się ochrzcić); kobiety i dzieci brali do niewoli”.*		
Król Władysław Łokietek				

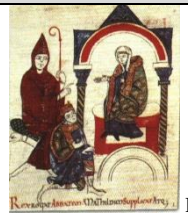
O królewską koronę	61	*„Łokietek rozumiał, że potrzebuje sprzymierzeńców. Wydał córkę za króla Węgier i zawarł z nim sojusz. Syna, 15 –letniego Kazimierza (przyszłego króla Polaki), ożenił z córką wielkiego księcia pogańskiej Litwy. Księżniczka przywiodła w posagu 24 tysiące polskich jeńców, wziętych do niewoli podczas litewskich najazdów”.*		
	62			 Repr. *„Pogrzeb wielkiego księcia litewskiego Giedymina, twórcy potęgi Litwy. To właśnie Giedymin wydał swoją córkę za Kazimierza, syna Władysława Łokietka. Obraz z XIX wieku”.*
Pod Płowcami	63		*„Kronikarze opisują Łokietka jako człowieka o wielkich zaletach. Przeżył 40 lat w harmonijnym małżeństwie (...)”.*	
Wielki król				
Otoczony przez wrogów	64	*„Jedynie z Węgrami utrzymywała Polska przyjazne stosunki, wsparte małżeństwem siostry Kazimierza z królem tego kraju”.*		
Arbiter królów	70			 Repr. *„Uczta u Wierzynka – obraz Bronisława Abramowicza (XIX wiek). Na polecenie króla Mikołaj Wierzynek kierował ucztą opłaconą przez władze miasta. Nie wiadomo nawet, czy goście ucztowali w jego domu, czy gdzie indziej, np. na ratuszu”.*
W Polsce Piastów.				
„Daj, ać ja pobruszę”…	73			Repr. *„Wianki puszczone na wodę w noc świętojańską – najkrótszą noc w roku (z 23 na 24 czerwca). Pogańską sobótkę obchodzono dwie doby wcześniej, by uczcić letnie przesilenie słońca. Zgodnie ze zwyczajem chłopi wyławiali płynące z prądem rzeki wianki i szukali jej właścicielek”.*
	74	*„W XIII-wiecznej Księdze henrykowskiej – zawierającej opis majątku klasztoru Cystersów w Henrykowie na Śląsku – znalazło się pierwsze znane nam zdanie zapisane po polsku: „Daj, ać ja pobruszę,a ty pocziwaj”. Były to słowa męża do żony: „Daj, ja pomielę (na żarnach), a ty odpocznij”.*		

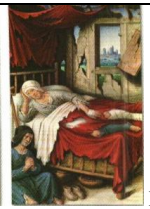
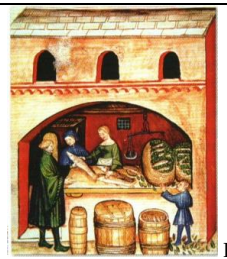
Jak żyli nasi przodkowie?	77	*„Małżeństwa zawierano wcześnie, często już w wieku kilkunastu lat. Śmiertelność niemowląt była ogromna – około 50% umierało w ciągu pierwszych sześciu tygodni życia – a i później wiele dzieci padało ofiarą głodu, chorób czy wojen. Małżeństwo zawarte w młodym wieku dawało nadzieję na liczne potomstwo, mające dostarczyć rąk do pracy i walki. Przed przyjęciem chrztu istniało wśród mieszkańców ziem polskich wielożeństwo. Sam Mieszko I, jak napisał kronikarz, „wedle swego zwyczaju siedmiu żon zażywał". Monogamię wprowadził Kościół – Mieszko odprawił pogańskie żony – jednakże aż do XIII wieku zawarcie małżeństwa na ogół pozostawało uroczystością rodzinną, bez obecności księdza. Brakowało bowiem odpowiedniej liczby kościołów i duchownych. Głową rodziny był mężczyzna. Za ustalone wynagrodzenie „kupował" on przyszłą żonę od jej ojca. W ten sposób zyskiwał nad nią całkowitą władzę. Jeśli kobieta nie mogła mieć dzieci, wolno mu ją było odesłać (nie przypuszczano, że bezpłodny może być również mężczyzna). Natomiast kobieta matka cieszyła się wielkim szacunkiem. W razie śmierci męża opiekowała się dziećmi i, bywało, zarządzała majątkiem".*		 Repr. *„Kobieta przebrana w dawny strój słowiański. Biała chustka na głowie oznaczała, że jej posiadaczka jest mężatką – stąd dawne określenie kobiety zamężnej: białogłowa".*
	78			 Repr. *„Książę Henryk Brodaty na marach. Opłakuje go jego żona, św. Jadwiga (w aureoli), wraz z mniszkami. Miniatura z XIV wieku".*
	79		*„Mieszkańcy Polski wcześnie zawierali małżeństwa. Głową rodziny był mężczyzna, który miał całkowitą władzę nad swoją żoną. Kobieta matka cieszyła się wielkim szacunkiem".*	
Korona Królestwa Polskiego. Powtórzenie	81	*„Piastowską Polskę nieraz łączył sojusz z Węgrami, a dzielił wrogość z Czechami. Jednak nie zawsze: Mieszko I przyjął chrześcijaństwo z Czech, a matką Bolesława Chrobrego była czeska księżniczka Dobrawa".*		
II. Polska Andegawenów i pierwszych Jagiellonów				
Unia Polski z Litwą				
Pod berłem Andegawenów	84	*„Jadwiga królem Polski. (...) Śmierć Jadwigi".* *„Władca niechętnie przebywał w swym nowym państwie. Z natury chorowity, twierdził, że szkodzi*		

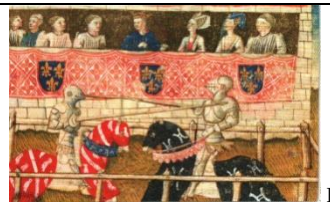
		mu nadwiślańskie powietrze. Rządy w Polsce powierzył matce (córce Władysława Łokietka)”.		
	85	*„W zamian za uznanie jednej z córek za następczynię tronu, władca ograniczył rycerskie podatki do jednego, zwanego poradlnym – w wysokości dwóch groszy od łanu”.*		
Król Jadwiga	86-87	*„W 1384 roku młodsza córka zmarłego władcy, niespełna 11 – letnia Jadwiga przybyła do Krakowa, gdzie koronowano ją na króla Polski. Zwykle nazywamy Jadwigę królową – tak jak żonę króla, która sama nie rządzi. Pamiętajcie jednak, że córka Ludwika Węgierskiego została faktyczną monarchinią. Nowa władczyni była znakomicie wykształcona (znała pięć języków). W Polsce wyrosła na śliczną i słynącą z dobroci kobietę. Kobieta, a tym bardziej dziewczynka, na tronie była całkowitą nowością w Polsce. Jeszcze zanim Jadwiga przybyła do Krakowa, możni panowie zaczęli dla niej szukać męża. Zależało im na znalezieniu władcy obcego państwa, który połączyłby siły z Polską i zapewniło jej pomyślność. W średniowieczu małżeństwo między panującymi uważano za najlepszy sposób zawarcia sojuszu, a dziewczynka kończąca 12 lat uchodziła za dojrzałą do zamążpójścia”.*	Jan Długosz: „*Twarz miała bardzo piękną, ale piękniejsze były jej obyczaje i cnoty. Ubogim wdowom, przybyszom i wszelkim ludziom nieszczęśliwym i potrzebującym okazywała wspaniałomyślną, wielką rozrzutność i hojność. Nie można w niej było dostrzec śladu gniewu i pychy, śladu zawiści. Ogromna w niej była pobożność i niezmierzona miłość do Boga. Odsunąwszy i wyzbywszy się pychy i światowej niegodziwości, zajęła umysł i serce wyłącznie modlitwą i czytaniem ksiąg świętych”.*	 Repr. *„Przysięga królowej Jadwigi”. Obraz z XIX wieku. Jako 4 – latka Jadwiga została poślubiona „na przyszłość” austriackiemu księciu Wilhelmowi. Unieważniła ślub, gdy zgodziła się wyjść za Jagiełłę. Rozeszły się jednak plotki, że potajemnie dzieliła łoże z Wilhelmem (przez co ich małżeństwo stałoby się ważne, a Jadwiga nie miałaby prawa poślubić Jagiełły). Wówczas królowa przysięgła na Biblię, że tak nie było”.*
Dlaczego unia?	89	*„Dotąd bowiem Litwa stanowiła osobistą własność wielkiego księcia, który, np. wybierał mężów dla bojarskich córek”.*		
Poganin Jagiełło, chrześcijanin Władysław	89	*„W sierpniu 1385 roku poselstwa obu krajów podpisały w Krewie na Litwie umowę, określającą warunki przyszłej unii. W zamian za rękę Jadwigi i królewską koronę wielki książę Jagiełło zobowiązał się przyjąć chrzest wraz z poddanymi. Pod naciskiem polskiego otoczenia Jadwiga zgodziła się poślubić „dzikiego barbarzyńcę”. Nie przyszło jej to łatwo. Jagiełło, mimo, że był od niej dwukrotnie starszy, nie umiał czytać ani pisać. Z obawy przed otruciem pił tylko wodę, gdyż w wodzie łatwiej wyczuć truciznę niż np. w winie. Królowa posłała zaufanego dworzanina, by ten przyjrzał się „urodzie i budowie ciała” Litwina. Jagiełło życzliwie przyjął wysłannika przyszłej żony, a nawet zabrał go ze sobą do łaźni. (...) Potem Jagiełło przyjął chrzest, na którym otrzymał imię Władysław. W następnych dniach poślubił Jadwigę oraz został koronowany na króla Polski”.*		

	90-91	*„W tym czasie Jadwiga poprowadziła polską wyprawę na Rus Halicką i odebrała ja Węgrom. Latem 1399 roku królowa wydała na świat córeczkę, która przeżyła zaledwie trzy tygodnie. Wkrótce potem 25 – letnia monarchini zmarła z powodu komplikacji poporodowych. Jej śmierć wywołała ogromne poruszenie w całym kraju. Lud kochał Jadwigę za jej dobroć, możni szanowali za mądrość i obronę interesów przybranej ojczyzny. W XX wieku papież Jan Paweł II ogłosił ją świętą. W testamencie Jadwiga zapisała swe klejnoty uniwersytetowi w Krakowie, który po śmierci Kazimierza Wielkiego praktycznie przestał istnieć. (...) Kilka wieków później, na cześć króla i jego żony, uczelnię nazwano Uniwersytetem Jagiellońskim”.*	*„W 1374 roku Ludwik wydał przywilej w Koszycach, w którym ograniczył rycerstwu podatki. W zamian za to po śmierci władcy królem Polski została jego córka Jadwiga. Przywilej koszycki zapoczątkował proces przekształcania się rycerstwa w szlachtę. W 1385 roku chrześcijańska Polska i pogańska Litwa podpisały umowę w Krewie, określającą warunki przyszłej unii. Książę Litwy, Jagiełło, miał poślubić królową Jadwigę i zostać królem Polski. W 1400 roku Władysław Jagiełło odnowił uniwersytet w Krakowie. Na cześć króla i królowej Jadwigi uczelnię nazwano po wiekach Uniwersytetem Jagiellońskim”.*	 Repr. *„XV-wieczny fresk z kaplicy zamkowej w Lublinie przedstawia Władysława Jagiełłę klęczącego przed Matką Boską z Dzieciątkiem. Jako opiekun króla został ukazany św. Mikołaj”*
Rządy Władysława Jagiełły. Na polach Grunwaldu	94	*„Polsce rycerze odśpiewali pieśń Bogurodzica”.*		Repr. *„Bitwa pod Grunwaldem Jana Matejki. (...) Nad polem bitwy unosi się Matka Boska, wspierająca Polaków”.*
Synowie Jagiełły. Druga unia z Węgrami	98	*„W 1422roku liczący sobie około 60 lat Jagiełło, który dotąd nie miał męskiego potomstwa, poślubił 17 – letnią księżniczkę litewską Sonkę (Zofię). Dwa lata później królewskiej parze urodził się syn Władysław, a trzy lata po nim – Kazimierz”.*		
Szlachta, chłopi, mieszczanie				
Złotodajny folwark	110		Fulwiusz Ruggieri, opis Polski, 1565 rok: „(…) *prowadzą życie nędzne, tak iż w środku najtęższej zimy zobaczysz kobiety bose i licho odziane brodzące po śniegu”.*	
Wisłą do Gdańska	112			 Repr. *„Wnętrze gdańskiego Dworu Artusa, gdzie spotykali się kupcy, Obraz z XIX wieku*”. Repr. „*Port w Gdańsku w XVII*

				stuleciu. W rzeczywistości na Mołtawie cumowało znacznie więcej statków, niż pokazuje to XIX-wieczny obraz Wojciecha Gersona”.
Polska u schyłku średniowiecza				
Blaski i cienie Kościoła	115			Repr. „*Karta z Psałterza floriańskiego (XIV wiek). Psałterz to księga zawierająca zbiór psalmów. Ten został wykonany prawdopodobnie dla królowej Jadwigi”.*
	116			 Repr. *„Kazimierz Wielki wręcza Matce Bożej miniaturę gotyckiego kościoła w Wiślicy (Małopolska). Fragment tablicy fundacyjnej tej świątyni z XIV wieku”.*
Kultura schyłku średniowiecza	118	*„Ołtarz przedstawia zaśnięcie Najświętszej Marii Panny, otoczonej przez dwunastu apostołów”.*		 Repr.
Polska późnego średniowiecza				
Powtórzenie. Polska i Litwa	120	*„W 1370 roku zmarł Kazimierz Wielki, ostatni król z dynastii Piastów. Na polskim tronie zasiadł władca Węgier, pochodzący z rodu Andegawenów. Ludwik Węgierski, a potem jego córka Jadwiga panowali w Polsce do schyłku XIV wieku. W 1386 roku mężem Jadwigi i królem Polski został wielki książę litewski Władysław Jagiełło”.*		
Powtórzenie. Szlachta	122			 Repr. *„Stroje zamożnej szlachty polskiej z XVI stulecia. Malował Jan Matejko”.*
Powtórzenie. Kultura późnego średniowiecza	123	*„ Wciąż możemy podziwiać prace innych artystów gotyku, którzy zostawili nam rzeźby smukłych Madonn czy przejmujące sceny ukrzyżowania. (…) Przetrwała też pamięć o dobroci królowej Jadwigi, uznanej przez Kościół za świętą”.*		„*Rękopis Bogurodzicy z początków XV stulecia. Pieśń tę śpiewali Polsce rycerze pod Grunwaldem i Warną. Pełniła ona tez funkcję pierwszego polskiego hymnu państwowego*”.

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA R. Kulesza, S. Ciara, *Klasa 1. W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii*, Wydawnictwo Juka, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Konflikty cesarstwa z papiestwem. Konflikt z Henrykiem IV	157			 Repr.„ *„Obłożony klątwą król niemiecki Henryk IV prosi margrabinę Matyldę oraz opata Hugona z Cluny, swego ojca chrzestnego, o protekcję u papieża Grzegorza VII. Miniatura z XI – wiecznego rękopisu. Dlaczego postać Henryka jest wyraźnie mniejsza niż opata Hugona?”*.
IX. Społeczeństwo średniowiecznej Europy				
Wstęp	159			 Repr. bez podpisu
Od monarchii patrymonialnej do monarchii stanowej				
Walczący, modlący się, pracujący	161			 Repr.„ *„Stany i ich zadania. Obok przedstawicieli poszczególnych stanów opisano w języku łacińskim ich zadania: Tu supplex ora – Ty módl się pokornie; Tu protege – Ty chroń; Tque labora – A ty pracuj! Rozpoznaj poszczególne stany na ilustracji, zwróć uwagę na ubiory ich przedstawicieli”*.
Panowie feudalni	161	*„Niemałe też były powinności o charakterze materialnym: wasal winien udzielić seniorowi pomocy finansowej na wypadek, gdyby ten dostał się do niewoli, kiedy urządzał kosztowne uroczystości z okazji ślubu najstarszej córki lub pasowania na rycerze najstarszego syna”*		

Poziom życia panów feudalnych	163			 Repr. *„Księżniczka w otoczeniu dworu podczas uczty na zamku. Malowidło książkowe z XV w. Kto umila ucztę księżniczki? Czym się różnią postacie na malowidle? Opisz ubiór księżniczki i kobiet siedzących po jej obu stronach”.*
Wieś średniowieczna				
Życie codzienne chłopów	168	*„Takie były warunki egzystencji typowej europejskiej rodziny chłopskiej. Przewodził jej ojciec, który uczył synów prac związanych z uprawą roli i hodowlą, podczas gdy matka wprowadzała córki w tajniki przygotowywania strawy i odzieży (przędzenie, tkanie itp.)”.*		
Miasta w średniowieczu				
Mieszkańcy miast	169			 Repr. „*Różne grupy społeczeństwa w średniowiecznym mieście. Miniatury z XVI w. Zamożna rodzina kupiecka. Cieśla lub stolarz z żoną i dzieckiem. Żebraczka z córką. Wskaż różnice w warunkach życia przedstawionych grup społecznych”.*
Mieszkańcy miast	170			 Repr. *„Kupiec – miniatura z XV w. Czym handlował kupiec*?”.
Rzemiosło	171	*„Terminator nie od razu uczył się rzemiosła. Nosił wodę, rąbał drwa, pomagał żonie majstra w kuchni, nieraz otrzymując cięgi za zbyt powolne czy niedbałe spełnianie tych uciążliwych obowiązków”.*		
X. Kultura materialna i duchowa łacińskiej Europy				
Kościół w średniowieczu i jego rola kulturotwórcza				

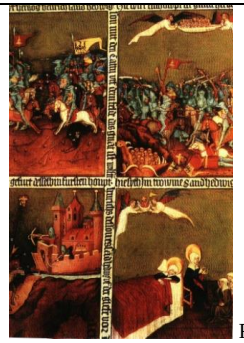
Cystersi	178	*„Z biegiem czasu zaczęły powstawać inne męskie i żeńskie zakony”.*		
Franciszkanie	179	*„Twórcą zgromadzenia był św. Franciszek, zwany Biedaczyną z Asyżu. W XIII w. powstał żeński zakon franciszkański. Jego założycielką była św. Klara, pochodząca również z Asyżu, dlatego franciszkanki nazywane są klaryskami. Mottem zgromadzeń franciszkańskich są słowa „Pokój i dobro”.*		
Kultura rycerska, kultura miejska				
Rycerstwo	183	*„Ćwiczeniom i rozrywce służyły turnieje rycerskie urządzane na zamkach panów feudalnych. Publiczność stanowiły damy, które darzyły względami wybranych rycerzy”.*		 Repr *„Turniej rycerski w XV w. Opisz scenę widoczną na ilustracji. Jaką bronią walczą uczestniczący w turnieju rycerze?”*
Architektura i sztuka średniowiecza				
Rzeźba	190-192	*„W gotyku upowszechnia się rzeźba pełna, wolnostojąca, wykonana z drewna lub kamienia. Na terenie Śląska w XV w. powstały rzeźbione w drewnie i polichromowane „Piękne Madonny”. Są delikatne, radosne, z typowo esowatym wygięciem sylwetki. Układ szat, elegancja wskazują na bardziej świecki charakter tych rzeźb. Pod koniec XV w. w Krakowie powstał obraz przedstawiający zaśnięcie Najświętszej Marii Panny (Ołtarz Mariacki) dłuta Wita Stwosza, rzeźbiarza pochodzącego z Norymbergi. Ołtarz jest świadectwem epoki. Przedstawiając w polichromowanym lipowym drewnie ponad 200 postaci, Wit Stwosz nadał im wygląd zgodny z realiami II połowy XV stulecia”.*		 Repr. *„Przygotowanie wody do kąpieli, fragment ołtarza Wita Stwosza z kościoła Mariackiego w Krakowie. Czego możemy się dowiedzieć z ilustracji o życiu w średniowiecznym Krakowie?”* Repr. *„Legenda św. Jadwigi. Fragment obrazu ołtarzowego mistrza z Wielowsi na Śląsku”.*

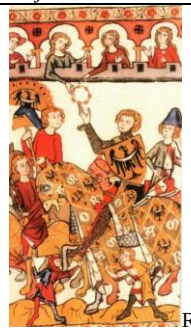
XI. Polska pierwszych Piastów				
Od państwa Polan do Polski				
Początki dynastii piastowskiej	194	*„Najstarszą historycznie potwierdzoną dynastią książęcą i królewską panującą na ziemiach polskich byli Piastowie. Jej nazwa pochodzi od imienia Piasta – legendarnego ubogiego oracza. Piast i jego żona Rzepka oraz syn Siemowit mieszkali w okolicach Gniezna w Wielkopolsce”.*		
Sojusz polsko - czeski	196-197	*„Niemcy zainteresowani terenami w dolnym biegu tej ważnej rzeki i bogatymi grodami z Wolinem na czele w pierwszych walach pokonali Mieszka. Skłoniło to księcia do zawarcia sojuszu z południowo – zachodnim sąsiadem – Czechami. Sojusz ten, zgodnie ze średniowiecznym obyczajem, został umocniony w 965 r. przez małżeństwo polskiego księcia z księżniczką Dobrawą (Dąbrówką), córką władcy Czech Bolesława I.”*	*„Jak pisał w swej kronice Gall Anonim:* [Dobrawa] *odmówiła poślubienia go, jeśli (...) nie przyrzeknie zostać chrześcijaninem. Gdy zaś on (...) przystał, że porzuci ów zwyczaj pogański i przyjmie sakramenta wiary chrześcijańskiej, pani owa przybyła do Polski z wielkim orszakiem.* [dostojników] *świeckich i duchownych, ale nie pierwej podzieliła z nim łoże małżeńskie, aż powoli, a pilnie zaznajamiając się z obyczajem chrześcijańskim i prawami kościelnymi, wyrzekł się błędów pogaństwa i przeszedł na łono matki – Kościoła”.*	
Początki chrześcijaństwa	197	*„Czechy wcześniej ni z Polska stały się krajem chrześcijańskim. Mieszko, zawierając z nimi przymierze i żeniąc się z Dobrawą, opowiedział się tym samym za przyjęciem chrześcijaństwa”.*		
Organizacja państwa pierwszych Piastów **Brak odniesień do kobiet**				
Bolesław Chrobry – pierwszy król Polski.				
Początki panowania Bolesława Chrobrego	202	*„Przed śmiercią w 992 r. Mieszko podzielił kraj pomiędzy Bolesława Chrobrego, syna z małżeństwa z Dobrawą, oraz potomków swej drugiej żony Ody. Było to zgodne ze zwyczajami panującymi w nieomal całej Europie. Chrobry przezwyciężył to rozbicie, wypędzając macochę Odę oraz jej synów, czyli swych przyrodnich braci. Dzięki temu zjednoczył państwo polskie”*		
Kryzys Polski Piastów				
Mieszko II	206	*„Syn i następca Bolesława Chrobrego Mieszko II został koronowany zaraz po objęciu tronu w 1025 r. Jego żoną była Rycheza, córka niemieckiego możnowładcy, koronowana na królową Polski”.*		 Repr.*„Księżniczka szwabska Matylda ofiarowuje Mieszkowi II księgę. Miniatura z księgi pochodzącej z początku XI w. Wskaż atrybutu władzy królewskiej Mieszka II. O czym świadczy wręczenie księgi Mieszkowi II?”*
XII. Polska dzielnicowa i zjednoczona				
Polska Piastów za Bolesława Krzywoustego **Brak odniesień do kobiet**				
Polska dzielnicowa				
Państwo krzyżackie	217	*„Początki tej gałęzi górnictwa wiążą się z osobą księżnej Kingi, żony Bolesława Wstydliwego,*		

		księcia krakowsko-sandomierskiego. W jednej z kronik kościelnych zapisano, że w połowie XIII w., gdy Kinga była już księżną krakowską, w Bochni została znaleziona sól twarda, której nigdy wcześniej w tym rejonie nie spotkano".		
Rozkwit gospodarczy Polski x XIII – XV w.				
Rozwój górnictwa	225		W żywocie (biografii) świętej Kingi zapisana jest legenda*: „Zdarzyło się pewnego razu, że błogosławiona pani przybyła na Węgry, aby odwiedzić swoich rodziców, gdzie łaska boża przez jej zasługi przejawiła się w cudach. Pierwszy [z nich] jest ze wszech miar godny przytoczenia. Gdy bowiem poprosiła swego ojca, pana króla Belę, aby dał jej szyb solny i za jego szczodrotliwą zgodą dostąpiła tego, wówczas błogosławiona Kinga, stojąc nad wspomnianym jej szybem, odwoławszy się do łaski Bożej, wrzuciła do tego szybu swój pierścień. Po długim zaś czasie, gdy w Bochni w diecezji krakowskiej kopano szyby, w pierwszym szybie, w bloku solnym, znaleziono wspomniany złoty pierścień".*	
Polska zjednoczona: dwaj ostatni Piastowie				
Częściowe zjednoczenie	227	*„Zagrożona Polska szukała sojuszników na Węgrzech. Córka Władysława Łokietka Elżbieta poślubiła króla Węgier – Karola Roberta z dynastii andegaweńskiej".*		
Społeczeństwo i gospodarka za Kazimierza Wielkiego				
System prawny	232	*„Jego panowanie nie było jednak wolne od kłopotów. Najważniejszym był brak męskiego potomka. Kolejno poślubiane przez Kazimierza żony rodziły mu tylko córki. Polski król dość wcześnie zabezpieczył spokojną sukcesję tronu po swej ewentualnej śmierci. W zamian za pomoc Węgier w zajęciu Rusi Halickiej obiecał polską koronę panującemu w tym kraju Ludwikowi z dynastii Andegawenów. Ludwik, syn Elżbiety Łokietkówny, był siostrzeńcem Kazimierza Wielkiego".*		
XIII. Polska w dobie unii z Litwą				
Wstęp do rozdziału	233	*„Po bezpotomnej śmierci Kazimierza Wielkiego tron Polski objął Ludwik Andegaweński, a później jego małoletnia córka Jadwiga. W wyniku unii z Litwą w 1385 r. i małżeństwa Jadwigi z Jagiełłą władzę w Polsce objęła dynastia Jagiellonów".*		Oś czasu – na niej naniesione objęcie tronu przez Jadwigę
Od unii polsko – węgierskiej do unii polsko – litewskiej.				

Jadwiga Królową Polski.	235-236	*„Po śmierci Ludwika Andegaweńskiego królową Węgier została jego starsza córka Maria. Młodsza, zaledwie kilkuletnia Jadwiga został w 1384 r. koronowana w Katedrze na Wawelu na króla Polski, by przez następnych parę lat samodzielnie rządzić krajem. Jadwiga jako jeszcze czteroletnia dziewczynka, zgodnie z panującymi w owch czasach zwyczajami, została zaręczona z austriackim księciem Wilhelmem. Jednak po jej koronacji możni małopolscy uznali, że małżeństwo to grozi podporządkowaniem Polski Habsburgom. Chcąc tego uniknąć, wybrano jej na męża litewskiego księcia Jogailę, czyli Jagiełłę. Królowa obawiała się małżeństwa z Jagiełłą i dlatego, jak pisał Jan Długosz:”.*	*„Wysłała nareszcie jednego ze swych zaufańszych dworzan, Zawiszę z Oleśnicy, do księcia Jagiełły z poleceniem, aby go poznał, przypatrzył się jego twarzy i postawie, a potem jak najspieszniej wróciwszy, dał jej rzetelny obraz jego postaci i przymiotów . (...) Jagiełło domyśliwszy się , że wysłaniec królowej przybył dla poznania jego urody i budowy ciała, wiedział bowiem, jak fałszywe o jego szpetnej postawie rozgłaszano wieści, przyjął go nader ludzko i uprzejmie; aby zaś dokładniej się przypatrzył nie tylko jego urodzie, ale i budowie pojedynczych części ciała, wziął go ze sobą do łaźni. Ten zaś przyjrzawszy mu się do woli i z dokładnością, a odmówiwszy przyjęcia upominków, którymi go Jagiełło chciał obdarzyć, wrócił do królowej Jadwigi i oznajmił, że książę Jagiełło wzrostu średniego, szczupłej postawy, budowę ciała miał składną i przystojną, wejrzenie wesołe, twarz ściągłą, bynajmniej nie szpetną. Obyczaje poważne i książęcej godności odpowiednie”.*	 Repr.*„Portret Jadwigi według Jana Matejki”*
Unia w Krewie	236-237	*„W 1385 r. w miejscowości Krewo na Litwie została zawarta unia. N a jej mocy Jagiełło miał przyjąć chrzest, poślubić Jadwigę i zostać królem Polski. (...) Przed wiekami małżeństwa władców stanowiły dodatkowe ważne spoiwo układów pokojowych, sojuszy i traktatów międzynarodowych (...). Dla Jadwigi zgoda na małżeństwo z Jagiełłą była aktem dużego osobistego poświęcenia na rzecz przybranej ojczyzny. Młoda, piękna dziewczyna była wychowana w znakomitym środowisku kulturalnym dworu Andegawenów w Budzie. Umiała czytać i pisać, znała biegle pięć języków, posiadała pokaźną bibliotekę, była znawczynią literatury i nauki, muzyki i sztuki, a poślubiła niepiśmiennego Litwina! W dodatku przeznaczony jej mąż, świeżo ochrzczony imieniem Władysław, był od niej starszy o ponad 20 lat. (...) Jadwiga żyła zaledwie 25 lat. Przed śmiercią swoje szaty i klejnoty przeznaczyła na odnowienie Akademii Krakowskiej. Ostatnią wolę zmarłej żony zrealizował Władysław Jagiełło. (...) Skromny i pobożny żywot Jadwigi sprawił, że za pontyfikatu papieża Jana Pawła II została kanonizowana”.*	*„Nie bez racji napisał o Jadwidze w swych „Rocznikach Królestwa Polskiego” piętnastowieczny historyk Jan Długosz: Twarz miała bardzo piękną, ale piękniejsze były jej obyczaje i cnoty. (...) Dla ubogich, wdów, przechodniów, pielgrzymów i wszelkiego rodzaju nędzarzy, szczodre wydawała jałmużny. (...) Wielu chciwych nauki młodzieńców po szkołach żywiła i utrzymywała”.*	
	238		*„Jak sądzisz, dlaczego Jadwiga Andegaweńska hojnie wspierała Akademię Krakowską i „chciwych nauki młodzieńców”? „Jadwiga Andegaweńska królową Polski”*	
Odzyskanie Pomorza Gdańskiego. Jagiellonowie w Czechach i na Węgrzech	241-242	*„Z małżeństwa jego brata Kazimierza Jagiellończyka z Elżbietą z Habsburgów narodziło się sześciu synów i tyleż córek. Spośród synów aż czterech zostało królami: Jan Olbracht, Aleksander i Zygmunt zwany Starym byli królami Polski, a Władysław został powołany na trony czeski i węgierski. Małżeństwa pięciu córek wydanych za mąż za różnych władców europejskich sprawiły, że*		

		w żyłach prawie wszystkich współczesnych dynastii monarszych w Europie płynie krew Jagiellonów. Nie na darmo królowa Elżbieta zyskała sobie przydomek :matki królów" albo „matki Jagiellonów".		
Rozwój przywilejów szlacheckich w Polsce późnego średniowiecza Brak odniesień do kobiet				
XIV. Co zawdzięczamy średniowieczu? Brak odniesień do kobiet				
Pytania podsumowujące	251		*„Zorganizuj z koleżankami i kolegami sąd nad Bolesławem Krzywoustym i dokonanym przez tego władcę podziałem Polski na dzielnice".*	

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA M. Pieńkowska – Koźmińska, *Klasa I. Dawno temu, wczoraj, dziś,* Stentor, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
VIII. Polska dzielnicowa i zjednoczona				
			Rozbicie dzielnicowe	
Strona tytułowa	197			 Repr. Miniatura bez podpisu powtórzona na str. 199
Podział Polski na dzielnice	198	*„Wdowa po Bolesławie, księżna Salomea, otrzymała grody w ziemi łęczyckiej"*		
Bitwa pod Legnicą	199			 Repr. *„Miniatura z „Legendy św. Jadwigi*"
			Rozwój Polski dzielnicowej Brak odniesień do kobiet	
			Walka o zjednoczenie Królestwa	

Strona tytułowa	207			 Repr. Miniatura bez podpisu powtórzona na str. 209
Przyczyny zjednoczenia Polski	208			 Repr. *„Średniowieczna miniatura przedstawiająca św. Wojciecha i św. Stanisława”.*
Próby zjednoczenia	209			 Repr. *„Miniatura z XIV w. przedstawiająca Henryka Probusa jako zwycięzcę turnieju rycerskiego”*
Panowanie Władysława Łokietka				
Sojusz z Węgrami i Litwą	212-213	*„Sojusznikiem Władysława Łokietka pozostawał król Węgier, Karol Robert Andegaweński, któremu polski król oddał za żonę swoją córkę Elżbietę. Łokietek nawiązał także kontakty z władcą litewskim, księciem Giedyminem. (...) W 1325 r. sojusz polsko – litewski został umocniony małżeństwem syna Władysława Łokietka, Kazimierza, z córką Giedymina Aldoną”.*		
Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego				
Sukcesja	217	*„Król, choć był czterokrotnie żonaty, nie doczekał się syna z legalnego związku. Polskę wiązał z Andegawenami układ o sukcesji, czyli o dziedziczeniu tronu. Następcą miał być Ludwik, syn córki Władysława Łokietka Elżbiety i króla Węgier Karola Roberta. Niedługo przed*		

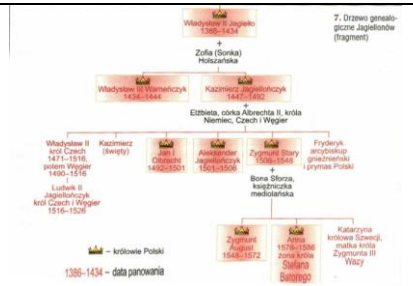
		śmiercią Kazimierz Wielki usynowił swojego wnuka – Kaźka, syna księcia pomorskiego Bogusława. Kaźko miał zostać królem Polski po Ludwiku Węgierskim. Kazimierz Wielki zapisał mu także w spadku część ziem królestwa. Ludwik obalił jednak niewygodny dla siebie testament, a po narodzinach córek starał się zapewnić jednej z nich prawa do tronu polskiego".		
Zjazd w Krakowie	218		*„Okazja do spotkania był ślub Karola IV z wnuczką Kazimierza, ale władcy omawiali też sprawy polityczne (...)".*	
				Polityka wewnętrzna Kazimierza Wielkiego
Statuty Kazimierza Wielkiego	221			 Repr. *„Płaskorzeźba umieszczona na katedrze w Wiślicy upamiętniająca ufundowanie świątyni przez Kazimierza Wielkiego".*
Korona Królestwa Polskiego	223	*„Kazimierz Wielki był ostatnim władcą z rodzimej dynastii Piastów. Na mocy układów dynastycznych po jego bezpotomnej śmierci w 1370 r. na tronie polskim zasiadł król Węgier Ludwik I z rodu Andegawenów, zwany w Polsce Węgierskim, a na Węgrzech Wielkim. Był on synem siostry Kazimierza Wielkiego, Elżbiety".*		

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Trzebniak, P. Trzebniak, *Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy 1*, Wydawnictwa Edukacyjne Wiking, Wrocław 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Polska Bolesława Krzywoustego Brak odniesień do kobiet				
Seniorat i jego upadek Brak odniesień do kobiet				
Sąsiedzi państwa polskiego w średniowieczu. Utrata Pomorza Zachodniego	186	*„Mocno z Polską związał się książę pomorski Bogusław, który wziął udział w zjeździe książąt polskich w Gnieźnie. Swe związki z Polską podkreślił następnie poprzez małżeństwo z córką Mieszka Starego".*		
Sąsiedzi państwa	187		*Nestor, Powieść minionych lat: „Założył Jarosław gród wielki, w*	

polskiego w średniowieczu.			*którym to grodzie jest Złota Brama; założył też cerkiew Świętej Sofii. (…) Jarosław tedy, jakośmy rzekli, lubił księgi, i mnóstwo napisawszy, złożył w cerkwi Świętej Sofii, którą sam założył. Ozdobił ją złotem i srebrem, i naczyniami cerkiewnymi, , i wznoszą do niej odpowiednie pieśni do Boga w święta odpowiednie".*	
Życie w państwie pierwszych Piastów Brak odniesień do kobiet				
Kultura w czasach pierwszych Piastów. Ubiory.	193	*„Kobiety nosiły suknie przepasane kolorową taśmą, zwaną krajką. Bogatsi nosili skórzane obuwie, a biedniejsi – łapcie wykonane z łyka, czyli cienkich pasów kory młodych drzew. Latem chodzono boso".*		 Repr. *„Typowe ubiory kobiet i mężczyzn we wczesnośredniowiecznej Polsce"*
Kultura w czasach pierwszych Piastów. Sztuka romańska w Polsce.	195			Repr. *„Romański portal pochodzący z rozebranego w 1529 r. opactwa benedyktynów na Ołbinie. Obecnie w kościele Św. Marii Magdaleny we Wrocławiu"*
VII. Zjednoczenie ziem polskich				
Państwo zakonne w Prusach Brak odniesień do kobiet				
Najazd Tatarów. Monarchia Henryków śląskich	201	*„W tym czasie na tronie krakowskim zasiadał książę śląski Henryk Pobożny. Był on synem Henryka II Brodatego, za którego rządów najbogatszą dzielnicą kraju stał się Śląsk. Matką Henryka Pobożnego była księżna Jadwiga pochodząc z niemieckiego rodu Andechsów, uznana w późniejszych czasach za świętą".*		
Wieś polska w czasie rozbicia dzielnicowego. Nowości w rolnictwie.	205			 Repr. *„Praca chłopów przedstawiona na średniowiecznych miniaturach"*

Miasta polskie w okresie rozbicia dzielnicowego **Brak odniesień do kobiet**				
Zjednoczenie Polski przez Władysława Łokietka	212			 Repr. *„Władysław Łokietek na wygnaniu, obraz Wojciecha Gersona”.*
Kazimierz Wielki. Rozstrzygnięcie sporu z Krzyżakami	217	*„Pod koniec życia Kazimierz podjął na nowo sprawę Pomorza. Swoją córkę Elżbietę wydał za księcia zachodniopomorskiego Bogusława V. Ze związku tego narodził się syn Kaźko, którego władca Polski adoptował jako syna. W swoim testamencie Kazimierz Wielki przekazał mu znaczne ziemie w Polsce. Król chciał w ten sposób związać Pomorze Zachodnie z Polską. Syna córki uczynił również swym następcą. Niestety, plany te nie spodobały się możnym Małopolski, którzy po śmierci króla obalili jego testament”.*		
W Polsce Kazimierza Polskiego. Organizacja państwa	221			 Repr.*„Płyta erekcyjna z kolegiaty Najświętszej Marii Panny w Wiślicy ukazująca jej fundatora – Kazimierza Wielkiego, XIV w.”.*
W Polsce Kazimierza Polskiego. Rządy Ludwika Węgierskiego	226-227	*„Nowy władca stale przebywał na Węgrzech, zaś w Polsce władzę sprawowała w jego imieniu matka, Elżbieta Łokietkówna – córka Władysława I Łokietka i siostra Kazimierza III Wielkiego. Ludwik Węgierski nie miał również męskiego potomka, dlatego chciał wprowadzić na tron polski jedną ze swoich córek. Zyskał na to zgodę polskiej szlachty, ale musiał pójść na znaczne ustępstwa”.*		
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Z. Bentkowska – Sztonyk, E. Wach, *Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy 2*, Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, Wrocław 2010				
			I. Polska i Europa u schyłku średniowiecza	
Spis treści do rozdziału	7	*„Rządy Jadwigi i Jagiełły”.*		
Unia Polski z Litwą				

Andegawenowie na polskim tronie	8	*„Kazimierz pozostawił po sobie dwie córki, ale zgodnie z prawem tron mógł objąć wyłącznie męski potomek, którego władca się nie doczekał. (…) W Krakowie pozostawała jego matka Elżbieta (córka Władysława Łokietka i siostra Kazimierza Wielkiego), która wraz z doradcami pełniła rolę władcy. Ludwik Węgirski nie miał męskiego potomka, ale pragnął zatrzymać tron polski dla swojej dynastii, dlatego musiał uzyskać zgodę szlachty polskiej na pierwszego w historii Polski króla – kobietę. (…) Po śmierci Ludwika Andegaweńskiego na tronie węgierskim zasiadła jego starsza córka Maria, zaś na polskim – dziesięcioletnia Jadwiga, którą koronowano na króla Polski w roku 1384. Możnowładcy polscy, rządzący krajem w imieniu małoletniej królowej, zdawali sobie sprawę, że większość władzy przejmie jej przyszły małżonek. Tym istotniejszy był odpowiedni dobór kandydata na męża”*		 Infografika *„Elżbieta Łokietkówna; Jadwiga (1384-1399). (…) Fragment drzewa genealogicznego ukazujący związki dynastyczne Piastów i Andegawenów”.*
Układ w Krewie	10	*„Warunkiem unii miało być przyjęcie przez Litwę chrześcijaństwa z Polski i ślub wielkiego księcia Jagiełły z królową Jadwigą. Układ ustalał, że dopiero po spełnieniu obu tych warunków Jagiełło będzie mógł zostać koronowany na króla Polski”.*		
	11		Tekst umowy w Krewie: *„My Jagiełło z łaski Bożej Wielki Książę Litwy i Rusi […]podajemy do wiadomości wszystkim, […] jako dostojny książę Jagiełło, Wielki Książę Litewski […] wyprawił uroczyste poselstwo do panów ziemian Polski, a potem też do jej królewskiej wysokości […]. Najjaśniejsza pani, niechaj Wysokość Wasza przyjmie do tak wielce zbawiennego związku tegoż pana Jagiełłę na syna, a najjaśniejszą księżnę Jadwigę, królową Polski, niechaj poślubi na prawą małżonkę. […] Skoro zaś to, co przyrzeczono, dojdzie do przewidzianego końca, natenczas pan Jagiełło z wszystkimi braćmi swymi jeszcze nie ochrzczonymi, krewniakami, szlachcicami, ziemianami […] wiarę świętego, rzymskiego Kościoła przyjąć zamierza, pragnie i życzy sobie […]. Dla sprawy tej utwierdzenia, dla pewności i ubezpieczenia tenże Jagiełło Wielki Książę przyrzeka wszystkie skarby swe złożyć i wydać na odzyskanie strat państwa obojga, tak Polski, jak i Litwy. A tylko, jeżeli taż pani Węgier swą Jadwigę, królową polską przyrzeczoną, odda mu w małżeństwo”.*	

Rządy Jadwigi i Jagiełły	12-13	*„15 lutego 1386 roku Jagiełło przyjął chrzest, na którym otrzymał imię Władysław. Trzy dni później odbył się jego ślub z królową Jadwigą, a 4 marca 1386 roku arcybiskup gnieźnieński koronował Władysława Jagiełłę na króla Polski. W ten sposób warunki unii zostały spełnione. (…) Konflikt z Krzyżakami był nieunikniony. Dopóki żyła Jadwiga, łagodziła wszelkie zatargi, ponieważ była zwolenniczką pokojowego rozstrzygnięcia sporów polsko – krzyżackich. Śmierć Jadwigi była trudnym momentem w relacjach polsko – litewskich, gdyż to do niej należało prawo dziedziczenia korony polskiej. Rada królewska potwierdziła jednak prawa jej męża do tronu polskiego, zachowując w ten sposób unię polsko – litewską”.*	*„Jadwiga Andegaweńska urodziła się na Węgrzech jako młodsza córka władcy tego kraju. Mając kilkanaście miesięcy, została zaręczona z Wilhelmem Habsburgiem, które przez następne lata swego dzieciństwa często spotykała i bardzo polubiła jako towarzysza zabaw i przyjaciela. W 1375 r. zawarto w ich imieniu tzw. małżeństwo pro futuro (małżeństwo na przyszłość), by kiedy osiągną pełnoletność, mogli, już bez żadnych formalności, rozpocząć wspólne życie. Kiedy zapadła decyzja, że Jadwiga obejmie tron w Polsce, szanse na jej małżeństwo z ukochanym Wilhelmem znacznie zmalały. Jadwiga musiała bowiem zaakceptować takiego męża, jakiego wyznaczą jej możnowładcy polscy, kierujący się interesami państwa, a nie uczuciami królowej. Wkrótce tez ustalono, że dla dobra Polski kilkunastoletnia królowa wyjdzie za mąż za trzydzistopięcioletniego wielkiego księcia litewskiego – Jagiełłę. Na dworze węgierskim Jadwiga często słyszała o złych, pogańskich Litwinach i dzielnie z nimi walczących Krzyżakach. Z przerażeniem myślała o przyszłym małżonku jako o starym, dzikim poganinie. Wysłała nawet swego krewnego do Wilna, aby sprawdził, jak wygląda Jagiełło i czy nie jest „zbyt kudłaty”. Wbrew obawom małżeństwo Jadwigi i Jagiełły było pełne wzajemnego szacunku i sympatii. Jadwiga, której uroda była znana w całej Europie, już za życia uchodziła za świętą. Dużo energii poświęciła krzewieniu wiary i kultury chrześcijańskiej. Dziełem jej życia była odnowa Akademii Krakowskiej. Królowa zmarła w roku 1399, kilka tygodni po śmierci swojego jedynego dziecka. Blisko sześćset lat później, w roku 1996, papież Jan Paweł II uznał ją oficjalnie za świętą”.*	 Repr. *„Jadwiga Andegaweńska i Władysław Jagiełło, syn wielkiego księcia litewskiego Olgierda, król Polski w latach 1386-1434. Rysunki Jana Matejki, ok. 1890 r”.*
Jagiellonowie	13			 Infografika *„(…) Elżbieta, córka Albrechta II, króla Niemiec, Czech i Wegier; Anna 1576-1586 żona króla Stefana Batorego; Katarzyna królowa Szwecji, matka króla Zygmunta III Wazy (…) Drzewo genealogiczna Jagiellonów (fragment)”*
Unia Polski z Litwą	14		*„Jadwiga Andegaweńska, córka Ludwika, została królem Polski w 1384 r.”*	
Wielka wojna z zakonem krzyżackim. Wybuch wielkiej wojny	15	*„W okresie rządów Jadwigi i Jagiełły wzrastało napięcie w stosunkach miedzy zjednoczonymi państwami a zakonem krzyżackim”.*		

Kryzys Europy u schyłku średniowiecza. Kryzys w Kościele	22	*„Zwiększające się niezadowolenie wewnątrz Kościoła – a zwłaszcza interwencja wielkich autorytetów, m. in. Katarzyny ze Sieny – spowodowały, że papież Grzegorz XI wrócił do Rzymu”.*		 Repr. *„Nagrobek Katarzyny Sieneńskiej w rzymskiej bazylice Santa Maria sopra Minerva. Katarzyna Sieneńska – żyjąca w XIV wieku święta ascetka – wielki autorytet średniowiecznego chrześcijaństwa. Do Katarzyny zwracali się z prośbą o opinię i pomoc w negocjacjach możni ówczesnego świata. Zaangażowała się w sprawę powrotu z „niewoli awiniońskiej” i sprowadzenie do Rzymu papieża Grzegorza XI. Jan Paweł II ogłosił ją w 1999 roku współpatronką Europy, obok św. Wojciecha”.*
Wojna trzynastoletnia				
Kazimierz Jagiellończyk	28	*„W 1447 roku na tronie polskim zasiadł Kazimierz Jagiellończyk, brat Władysława Warneńczyka, młodszy syn Jagiełły i królowej Zofii. (...) Kazimierz Jagiellończyk ożenił się z siostrą króla Czech i Węgier Elżbietą Habsburżanką, nazywaną w Polsce Rakuszanką (po staropolsku: Austriaczka – od czeskiego Rakousko – Austria). Ze związku Kazimierza z Elżbietą Rakuszanką, zwaną „matka królów”, urodziło się siedem córek i sześciu synów”.*		
Nowa wojna z Krzyżakami	30		Mowa Jana Bażyńskiego do króla Kazimierza Jagiellończyka 1454 r.: *„(...) W ciągu tyloletnich , z królestwem twoim prowadzonych wojen,, ile potraciliśmy krewnych, dzieci, przyjaciół, ile nam popalono miast znakomitych, poniszczono włości, pogwałcono żon naszych i córek, porozrywano majątków, ślady świeże i skargi uciśnionych głośno poświadczają. Komturowie i właściciele zamków nie sromali się, bez przeprowadzenia sprawy, bez złożenia sądu, zabierać nam dobra i majątki, zony w oczach mężów i córki wobec rodziców porywać, na pastwę swych lubieżnych chuci”.*	
Polska u schyłku średniowiecza.				
Szkolnictwo i nauka	36	*„Od likwidacji ofiarował ją dopiero ofiarność królowej Jadwigi, która zapisała uczelni w testamencie cały swój osobisty majątek. Dzięki hojności polskiej królowej, rok po jej śmierci (w 1400 roku) uniwersytet krakowski wznowił działalność na wzór uniwersytetu w Paryżu”.*		 Repr. *„Rycina upamiętniająca odnowienie Akademii Krakowskiej w 1400 roku. Wskaż na rycinie królową Jadwigę i króla Władysława”.*
Gotyk w Polsce	38-39	*„Przykładami są: katedra św. Jana w Warszawie, kolegiata w Bydgoszczy, kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu”.*		*„Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu budowany był etapami od 1343 roku aż do końca XIV wieku”.*

				 Repr. *„Ołtarz w Kościele Mariackim w Krakowie, wykonany w latach 1477 – 1489 przez przybyłego z Norymbergi rzeźbiarza Wita Stwosza i jego krakowski warsztat. Koszt wykonania dzieła wynosił 2808 florenów, pochodzących głównie z zapisów testamentowych i składek mieszczaństwa krakowskiego. Suma ta stanowiła równowartość rocznego budżetu miasta i odpowiadała ówczesnej wartości kilku kamienic”.*

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Ustrzycki, *Historia, Podręcznik dla gimnazjum 1,* Wydawnictwo OPERON sp. z o. o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2009, s.				
Jednostka w podręczniku tytuł rozdziału	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy… opis i analiza ilustracji plus podpis**
				Konflikt o inwestyturę. Wyprawy krzyżowe
Kryzys w Kościele i pierwsze próby reform	179	*„ Coraz częstsze stawały się też głosy nawołujące duchowieństwo do przestrzegania celibatu (bezżenności)”*		
Konflikt między Grzegorzem VII a Henrykiem IV	183			 Repr. *„Henryk IV proszący w Canossie margrabinę Matyldę z Toskanii i opata Hugona z Cluny o wstawiennictwo u papieża Grzegorza VII, miniatura książkowa, XII w”.*
				Polska Bolesławów: Szczodrego i Krzywoustego
Bolesław Krzywousty władcą Polski	189			Repr. portretu Krzywoustego autorstwa Jana Matejki *„Bolesław, syn Władysława Hermana i jego drugiej żony, księżniczki czeskiej Judyty, urodził się w 1085 r.”*
				Rozbicie dzielnicowe w Polsce Brak odniesień do kobiet
Gospodarka i społeczeństwo Polski w okresie rozbicia dzielnicowego Brak odniesień do kobiet				
				Narodziny monarchii stanowych

Narodziny monarchii stanowej we Francji	203			 Repr. *„ Średniowieczne społeczeństwo stanowe (duchowieństwo, mieszczaństwo) miniatury z XVI w."*
Monarchia stanowa i społeczeństwo stanowe	205			 Repr. *„Joanna d'Arc, miniatura z XV w. Jedną z bohaterek wojny stuletniej była Joanna d'Arc. Jako młoda dziewczyna, ogarnięta wiarą w misję wyzwolenia Francji od Anglików, stanęła na czele armii i wyparła ich spod Orleanu (1429_ Dzięki temu wydarzeniu nadano jej przydomek Dziewica Orleańska. Wierzyła ,że swoje sukcesy zawdzięcza wsparciu świętych i Boga. Podczas kolejnej kampanii dostała się do niewoli i jako heretyczka została spalona na stosie. Już po wojnie stuletniej Kościół oczyścił ją z zarzutów a w XX w. Uznano ją za świętą"*
Odbudowa Królestwa Polskiego przez Władysława Łokietka				
Sojusznicy i wrogowie Królestwa Polskiego	208	*„ Sojusznikami Polski były Węgry, rządzone przez króla Karola Roberta, żonatego z córką Łokietka Elżbietą, oraz Litwa wielkiego księcia Giedymina. Dla przypieczętowania sojuszu z Litwą syn Władysława Łokietka, Kazimierz, ożenił się z Aldoną, córka Giedymina"*		
Polska z panowania Kazimierza Wielkiego				
Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego	210			Repr. *„Kazimierz Wielki, XIX-wieczna kopia renesansowej rzeźby (…) Był czterokrotnie żonaty, ale z żadnego małżeństwa nie doczekał się męskiego potomka"*
Andegawenowie na polskim tronie				
Panowanie Ludwika Węgierskiego	217	*„Ludwik nie przebywał w Polsce, a władzę w jego imieniu sprawowała przebywająca w Krakowie matka, królowa Elżbieta Łokietkówna. Król Ludwik nie miał syna, chciał więc, aby jedna z jego córek zasiadła na tronie polskim. Ówczesne prawo dziedziczenia tronu nie obejmowało jednak kobiet, a poprzednie porozumienia również wykluczały taką możliwość. Dlatego Ludwik Węgierski postanowił pozyskać rycerstwo dla swych planów"*		
A I POLSKA U SCHYŁKU XIV WIEKU				

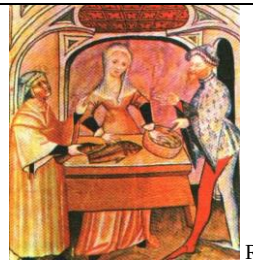
				Narodziny państwa polsko-litewskiego
Narodziny państwa polsko-litewskiego – unia Krewie	223	*„Po śmierci Ludwika królem Polski została jego najmłodsza córka Jadwiga. Koronacja odbyła się w Krakowie w 1384 r. Szlachta na jej męża wybrała litewskiego księcia Jagiełłę. Liczono, ze małżeństwo przyczyni się do zakończenia litewskich najazdów na Polskę”*		 Repr. *„Jadwiga według Jana Matejki. Za największe dzieło Jadwigi uważa się odnowienie krakowskiego uniwersytetu, na który to cel przeznaczyła w swoim testamencie wszystkie pieniądze, klejnoty i szaty. Historycy obliczyli, że środki te przedstawiały wartość 3 tysięcy grzywien srebra. Jedyna córka 25 –letniej królowej zmarła niespełna miesiąc po urodzeniu. Kilka dni później zmarła sama Jadwiga. W 1979 r. Jadwiga została uznana przez papieża za błogosławioną, zaś w 1997 r. ogłoszono ją świętą”.*
	224	*„W 1386 r. po przybyciu do Karkowa Jagiełło przyjął chrzest (otrzymał imię Władysław), następnie poślubił Jadwigę i został koronowany na króla Polski”.*		
				Ekspansja Turków w Europie. Rządy Władysława Warneńczyka
Polska po śmierci Władysława Jagiełły	230			Repr. portretu autorstwa J. Matejki *„Władysław Warneńczyk (…) Przyjął tron węgierski, mimo że nie podobał mu się warunek postawiony przez Węgrów – miał pojąć za żonę – dwukrotnie starszą od siebie Elżbietę, wdowę po zmarłym królu”.*
				Wojna trzynastoletnia Brak odniesień do kobiet
				Schyłek Średniowiecza
Kryzys gospodarczy i społeczny w XIV wieku	242		Źródło: *„Kronikarz Froissart o rozruchach chłopskich (żakerii) w Francji (…) Wdarli się do dworu, zabili rycerza, jego żonę i dzieci małe i duże, po czym spalili dwór”.*	
	243			 Repr.„*Sianokosy, fragment ilustracji z Godzinek księcia de Berry barci Limburg, pocz. XV w”.*
				Kultura średniowiecza

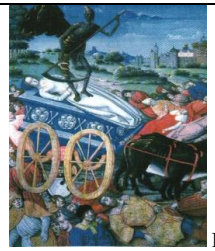
Uniwersalny charakter kultury średniowiecza	244			 Repr. *„ Figury z szesnastowiecznej kaplicy w katedrze w Magdeburgu, XIII w. (...) Jedni badacze twierdzą, że jest to cesarz Otton I z żoną Edytą. (...) Według innej interpretacji mężczyzna to Chrystus przedstawiany jako władca świata, kobieta jest zaś alegoria Kościoła”.*
Sztuka gotycka	249	*„ Rzeźby i płaskorzeźby gotyckie zaskakiwały różnorodnością. Przedstawiały ukrzyżowanego Chrystusa (krucyfiksy), Madonnę, świętych, fundatorów i zmarłych władców (sarkofagi). Artyści starali się ukazać zarówno piękno postaci (delikatne i radosne Madonny), jak i ich przeżycia oraz emocje (ukrzyżowany Chrystus)”*		 Repr. *„Złożenie do grobu, malowidło ścienne Giotta w Kaplicy Scrovegnich (Arena Chapel), Padwa, XIV w.”*
	250			 Repr. *„Alegoria siedmiu sztuk wyzwolonych, średniowieczna rycina książkowa”*
Miejsce Polski w średniowiecznej Europie				
Kultura polska na tle kultury europejskiej	254			Repr. *„Kościół Najświętszej Marii Panny w Gdańsku, XV w. (...) gotyk ceglany. Jego przykładem jest gdański Kościół Mariacki. (...)Kościół Mariacki jest trzynawową katedrą halową”*
	255	*„Do wybitnych rzeźb gotyckich zaliczają się między innymi: portal z kaplicy św. Jadwigi w Trzebnicy (...) Ołtarz Mariacki”*		 Repr. *„Scena zaśnięcia Marii, fragment ołtarza Wita Stwosza z kościoła Mariackiego w Krakowie. Ołtarz, ufundowany*

				przez radę miejską Krakowa, wykonany został w polichromowanym lipowym drewnie ku czci Najświętszej Marii Panny – patronki świątyni. Składa się z pięciu części przedstawiających sceny z życia Marii i Jezusa Chrystusa” Repr. *„Iluminowana stronica Kodeksu Baltazara Behema”*
	256	*„Najstarszą napisaną po polsku pieśnią jest Bogurodzica”*		
7. Kościół u schyłku średniowiecza				
Rola chrześcijaństwa i Kościoła w społeczeństwie, państwie i kulturze w okresie średniowiecza	262			 Repr. *„Heloiza i Abelard z Powieści o Róży, manuskrypt XIV w. (...) Na ilustracji ukazano go w towarzystwie uczennicy Heloizy, którą w tajemnicy pojął za żonę”*
8.			**Umysłowość ludzi średniowiecza**	
	265	*„Silne było przekonanie o potędze magii: na wsiach działały czarownice, które mogły według ówczesnych ludzi, pomagać lub szkodzić za pomocą czarów”*		 Repr. *„Potępieni, fragmentu „Sądu Ostatecznego” Rogera van der Weydena, poł XV w. Strach przed potępieniem towarzyszył zawsze chrześcijanom. Temat Sądu Ostatecznego i wtrącenia grzeszników do piekieł był popularny w sztuce religijnej średniowiecza. Przedstawienia takie często można było spotkać w kościołach, gdzie stanowiły one przestrogę dla wiernych”*

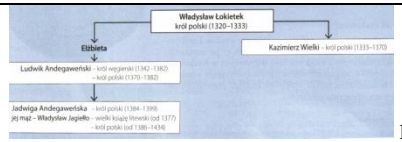
PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA L. Trzcionkowski, L. Wojciechowski, *Historia. Starożytność, średniowiecze. Podręcznik dla gimnazjum*. Klasa I, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2009				
Jednostka w podręczniku tytuł rozdziału	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**

Wygnanie Bolesława Śmiałego	116			 Repr. *„Zabójstwo biskupa Stanisława. Miniatura (XIV w.)”*
Drzwi gnieźnieńskie	118			 Repr. *„Narodziny Wojciecha. Radość jego matki”*
34. Czasy Bolesława Krzywoustego **Brak odniesień do kobiet**				
35 W Polsce pierwszych Piastów (X – XII w.) **Brak odniesień do kobiet**				
W skrócie	126			Powtórzona miniatura ze strony 116 *„Zabójstwo biskupa Stanisława”*
36. Okres świetności (koniec XI-XIII w.) – czasy krucjat				
Znaczenie wypraw krzyżowych. Zakony rycerskie	128	*„Natomiast w końcu tego stulecia (w 1191 r.) powstał zakon krzyżacki (Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie), skupiający przede wszystkim rycerstwo niemieckie”*		
Ruchy religijne. Zakony żebrzące	129	*„W tym czasie we Włoszech, w Asyżu i jego okolicach, żarliwe życie religijne, ubogie i pełne prostoty prowadził Franciszek Bernardone. Wokół niego gromadziło się wielu uczniów, zarówno mężczyzn, jak i kobiet (św. Klara). Dało to początek zakonom franciszkanów i klarysek”*		
37. Czasy świetności – średniowieczne miasta				
Cechy	130	*„Członkowie cechu wspierali się wzajemnie w potrzebie, troszczyli się o wdowy i dzieci po zmarłych rzemieślnikach”* .		 Repr. *„W warsztacie krawieckim. Przymiarka stroju (miniatura z 1505 r.).*

	131			 Repr. *„Sprzedawczyni ryb (miniatura z XV w.)”* . Repr. *„W warsztacie szewskim. Na pierwszym planie szewcowa, która zajmuje się przędzeniem wełny. W głębi izby szewc i jego uczniowie (miniatura z 1505 r.)”* . Repr. *„Szpital. Miniatura (XV w.) przedstawiająca zakonnice pielęgnujące chorych”.*
38. Czasy świetności (XII-XIII w.) uniwersytety, nauka, literatura				
Rozwój literatury	135	*„ Powstały też pieśni o losach króla Marka, Izoldy i Tristana. W pieśniach tych wychwala się rycerzy wiernych swemu seniorowi, szlachetnych i dzielnych, pełnych dworności wobec dam”.*		 Repr. *„Trubadurzy opiewali miłość „dworną”, pełną oddania, ale też nie wolną od cierpień. Miniatura (XIV w.)”*
39. Budowle gotyckie (XII – XV w.)	137			Repr. *„Jednym z najwspanialszych kościołów gotyckich jest paryska katedra Matki Bożej, Notre – Dame”*. Repr. *„Portal XIV – wiecznej katedry Wniebowzięcia Najświętszej Marii*

				Panny i św. Andrzeja w Fromborku”.
40. Zmierzch Europy średniowiecznej				
Wojna stuletnia	138	*„ W pierwszej połowie XV w. młoda dziewczyna – Joanna d’Arc – przywróciła wojskom francuskim wolę zwycięstwa”*		
Czarna śmierć	139		Tekst źródłowy. Fragment Dekameronu Giovanniego Boccaccio *„Iluż dzielnych mężów, urodziwych kobiet i młodzieńców, (...) rano jeszcze obiadowało w społeczności swych przyjaciół i krewniaków, (...) nazajutrz już wieczerzało pospołu z swymi zmarłymi przodkami”*	 Repr. *„ Czarna śmierć – ilustracja z XVI w. ukazująca tryumfującą śmierć i jej ofiary”.*
W skrócie	140			Powtórzona miniatura przedstawiająca zakład szewski z szewcową ze strony 131.
41. Początki rozbicia dzielnicowego w Polsce				
Podział na dzielnice	141	*„Bracia przyrodni Władysława, pochodzący od drugiej żony Krzywoustego, Salomei, posiadali następujące dzielnice: (...) Księżna Salomea miała na swe utrzymanie kilka grodów w ziemi łęczyckiej”.*		
Wygnanie Władysława	142	*„Władysław nie zdołał powrócić do kraju, choć w celu przywrócenia go do władzy podejmowali wyprawy przeciw Polsce władcy niemieccy: Konrad III i Fryderyk Barbarossa (żona Władysława była z nimi spokrewniona”.*		
42. Polska w pierwszej poł. XIII wieku. Sprowadzenie Krzyżaków				
	144			 Repr. *„Henryk Brodaty i jego żona księżna śląska Jadwiga w otoczeniu swych dzieci. Miniatura z jednego ze średniowiecznych żywotów św. Jadwigi”*
Najazd Mongołów. Bitwa pod Legnicą	145		Tekst źródłowy. *„W Żywocie świętej Jadwigi, napisanym w końcu XIII w., autor informuje, że księżna Śląska posiadała dar widzenia przyszłych zdarzeń. „Było to trzy lata przed tym, nim książę Henryk, syn błogosławionej Jadwigi, został zabity. (...) Jadwiga rzekła wówczas siostrze z klasztoru cysterek w Trzebnicy, imieniem Adelajda: Zapamiętaj, co ci powiem. Oto syn mój nie umrze śmiercią naturalną w swoim łożu. Na to siostra odpowiedziała: Pożuć tę myśl, pani. Masz jedynego syna, dlatego tak się obawiasz, by coś mu się*	Repr. *„Bitwa pod Legnicą – fragment ilustracji ze średniowiecznego żywota św. Jadwigi Śląskiej”*

			nie przydarzyło. Nie lękaj się. Lecz księżna Jadwiga dodała: z całą pewnością wiem, że zostanie zabity. Przez kogo zaś miał być zabity nie powiedziała. Zapewnie dlatego o tym zmilczała, bo nie chciała przepowiedzieć najazdu Tatarów. Ta przepowiednia mogłaby bowiem skłonić ludzi strachliwych i małej wiary do przedwczesnej ucieczki . Gdy więc minę trzy lata od czasu, gdy wypowiedziała wspomnianą przepowiednię, dzicz tatarska wtargnęła na Śląsk. (...) Księżna Jadwiga (...) przeniosła się, aby uniknąć niebezpieczeństwa do zamku, który zwie się Krosno (Odrzańskie). (...) Oto pewnej nocy przywołała swą sekretarkę: Demundo, - rzekła jej- musisz wiedzieć, że już utraciłam swego syna. Syn mój jedyny, szybko ode mnie odleciał (...) Demunda, pragnąc pocieszyć swą panią, rzekła: Pani, nie przybył jeszcze żaden goniec (...). A po trzech dniach przybył goniec i przekazał (...) że książę wraz z wielu towarzyszami zginą w boju. A stało się too w tym dniu, w którym jego matka to przepowiedziała". *„Pytania do tekstu źródłowego:* *1. Omów stosunek księżnej Jadwigi do swego syna. (...) 3. Dlaczego księżna Jadwiga nie chciała, aby jej przepowiednie były rozgłaszane?"* Dymek *„ Świętość życia księżnej Jadwigi wywierała wielkie wrażenie na współczesnych. Po jej zgonie w 1243 r. do klasztoru Cysterek w podwrocławskiej Trzebnicy, gdzie została pochowana, zaczęły ściągać pielgrzymki"*	
43. Wieś i miasto w okresie rozbicia dzielnicowego				
	148		Dymek: *„ Daj, ać ja pobruszę a ty poczywaj" (...) Wypowiedział je rycerz Boguchwał do swej żony. Chcąc wyręczyć ja przy mieleniu zboża w żarnach"*	
44. Ku zjednoczeniu ziem polskich				
	149		Dymek: *„W Żywocie Świętej Kingi (żony księcia krakowskiego, Bolesława Wstydliwego), czytamy, że ta jeszcze jako mała dziewczynka otrzymała od ojca (króla Węgier) jeden szyb w kopalni soli. Kinga wrzuciła do szybu swój złoty pierścień, oznakowany specjalnym nacięciem. Po latach, gdy przebywała w Polsce, odkryto w Bochni wielkie pokłady soli. W pierwszej byle soli, jaką tam wydobyto znajdował się złoty pierścień. Górnicy przynieśli go księżnej Kindze. Gdy ujrzała nacięcie na pierścieniu – zdumiała się wielce. Był to bowiem ten pierścień, który niegdyś wrzuciła do swego szybu na Węgrzech"*	
Koronacje królewskie w XIII wieku	150	*„ Wielkopolskę opanował Wacław II (Żonaty z córką Przemysła II), natomiast Łokietek musiał uchodzić z Polski (udał się na Węgry)"*		
45. Polska zjednoczona. Czasy Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego **Brak odniesień do kobiet**				
46. Rządy Kazimierza Wielkiego. Unia z Węgrami.				

Andegaweni na tronie polskim	157-158	*„Sojusz polsko-węgierski został umocniony przez małżeństwo córki Łokietka Elżbiety z królem węgierskim Karolem Robetem”* *„Ludwik Węgierski przebywał głównie za granicą, a rządy w Polsce powierzał swej matce, Elżbiecie (córce Łokietka), oraz swoim namiestnikom. Ponieważ nie miał syna, dążył do zapewnienia następstwa tronu w Polsce najstarszej córce. (...)„W wyniku układów z dworem węgierskim szlachta zgodził się, by młodsza z córek zmarłego króla Ludwika, Jadwiga, została ukoronowana na króla Polski (nie na królową!)”*	***Zapamiętaj!*** *„Po jego śmierci w Polsce przez kilkanaście lat rządzili przedstawiciele węgierskiej dynastii Andewagenów – Ludwik Węgierski, a następnie jego córka Jadwiga”*	 Drzewo genealogiczne Łokietka *„Elżbieta”; „Jadwiga Andegaweńska – król polski (1384-1399)”*
47. Unia Polski z Litwą. Władysław Jagiełło na tronie polskim				
Układ w Krewie	160	*„Po przybyciu Jadwigi do Polski i jej koronacji możnowładztwo polskie, kierujące sprawami państwa, rozpoczęło zabiegi w sprawie małżeństwa młodej królowej. Odrzucono kandydaturę Wilhelma Habsburga, syna władcy Austrii, z którym Jadwiga była wcześniej zaręczona. Wilhelmowi wypłacono z tego tytułu wysokie odszkodowanie. Natomiast na męża Jadwigi wybrano wielkiego księcia Litwy, Jagiełłę”.*		 Repr. „*Królowa Jadwiga Andewageńska, pierwsza żona Władysława Jagiełły (portret autorstwa Jana Matejki). Królowa wzbudzała podziw współczesnych sobie ludzi mądrością, dobrocią, pobożnością, przystępnością i innymi przymiotami. Świętość Królowej Jadwigi ogłosił w Krakowie w 1997 r. papież Jan Paweł II*”
Rządy Jadwigi i Jagiełły	160-161	*„Jagiełło po chrzcie – na którym przyjął imię Władysław – wziął ślub z Jadwigą i w 1386 r. został ukoronowany na króla w Krakowie”.* *„Jednym z ważnych przedsięwzięć Jadwigi i Jagiełły było przywrócenie działalności uniwersytetu (zwanego też Akademią Krakowską). (...) Jadwiga w swym testamencie przeznaczyła klejnoty i stroje na jego potrzeby”.*		
Wielka Wojna z Krzyżakami (1409-1411)	161	*„W okresie rządów Jadwigi i Jagiełły wzrastało napięcie w stosunkach między zjednoczonymi państwami a zakonem krzyżackim”.*		
Przywileje dla szlachty	163			 Reor. *„Malowidło z kaplicy zamkowej w Lublinie. Przedstawia Władysława Jagiełłę u stóp tronującej Maryi z*

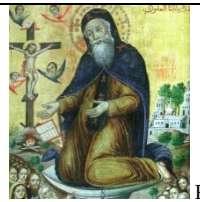
				Dzieciątkiem Jezus”
	163		*„Zapamiętaj! W 1385 r. w miejscowości Krewo Polska i Litwa zawarły unię. W roku następnym przypieczętowały ją chrzest księcia litewskiego Jagiełły, jego małżeństwo z Jadwigą Andegaweńską i koronacja na króla Polski”*	
48. Polska u schyłku średniowiecza. Rządy Władysława Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka Brak odniesień do kobiet				
49. Polska u schyłku średniowiecza. Gospodarka, społeczeństwo, kultura.				
Rozwój kultury	170-171	*„W tym czasie powstało także jedno z najwybitniejszych dzieł sztuki gotyckiej, ołtarz mariacki”*	Tekst źródłowy:*„Nie wybiraj, junochu, oczyma, Ale słuchaj cichymi uszyma.* *Przeradzi cię, junochu, kowanie,* *A i ono liczka wychowanie;* *Każdać panna po licu rumiena,* *Aleć patrzaj, być była domowa.* *Tę piosenkę o wybieraniu żony zapisano w końcu XV wieku. Występujące w niej słowa i zwroty wyszły już z użycia (...) po licu rumiena – zarumieniona na twarzy, mająca ładną twarz; domowa – gospodarna, mająca zamiłowanie do prowadzenia domu.”*	 Repr. *„Ołtarz Wita Stwosza (Stosza), rzeźbiarza późnego gotyku, który przybył do Krakowa z Norymbergii. Na zlecenie miasta wykonał ołtarz do prezbiterium kościoła Mariackiego tzw. ołtarz szafiasty. W drewnianej obudowie (szafie) umieścił rzeźby z drewna lipowego przedstawiające scenę zaśnięcia Matki Bożej. Na podwójnych skrzydłach ołtarza wyrzeźbił sceny z życia Marii i Jezusa”*
W skrócie	172	*„Mężem Jadwigi (córki Ludwika Węgierskiego) i królem Polski został książę litewski Władysław Jagiełło”*		
50. Ku nowej epoce Brak odniesień do kobiet				
Podsumowanie	Okładka s. 177			Malutkie reprodukcje umieszczone na osi czasu w części *„Europa Środkowa i Wschodnia”* Repr. *„1385 r. – unia krewska łącząca Polskę i Litwę”* Repr. *„XI w. – kryzys i odbudowa państwa polskiego, 1076 r. – koronacja Bolesława Śmiałego”*

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy drugiej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2010				
Tytuł rozdziału Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
Wstęp – CO BYŁO WCZEŚNIEJ?				

	5			 Repr. *„Ikona bizantyjska”.*
I. POLSKA I ŚWIAT W XII – XIV WIEKU				
				1. Wyprawy krzyżowe
rucjaty ludowe	11			 Repr. „*Krucjata dziecięca rozpoczęła się w 1212 r., a dowodził nią dwunastoletni Stefan z Cloyes. Wyprawa, w kt órej wzięło udział 30 tysięcy dzieci, zakończyła się klęską, a wielu jej uczestników zmarło z wycieńczenia bądź trafiło do niewoli. Dlaczego wyprawy ludowe do Ziemi Świętej kończyły się klęskami?”*
2. Polska dzielnicowa				
Książęce przydomki	15		Ramka „*Ciekawostka*” „ *Książęce przydomki”* *„(…)syn Henryka Pobożnego, Bolesław (…) nazywany Łysym, Srogim i Cudacznym. (…) Aby zmusić siostrę do małżeństwa, napadł na klasztor, w którym przebywała*.”	
	19		Przypis „*Dla zainteresowanych*” *„Legenda o Św. Jadwidze http://link.nowaera.pl/his104”*	
3. Mongołowie				
Najazd Mongołów na Polskę	24			Repr.„*Bitwa pod Legnicą* została przedstawiona na ilustracji w XIV-wiecznym „*Żywocie Św. Jadwigi”* ukazująca bitwę”.
4. Sprowadzenie krzyżaków do Polski				
Podbój Prus	30		Tekst źródłowy „*Powstanie Prusów*” , *J. Długosz, Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*: „*Napotkawszy zaś dwa wojska, a mianowicie pruskie i inflanckie, które przybyły dla obrony zamku, w dzień Św. Małgorzaty staczają walkę nad rzeką Durbin w Kurlandii […]. Mieszkańcy […] zaatakowawszy go w dzień Św. Agnieszki, po pokonaniu jego wojsk i wybiciu wielu jego ludzi, biorą samego hrabiego do niewoli […].”*	
Budowa potęgi zakonu	31	*„Krzyżacy przenieśli swoją stolicę z Wenecji do Malborka, nazywanego przez nich Marienbergiem. W języku niemieckim nazwa ta oznaczała miasto Maryi, patronki zakony krzyżackiego.”*		
5. Zjednoczenie państwa polskiego				
Panowanie Wacława II	33	**„***Aby zdobyć polską koronę, Wacław II poślubił córkę Przemysła II. Dzięki temu*		

		małżeństwu stał się oficjalnym następcą tronu, a w 1300 r. arcybiskup Jakub Świnka koronował go w katedrze gnieźnieńskiej na króla Polski."		
oronacja Łokietka	35	**„***Świadczyły o tym sojusze zawarte przez Łokietka z Danią i Węgrami, umocnione małżeństwem jego córki Elżbiety z królem węgierskim Karolem Robertem."*	Tekst źródłowy „*Koronacja Władysława Łokietka*" J. Długosz, *Dzieje Polski*: „*Książę Władysław Łokietek w katedrze krakowskiej namaszczony został na króla przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława w asystencji biskupów, , opatów, tłumu dostojników i rycerstwa niezliczonego, żona zaś jego, księżna Jadwiga, na królową Polski. Ukoronowani oboje zostali koronami królewskimi, które przeniesiono z Gniezna do Krakowa wraz z jabłkiem, berłem i innymi insygniami królewskimi."*	
6. Państwo Kazimierza Wielkiego				
Dyplomacja zamiast wojny	37			 Repr. „*Uczta u Wierzynka* została przedstawiona na rysunku przez Jana Matejkę. *Według Jana Długosza podczas zjazdu monarchów w Krakowie w 1364 r. rajca krakowski Mikołaj Wierzynek wydał wystawne przyjęcie, które trwało aż 21 dni. Wzięli w nim udział cesarz i jednocześnie król czeski Karol IV, król Węgier Ludwik Andegaweński, król Cypru, król Danii oraz liczni książęta"*
Wielkie reformy	40		Ramka „*Postać historyczna Kazimierz Wielki*" „*Był czterokrotnie żonaty, jednak nie doczekał się męskiego potomka"*	 Repr. *„ Tablica pamiątkowa w kościele gotyckim w Wiślicy, ufundowanym przez Kazimierza Wielkiego. Na płaskorzeźbie widać króla klęczącego przed Madonną z Dzieciątkiem i wręczającego jej model wiślickiej stolicy."*
Podsumowanie rozdziału I Brak odniesień do kobiet				
Co się działo na świecie Brak odniesień do kobiet				
II SPOŁECZEŃSTWO ŚREDNIOWIECZA				
1. System feudalny				
Stan rycerski	50	*„Największą chwałę zapewniały rycerzom walka w obronie wiary chrześcijańskiej i ojczyzny oraz ochrona honoru i sławienie imienia damy swego serca".*		
tan rycerski	1		ekst źródłowy „*Pasowanie na rycerza"* „*W jednej z XIV-wiecznych kronik szczegółowo opisano uroczystą*	

			ceremonię pasowania młodego hrabiego Wilhelma na rycerza.(…) Wdowy i sieroty wspierać w ich potrzebie'."	
2. Życie średniowiecznej wsi				
rójpolówka	5			Repr. *„Trójpolówka"*
arunki życia chłopów	6			Repr. *„Zajęcia chłopów. Praca średniowiecznego chłopa należała do bardzo wyczerpujących i mało wydajnych".*
ochodzenie nazw	7			epr. „*Dokument nadania, na którego mocy księżna śląska Jadwiga przekazała klasztorowi w Trzebnicy dobra znajdujące się w miejscowości Zawonia".*
ajemnice sprzed wieków. Jaka wiedza kryje się w pieczęciach?	8-59	*„Z jednej strony umieszczano na nich wizerunek Chrystusa, Maryi lub świętych, a z drugiej – podobiznę właściciela pieczęci bądź wskazujący na niego napis."*		 Repr. „*Tłok pieczętny klasztoru klarysek Krakowa pochodzi z XIV w."* epr. *„Wcześniej od bulli Krzywoustego powstały jedynie odciśnięta na dokumencie z 1054 r., pieczęć żony Mieszka II Rychezy oraz pieczęć Władysława Hermana."*
3. Średniowieczne miasto i jego mieszkańcy				

Stan mieszczański	64			 Repr..*„Mieszkańcy miast. Grupy wchodzące w skład stanu mieszczańskiego różniły się od siebie nie tylko statusem majątkowym, lecz także ubiorem oraz wykonywanym zawodem”.* *„Pospólstwo było najliczniejszą grupą w mieście. Tworzyli ją mniej zamożni kupcy raz rzemieślnicy, będący zazwyczaj przedstawicielami warsztatów. W pracy często pomagały im żony, zajmujące się sprzedażą wytwarzanych towarów.”*
4. Kościół w średniowieczu				
Stan duchowny	68			 Repr. „*Przedstawiciele stanu duchownegozostali ukazani na miniaturze pochodzącej z XIII w. Oprócz reprezentantów wyższego duchowieństwa na ilustracji widać również zakonnika i zakonnice*.”
Benedyktyni i cystersi	69	*„Wstąpienie do klasztoru było coraz bardziej atrakcyjne dla synów i córek z rycerskich rodów, niemogących liczyć na uzyskanie rodzinnego spadku.”*		
5. Kultura i nauka wieków średnich				
Asceci i rycerze	74			 Repr. *„Szymon Słupnik był pustelnikiem i ascetą żyjącym na przełomie IV i V w. Około 40 lat mieszkał na niewielkiej platformie umieszczonej na kilkumetrowym kamiennym słupie”*
Asceci i rycerze	75			 Repr.. *„Turniej rycerski (...) 2. Trybuna główna znajdowała się w pobliżu areny. Władca, jego małżonka*

				oraz najdostojniejsi goście mogli obserwować stamtąd przebieg pojedynku. (...)Ważnym zwyczajem było również składanie zdobytych trofeów przed wybranką serca, podziwiającą zmagania z trybun."
Damy i święte	76	„*Średniowieczne damy pozostawały w cieniu mężczyzn – żony i córki władców i rycerzy rzadko odgrywały ważną rolę w państwie. Jednak wiele z nich dzięki swojej inteligencji, niezwykłej osobowości i urodzie doczekało się uznania.* *W gonie wybitnych kobiet średniowiecza znalazła się żyjąca w XII w. wpływowa i doskonale wykształcona królowa Francji i Anglii, Eleonora Akwitańska. Władczyni posługiwała się łaciną, chętnie czytała dzieła literackie, a jej ulubionymi zajęciami były jazda konna i polowania. Znakomicie znała się także na polityce. W rodzinnej Akwitanii dbała o rozwój muzyki i poezji. Z kolei z wzór pobożności uznawano Jadwigę Śląską – żonę księcia Henryka Brodatego. Księżna pobierała nauki w klasztorze benedyktyńskim. Zajmowała się przede wszystkim pomaganiem biednym i opieką nad chorymi. Odwiedzała także więźniów. Z jej inicjatywy powstał klasztor w Trzebnicy, gdzie spędziła ostatnie lata życia. W 1267 r. została uznana za świętą.*"	Ramka „*Warto wiedzieć: Średniowieczne kobiety*" „*Prawo obowiązujące w średniowieczu, a także ówczesne obyczaje narzucały kobietom różne ograniczenia. Mimo to niektóre damy zdobywały silną pozycję w społeczeństwie. Jako małżonki władców i dostojników często miały duży wpływ na politykę poszczególnych państw. Ponadto dbały o rozwój szkolnictwa i sztuki oraz fundowały liczne kościoły i klasztory. Uznanie zyskiwały również dzięki skromnemu i pobożnemu życiu."*	 Repr. „*Eleonora Akwitańska (ok. 1122-1204) była patronką wielu znanych średniowiecznych poetów. Dlatego na jej grobowcu umieszono posąg przedstawiający królową podczas czytania księgi*." Repr. *„Księżna Jadwiga Śląska (ok. 1178-1243) słynęła z niezwykłej pobożności oraz działalności fundatorskiej. Z tego powodu na XIV-wiecznej miniaturze władczyni została przedstawiona w trakcie przekazywania zakonnikom jednego z założonych przez siebie klasztorów."*
6. W cieniu kościołów i zamków				
Sztuka średniowieczna w Polsce	83			Repr. *„Psałterz floriański (...) Liczne miniatury oraz inicjały ilustrujące dzieło wskazują na to, że księga była przeznaczona dla przedstawiciela rodu królewskiego, prawdopodobnie dla kobiety z dynastii Andegawenów*."
ajemnice sprzed wieków: O czym opowiadają średniowieczne katedry?	4-85	*Z pożaru ocalała wówczas jedynie relikwia Matki Boskiej, co uznano za cud i dlatego szybko przystąpiono do odbudowy zniszczonej świątyni*."		Repr. *„Bramy raju przedstawione na obrazie Hansa Memlinga „Sąd ostateczny" przypominają portal katedry gotyckiej"*
Podsumowanie rozdziału II Społeczeństwo średniowiecza				
	86-87	*„Najważniejszą grupę stanowili rycerze.*	Taśma chronologiczna *„1267 kanonizacja Jadwigi Śląskiej"*	

		Przestrzegali oni zasad zawartych w kodeksie honorowym, a sławę przynosiła im walka w obronie wiary, ojczyzny oraz damy swego serca." *„Do najważniejszych wzorców osobowych epoki średniowiecza należeli: asceta, rycerz i władca. Wiele średniowiecznych kobiet zyskiwało sławę dzięki swojej inteligencji, pobożności i urodzie."*		
III U SCHYŁKU ŚREDNIOWIECZA				
1. Unia Polski z Litwą				
Rządy Andegawenów w Polsce	90	*„Podobnie jak Kazimierz Wielki nie miał on bowiem męskiego potomka i dlatego zabiegał o to, aby władzę objęła jedna z jego córek.(…) Mimo wcześniejszych ustaleń polska szlachta nie chciała zgodzić się na koronacje starszej córki władcy Marii, żony króla czeskiego Zygmunta Luksemburskiego. W końcu, po długich sporach, tron powierzono jej młodszej siostrze, Jadwidze. W 1384r. została ona królem Polski."*		Drzewo genealogiczne „*Zmiana dynastii*" wymienione imiona dwóch władczyń: *„Elżbieta Łokietkówna (1305-1380) ; Jadwiga Andegaweńska (ok. 1374-1399)".*
Unia polsko-litewska	92	*„Po koronacji Jadwigi zaczęto szukać odpowiedniego kandydata na męża dla młodej władczyni. (…) Wymagania te spełniał wnuk Giedymina, wielki książę litewski Władysław Jagiełło. Złożono mu wówczas propozycję objęcia tronu polskiego i zawarcia związku małżeńskiego z Jadwigą. Choć była ona początkowo niechętna małżeństwu ze znacznie starszym poganinem, w końcu uległa jednak prośbom możnowładców i zgodziła się na ślub.(…) Ślub Jadwigi z Władysławem Jagiełłą odbył się 13 lutego 1386 r. w Krakowie."*	Ramka „*Postać historyczna"* *„Władysław Jagiełło, ok. 1351-1434 r. (…) Aby wzmocnić własną pozycję, rozpoczął starania o rękę królowej Jadwigi. (…) Do 1399 r. rządził krajem wspólnie z małżonką."* *„Jadwiga Andegaweńska, ok. 1374-1399 r.* *Była najmłodszą córką Ludwika Węgierskiego. W 1384 r. została królem Polski, a dwa lata później zawarła małżeństwo z wielkim księciem Litwy – Władysławem Jagiełłą. Jadwiga była bardzo dobrze wykształcona, znała piec języków obcych, a także wyróżniała się talentem dyplomatycznym. 1 387 r. stanęła na czele wyprawy rycerstwa, której celem było odebranie Węgrom Rusi Czerwonej. Dziesięć lat później prowadziła negocjacje z wielkim mistrzem krzyżackim w sprawie odzyskania ziemi dobrzyńskiej. Dwór władczyni skupiał elitę intelektualną Polski. Jadwiga opiekowała się również chorymi w szpitalach i przyczyniła się do powstania wielu kościołów. W 1997 r. została kanonizowana".*	 Repr.
Unia polsko-litewska	93		Tekst źródłowy „*Postanowienia unii w Krewie*" *„Jagiełło (…) Obiecuje wszystkich chrześcijan, a zwłaszcza ludzi obojga płci pojmanych w kraju polskim w zwyczajem wojennym uprowadzonych, przywrócić do pierwotnej wolności*."	
2. Wielka wojna z zakonem krzyżackim Brak odniesień do kobiet				
3. Europa zachodnia w XIV i X wieku				

„Czarna śmierć”	102			 Repr. *„Dżuma atakowała mieszkańców zarówno wsi, jak i dworów królewskich. Na XIV-wiecznej ilustracji przedstawiono osoby zarażone tą chorobą”.*
Wojna stuletnia i jej skutki	104	*„Istotną rolę w rozbudzeniu patriotyzmu i poczucia jedności wśród Francuzów odegrała pochodząca z chłopskiej rodziny Joanna d’Arc. Stanęła ona na czele oddziałów, które odparły atak wojsk angielskich na Orlean. Nakłoniła także koronacji niepewnego swoich szans następcę tronu Francji, Karola. Mimo, że Dziewica Orleańska, jak nazywano Joannę, została zabita przez Anglików, Francuzom udało się wyprzeć najemców ze swoje ziemi.”*	Ramka *„Postać historyczna”* *„Joanna D’Arc 1412-1431 r Urodziła się w rodzinie chłopskiej. Już w młodości okryła w sobie powołanie do uratowania kraju. W 1429 r. dotarła na dwór następcy francuskiego tronu, Karola, którego przekonała, by powierzyć jej dowództwo nad armią, w ciągu tygodnia zdołała pokonać Anglików i uwolnić Orlean. Jednak władca nie zezwolił Joannie na kontynuowanie walk, dlatego odtąd działała wbrew jego woli. W trakcie jednego z kolejnych starć została pojmana i trafiła do niewoli.. Anglicy w 1431 r. wytoczyli Joannie proces o czary i herezję, wyniku którego skazano ją na śmierć przez spalenie egzekucja odbyła się na placu w Rouen 30 maja 1431 r. Joannę d’Arc oczyszczono z zarzutów w połowie XV w. Obecnie jest świętą Kościoła katolickiego i bohaterką narodową Francji.”*	 Repr. Bez autora
Bunty i powstania	105			Mapa „*Europa zachodnia w XV w.”* Legenda: „*miejsce stracenia Joanny d’Arc na stosie”*
4. Nowe potęgi w Europie wschodniej				
ielkie Księstwo Moskiewskie	12	*Panujący wówczas Iwan III Srogi zawarł małżeństwo z księżniczką pochodzącą z rodu cesarzy bizantyjskich i uznał się za prawowitego spadkobiercę ich imperium.”*		
5. Wojna trzynastoletnia				
Zbuntowane miasta	113		Ramka *„Postać historyczna”„Kazimierza IV Jagiellończyk 1427-1492 r. (…) Czterech synów Kazimierza i jego żony Elżbiety Habsburżanki, nazywanej ‘matką królów’, objęło trony królewskie (…).”*	
	114		Tekst źródłowy „*Mowa Jana Bażyńskiego”* *„Komturowie i posiadacze zamków nie sromali się, bez przeprowadzania sprawy, bez złożenia sądu, zabierać nam dobra i majątki, żony w oczach mężów i córki wobec rodziców porywać […].”*	

Początek wojny	115			 Repr. *„Oblężenie Malborka” to obraz z pierwszej połowy XVI w. Namalowana scena przedstawia obóz armii polskiej dążącej do zdobycia stolicy zakonu”*
6. Kultura późnego średniowiecza w Polsce				
Rozkwit polskiej kultury	120	„*Umieszczane na nich sceny przedstawiały najczęściej Maryję lub patronów danego kościoła, obok których widniał herb bądź portret fundatora. Równie popularne stały się Piety, czyli wizerunki Matki Boskiej trzymającej na kolanach martwego Chrystusa.”*		
	121			Mapa „*Zabytki gotyckie na ziemiach polskich*” Legenda: „*Kościół NMP (Najświętszej Maryi Panny) w Wiślicy”*
	122			 Repr. „*Ołtarz Wita Stwosza*” „*Scenę główną umieszoną w środkowej części ołtarza jest Zaśnięcie Maryi Panny – postać śpiącej matki Jezusa otaczają aniołowie. Powyżej widnieje scena Wniebowzięcia, a zwieńczeniem całości jest Niebiańska Koronacja Maryi. Kiedy ołtarz jest zamknięty, ukazują się płaskorzeźby przedstawiające 12 scen z życia Maryi i Jezusa.”* Repr. „*Otwarte skrzydła dzieła Wita Stwosza przedstawiają sześć scen z życia Maryi – od Zwiastowania po Zesłanie Ducha Świętego. Na wszystkich płaskorzeźbach szczegółowo ukazano stroje*

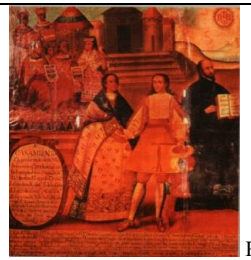
				i wnętrza z czasów późnego średniowiecza." Repr. *„Figury, których na ołtarzu znajduje się ponad 200, wyrzeźbiono z drzewa lipowego. Twarze i dłonie postaci zostały przedstawione niezwykle szczegółowo – wygląd Maryi odzwierciedlał ideał średniowiecznego piękna (...)."*
Rzeźba gotycka	123	*„Ośrodkiem życia intelektualnego w Polsce z XV w. stała się Akademia Krakowska. Uczelnię podupadłą po śmierci Kazimierza Wielkiego odnowiono w 1400 r. dzięki środkom ofiarowanym przez królową Jadwigę."*		 Repr. „*Piety rozpowszechniły się pod koniec XV w. nieomal w całej Europie. Ten sposób ukazywania Maryi oraz Jezusa był popularny zarówno w rzeźbie, jak i malarstwie".* Repr. „*Piękna madonna to typ rzeźby gotyckiej, który pojawił się w Europie w XV w. Figury tworzone w tym stylu przedstawiały Matkę Boską jako młoda kobietę o wysmukłych kształtach."*
Kultura stanowa w Polsce	124	*„Polska kultura rycerska nie odbiegała bowiem od wzorców zachodnioeuropejskich – tak samo jak i w innych krajach urządzano w Polsce turnieje, których uczestnicy mogli sprawdzić własne umiejętności i zaimponować swoim wybrankom."*	Tekst źródłowy *„Memoriał Jana Ostroroga"* *„Nieprzystojna i ohydna to rzecz dla Polaków, że po wielu miejscach w kościołach naszych miewają kazania po niemiecku, a tym nieprzystojniejsza, że w miejscu wyniosłym i okazałym, gdzie jedna lub dwie baby słuchają, gdy w tymże czasie większa liczba Polaków z kaznodzieją swym w zakącie jakowym się tłoczą."*	
	125			 Repr. „*Historia Lancelota*,

				najsłynniejszego rycerza *Okrągłego Stołu (...)"*
Podsumowanie rozdziału III U schyłku średniowiecza				
	26	*Zgodnie z porozumieniem książę Litwy Władysław Jagiełło poślubił królową Polski Jadwigę i został władcą Polski.*"		
	27		aśma chronologiczna „*1431 śmierć Joanny d'Arc*"	Repr. *„Gotycka pieta ze Świerczewa" z XV w. Została wyrzeźbiona w drewnie lipowym"*

NOWOŻYTNOŚĆ

NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *Historia. Przez tysiąclecia i wieki,* gimnazjum, klasa 2, WSiP, Warszawa 2010				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Powstaje Nowy Świat Brak odniesień do kobiet				
7. Nowe idee - renesans i humanizm Brak odniesień do kobiet				
8. Kultura renesansu				
Literatura	61	*„Największym twórcą literackim epoki renesansu był urodzony w Anglii William Shakespeare (...), uważany za najwybitniejszego pisarza dramatycznego wszystkich czasów, autor m.in. Hamleta, Romea i Julii, Makbeta i Króla Leara."*		
Sztuka Odrodzenia	64	*„Dwa najsłynniejsze jego dzieła malarskie to fresk Ostatnia Wieczerza w kościele Santa Maria delle Grazie w Mediolanie oraz portret Mony Lisy, znajdujący się obecnie w Luwrze (muzeum sztuki w Paryżu)."*		 Repr *„Leonardo da Vinci, Mona Lisa, 1503-1506."*

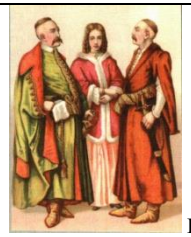
	65	[Leonardo da Vinci] *„Mona Lisa jest jednym z najsłynniejszych obrazów na świecie – podziw budzi zwłaszcza tajemniczy uśmiech sportretowanej kobiety."* [Michał Anioł] *Mając niespełna 25 lat, wyrzeźbił pietę (Matkę Bożą Bolesną z martwym Chrystusem na kolanach). Wielu znawców uważa, że jest to najpiękniejsza rzeźba stworzona przez człowieka."*	*„Leonardo da Vinci pozostawił takie rady dla artystów malarzy:* *(...) Kobiety powinno się przedstawiać w ruchach wstydliwych, z nogami silnie złączonemi, z ramionami skupionemi, z głową nieco pochyloną i na bok zwróconą. Kobiety stare winny mieć ruchy gwałtowne, szybkie i gniewne, na sposób furyj piekielnych, a ruchy te winny się objawiać raczej w ramionach i głowie aniżeli w nogach."* *„Zadanie: Jak sądzisz, dlaczego zdaniem Leonarda, kobiety należy przedstawiać w „ruchach wstydliwych"? Jak oceniał on charakter kobiet starszych?"*	 Repr. *„Michał Anioł, Pieta, 1497-1499."*
	66	[Rafael Santi] *„Był znakomitym portrecistą, zasłynął na cały świat cyklem Madonn (obrazów przedstawiających Matkę Bożą], np. Madonna ze szczygłem czy Madonna Sykstyńska."*		 Repr. *„Rafael, Madonna ze szczygłem, ok. 1506."*
	67	*[Tycjan] „Był on autorem dzieł o różnorodnej tematyce, zarówno religijnej (portrety Madonn), jak i antycznej (Wenus z lustrem). Szczególnie lubił malować piękne kobiety o rudym, wpadającym w miedziany, kolorze włosów (stąd określenie „tycjanowskie włosy")."*		
9. Wielkie odkrycia geograficzne				
	74	*„W 1492 r. upadła Grenada – ostatnia twierdza muzułmańska na Półwyspie Iberyjskim. Maurowie zostali ostatecznie wyparci z Europy. W podzięce Opatrzności królowa hiszpańska Izabela chciała szerzyć wiarę chrześcijańską i ewangelizować nowe ludy. Była bardzo pobożna a przy tym mądra i odważna. Wbrew wszystkim poparła projekt Krzysztofa Kolumba , zastawiła nawet swoje klejnoty koronne. Bez niej wyprawa Kolumba nie doszłaby do skutku. Krzysztof Kolumb wyruszył z trzema okrętami (on sam płynął na okręcie „Santa Maria") w sierpniu 1492 roku."*		
	75	[Ferdynand Magellan] *„(...) w 1522 r. jedyny ocalały okręt o nazwie „Victoria" dotarł do Hiszpanii."*		
10. Daleki świat				

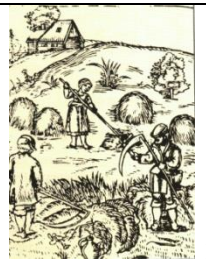
	76	*„Na peruwiańskim obrazie przedstawiono kobietę i mężczyznę. Są mężem i żoną, właśnie wzięli ślub. On jest hiszpańskim arystokratą, ona-potomkinią ostatnich Inków, jednego z ludów, które Europejczycy zastali w Ameryce.”*		 Repr. „*Ślub Donii Beatriz z Martinem de Loyola. Fragment obrazu anonimowego autora, Peru, XVI w.*”
11. Reformacja				
Przyczyny reformacji	**87**	[Papież Aleksander VI] *„Jeszcze jako arcybiskup i kardynał miał córkę i czterech synów”.*		 Repr. „*Sprzedaż odpustów. Niemiecki drzeworyt z 1530 r.*”
Luteranizm	**92**	*„(...) uznanie kultu Matki Bożej i świętych za niedopuszczalne (z kościołów protestanckich usunięto rzeźby i obrazy).”*		
Kalwinizm Anglikanizm	**93**	*„Przyczyna zerwania króla Anglii z Rzymem była jednak czysto osobista – Henryk był żonaty, ale chciał unieważnić swoje małżeństwo i poślubić jedną z dam dworu.”*		 Repr. *„Kalwińska świątynia w Lyonie we Francji. Obraz z XVI w.”*
12. Reforma katolicka – brak odniesień				
13. Narodziny kapitalizmu				
Nowa moralność ekonomiczna	**105**			 Repr. "*Quentin Metsys, Lichwiarz i jego żona przeliczający pieniądze, XVI w.”*
14. Kształtowanie się nowożytnego państwa – brak odniesień				
15. Państwa europejskie w XVI w.				

Dominacja i zmierzch Hiszpanii	**113**			 Repr. „*Pałac Eskurial. Obraz z XVII w.”*
Anglia elżbietańska	**115**	*„W Anglii budowę nowego państwa kontynuowała córka Henryka VIII – Elżbieta I (1558-1603). Popierała rozwój handlu, żeglugi, rzemiosła i manufaktur. Za jej rządów nastąpił e Anglii rozkwit nauki i sztuki (to wtedy tworzył Szekspir). Doprowadziła także do wzrostu międzynarodowej pozycji Anglii. Popierała kraje protestanckie (np. powstańców niderlandzkich czy hugenotów we Francji), zwalczała katolicyzm – katolicy nie mogli sprawować urzędów ani zasiadać w parlamencie, a za udział we Mszy Sw. Groziła im kara śmierci”.*		
Francja Walezjuszów	**115**			 Repr. „*Rzeź hugenotów w noc św. Bartłomieja. Obraz z XVI w.”*
	115-116	*„Przykładem tego stała się noc św. Bartłomieja (z 23 na 24 sierpnia 1572 r.) gdy z rozkazu królowej matki, Marii Medycejskiej, zostało w Paryżu podstępnie zamordowanych ok.. 2 tys. wyznawców kalwinizmu.”.*		
Rywalizacja w Nowym Świecie	**119**			 Repr. „*Para Holendrów ogląda holenderskie statki w porcie w Batawii (dziś Dżakarta), głównym mieście Indonezji. Obraz z XVII w.*”
Analizujemy źródło ikonograficzne – Portret szesnastowiecznego władcy				

	121	*„Z podpisu pod reprodukcją dowiadujemy się jednak, że dzieło pochodzi z epoki, w której żyła Elżbieta I (zob. s. 115). Królowa ta panowała w latach 1558-1603,(...)”* *„Jest to portret królowej Anglii Elżbiety I, zwanej także Wielką”.*		 Repr. „*George Gower (ok. 1540-1596”, Elżbieta I”*
	122	*„Królowa stoi w majestatycznej pozie. Przedstawiona została w kosztownym, bogato zdobionym stroju, charakterystycznym dla epoki renesansowej. Ubrana jest w złoto-czarną suknię z szerokimi bufiastymi rękawami prawdopodobnie wyszywaną złotymi nićmi. Na szyi Elżbiety widzimy sztywny plisowany kołnierz (tzw. kryzę). Suknia zdobiona jest kokardami i klejnotami. Kosztowności widoczne są także na szyi i we włosach królowej. Na ramionach Elżbieta ma czarną pelerynę z czerwonym podbiciem.”* *„Dlaczego królową ukazano w taki właśnie sposób? Sposób ukazania królowej podkreśla jej dostojeństwo, znaczenie i bogactwo, a także dostatek i pomyślność kraju pod jej rządami.”* *„Gdzie spoczywa prawa ręka królowej? Co ma symbolizować ten element portretu? Prawa dłoń Elżbiety spoczywa na globusie – modelu kuli ziemskiej, a dokładnie dotyka Ameryki Północnej. Ten element portretu symbolizuje cel królowej, którym jest zdobycie dla Anglii posiadłości kolonialnych, w tym ziem na obszarze Ameryki Północnej. Właśnie tam w 1607 r. już po śmierci królowej , powstała pierwsza osada angielska w Nowym Świecie, w roku 1624 przekształcona w kolonię i w hołdzie monarchini nazwana Wirginią. Elżbieta nosiła bowiem przydomek Virgin Queen (Królowa Dziewica), gdyż przez całe życie nie wyszła za mąż.”* *„Po lewej stronie królowej Elżbiety znajduje się korona. Jest to tzw. korona zamknięta (zamykają ją od góry dwa krzyżujące się kabłąki). Symbolizuje od władzę suwerenną, niezależna od nikogo. (...) Umieszczenie takiej korony na obrazie jest symbolem ambicji Elżbiety i jej kraju – podkreśleniem suwerenności angielskiej monarchii”*		
	123	*„Elżbieta została przedstawiona jako zwycięska władczyni, której sprzyja Bóg – zesłana przez niego burza pozwoliła pokonać Anglikom bardziej liczną*		

		flotę hiszpańską." *„Założenia przyjęte przez artystę musiały powodować przychylny Elżbiecie sposób przedstawienia samej królowej i wydarzeń związanych z jej panowaniem."* [Z obrazu dowiadujemy się] *„w jaki sposób malowano portrety władców w epoce nowożytnej – w jaki sposób podkreślano ich dokonania, cele; jak wyglądały stroje kobiet z najwyższych warstw społecznych w szesnastowiecznej Anglii; jak wyglądała królowa Elżbieta I."*		
	124		Zadanie: *„Jakie widzisz podobieństwa i różnice między analizowanym źródłem* [portret Karola V] *a portretem Elżbiety?"*	
Monarchia Jagiellonów				
Zamiast Zakonu – luterańskie księstwo pruskie	**133**			 Repr. *Jan Matejko, Hołd Pruski, fragment obrazu z XIX w.".*
17. Jagiellonowie i Europa				
	136	*„Oto drzewo genealogiczne Jagiellonów, wykonane w okresie ich największej świetności. Widzimy tu wiele wizerunków królów i królowych, książąt i księżniczek, dostojników kościelnych. Ten potężny ród potrafił dbać o swoje interesy i osadzać swych członków na tronach europejskich. Jednak Polska niewiele na tym zyskała.(…) W tym sensie więc politykę dynastyczną Jagiellonów rozpoczął już Władysław Jagiełło, który obejmując w 1386 roku tron w Polsce i żeniąc się królową Jadwigą Andegaweńską, w istotny sposób zwiększył znaczenie prestiż swego rodu."*		 Repr. *Drzewo genealogiczne Jagiellonów. Drzeworyt z XVI w.".*
Wielcy rywale Habsburgowie	**138**		Tekst źródłowy: *J. Cuspianus, „Diariusz spotkania cesarza Maksymiliana i trzech królów w 1515 r.)"* [Maksymilian] „(…) *z północy zwrócił się na wschód, aby plemię jego krzewiło się; ujrzał pobożnego Węgier i Czech króla Władysława najzaczniejszymi od Wszechmogącego udarowanego dziećmi, Ludwikiem i Anną; teraz też zamierzał pozyskać ich dla siebie niższe prowincje Austrii najsilniejszym otoczyć wałem. Umyślił więc dać za małżonkę, a Annę wydać za jednego ze swych wnuków, Karola lub Ferdynanda, iżby pograniczne prowincje i państwa stały się potężniejsze wzajemnymi siłami na napady Turków i jakichkolwiek nieprzyjaciół."*	
18. Kultura renesansowej Polski – brak odniesień				

19. Rozwój i niepowodzenie reformacji w Polsce				
	148			 Repr. *„Alegoria władzy Rzeczypospolitej Drzeworyt z dzieła Stanisława Orzechowskiego Quinqunx, 1564 r.”*
Wkład do kultury	**149**			 Repr. *„Biblia brzeska, zwana też radziwiłłowską, XVI w.”*
Zasługi jezuitów dla kultury	**152**			 Repr. *„Ks. Piotr Skarga wygłasza kazanie. Fragment obrazu Jana Matejki, XIX w.”*
20. Demokracja szlachecka				
	155	*„W środku strojna pani, po bokach wąsacze w pięknych szatach, z szablami. Oto przedstawiciele stanu szlacheckiego, który XVI wieku. Szlachcice dbali o swoje interesy, patrzyli na ręce królom, ograniczali ich władzę – ale potrafili też sami upomnieć się o porządek w państwie i powstrzymać tych, co myśleli tylko o prywatnym zysku, a nie o dobru Rzeczypospolitej. Nigdzie indziej warstwa rządząca nie była tak liczna jak u nas. I nigdzie indziej nie panowała w jej obrębie taka równość. Mówili do siebie: „panie bracie” i „pani siostro”…”*		 Repr. *„Postacie szlachciców. Rycina z XIX w.*”
21. Kraj pełen zboża				

[Szlacha] … i podporządkowuje sobie chłopów	**163**			 Repr. „*Prace w folwarku. Drzeworyt z XVI w.”*
Nowości zagraniczne	**165**	*„Na przykład to, co dzisiaj nazywamy „włoszczyzną” – a więc aromatyczne warzywa używane do zup – zagościło u nas wraz z przybyciem do Polski włoskiej księżniczki Bony Sforzy, żony króla Zygmunta I Starego.”*		
22. Dynastia odchodzi, Rzeczpospolita zostaje				
	166			 Repr. „*Arras z inicjałami Zygmunta Augusta (SA – la. Sigismundus Augustus), XVI w.*”
Koniec dynastii – początek elekcji	**170**			 Repr. „*Widok pola elekcyjnego. Obraz XVII w.”*
Znowu inny wiek				
23. Europejska kultura baroku				
	176	*„Ojej, co tu się dzieje?! Wygląda na to, że anioł za chwile wbije ostrą strzałę w pierś leżącej kobiety. Jednak ma on twarz spokojną i uśmiechniętą, a leżąca się nie broni. A więc to nie scena krwawego mordu – lecz niebiańskiej ekstazy: anielska strzała przeszyje serce świętej zakonnicy, aby napełnić ją miłością Bożą… Jest tu dynamika i artyzm, ale jest także coś przekraczającego naturę i sztukę: cierpienie i radość serca tęskniącego na ziemi za Niebem. Bez zrozumienia ówczesnej religijności nie zrozumiemy baroku.”.*		 Repr. „*Giovanni Lorenzo Bernini, Ekstaza św. Teresy. Rzeźba w kościele Santa Maria Della Vittoria w Rzymie, XVII w.”.*

Empiryzm	**178**			 Repr. *„Kartezjusz wygłasza wykład dla szwedzkiej królowej Krystyny. Fragment obrazu z XVII w.”*
Pobożność barokowa	**179**			 Repr. *„Procesja dziękczynna za uratowanie przed dżumą. Francuski obraz z XVII w.”*
	180	*„Rozwinął się kult Matki Bożej, świętych i relikwii.”*		
Znowu czas mistyków … i dziel miłosierdzia	**180**			 Repr. *„Paryski szpital założony przez Wincentego a Paulo w 1629 r.. Rycina z XVII w.”*
Literatura… we Francji	**182**	*„Jan Racine (…) pisał tragedie ukazujące namiętności ludzkie, które niszczą bohaterów (m.in. Brytannik, Fedra, Ifigenia)”.*		
Sztuka: silna ekspresja	**183**	*„Największym z artystów baroku był Giovanni Lorenzo Bernini (1598-1680), architekt, rzeźbiarz, malarz i pisarz (nazywano go Leonardem da Vinci Baroku). Działał głownie w Rzymie. Przebudował m.in. Plac sw. Piotra, dodając monumentalną kolumnadę, oraz plac Navona (wybudował tam słynna fontannę Czterech Rzek). Z jego rzeźb trzeba wymienić Dawida – symbol rzeźby barokowej oraz Ekstazę św. Teresy (patrz ilustracja na s. 176).”*		
Malarstwo włoskie	**185**	*„(…) Michelangelo Merisi da Carravaggio (1574-1610), wybitny malarz, także działający w Rzymie – to on wprowadził do obrazów ludzi prostych, biednych (m.in. złożenie do grobu, Śmierć Matki Bożej).”*		 Repr. *„Carravagio, Złożenie Chrystusa do grobu, 1604 r.*”

Malarstwo hiszpańskie	**186**	[Diego Velazquez, nadworny malarz Króla Filipa IV.] *„ Artysta ten malował sceny biblijne, wydarzenia współczesne (...) mitologiczne (Wenus z lustrem), portrety (znakomite portrety rodziny królewskiej).”* [1]		 Repr. *„Diego Velazques, Dama z wachlarzem, XVII w”.*
I… to najwspanialsze: niderlandzkie	**186**	*„Piotr Paweł Rubens (1577-1640) namalował ponad tysiąc dzieł, wśród nich obrazy religijne, mitologiczne, pejzaże i portrety (np. Zdjęcie z krzyża, Sąd Ostateczny, Trzy Gracje). Postacie na jego obrazach miały obfite kształty, stad określenie rubensowskie kształty.”*		 Repr. *„Bartłomiej Murillo, Niepokalana, XVII w.* „
	187			 Repr. *„Piotr Paweł Rubens, Trzy Gracje, ok. 1639.”*
24. Wojny religijne i podział polityczny Europy				
Szwedzi wchodzą do akcji	**191**			 Repr. *„Jaques Callot, Drzewo wisielców, Rycina z XVII w.*”
25. Absolutyzm i parlamentaryzm w XVII w. Brak odniesień do kobiet				
26. Sarmacka Rzeczpospolita				
	214	*„Na pierwszym planie szlachcic – brodaty, z podgolonym czubem i nastroszonymi wąsikami – Kleczy z dłońmi złożonymi do modlitwy przed Matką Boską z Dzieciątkiem. On sam w zbroi, Hełm i buława tuż obok, a za nim toczy się bitwa, widać obóz i warownię. Oto rycerska legenda polskich Sarmatów – ludu bitnego, mężnego i wiernego swoim ideałom”*		 Repr. *„Plakieta wotywna z Jasnej Góry, XVII w.*”
27. Kultura Rzeczypospolitej				
Wschodni strój… ale łacińska dusza	**224**	[Jan III Sobieski] *(...) doskonale władający w mowie i piśmie nie tylko łacina, ale i językiem francuskim (jego żona Maria Kazimiera, zwana Marysieńką, Była Francuzką)”.*		

[1]Grzegorz Kucharczyk, Paweł Milcarek, Marek Robak, *Historia. Przez tysiąclecia i wieki,* gimnazjum, klasa 2, WSiP, Warszawa 2010, s. 186.

Barokowe rezydencje	**225**			 Repr. „*Widok Warszawy od strony Wisły. Rycina z 1656 r.*”
Przemiany w religijności katolickiej	**229**	*„Wiek XVII był również świadkiem zmian wewnątrz polskiego katolicyzmu. Jego coraz bardziej charakterystyczną cechą stawał się żywy kult Matki Boskiej. Ogłoszenie przez króla Jana Kazimierza w katedrze lwowskiej w dniu 1 kwietnia 1656 roku Matki Bożej Królową Korony Polskiej (tzw. śluby lwowskie) były tego szczególnym wyrazem. Popularnymi miejscami pielgrzymek były sanktuaria związane właśnie z kultem maryjnym: Jasna Góra, Ostra Brama w Wilnie.*		 Repr. „*Matka Boska Częstochowska w tzw. sukience rubinowej*.”
28. Królowie ze Szwecji				
	230	[Zygmunt III Waza] „*Uważano, ze w jego żyłach płynie „jagiellońska krew”, ponieważ jego matką była Katarzyna Jagiellonka – siostra Zygmunta Augusta”.*		
29. Rzeczpospolita w ogniu walki				
Polacy odzyskują morale	**241**			 Repr. „*Oblężenie klasztoru jasnogórskiego przez Szwedów. Obraz z XVII w.”*
30. Na drodze do upadku				
Kraj wyniszczony i wyludniony	**247**			 Repr. „*Alegoria śmierci. Obraz polski z ok. 1650 r.”*
Analizujemy źródło historyczne				
	252	*„Przestrogi dla Rzeczpospolitej* Piotr Skarga *(...) I będziecie jako wdowa osierociała, wy coście drugie narody rządzili”.*		
Wiedza, bez której ani rusz	**256**	*„Pobożność polska nabrała także barokowego charakteru – popularne stały się pielgrzymki, rozwój*		

		kultu Męki Pańskie, a przede wszystkim kultu Matki Bożej."		
„Wiek świateł"				
31. Osiągnięcia kulturalne epoki oświecenia				
Odkrycie elektryczności	**262**			 Repr. „*Prywatna lekcja fizyki. Rycina z XVIII w.*"
Sztuka	**266**			Repr. „*Kościół św. Genowefy w Paryżu (obecnie Panteon). Grawitura z XIX w.* „
Prostota neoklasycyzmu	**267**			 Repr. „*Jakub Ludwik David, Przysięga Horacjuszy, 1784 r."*
Muzyka	**269**			 Repr. „*Mały Mozart z ojcem, ok. 1764 r. Barwna rycina z XVIII w."*
32. Przewrót umysłowy **Brak odniesień do kobiet**				
33. Nowe idee zdobywają zwolenników				
Na salonach	**276**	*„Szczególnie wpływowa była tzw. republika literacka – rozrzucone po całej Francji salony literackie. Zbierali się tam intelektualiści; w salonach przedstawiano dzieła literackie i filozoficzne, a następnie poddawano je ocenie podczas dyskusji, w których brały udział także kobiety, co było nowym zjawiskiem. Głos salonów (czyli tzw. opinia publiczna) rozstrzygał o wartości danej idei czy dzieła."*		 Repr. „*Salon pani Geoffrin (...). Obraz z XVIII w."*
34. Społeczeństwo i gospodarka				
Włókiennictwo	**281**	*„W 1767 r. tkacz angielski Jakub Hargreaves (...) wynalazł mechaniczną przędzarkę (nazwano ją*		

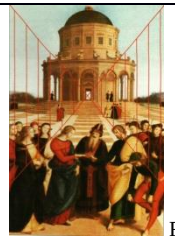
		„przędzącą Joasią”).”		
Rewolucja agrarna	**283**			 Repr. *„Narzędzia rolnicze. Rycina z encyklopedii francuskiej.”*
35. Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Brak odniesień do kobiet				
Schyłek I Rzeczpospolitej				
Skąd o tym wiemy	**297**	*„Ważnym źródłem są akty konfederacji, uchwał sejmowych i akty sejmów rozbiorowych, dokumenty komisji Edukacji Narodowej, korespondencja Stanisława Augusta Poniatowskiego z Katarzyną II, publicystyka z czasów Sejmu Wielkiego (…)tekst Konstytucji 3 Maja.”*		
36. Rzeczpospolita wśród wrogich sąsiadów				
„Filozofowie” życzliwi despotom	**299**	*„„Filozofowie” chętnie korespondowali z najradykalniejszymi absolutystami, którym nie szczędzili pochlebstw. Carycę Katarzynę II, rozbudowującą rosyjskie so dzierżawie i zagarniającą przemocą obce terytoria, sławili za mądrość, króla Prus Fryderyka II nazywali zaś „królem – Filozofem”.*		
Rosja Piotra Wielkiego i Katarzyny II	**301**	*„Za kontynuatorkę Piotra Wielkiego uważała się caryca Katarzyna II. Jej panowanie (1762-1796) charakteryzowało się z jednej strony reformami administracyjnymi (podział kraju na gubernie; reforma ustroju miast), z drugiej – wzrostem ucisku rosyjskich chłopów.”*		 Repr. *„Katarzyna II jako mądra prawodawczyni uszczęśliwiająca swych poddanych. Francuska rycina z 1778 r.”*
37. Ostatnia elekcja i pierwszy rozbiór				
Wybrany ostatni król	**303**	*„Śmierć Augusta III Sasa w 1763 roku rozpoczęła ostatnie w dziejach Rzeczpospolitej bezkrólewie. W czasie ostatniej wolnej elekcji w 1764 roku, pod osłoną rosyjskich wojsk na ostatniego króla Polski został wybrany stolnik litewski Stanisław Poniatowski (po elekcji dodał sobie drugie imię August). Poniatowski był kandydatem w pełni popieranym przez carycę Rosji, Katarzynę II.”*		
Sejm podejmuje decyzje, ale caryca mówi „nie”….	**304**	*„Przeforsowane reformy okazały się nie do zaakceptowania przez Katarzynę II. Do wspólnej akcji zmierzającej do zapobieżenia reformie ustroju Rzeczpospolitej dołączyły Prusy”*		

Rozbiory: Podzielić się Rzeczpospolitą	**306**	[Barska]" *Konfederacja mimo woli ułatwiła królowi Prus przekonanie carycy, że Rosja nie jest w stanie utrzymać pod swoją władzą całej Rzeczpospolitej, a jedynym rozwiązaniem mającym zaprowadzić w niej „spokój" jest rozbiór. Już w 1769 roku Fryderyk II sondował w tej sprawie Petersburg. Ostatecznie caryca Katarzyna II dała się przekonać w 1772 r."*		
I rozbiór	**308**		*„Oto relacja jednej z mieszkanek Gdańska, Niemki, na wieść o próbie zajęcia miasta przez Prusaków w 1773 r. (...) Joanna Schopenhauer, (...), niemiecka mieszkanka Gdańska i matka słynnego filozofa, Artura Schopenhauera, fragment wspomnień)*." Zadania: „*Jak autorka ocenia zajęcie portu gdańskiego przez Prusaków?; O czym świadczy twoim zdaniem, to, że autorka – Niemka staje po stronie polskiej, a nie pruskiej? Do czego doprowadzi jej zdaniem polityka pruska?".*	
38. Król, który chciał dobrze				
	310	*„Ostatni król Polski, chociaż politycznie uzależniony od swojej rosyjskiej protektorki, dostrzegał wady ustroju politycznego Rzeczypospolitej".*		
… sprowadza malarzy	**313**			 Repr. „*Pałac w Łazienkach. Rycina z XIX w."*
	314			Repr. „*Canaletto, Kościół Sakramentek w Warszawie, XVIII w."*
Gospodarka	**315**			 Repr. „*Zamiana pańszczyzny na czynsz w dobrach magnata. Obraz Franciszka Smuglewicza, koniec XVIII w."*
39. Sejm wielki. Reformy, które przyszły za późno				
Konstytucja 3 Maja	**320**			 Repr. „*Uchwalenie Konstytucji 3*

				Maja na Zamku Królewskim w Warszawie. Obraz Piotra Norblina, XVIII w."
40. Upadek Rzeczpospolitej				
Targowiczanie	**323**	*„Konstytucja 3 maja została uchwalona niemal w ostatniej chwili. W drugiej połowie 1791 roku, gdy przesądzone już było zwycięstwo Rosji w wojnie z Turcją, Katarzyna II podjęła decyzję o interwencji w Polsce. By zalegalizować w oczach międzynarodowej opinii publicznej agresję na Polskę, caryca posłużyła się polskimi zdrajcami (...) Plan carycy był prosty: zdrajcy mieli zawiązać konfederację w obronie „wolności" (...), a następnie mieli poprosić Katarzynę II, jako gwarantkę „złotej wolności", o interwencję."*		
Zdrajcy redukują polską armię	325	*„Targowiczanie wykorzystywali powierzone im przez carycę urzędy do osobistych porachunków z przeciwnikami i do grabieży kraju."*	*„Polityka Katarzyny II spotkała się w Rzeczpospolitej ze skrajnymi ocenami: (…) głęboko przemyślanym zamiarem imperatorowej jest nas upodlić, osłabić i ogłupić oraz odizolować od wszystkich innych narodów, popsuć armię, monetę i edukację, Przywrócić dawne przesądy sarmackie, jak liberum veto i absurdalny rozdział Litwy od Korony, a nawet wprowadzić nowy rozdział między Wielkopolską i Małopolską."*	
Klęska powstania – koniec państwa	328			 Repr. *„Rzeź Pragi dokonana przez rosyjską armię Aleksandra Suworowa. Obraz Aleksego Orłowskiego".*
III rozbiór Polski	328	*„Zaborcy dołożyli wszelkich starań, by usunąć z pamięci potomnych jakiekolwiek pozostałości polskiej państwowości. W tym celu Katarzyna II w listopadzie 1795 r. zmusiła Stanisława Augusta Poniatowskiego do abdykacji (żyjący polski król, nawet bez państwa, przypominałby o polskim państwie)".*		
41. Dlaczego Polska upadła?				
	330	*„Tak w XVIII stuleciu przedstawiano rozbiory. „Oświeceni monarchowie" podziwiani przez postępowych myślicieli, bezceremonialnie dzielą wielki kraj między siebie, jak tort: coś dla siebie wykroi i rosyjska caryca Katarzyna II, i austriacki cesarz Józef II, i pruski król Fryderyk II."*		 Repr. *„Alegoria I rozbioru Rzeczypospolitej. Rycina z XVIII w.*"
Winne mocarstwa zaborcze	332			

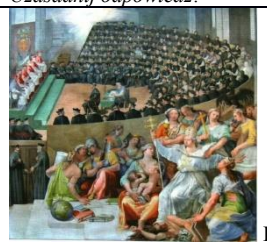
				 Repr. *„Grób Ojczyzny”. Alegoryczny obraz Franciszka Smuglewicza, XVIII w.”*
Wiedza, bez której ani rusz	338	*„Ostatnim królem wybranym w wolnej elekcji był Stanisław August Poniatowski. Starał się on o uniezależnienie swojej polityki od Rosji, ale jej władczyni, caryca Katarzyna II, nie zgodziła się na żadne reformy, co doprowadziło do wybuchu konfederacji barskiej w 1768 r. – „w obronie wiary i wolności”.*		
	339	*„Caryca Rosji Katarzyna II odpowiedziała interwencją zbrojną oraz poparciem dla konfederacji targowickiej (targowicy).”*		

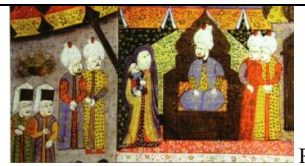
NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA M. Jadczak, M. Meissner-Smoła, S. Zając, *Poznajemy przeszłość*, Czasy nowożytne do 1815 roku, klasa 2, SOP Oświatowiec Toruń 2010				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
1. Wielkie odkrycia geograficzne				
1. Rozwój gospodarczy Europy	5			 Repr. *„Ilustracja z 1467 roku przedstawia koło wodne, które napędza różne urządzenia. Rozpoznaj czynność wykonywaną w zadaszonym pomieszczeniu. Wskazówkę znajdziesz w tekście podręcznika.”*
3. Odkrycie Ameryki	5-6	*„Hiszpania powstała w 1479 roku z połączenia unii dynastycznej – Kastylii i Aragonii - w następstwie zawartego małżeństwa Izabelli Kastylijskiej i Ferdynanda Aragońskiego. Monarchowie ci dążyli do wyparcia z kraju wyznawców Islamu. W 1492 roku upadła Grenada – ostatni przyczółek Arabów w Europie. Dopiero wtedy władcy Hiszpanii byli gotowi wesprzeć finansowo wyprawę Krzysztofa Kolumba do Indii, o co zabiegał od kilku już lat.”*		
	6	*„W pierwszych dniach sierpnia 1492 roku trzy okręty – Santa Maria, Pinta i Niña – wyruszyły w*		Repr. *„Rekonstrukcja flagowego okrętu Krzysztofa Kolumba – Santa Maria. Zwróć uwagę na trójkątny żagiel (....)”*

		nieznane.”		
2. Początki nowożytnej ekspansji kolonialnej				
4. Skutki wypraw geograficznych	15	*„Doszło też do wielkiej migracji z Półwyspu Iberyjskiego do Ameryki. Nastąpiło wymieszanie ras, gdyż do kolonii wyjeżdżali głownie młodzi mężczyźni. Powstały nowe grupy antropologiczne: Metysi (w wyniku związków Europejczyków z Indiankami) oraz Mulaci (potomkowie rasy białej i Murzynów)”.*		
	16	*„Wielki rozgłos zyskał Francis Drake (...) korsarz na służbie angielskiej królowej Elżbiety”.*		
3. Kierunki przemian gospodarczych w nowożytnej Europie				
3. Różnice w rozwoju gospodarczym Wschodu i Zachodu	21			 Repr. „*Bankier z żoną oraz Quentina Masysa (...). Na obrazie przedstawione jest małżeństwo liczące pieniądze. Jakie elementy poza monetami przedstawione przez malarza świadczą o zamożności ukazanych postaci?”*.
4. Renesans i humanizm				
3. Cechy charakterystyczne sztuki odrodzenia	25			 Repr. *„Rafael Santi – Zaślubiny Marii z Józefem (1504 rok). Zwróć uwagę na wrażenie głębi, które daje perspektywa. Leonardo da Vinci pisał: Perspektywa jest nauką […] która […] stwierdza, że wszystkie przedmioty doprowadzają swój obraz do oka za pomocą linii piramidalnych. Przez linie piramidalne rozumiem te, które […] wychodzą od krańców powierzchni ciał i zbiegają się […] w jednym, punkcie […].”*
Wielcy mistrzowie włoskiego odrodzenia	25			 Repr. „*Słynny obraz Mona Lisa, czyli Gioconda (...) uważany jest za wielkie osiągnięcie w dziedzinie portretu. Artysta starał się ukazać przeżycia portretowanej kobiety. Do dziś przykuwa uwagę tajemniczy uśmiech Mony Lisy.*”

	26			 Repr. „*Dama z gronostajem to jedyny obraz Leonarda znajdujący się w Polsce. Wystawiony jest w Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie*.”
	27	*„Raffaelo Santi (1483-1520) znany głownie jako autor wizerunków Madonny oraz fresków w wielu pałacach rzymskich i watykańskich.”*		 Repr. „*Michał Anioł Buonarotti, Pieta, czyli wyobrażenie Madonny z martwym Chrystusem na kolanach.”* Repr. „*Jednym z najsłynniejszych obrazów Botticellego są Narodziny Wenus. Przypomnij, kim była Wenus w mitologii starożytnych Rzymian.*” Repr „*Sztuka renesansowa dotarła również do krajów na północ od Italii. Do najwybitniejszych malarzy epoki należał, tworzący w Niderlandach, Pieter Brueghel (...). Tematyką jego obrazów było głownie życie ludu. Przykładem tego jest obraz Chłopskie wesele z 1568 roku.*”
5. Literatura i nauka w epoce renesansu				
Nowe wzory życia	29	*„Kobiety chodziły w bogato zdobionych sukniach – ze srebrną i złotą nicią.”*		
3. kierunki rozwoju literatury	30	*„Uważani są oni za prekursorów renesansu, czyli za osoby zapowiadające nadejście nowej epoki. Francesco Petrarka znany jest przede wszystkim z Sonetów miłosnych do Laury. Kolejny mistrz pochodzący z Florencji Giovanni Boccaccio (...), pozostawił ogromny dorobek, na który składają się poematy, powieści miłosne oraz wiersze. Najsłynniejszym jego utworem jest Dekameron, zbiór nowel będących opowiadaniami grupy młodych kobiet i mężczyzn, którzy podczas zarazy schronili się w okolicach Florencji”.*		
6. Reformacja w Europie				

Kryzys Kościoła zachodniego	34			 Repr. „*Sprzedaż odpustów (drzeworyt z pierwszej połowy XVI w.). Jeden z zakonników. Który szczególnie wyróżniał się w sprzedaży odpustów, chwalił się, że więcej dusz wprowadził do nieba niż św. Piotr kazaniami. Który element świadczy o tym, że drzeworyt jest satyrą na ukazaną scenę?”*
Anglikanizm	38 - 39	*„Twórcą nowego Kościoła w Anglii nie był teolog, lecz król. W Anglii na początku XVI wieku panował Henryk XVIII. Ożenił się z Katarzyną Aragońską – wdową po swoim bracie. Na to małżeństwo musiał uzyskać pozwolenie od papieża ze względu na wątpliwości, co do zgodności takiego związku z prawem kanonicznym. Do 1527 roku jedynym żyjącym dzieckiem pary królewskiej była córka Maria. Król podjął starania u papieża w celu uzyskania unieważnienia małżeństwa. Chciał ożenić się z młodą damą dworu, która zapewniłaby mu potomka i następcę. Nie uzyskawszy zgody papieża, podjął radykalne działania. Zdecydował się utworzyć Kościół narodowy (...)”.*		
	39	*„Zwolenników w Anglii zdobył też kalwinizm. Jego radykalni wyznawcy nazwani byli purytanami. Uważali oni, ze reformy przeprowadzone przez Elżbietę I (następczynię Henryka VIII) mocno upodobniły Kościół anglikański do katolicyzmu. Głosząc takie poglądy, narażali się na prześladowania.”*		
7. kontrreformacja i reforma katolicka				
Wojny religijne	42 - 43	*„Najgłośniejszym wydarzeniem wojen religijnych była tzw. masakra w noc św. Bartłomieja (z 23 na 24 sierpnia 1572 roku). Z okazji ślubu Małgorzaty (siostry króla Francji) z Henrykiem Burbonem do stolicy przybyło wielu zwolenników kalwinizmu. Ślub miał być wyrazem pojednania pomiędzy różniącymi się w wierze.”*		

	43			 Repr. „*Masakra w noc św. Bartłomieja (obraz z około 1576 roku). Czy autor wyraził swoją ocenę ukazanych wydarzeń? Uzasadnij odpowiedź?”*
Sobór w Trydencie	44			 Repr. „*Sobór w Trydencie (obraz z 1588 roku). Zwróć uwagę na dwie kategorie postaci. Spróbuj wyjaśnić, dlaczego autor namalował je na jednym obrazie.*”
8.Polityka zagraniczna ostatnich Jagiellonów				
Wojny z Moskwą i zjazd wiedeński	49	*„Na zjeździe zapadła decyzja o zawarciu dwóch małżeństw. Jednym z nich był ślub pro futuro (na przyszłość) Ludwika II Jagiellończyka, królewicza Czech i Węgier, z arcyksiężniczką Marią, wnuczką cesarza, a drugim – ślub Anny Jagiellonki, królewny Węgier i Czech, z arcyksięciem Ferdynandem.”*	Drzewo genealogiczne – związki dynastyczne Jagiellonów i Habsburgów. Grafika uwzględnia: Annę Jagiellonkę i Marię Habsburżankę. „*Związki dynastyczne Jagiellonów z Habsburgami (drzewo genealogiczne uproszczone, nieobejmujące wszystkich członków rodów). Odszukaj te osoby, których wizerunki zostały umieszczone na drzeworycie. Określ, jakie było pokrewieństwo między Zygmuntem I Starym a Ludwikiem Jagiellończykiem.”*	 Repr. „*Drzeworyt z epoki przedstawiający podwójne zaślubiny na zjeździe wiedeńskim w 1515 roku. Po lewej stoi cesarz Maksymilian I i jego wnuczka arcyksiężniczka Maria. W środku obrazu znajduje się Władysław II Jagiellończyk, król Węgier i Czech. Po jego lewej stronie stoi syn Ludwik, a po prawej córka Anna. Z prawej strony siedzi król Zygmunt I Stary”.*
	50			 Repr. „*Hołd pruski. Fragment obrazu namalowanego w drugiej połowie XIX wieku przez Jana Matejkę. Zwróć uwagę na postać Stańczyka, królewskiego błazna”*

Droga do pokoju wieczystego z Turcją	51			 Repr. „*Sulejman Wspaniały przyjmuje na dworze Izabelę Jagiellonkę, żonę Jana Zapolyi, a córkę Zygmunta I Starego. Królowa na ręku trzyma syna, przyszłego księcia Siedmiogrodu, Jana II Zygmunta. Siedmiogród znajdujący się w północno-wschodniej części Węgier stał się księstwem zależnym od Turcji.”*
9. Gospodarka Polski w XVI wieku				
Podstawy gospodarki folwarcznej	54			 Repr.
10. Kształtowanie się Rzeczypospolitej				
Renesans w Krakowie	64			 Repr. „*Bona Sforza (...) (portret nieznanego włoskiego malarza z około 1515 roku). Bona pochodziła z rodu książąt Mediolanu. Została drugą żoną Zygmunta I Starego. Rozpowszechniła modę włoską, która dominowała wśród przedstawicieli bogatej szlachty i mieszczaństwa, przede wszystkim wśród kobiet. Pod wpływem Bony zaczęły upowszechniać się nieznane dotąd warzywa: kalafiory, szpinak, pomidory, fasolka szparagowa, karczochy, brokuły, seler, pietruszka, pory i kapusta. Pojawił się też makaron włoski, stosowano zamorskie przyprawy korzenne, wzrosło spożycie wina. Bona sprowadziła do Polski włoskich ogrodników, którzy założyli wspaniale ogrody na Wawelu i w wielu innych posiadłościach .Dzięki jej mecenatowi nastąpił w Polsce rozwój muzyki i teatru.”*
	65	*„W 1516 roku Zygmunt I Stary – wtedy już król Polski – zaprosił, również z Toskanii Bartłomieja Berrecciego (...) do budowy kaplicy grobowej dla swojej pierwszej żony Barbary.”*		

	66			 Repr. *„W propagowaniu malarstwa sztalugowego duże zasługi mieli artyści niemieccy. Najwybitniejszym z nich był Hans von Kulmbach, autor m.in. tryptyku maryjnego w kościele oo. Paulinów na Skałce w Krakowie. Na ilustracji Św. Katarzyna Aleksandyjska, fragment ołtarza namalowanego przez Hansa von Kulmbacha. Zwróć uwagę na kolorystykę, wprowadzone tło oraz realizm w ukazaniu postaci świętej."*
	67			 Repr. *„Jeden z arrasów wawelskich ukazuje Adama pracującego w polu. Spróbuj określić, jakie elementy nowożytnej kultury występują w ukazanej scenie.*"
Piśmiennictwo w języku polskim	69			Repr. popiersie Jana Kochanowskiego: *„Po śmierci swojej córeczki Urszuli napisał przejmujące Treny."*
11. Życie religijne w monarchiach ostatnich Jagiellonów				
Kierunki reformacji w Polsce	72	*„Kobiety ariańskie miały duże prawa w życiu rodzinnym i religijnym – mogły wygłaszać kazania.."*		
13. Początki Rzeczpospolitej obojga Narodów				
Próby naprawy państwa – ruch egzekucji praw	76			Repr. *„Zygmunt II August (1520-1572). Renesansowy portret monarchy z połowy XVI wieku. Zygmunt II August w 1529 roku objął władzę jako wielki książę litewski, a wkrótce został koronowany na króla Polski – vivente rege (...). Odbyło się to głownie za sprawą Bony Sworzy, która chciała w ten sposób zabezpieczyć synowi tron."*
14. Początki wolnej elekcji w Rzeczypospolitej				
Pierwsza wolna elekcja	82	*„Byli wśród nich* [kandydatów na królów Polski] *Ernest Habsburg (syn cesarza), Henryk Walezy (brak króla Francji), car moskiewski Iwan Groźny oraz król szwedzki Jan III Waza (spowinowacony z Jagiellonami przez małżeństwo z Katarzyną Jagiellonką siostrą Zygmunta Augusta."*		
Pierwsi królowie elekcyjni	84	*„Szlachta polska obwołała władczynią Annę Jagiellonkę, a na jej męża wybrała Stefana*		

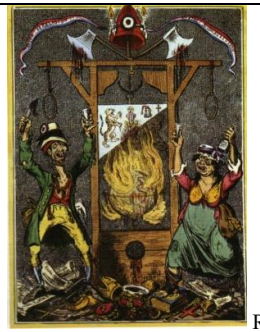
		Batorego, który był księciem Siedmiogrodu. Stefan Batory przybył do Krakowa wcześniej od swego rywala. Poślubił Annę Jagiellonkę. Następnie odbyła się koronacja monarszej pary."		
15. Kultura baroku w Europie				
Nurty w sztukach plastycznych	86			 Repr. „*Ekstaza św. Teresy – rzeźba, której twórcą był Giovanni Lorenzo Bernini, jeden z najwybitniejszych artystów barokowych. Słowo ekstaza oznacza stan uniesienia lub zachwytu."* Repr. „*Peter Paul Rubens, Zdjęcie z krzyża, 1610-1614. W dziele tym widać cechy charakterystyczne dla baroku: dynamikę (wrażenie ruchu), pionowy układ kompozycyjny oparty na linii ukośnej, wytyczonej przez ramiona Chrystusa.*"
Muzyka i teatr	90			 Rerpr. „*Przedstawienie sztuki Moliera w parku wersalskim. Miedzioryt z 1674 roku. Odwołując się do wiadomości z klasy pierwszej przypomnij, jak wyglądał teatr starożytnych Greków."*
16. Życie religijne i kultura baroku w Rzeczypospolitej **Brak odniesień do kobiet**				
17. Kształtowanie się nowego układu sił w Europie				
Konflikt między Hiszpanią i Anglią	100	*„Podział świata dokonany przez Hiszpanię i Portugalię, a zatwierdzony autorytetem kościoła katolickiego, okazał się sprzeczny z interesami innych państw. Przeciw temu podziałowi zdecydowanie wystąpiła Anglia, w której na przełomie XVI i XVII wieku panowała Elżbieta I."*		
18. Konflikty Rzeczypospolitej z Rosją i Szwecją w pierwszej połowie XVII wieku				
Od unii do wojny ze Szwecją	105	*„Po śmierci Stefana Batorego kolejnym władcą Rzeczpospolitej został Zygmunt, syn Jana Wazy*		

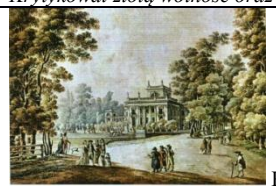
		rządzącego w Szwecji. Znaczna część szlachty poparła Jagiellona po kądzieli (czyli w linii żeńskiej), gdyż jego matka, Katarzyna, była córką Zygmunta Starego".		
19. Powstanie Chmielnickiego i wojna o Ukrainę **Brak odniesień do kobiet**				
20. „Potop" szwedzki				
Opór przeciw najeźdźcom	118	*„W kwietniu 1656 roku w katedrze lwowskiej Jan Kazimierz złożył uroczyste śluby. Ogłosił, że Najświętsza Panna Maria jest Królową Korony Polskiej."*		 Repr. *„Oblężenie Jasnej Góry, rycina niemiecka z XVII wieku. Ikona Matki Boskiej trzymającej Dzieciątko (ukazana w prawym rogu ilustracji) została przywieziona do Częstochowy już pod koniec XIV wieku."*
21. Konflikty Rzeczypospolitej z Turcją				
Odsiecz wiedeńska i jej następstwa	127		Zadanie: „*Przeczytaj fragment – napisanego bezpośrednio po zwycięstwie wiedeńskim – listu Jana III do żony Marii Kazimiery. Na podstawie informacji pozapodręcznikowych sprawdź, z którego kraju pochodziła królowa.*"	
22. Kryzys Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVII wieku				
Kryzys ustrojowy	131			 Repr „*Rysunek Jana Norblina ukazujący sejmik na placu przed kościołem. Norblin tworzył w XVIII wieku, ale wiele realiów, które przedstawił, istniało już wcześniej. Zwróć uwagę na szlachcica klękającego przed wyniosłym patronem."*
Kwestie wyznaniowe	133	*„Przejawem kryzysu tolerancji i ulegania zabobonom stały się procesy o czary. Rozpowszechniły się one na ziemiach polskich z sąsiednich Niemiec. Domniemane czarownice oskarżano o sprowadzanie chorób (ludzi i bydła) lub inne nieszczęścia. Procesy o czary trwały w Rzeczypospolitej do 1776 roku."*		
23. Kształtowanie się monarchii absolutnej we Francji				
Merkantylizm	138			 Repr. „*Obraz z połowy XVII wieku ukazujący rodzinę chłopską na tle wozu z sianem. Określ, w jakich*

				warunkach żyli chłopi oraz czym się zajmowali.”
24. Droga do monarchii parlamentarnej w Anglii				
Konflikt między królem a parlamentem	141	*„Następcy Elżbiety I sprawowali rządy nie tylko w Anglii, ale i w Szkocji.”*		
25. Systemy ustrojowe w nowożytnej Europie **Brak odniesień do kobiet**				
26. Sytuacja międzynarodowa Rzeczypospolitej w czasach saskich				
Wojna północna	153			Repr. *„(...) Stanisław Leszczyński za pośrednictwem córki Marii, która wyszła za mąż za króla Francji, stał się przodkiem przedstawicieli wielu europejskich rodów królewskich, książęcych i arystokratycznych.”*
Powstanie królestwa Prus	154			 Repr *„Medal wybity z okazji koronacji Fryderyka na króla Prus w 1701 roku. Na rewersie przedstawiono cechy nowego królestwa: mądrość, trwałość wspartą o kolumnę, sprawiedliwość.”*
Opanowanie Śląska przez Prusy	155	*„W 1713 roku* [cesarz Karol VI] *przekazał prawo do dziedziczenia tronu najstarszej córce – Marii Teresie.”* *„Wojna przynosiła początkowo wiele sukcesów Prusom, lecz w 1759 roku Berlin zdobyli Rosjanie. Wkrótce jednak zmarła nieprzychylna Fryderykowi II, caryca Elżbieta, a tron rosyjski objął Piotr III, sympatyk Prus.”*		
	156		W tekście źródłowym zdanie, (Fryderyk I): *„Następnie udał się do pokoi królowej, którą sam ukoronował. Następnie para królewska udała się do kościoła.*”	
27. Kryzys i nadzieje w czasach saskich **Brak odniesień do kobiet**				
28. Oświecenie jako nowa epoka w kulturze europejskiej				
Filozoficzne podstawy epoki	162			 Repr. *„Oświeceniowy salon (malowidło z początku XIX wieku). Salony były miejscem życia towarzyskiego oraz wymiany poglądów na tematy naukowe, filozoficzne i artystyczne.”*
Przemiany w sztuce	165			 Repr. *„Antoine Watteau (...) Odjazd*

				na Cyterę, obraz z 1717 roku. Przykład malarstwa rokokowego. Cytera (...) była uważana za wyspę miłości, w czasach starożytnych stanowiła miejsce kultu Afrodyty."
	166			Fot. *„Kościół św. Genowefy w Paryżu nazywany też Panteonem".*
29. Przemiany cywilizacyjne w epoce oświecenia				
Wynalazki i wytwórczość	170	*„Coraz większą rolę zaczęły odgrywać formy organizacji produkcji, które znane były już w poprzednich wiekach: nakład oraz manufaktury. Często zatrudniano w nich ludzi mało wykwalifikowanych, również kobiety i dzieci."*		
		172		 Repr. *„Mieszkańcy wyspy Tahiti na statku Cooka (...)."*
30. Reformy w Rosji, Prusach i Austrii				
Polityka wewnętrzna Piotra I	175	*„Jednym z tych obyczajów stało się organizowanie przyjęć wieczornych, obowiązkowych dla wszystkich dworzan oraz ich żon i dorosłych córek."* *„Wybranymi ideami oświecenia zainteresowali się niektórzy monarchowie europejscy. Należeli do nich: Fryderyk II Hohenzollern (król Prus), Maria Teresa i Józef II (rządzący kolejno w Austrii oraz koronowani na cesarzy rzymskich), a także caryca Katarzyna II."*		
	176			 Repr. *„Imigranci francuscy w Prusach (...)."*
Austria pod rządami Marii Teresy i Józefa II	176	*„Próby unowocześnienia państwa podjęła cesarzowa Maria Teresa. W 1756 roku wydała zarządzenia, na mocy których poprawiona została sytuacja chłopów. Dzięki temu ograniczono pańszczyznę i zakazano rugowania (usuwania) chłopów z użytkowanej ziemi."*		

	177	*„Radykalniejsze zmiany wprowadził Józef II, syn Marii Teresy."*		 Repr. „*Miedzioryt z połowy XVIII wieku ukazujący apoteozę, czyli ubóstwienie Marii Teresy. Określ, w jaki sposób została ukazana potęga władczyni."*
Rządy Katarzyny II w Rosji	177	*„Władzę sprawował on* [Piotr III] *tylko kilka miesięcy. Wkrótce bowiem samodzielną władzę w Rosji objęła jego żona, rządząca jako Katarzyna II."*		
	178	*„Katarzyna ściągała mieszkańców innych krajów do osiedlania się w Rosji. Między innymi nad środkową Wołgą powstały liczne kolonie niemieckie. Caryca przeprowadziła sekularyzację dóbr cerkiewnych. (...) Katarzyna, pragnąc umocnić swoje rządy w całym państwie przystąpiła do likwidacji odrębności Kozaków zagwarantowaną ugodą w Perejasławiu."*		 Repr. „*Piotr III z żoną Katarzyną, późniejszą carycą Katarzyną II. Obraz z połowy XVIII wieku ukazuje zgodną parę małżeńską. W rzeczywistości Piotr traktował swoją żonę z wrogością. Natomiast wokół Katarzyny, skupiła się grupa spiskowców, którzy mając poparcie oficerów wojsk gwardyjskich, pozbawili cara władzy. Piotr wkrótce został zamordowany.*"
	179		Zapamiętaj: „*Niektóre zasady oświeconego absolutyzmu realizowała w Rosji Katarzyna II."*	
31. Utworzenie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej **Brak odniesień do kobiet**				
32. Geneza i wybuch rewolucji francuskiej				
Społeczna, gospodarcza i polityczna sytuacja we Francji w drugiej połowie XVIII wieku	188	*„Na królu skupiła się nienawiść ludu. Mimo tragicznego poziomu życia w kraju Ludwik XVI z żoną Marią Antoniną (córką cesarzowej Marii Teresy) prowadził wystawny tryb życia."*		
Uchwalenie deklaracji praw człowieka i obywatela	190			Repr. *„Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku. Przedstawiona została w formie zbliżonej do Dekalogu. W górnej części zamieszczone został o tzw. oko Opatrzności, które – według wyobrażeń masońskich – symbolizowało wszechwidzące spojrzenie Boga"*
33. Przemiany w rewolucyjnej Francji				
Wojny z państwami ościennymi	193	*„Żona Ludwika XVI Maria Antonina, prowadziła stałą korespondencję z krewnymi w cesarstwie. W kwietniu 1792 roku listy królowej wykorzystano do wypowiedzenia przez Francję wojny Austrii."*		

Dyktatura jakobińska	195			 Repr. „*Satyryczny rysunek angielski przedstawiający zbrojne ramię przywódców rewolucji francuskiej – lud. Porównaj wymowę symboli zamieszczonych na sztandarze rewolucji oraz na rycinie. Co sądził o rewolucji jej autor?*”
34. Od reform do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej				
Sejm Konwokacyjny i elekcja Stanisława Augusta	197	*„Aby mieć szansę na przeprowadzenie reform, Czartoryscy zwrócili się do Katarzyny II o pomoc zbrojną. (...)* [Stanisław Poniatowski] *Wcześniej jako poseł w Petersburgu, wdał się w romans z Katarzyną, żoną cara. W 1764 roku Katarzyna II poparła kandydaturę Poniatowskiego na króla Rzeczypospolitej.”*		
Ingerencja rosyjska	197	*„Ambasadorem Rosji w Rzeczpospolitej został Mikołaj Repnin. Katarzyna II powierzyła mu zadanie skłócenia szlachty z królem.”*		
	198	*„W obronie wyznawców prawosławia wystąpiła Katarzyna II, a po stronie protestantów opowiedział się Fryderyk II. (...) Odtąd posłowie przystali na żądania Katarzyny II, która stała się gwarantką tzw. praw kardynalnych”.*		
Okoliczności zasięg I rozbioru Polski	200	*„W tej sytuacji nie powiodły się plany carycy Katarzyny II dążącej do podporządkowania sobie całej Rzeczypospolitej”.*		 Repr. „*Alegoria rozbioru Rzeczypospolitej, miedzioryt z 1773 roku. Rozpoznaj postać Stanisława Augusta oraz monarchów państw zaborczych. Określ wymowę ukazanej sceny.”*
	201		Zadania: „*Oceń politykę Katarzyny II wobec Rzeczypospolitej.”*	
35. Przeobrażenia oświeceniowe w Rzeczypospolitej				

Zycie umysłowe	204			 Repr. *„Scena ze sztuki Powrót posła wystawionej w 1791 roku. Julian Ursyn Niemcewicz – autor tej pierwszej polskiej komedii politycznej – opowiadał się za reformami państwa. Krytykował złotą wolność oraz bezmyślne uleganie zachodniej modzie.”*
Architektura i sztuka polskiego klasycyzmu	206	*„Znaną protektorką sztuki była księżna Izabela Czartoryska. Dzięki jej staraniom na Powązkach, w podwarszawskiej siedzibie Czartoryskich, powstały sentymentalne ogrody z grotami, fontannami i świątyniami. W ogrodach księżna urządzała przyjęcia, wzbogacone o koncerty muzyków ubranych w stroje pastuszków.”*		 Repr. *„Akwarela z 1797 roku Zygmunta Vogla przedstawiająca pałac w Łazienkach. Położony jest on na wyspie. Wokół rozpościera się park w stylu angielskim, w którym unikano geometrycznych wzorów i starano się zachować walory krajobrazu naturalnego.”*
	207			 Repr. *„Element stylizowany na ruiny łuku tryumfalnego w ogrodzie sielankowym na Powązkach, założonym przy współpracy Jana Piotra Norblina i Szymona Bogumiła Zuga (...) Rysunek z 1800 roku.”*
36. Sejm Wielki i konstytucja 3 Maja				
	209	*„Przygotowując się do wojny z Turcją, caryca Katarzyna II zamierzała uporządkować sprawy polskie, ponieważ zależało jej na swobodnym przemarszu przez Ukrainę należącą do Rzeczpospolitej. W tych okolicznościach w 1787 roku odbyło się spotkanie Katarzyny II ze Stanisławem Augustem w Kaniowie. (...) Ceną za ten sojusz miała być zgoda Rosji na sejm konfederacki (na którym decyzje zapadały większością głosów), powiększenie wojska oraz inne reformy. Katarzyna II nie chciała przystać na propozycje Stanisława augusta, jednak*		

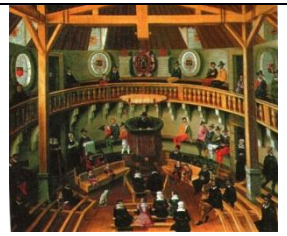
		Rzeczpospolitej pomogła sytuacja międzynarodowa."		
Uchwalenie Konstytucji 3 Maja	212			 Repr „*Obraz Jana Matejki (z 1891 roku) przedstawia posłów idących z Zamku Królewskiego do kolegiaty św. Jana w celu zaprzysiężenia tekstu Konstytucji 3 maja. Centralną postacią ukazanej sceny jest marszałek sejmu, Stanisław Małachowski niesiony przez posłów. W lewej ręce trzyma on laskę marszałkowską, a w prawej tekst konstytucji. Król w stroju koronacyjnym wstępuje po stopniach kolegiaty."*
37. Targowica i drugi rozbiór Rzeczypospolitej				
Ogłoszenie konfederacji targowickiej	214	*„Jesienią 1791 roku udali się do Rosji, aby przekonać carycę Katarzynę II do interwencji zbrojnej w Rzeczypospolitej.(…) Targowiczanie uznali konstytucję „3 maja za zuchwałą zbrodnię, niszczącą wolności szlacheckie. Wezwali Katarzynę II, jako gwarantkę praw kardynalnych, do przywrócenia liberum veto i wolnej elekcji. W ten sposób caryca Katarzyna II, tuż po zwycięskim zakończeniu wojny z Turcją, znalazła dogodny pretekst do napaści na Rzeczpospolitą".*		
	215	*„Natomiast zadowoleni targowiczanie podziękowali carycy Katarzynie II jako rzekomej wybawicielce społeczeństwa polskiego."*		
Drugi rozbiór Rzeczypospolitej	216	*„Na żądanie carycy Katarzyny II dnia 21 czerwca 1793 roku zwołano do Grodna sejm, którego zadaniem było zatwierdzenie drugiej konwencji rozbiorowej".*		 Repr „*Pertraktacje przez II rozbiorem Rzeczypospolitej (karykatura z epoki). Rozpoznaj na ilustracji postać Stanisława Augusta oraz Katarzyny II.*"
	218		Zadania: (…) *jak motywowali* [targowiczanie] *skierowane do Katarzyny II prośby o pomoc?"* Tekst źródłowy*: „(…) A że Rzeczpospolita podbita w rękach swych ciemiężycielów moc całą mająca, własnymi z niewoli dźwignąć się nie może siłami, nic jej innego nie zostaje, tylko uciec się z ufnością do Wielkiej Katarzyny, która narodowi sąsiedzkiemu, przyjaznemu i sprzymierzonemu z taką sławą i sprawiedliwością panuje*	

			(...) ."	
38. Powstanie kościuszkowskie				
Społeczeństwo wobec insurekcji	223			 Repr. *„Rzeź Pragi (obraz Aleksandra Orłowskiego z końca XVIII wieku). Wydarzenie to dla kilku pokoleń Polaków stało się symbolem brutalnych represji rosyjskich."*
39. Trzeci Rozbiór i upadek Rzeczypospolitej				
Okoliczności i zasięg trzeciego rozbioru	225 - 226	*„W styczniu 1795 roku podpisano układ między Katarzyną II i cesarzem Franciszkiem II. (...)."* *„W styczniu 1795 roku król Stanisław August na polecenie carycy Katarzyny II opuścił Warszawę i udał się do Grodna. (...) Umarł trzy lata później w 1798 roku i został pochowany w kościele świętej Katarzyny w Petersburgu."*		
Europejskie tło upadku Rzeczypospolitej	227			 Repr. *„Karykatura angielska ukazująca imperialne zakusy Katarzyny II. Obiektem jej agresywnej polityki była nie tylko Rzeczypospolita, ale również Turcja. Odczytaj zamieszczone na ilustracji nazwy miast. Przypomnij, jaką nazwę w czasach nowożytnych nosiła stolica Imperium Osmańskiego. Poczucie zagrożenia ze strony Rosji wpłynęło na to, że Turcja nigdy nie uznała rozbiorów Polski."*
Kierunki polityki zaborców na opanowanych ziemiach polskich	228			 Repr. *„W Puławach z inicjatywy Izabeli Czartoryskiej w latach 1798-1801 wybudowana została tzw. Świątynia Pamięci, znana też jako Świątynia Sybilli (według mitologii greckiej*

				Sybilla była wieszczką przepowiadającą przyszłość). W budowli tej fundatorka gromadziła pamiątki rodzinne i narodowe. Kierowała się przesłaniem, które zamieszczone było nad wejściem do świątyni: Przeszłość Przyszłości."
Spór o przyczyny upadku Rzeczypospolitej	229			 Repr. „*Michał Stachowicz, malarz tworzący na przełomie XVIII i XIX wieku w sugestywny sposób przedstawił upadek Rzeczypospolitej. Kobieca postać jest alegorią Polski. Zdrajcy ojczyzny chcą wtrącić ją do grobu, czemu nadaremnie usiłuje przeszkodzić Tadeusz Kościuszko. Stworzona przez Stachowicza wizja upadku państwa była podejmowana również przez innych artystów.*"
40. Tworzenie imperium napoleońskiego				
Polityka wewnętrzna Napoleona	232			 Repr. „*Tak zwany Kodeks Napoleona wprowadzony we Francji był narzucany krajom od niej zależnym. Obowiązywał przez długie dziesiątki lat – w Polsce ostatnie jego przepisy utraciły moc w 1946 roku.*"
Zwycięstwo nad Prusami	235			 Repr. „*Parada wojsk Napoleona przed Bramą Brandenburską w Belinie w 1806 roku (obraz z 1810 roku). Określ, jaką postawę mieszkańców Berlina ukazał autor.*"
41. Legiony polskie we Włoszech **Brak odniesień do kobiet**				
42. Księstwo Warszawskie				

Pokój w Tylży	240			 Repr. „*Jan Henryk Dąbrowski witany przez mieszkańców Poznania w listopadzie 1806 roku (obraz Michała Stachowicza). (...)*.”
43. Upadek imperium napoleońskiego				
Od Lipska do Waterloo	248	*„(...) Napoleon został wywieziony na wyspę Świętej Heleny”.*		
Tablice synchroniczne Brak odniesień do kobiet				
Władcy Polski w latach 1386-1795				
	Wewnętrzna strona okładki (brak paginacji)	Anna Jagiellonka (1576-1596) król Polski, wielka księżna litewska Katarzyna Jagiellonka (1569-1583) królowa Szwecji, żona Jana III Wazy		

NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Igor Kąkolewski, Anita Plumińska-Mieloch, *Bliżej historii*, gimnazjum, klasa 2, WSiP, Warszawa, 2009				
Jednostka w podręczniku	**Str**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania, rozbudowane podpisy pod ikonografią**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
I. XVI wiek				
1. Wielkie odkrycia geograficzne Brak odniesień do kobiet				
2. Konsekwencje wielkich odkryć geograficznych Brak odniesień do kobiet				
3. Kultura odrodzenia we Włoszech				
Odrodzenie i humanizm	21			 Repr. „*Renesansowe freski we wnętrzu kopuły katedry we Florencji, XVI w. Zwróć uwagę na realizm i dynamizm w przedstawianiu postaci, typowe dla sztuki renesansu*.”
	22			 Repr. „*Rafael Santi, Madonna ze szczygłem. Ten namalowany w 1505 roku obraz jest przykładem humanizmu w sztuce. Postaci Matki Bożej i małych dzieci, Jezusa i Jana Chrzciciela, zostały tu potraktowane w sposób naturalny, jako bawiąca się grupa osób.”*
Wielkie osobowości włoskiego renesansu	22			 Repr. „*Leonardo da Vinci, Mona Lisa. Portret tej nieznanej kobiety to dzisiaj najsłynniejszy obraz z epoki renesansu.”*
4. Renesans w Europie i przewrót kopernikański – brak odniesień				
5. Początki reformacji				

Narodziny reformacji	29			 Repr. „*Sprzedaż odpustów. Rycina z XVI w. Papiescy wysłannicy sprzedawali specjalne dokumenty kościelne, na których zapisywano odpuszczenie grzechów danej osoby, także w życiu pozagrobowym, konkretnie zaś w czyśćcu.”*
	30	[Marcin Luter] „*Dając sam przykład, postanowił zrzucić szaty zakonne i ożenił się z byłą zakonnicą.”*		
Rozwój luteranizmu	31	*„źródłem wiary (…) jest również (…) kult Matki Boskiej i świętych, prymat papieży”.*		
6. rozwój reformacji				
Kalwinizm	34			 Repr. „*Wnętrze kalwińskiego zboru (kościoła) w XVI w. Obraz z epoki. Wskaż cechy różniące wnętrze zboru od wnętrza kościoła katolickiego*.”
Reformacja we Francji	35			 Repr. „*Noc św. Bartłomieja. Obraz z XVI w. Masakry na hugenotach dokonano podczas pobytu w Paryżu szlachty hugenockiej z okazji ślubu ich przywódcy Henryka Burbona z siostrą króla Francji, księżniczką Małgorzatą, zwaną Margot”.*
Anglikanizm	36	*„Jednak, gdy papież odmówił mu zgody na rozwód z żoną, z którą przez wiele lat nie mógł doczekać się męskiego potomka, Henryk VIII zmienił swą postawę.”*		
7. Reforma katolicka				

Jezuici – ich działalność w Europie i w misjach zamorskich	41			 Repr. *„Franciszek Ksawery wygłasza kazanie. Obraz Giorgio M. Morandiego, XVII w. Na początku XX w. św. Franciszek Ksawery został ogłoszony przez papieża głównym patronem misji katolickich.”*
Konsekwencje dwóch reform chrześcijaństwa w XVI w.	42			 Repr. „*Spalenie czarownicy na stosie. Rycina z XVI w.”*
Lekcja powtórzeniowa. Europa i świat w XVI w. **Brak odniesień do kobiet**				
8. Polska i Litwa pod rządami ostatnich Jagiellonów				
Koniec zakonu krzyżackiego w Prusach	50			 Repr. „*Hołd pruski. Obraz Marcella Baciarellego z XVIII w. Zygmunt Stary był jednym z młodszych synów Kazimierza Jagiellończyka. Swój przydomek „Stary” uzyskał bynajmniej nie z tego powodu, lecz dopiero po koronacji swego jedynego syna, wówczas 10-letniego Zygmunta II Augusta, na króla Polski w 1530 r. Odtąd w państwie było dwóch królów (...).”*
Włączenie Mazowsza do Korony	51		*„A to ciekawe... (...) O zbrodnię* [rzekome otrucie książąt mazowieckich] *oskarżano m.in. córkę zamożnego szlachcica mazowieckiego, którą powodować miały względy osobiste (nieodwzajemniona miłość), a także żonę króla Zygmunta Starego, Bonę (...), która ponoć chciała uzyskać Mazowsze dla swego młodziutkiego syna, Zygmunta Augusta. (...).”*	
9. Kształtowanie się demokracji szlacheckiej **Brak odniesień do kobiet**				
10. Powstanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów				
Unia lubelska	59	*„Poważną rolę we wcieleniu w życie postulatu ściślejszej unii odegrały osobiste problemy władcy. Otóż Zygmunt August, mimo trzech małżeństw, w tym z piękną Barbarą Radziwiłłówną, nie doczekał się*		

		potomka i następcy tronu."		
	61	*„Oficjalnie na tron wybrali co prawda Annę Jagiellonkę, siostrę zmarłego Zygmunta Augusta. Następnie jednak ofiarowali jej rękę Batoremu, który pospiesznie przybył do Polski i został uroczyście koronowany w Krakowie."*		 Repr. *„Zygmunt August i Barbara Radziwiłłówna. Zygmunt August był trzykrotnie żonaty. Miłością życia była druga żona, Barbara Radziwiłłówna, z możnowładczej rodziny litewskiej. Krótkie małżeństwo przerwała choroba i śmierć Barbary. Osobista tragedia tego władcy – brak potomstwa, które mogłoby kontynuować rządy dynastii Jagiellonów – była również problemem dla całego państwa. Spodziewając się bezpotomnej śmierci, starzejący się król przeniósł swe dziedziczne prawa do tronu litewskiego na Królestwo Polskie."*
11. Rzeczpospolita monarchią elekcyjną				
Pierwsi królowie elekcyjni	66			 Repr. *„Anna Jagiellonka była najmłodszą siostrą Zygmunta Augusta. W wieku 53 lat wyszła za mąż za Stefana Batorego (młodszego od niej o 10 lat). Do wielkiej polityki nie mieszała się, choć była bardzo ceniona przez szlachtę jako ostatnia przedstawicielka rodu Jagiellonów."*
12. Gospodarka Rzeczypospolitej w XVI w. Brak odniesień do kobiet				
13. Rzeczpospolita wielu narodów i religii – kultura „złotego wieku"				
„Złoty wiek" kultury polskiej	76	*„Olbrzymie zasługi dla rozwoju kultury renesansu położyli Zygmunt Stary i Zygmunt August, a także żona pierwszego i matka drugiego – Włoszka Bona Sforza."*		 Repr. *„Bona Sforza, żona Zygmunta Starego. Wywodziła się z książęcego rodu włoskiego. Znana była z olbrzymiej miłości do swego jedynego syna, Zygmunta Augusta, oraz ambicji i mieszania się w sprawy państwowe. Dzięki niej na dwór królewski trafiło wielu Włochów."*
Lekcja powtórzeniowa – Polska w XVI w. Brak odniesień do kobiet				
Sprawdź się				
	84		Zadanie 5. Reprodukcja Hołdu Pruskiego	
II. XVII wiek				
1. Kultura europejska w XVII w.				

Barok znaczy przesadny i dziwny	87			 Repr. „*Gianlorenzo Bernini, Nagrobek bł. Ludwiki Albertoni. Na twarzy kobiety ryzuje się ekstaza, czyli szczytowy moment przeżyć religijnych. Ten temat był często podejmowany przez artystów katolickiego baroku.”* Repr.: „*Vermeer van Delft, Dziewczyna z perłą. Przykład malarstwa niderlandzkiego. Na twarzy dziewczyny widoczna jest głębia wewnętrznych przeżyć – jeden z ulubionych motywów protestanckiego malarstwa portretowego epoki baroku.”*
Barokowa opera, muzyka i teatr	89	*„(...) utwory Williama Szekspira, uchodzącego za najgenialniejszego dramatopisarza wszechczasów, autora Hamleta, Romea i Julii, Króla Leara, Makbeta i wielu innych sztuk..”*		
2. Wiek XVII – stulecie niekończącej się wojny **Brak odniesień do kobiet**				
3. Absolutyzm we Francji				
Dwór „króla – Słońce”	102		*„A to ciekawe... (...) do czasu osiągnięcia pełnoletniości przez Ludwika rządy w jego imieniu sprawowali matka i następca kardynała Richelieu (...).”*	
4. Anglia na drodze ku monarchii parlamentarnej				
	104			 Repr. „*Egzekucja Karola I Stuarta. Obraz z XVII w. Egzekucja dokonana na Karolu I Stuarcie na podstawie wyroku sądu, w którym zasiedli poddani królewscy, oburzyła większość ludzi w ówczesnej Europie (...).”*
„sławetna rewolucja”	105	*„Szalę przeważyło przejście na katolicyzm Jakuba II Stuarta, który próbował też doprowadzić do równouprawnienia katolików. W 1688 r. został on odsunięty w wyniku bezkrwawego zamachu stanu, nazwanego „sławetną rewolucją”, i zmuszony do ucieczki z Francji. Wówczas Parlament oddał koronę*		

		angielską w ręce córki wygnanego króla oraz jej męża – Wilhelma Orańskiego, namiestnika Niderlandów. Oboje byli protestantami."		
„Król panuje, lecz nie rządzi"	107		*„A to ciekawe… (…) Syn wygnanego Jakuba II ożenił się z wnuczką polskiego króla Jana III Sobieskiego."*	
Lekcja powtórzeniowa – Europa w XVII wieku				
	108			 Repr. „*Pokłon trzech króli (1624) Petera Paula Rubensa (…)."*
	109			 Repr. „*Franciszek Zurbaran, Dzieciństwo Najświętszej Marii Panny (ok. 1660). Zurbaran był, obok Velasqueza (…) jednym z najwybitniejszych malarzy w katolickiej Hiszpanii (…). Matka Boska została tu przedstawiona jako dziewczynka ubrana w zwyczajny, chłopski strój. O świętości świadczy tylko delikatny nimb wokół głowy. Artyści barokowi często malowali dzieci – temat ten był również jednym z odkryć epoki."*
5. Królowie elekcyjni u schyłku XVI i w XVII w.				
Monarchia elekcyjna w Rzeczypospolitej – próba oceny	112 - 113	*„Atutem liczącego nieco ponad 20 lat Zygmunta Wazy było bliskie pokrewieństwo z dynastią Jagiellonów – jego matką była bowiem Katarzyna, siostra żyjącej jeszcze Anny Jagiellonki."*		
	116		Pytania: „*Pytanie 2: Na podstawie Pocztu Królów Polskich sprawdź, jak wyglądało życie rodzinne i osobiste członków polskiej dynastii Wazów."*	
6. Wojny Rzeczypospolitej z Rosją				
Dymitr Samozwaniec na Kremlu	118	*„Zagorzałym poplecznikiem Dymitra stał się zubożały magnat, wojewoda sandomierski Jerzy Mniszech. W zamian za obietnicę poślubienia przez Dymitra Samozwańca córki Mnisz cha, magnat zaczął snuć plany zdobycia dla obojga moskiewskiego tronu."*	*A to ciekawe… Pomimo zupełnego braku podobieństwa* [nowy podobno cudem ocalony Dymitr] *został on rozpoznany przez Marynę Mniszchównę jako jej zmarły mąż"*	
7. Powstanie kozackie				
Ukraina w ogniu walki	126		*„A to ciekawe… Zrozpaczony porwaniem jego ukochanej żony przez jednego ze szlachciców, Chmielnicki wykradł kopie listów Władysława IV, w których król zapowiadał*	

			wojnę przeciw Turcji, i zbiegł z nimi na Sicz."	
8. Wojny Rzeczypospolitej ze Szwecją **Brak odniesień do kobiet**				
9. Kryzys Rzeczypospolitej w połowie XVII w.				
Zniszczenia wojenne	134			 Repr. „*Chłop zakuty w dyby – m.in. w ten sposób szlachcic mógł karać chłopa, który nie wywiązał się z pańszczyźnianych zobowiązań. Rysunek J.P. Norblina z XIX w.*"
10. Wojny Rzeczypospolitej z Turcją				
Od Buczacza do Wiednia	144		*„A to ciekawe… Miłością jego życia była arystokratka, Francuzka, Maria Kazimiera d'Arquien (…) zwana w Polsce Marysieńką, którą poślubił w 1665 r.. do historii przeszły listy pisane przez Sobieskiego (m.in. po wiktorii wiedeńskiej) do żony, pełne zarówno ciepłych uczuć, jak i erudycji. Jan III i Marysieńka doczekali się licznego potomstwa: dziesięciu córek (z których jednak aż siedem zmarło w wieku niemowlęcym) i czterech synów."*	 Repr. „*Portret rodziny Sobieskich. Obraz z końca XVIII w."*
11. Barok w Polsce Lekcja powtórzeniowa				
Architektura, religijność i szkolnictwo polskiego baroku	147			 Repr. *„Barokowy ołtarz z kościoła w Leżajsku. Wbrew pozorom ten piękny i lśniący ołtarz, który wydaje się zrobiony ze złota i marmuru, podobnie jak inne ołtarze barokowe został wykonany z drewna i pomalowany w sposób naśladujący drogocenne materiały."*
Kultura sarmatyzmu	152			 Repr. *„Szlachcianka i szlachcic z XVII w."*
Lekcja powtórzeniowa. Polska w XVII wieku				
	154		Grafika: Królowie elekcyjni w Polsce w XVII wieku, wśród wymienionych: „*Katarzyna Jagiellonka*."	
Sprawdź się!				
	158		*Zadanie 9. „Ukochaną żoną Jana III Sobieskiego była:*	

			A. Barbara Radziwiłłówna *B. Bona Sforza* *C. Maria Kazimiera nazwana Marysieńką* *D. Jadwiga Andegaweńska”*	
III. XVIII wiek				
1. Kultura umysłowa XVIII wieku				
Rozwój szkolnictwa i „odkrycie dziecka”	164	*„Dziewczęta mogły pobierać naukę tylko w domu”.*		 Repr. „*Dama i kawaler w strojach z XVIII w.*”.
2. Wielka Brytania XVIII stulecia w epoce „rewolucji przemysłowej” Brak odniesień do kobiet				
3. Oświeceniowy absolutyzm: Prusy, Austria, Rosja				
Austria Marii Teresy i Józefa I	175	*Do tego celu* [rozbudowa potęgi w Czechach, Austrii i na Węgrzech] „*miały prowadzić reformy przeprowadzone w drugiej połowie XVIII w. w duchu oświeconego absolutyzmu za panowania cesarzowej Marii Teresy oraz jej syna Józefa II., które zmodernizowały państwo habsburskie*”.		
	177			 Repr. „*Portret rodzinny cesarzowej Marii Teresy w otoczeniu rodziny. Maria Teresa z dynastii habsburskiej w przeciwieństwie do króla – kaprala, była dobrym i czułym rodzicem. Miała liczne potomstwo, w sumie 16-cioro dzieci, z których dwóch synów zostało cesarzami, a córka Maria Antonina małżonką króla Francji.”*
Rosyjskie sukcesy	180	*„Rolę tę Rosja zaczęła odgrywać już pod koniec panowania Piotra I. Wzmocniła ją jeszcze bardziej w II połowie XIII w. za panowania cesarzowej Katarzyny II (…) stawianej przez Woltera za wzór monarchini oświeconego absolutyzmu.”*		
4. Kolonie angielskie w Ameryce Północnej Brak odniesień do kobiet				
5. Powstanie Stanów Zjednoczonych Brak odniesień do kobiet				
6. Wybuch wielkiej Rewolucji Francuskiej				

Francja w okresie przedrewolucyjnym	190			 Repr. *„Ludwik XVI wraz z żoną Marią Antoniną. Nagrobek w Katedrze Sant-Denis we Francji. Ludwik XVIII był władcą niezdecydowanym i chwiejnym. Jego żona z dynastii austriackich Habsburgów była powszechnie nielubiana przez Francuzów. Na wieść o demonstracjach głodnych mieszkańców Paryża ponoć powiedziała: „Nie mają chleba, niech jedzą ciastka”.*
Obalenie monarchii	193	*„Prawa wyborcze nie przysługiwały ani kobietom, ani ludziom nieposiadającym własności.”* *„Z niechęcią do rewolucyjnych przemian odnosili się zwłaszcza austriaccy Habsburgowie. Z dynastii tej wywodziła się Maria Antonina, siostra cesarze i żona Ludwika XVI, powszechnie nielubiana we Francji.”*		
	194	*„Początkowo wojna z Austrią i Prusami obfitowała w klęski armii francuskiej, za które powszechnie obarczano po cichu sympatyzujących z Habsburgami Ludwika XVI i Marię Antoninę.”*		
7. Francja Republiką **Brak odniesień do kobiet**				
Lekcja powtórzeniowa. Świat w XVIII w. **Brak odniesień do kobiet**				
8. Rzeczpospolita w okresie kryzysu **Brak odniesień do kobiet**				
9. Ostatnia wolna elekcja i I rozbiór				
Elekcja Stanisława Augusta i pierwsze reformy	208	*„Przez matkę Stanisław August był spokrewniony z magnackim rodem Czartoryskich. (…) Zabiegali przy tym na przy tym o przyzwolenie Rosji na przeprowadzenie umiarkowanych reform. Plany te wydawały się mieć szansę powodzenia tym bardziej, że Stanisława Augusta Poniatowskiego e młodości łączyły bliskie więzy z cesarzową Rosji Katarzyną II, która zdecydowała się poprzeć jego elekcję na tron Polski.”*		Repr. *„Portret Stanisława Augusta e stroju koronacyjnym. (…) W młodości, podczas pobytu w Petersburgu, pracował nawet w ambasadzie brytyjskiej. Wtedy też poznał i nawiązał krótkotrwały romans z cesarzową Katarzyną II.”*
Sprzeciw carycy Katarzyny	209	*„Chcąc nieco uspokoić nastroje* [wobec sprzeciwu polskiej szlachty wobec propozycji równouprawnienia innowierców], *Katarzyna II zagwarantowała nienaruszalność granic Rzeczypospolitej”.*		
Konfederacja barska i I rozbiór Polski	210	*„W tej sytuacji cesarzowa Rosji Katarzyna II postanowiła zgodzić się na plany wysuwane przez króla Prus Fryderyka II zabrania części ziem Rzeczypospolitej.”*		
10. Reformy stanisławowskie				

Warszawa stanisławowska	215			 Repr „*Canaletto, Krakowskie Przedmieście w Warszawie (...).”*
11. Sejm Wielki i Konstytucja 3 maja				
Sejm Wielki	218	*„Król, ostrożny jak zawsze, pragnął jednakże przeprowadzić je* [dalsze reformy] *w sposób jak najmniej drażniący Rosję i jej cesarzową, Katarzynę II.*		
Konstytucja 3 maja	220			 Repr. *„Uchwalenie Konstytucji 3 maja (....).”*
	220-221	*„Wojna rosyjsko-turecka zbliżała się bowiem ku zwycięskiemu dla Rosji końcowi, a Katarzyna II była coraz bardziej zaniepokojona rozwojem wypadków w Polsce.”*		
12. Wojna w obronie konstytucji i II rozbiór Polski				
Wojna polsko-rosyjska	223	*„Już w kwietniu 1792 roku m.in. Seweryn Rzewuski i Ksawery Branicki podpisali pod okiem cesarzowej Katarzyny II w Petersburgu akt konfederacji. (...) Katarzyna II skrzętnie wykorzystała pretekst, jaki dała jej konfederacja targowicka. W maju 1792 r. w więc w rok po uchwaleniu konstytucji 3 maja, wojska rosyjskie wkroczyły na ziemie Rzeczypospolitej.”*		
II rozbiór Polski	223	*„Przystąpienie króla i niektórych zwolenników Konstytucji 3 maja do targowiczan nie na długo zadowoliło Katarzynę II.”*		
	225		*„Zapamiętaj: Wiosną 1792 r. wrogo nastawieni wobec Konstytucji 3 maja magnaci zawiązali konfederację targowicką i zwrócili się w niej do cesarzowej Rosji Katarzyny II z prośbą o interwencję w Polsce.”*	
13. Powstanie kościuszkowskie i upadek Rzeczypospolitej **Brak odniesień do kobiet**				
Lekcja powtórzeniowa. Polska w XVIII w.				
	232		*„A to ciekawe... (...) W Trewirze, mieście [...] w Niemczech, czarownica czop w ścianę domu swego zatknąwszy, mleko z niego doiła jak z krowy.”*	
	234		*„A to ciekawe... Po trzecim rozbiorze* [Stanisław August udał się do Grodna]. *Następnie abdykował 25 listopada*	

			1795 (w dniu imienin Katarzyny II i w 31 rocznicę swojej koronacji). Otrzymywał od carycy stałą pensję. Po jej śmierci zamieszkał w Petersburgu, gdzie zmarł 12 lutego 1798 r. i został pochowany w kościele św. Katarzyny. [W 1938 pojawił się problem z przeniesieniem prochów króla], *kiedy to władze sowieckie poinformowały stronę polską o tym, iż kościół św. Katarzyny przeznaczony został do rozbiórki.*"	
14. Napoleon Bonaparte obejmuje władzę we Francji				
Francja staje się cesarstwem	239			 Repr. *„Jacques Louis David, koronacja Napoleona na cesarza. 2 grudnia 1804 r. w paryskiej katedrze Notre Dame odbyła się cesarska koronacja Napoleona. Najpierw nałożył on sam koronę na swoją głowę, potem zaś ukoronował małżonkę Józefinę (...).”*
15. Początki nowego ładu w Europie **Brak odniesień do kobiet**				
16. Napoleon a sprawa niepodległości Polski				
Księstwo Warszawskie	249			 Repr. *„Wjazd Henryka Dąbrowskiego do Poznania w 1807 r.”*
Wojna 1809 roku	250		*„A to ciekawe... (...)Matką księcia Józefa* [Poniatowskiego] *była damą dworu Marii (...), a sama cesarzowa została matką chrzestną starszej siostry Józefa, której na cześć władczyni dano imiona Maria Teresa. Z matką książę Józef rozmawiał po francusku, a z ojcem, jego rodziną i służbą po polsku (...).”*	
17. Upadek Napoleona				
Kampania rosyjska 1812 r.	254			 Repr. *„Napoleon w płonącej Moskwie. Rycina z XIX w”.*
100 dni Napoleona	256	*„(...) Napoleon został zesłany na odległą wyspę św. Heleny, posiadłość Wielkiej Brytanii położoną na*		

		środku Atlantyku”.		
Lekcja powtórzeniowa. Napoleon i próby odbudowy niepodległej Polski				
	259		*Tekst źródłowy: „Laura księżna d’Abrantes* wspomina przebieg cesarskiej koronacji Napoleona: *Miałam wyznaczone miejsce w części prezbiterium zarezerwowanej dla żon wielkich oficerów […].”*	
	260		*„A to ciekawe… Napoleon Bonaparte miał liczne rodzeństwo – siostry Karolinę, Paulinę i Elizę, które wydał dobrze za mąż, oraz braci Józefa, Ludwika i Hieronima, których uczynił królami. (…) zaś bratu Lucjanowi nadał tytuł „księcia rzymskiego”(…).”*	
Sprawdź się!				
	262	*„Ciągnąca się przez 4 lata nieudolnie prowadzona konfederacja barska rozjątrzyła ówczesną cesarzową Rosją Katarzynę II. Toteż skwapliwie zgodziła się ona na wysuwane już wcześniej przez Prusy i Austrię propozycje oderwania części ziem Rzeczypospolitej.”*		

NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, *Historia II. Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2010				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
III. Wczesna epoka nowożytna				
Odkrycie świata i człowieka				
Schyłek wieków średnich	125		Erazm z Rotterdamu, *Pochwała głupoty*, 1511 rok: „*Czy Bóg mógłby przyjąć postać kobiety lub diabła albo osła, albo dyni, albo kamienia?”.*	
Czy tylko „odradzano”?	128		Erazm z Rotterdamu, Wstęp do Nowego Testamentu, 1516 rok: „*Chciałbym, aby każdy mężczyzna i każda kobieta mogli czytać Ewangelię i Listy św. Pawła”.*	
Geniusze renesansu	129	*„Za najbardziej wszechstronnego geniusza renesansu jest uważany Leonardo da Vinci. Malarz, rzeźbiarz, inżynier, poeta; namalował portret młodej florentynki Mona Lisy (czytaj: lizy), dziś najsłynniejszy chyba obraz świata. (…) Rafael Santi, zwany „boskim Rafaelem” był trzecim z wielkiej trójki artystów włoskiego odrodzenia (obok Michała Anioła i Leonarda). Zasłynął przede wszystkim jako malarz – mistrz łagodnych Madonn, np. słynnej Madonny Sykstyńskiej”.*		 Repr. „*Portret Mona Lisy, kobiety o tajemniczym uśmiechu. Leonardo da Vinci pracował nad dziełem przez cztery lata, lecz wciąż uważał je za niedokończone. Potem Mona Lisa musiała wyjechać i wkrótce zmarła”.*
Nowy Świat				
Historia pewnej pomyłki	134		Krzysztof Kolumb, dziennik podróży, 1493 rok: „*Chodzą zupełnie nago, tak jak matka na świat ich wydała, zarówno*	

			mężczyźni, jak i kobiety”.	
Większy świat	139	*„Koloniści często żenili się z Indiankami (europejskich kobiet było tak mało). Dzieci zrodzone z tych związków oraz niewolnicy sprowadzani z Afryki przyczynili się do powstania dzisiejszego wielorasowego i wielokulturowego społeczeństwa Ameryki”.*		
Korzenie kapitalizmu.				
Przemiany XVI wieku	140			 Repr. *„Widok Antwerpii, miasta w Niderlandach (dziś w Belgii). Mieszkańcy ślizgają się na łyżwach po zamarzniętej rzece. Obraz z 1590 roku”.*
Europa rzemieślnicza i Europa rolnicza	141			 Repr. „*Żniwa. Grupa żniwiarzy posila się w cieniu drzewa, podczas gdy trzej mężczyźni ścinają kosami pszenicę. Obraz Pietera Breughla Starszego (czytaj: pitera brojgla) z XVI wieku”.*
System nakładczy	142			 Repr. „*Przędzenie wełny w niderlandzkim warsztacie. Obraz z początków XVII* wieku”.
Handel i banki	145			 Repr. „*Bankier z żoną, obraz Quentina Massysa (czytaj: klentina masejsa) z początku XVI wieku. Kobieta oderwał się od pobożnej lektury, aby popatrzeć na ważone przez męża pieniądze i perły*”.

Podzielony Kościół				
Kościół w początkach epoki nowożytnej	146	*„U schyłku XV wieku papieżem został Aleksander VI Borgia (czytaj:bordżja). Nowy biskup Rzymu bardziej przypominał świeckiego władcę niż następcę św. Piotra. Nie krył się z namiętnością do pieniędzy i kobiet, a swoim dzieciom przekazywał całe księstwa. Nie lepiej działo się poza Rzymem. Księżom zarzucano pijaństwo, utrzymywanie „żon' i dzieci oraz gromadzenie majątków".*		 Repr. *„Zakonnice wracają z uczty, ciągnąc pijanego opata. Ta niemiecka rycina z XV wieku zawiera krytykę rozprzężenia w Kościele katolickim".*
Tylko „trzy"	147			 Repr. *„Sprzedaż odpustów. Uzyskane pieniądze papież przeznaczył na budowę nowej Bazyliki św. Piotra w Rzymie (por. s. 129). Rysunek dzisiejszy".*
„Oto stoję przed wami"	149	*„Gdy powrócił do Wittenbergi, przystąpił do organizowania własnego Kościoła, nazywanego od jego imienia luterańskim. Odrzucił celibat księży i ożenił się z byłą zakonnicą".*		 Repr. *„Wnętrze kościoła zamkowego w Wittenberdze. Obecnie jest to zbór luterański (tzn. świątynia luterańska); pod amboną widać grób Marcina Lutra".*
Noc św. Bartłomieja	151	*„Pojednaniu walczących stron miało służyć małżeństwo protestanckiego władcy Nawarry, Henryka, z katolicka siostrą króla Francji, Małgorzatą".*		
Król głową Kościoła	152	*„Jednak bezpośrednią przyczyną zerwania z Rzymem stało się życie osobiste króla. Otóż chciał on mieć syna, który dziedziczyłby tron. Tymczasem zona monarchy, Katarzyna Aragońska, urodziła wprawdzie sześcioro dzieci, lecz przeżyć udało się tylko jednemu – dziewczynce. Henryk VIII zwrócił się do papieża z prośbą o unieważnienie*		

		małżeństwa. Ten jednak odmówił. Mimo to król poślubił w tajemnicę damę dworu, Annę Boleyn (trzy lata później kazał ją ściąć). Kościół katolicki w Anglii uznał małżeństwo władcy z Katarzyną za nieważne".		
Król głową Kościoła	153			 Repr. „*Na rozkaz Henryka VIII jego słudzy wynoszą kosztowności z zamykanego klasztoru".*
Odnowić Kościół				
Europa po reformacji	154			 Repr. „*Wnętrze zboru kalwińskiego w Lyonie (Francja). Rycina z XVI wieku".*
Sobór trydencki	155	*„Za podstawę wiary uznano nie tylko Pismo Święte,. ale i tradycję, tzn. ustalenia poczynione przez Kościół na podstawie Biblii, których jednakże w Biblii wprost nie ma (np. wniebowzięcie Maryi)".*		
Święte Oficjum	157	*„Przykładem mogą być procesy o czary: w XVI i XVII stuleciu zarówno katolicy, jak i protestanci – zwłaszcza w Niemczech i Niderlandach – prześladowali „czarownice". Oskarżali je o związki cielesne z szatanem, powodowanie nieurodzajów, śmierci niemowląt itp. Nieszczęsne kobiety zmuszano torturami, by przyznały się do winy. Potem z wyroku sądu (na ogół świeckiego) palono je na stosach. W Niemczech stracono w tym okresie kilkadziesiąt tysięcy „czarownic".*		 Repr. *„Spalenie „czarownicy" Anne Heinrichs (czytaj: hejnriks) w Amsterdamie w 1571 roku. Rycina z XVII wieku".*
„Trzeci Rzym"				

Ruś Kijowska	160			 Repr. „*Mieszkańcy Kijowa wchodzą do Dniepru, by przyjąć chrzest z rąk bizantyjskich duchownych (988 rok). Rysunek dzisiejszy*”.
Car i samowładca	162	*„Niespełna dwadzieścia lat później wielki książę moskiewski Iwan III poślubił bratanicę ostatniego cesarza Bizancjum. Małżeństwo to dało mu podstawę do używania tytułu bizantyjskich monarchów: car (odpowiednik „cesarza”) i samowładca”.*		
Iwan Groźny	164	*„Kilka tysięcy osób zginęło wśród tortur. Matki z przywiązanymi do nich dziećmi topiono pod lodem miejscowej rzeki”.*		
Żyć w Moskwie	166	*„Kobiety spędzały większość czasu w domu i praktycznie nie miały żadnych praw. (...) Bicie knutem, tzn. biczem splecionym z rzemieni, było na porządku dziennym. Z byle powodu mogło spotkać każdego, bez względu na wiek i płeć”.*		
Czasy Ludwika XIV **Brak odniesień do kobiet**				
Czy władza króla jest bezprawna?				
Król a parlament	176-177	*„Elżbieta I”* *„Sytuacja Anglii zmieniła się za panowania córki Henryka VIII, Królowej Elżbiety I Wielkiej (1558 – 1603). Inteligentna i wykształcona, przez całe życie niezamężna, umiała dobrze pokierować państwem. Za jej rządów nastąpił rozwój gospodarczy i kulturalny kraju. (...) Następcą Elżbiety I został król Szkocji Jakub I Stuart, prawnuk najstarszej siostry Henryka VIII”.*	*„Co się zmieniło w położeniu Anglii za rządów Elżbiety I?”*	
Rządy Karola I	178			 Repr. *„Karol I z rodziną i dworem podczas przejażdżki po Tamizie. Obraz z XIX/XX wieku”.*
Chwalebna rewolucja	182	*„Gdy w 1688 roku żona Jakuba II (także katoliczka) urodziła następcę tronu, niektórzy politycy*		

		przerazili się perspektywą katolickiej dynastii n angielskim tronie”.		
Czy władza króla jest bezprawna?	183		*„W drugiej połowie XVI wieku, za rządów królowej Elżbiety I, Anglia stała się potęgą morską. W 1588 roku pokonała hiszpańską Wielka (Niezwyciężoną) Armadę”.*	
Barok				
„A jednak się porusza”?	185			 Repr. „*Kartezjusz (stoi przy stole) objaśnia swe poglądy królowej Szwecji. Obraz z XVIII wieku*”
Początki baroku	186	*„Był to zarazem okres licznych wojen, powszechnej nietolerancji i palenia czarownic”.*		
Początki nowożytnej Europy. Powtórzenie Brak odniesień do kobiet				
IV. Pierwsza Rzeczpospolita				
Sejm i sejmiki				
Jak powstał sejm walny?	197			 Repr. *„Symboliczne przedstawienie Polski jako kobiety, podtrzymywanej przez króla i papieża. Jeśli jednego z nich zabraknie, państwo upadnie. Rycina z XVI wieku*”.
Sejm dawnej Polski a dzisiejszy parlament	202-203	*„Po pierwsze, w przeszłości posłami mogli zostać tylko mężczyźni, należący do stanu szlacheckiego i wybierani jedynie przez szlachtę. Przedstawicieli miast było w izbie poselskiej niewielu i nie odgrywali oni żadnej roli. Chłopi w ogóle nie mieli swoich reprezentantów. Dziś posłem może zostać każdy obywatel państwa, który ukończył 21 lat-bez względu na płeć i pochodzenie”.*		 Repr. „*Dzisiejsze wybory”.*
Wspólna Rzeczpospolita				
Zygmunt Stary	205			 Repr. „*Hołd pruski. Albrecht Hohenzollern klęczy przed Zygmuntem Starym i składa przysięgę na Biblię.*

				Król przekazuje mu chorągiew jako symbol lenna. U dołu zamyślony Stańczyk, słynący z mądrego dowcipu. Malował Jan Matejko”.
Ostatni z Jagiellonów	206	*„Król, wówczas 28-letni, rozpoczął samodzielne rządy w atmosferze skandalu. Otóż ujawnił, że jeszcze za życia ojca potajemnie ożenił się z Litwinką Barbarą Radziwiłłówną. A ponieważ Radziwiłłowie byli jednym z najpotężniejszych rodów na Litwie, szlachta polska przestraszyła się wzrostu wpływów litewskiej magnaterii. Ani myślała dopuścić do koronacji Barbary i zażądała unieważnienia małżeństwa. Zygmunt August nie ugiął się i przeprowadził koronacje żony. Jednak Barbara wkrótce zmarła, prawdopodobnie na raka. Monarcha ożenił się ponownie, lecz ani z tego, ani z dwóch poprzednich związków nie doczekał się potomstwa”.*		 Repr. „*Barbara Radziwiłłówna. Portret z połowy XVI wieku”.*
„Nie jestem królem waszych sumień”	211			 *Repr. „Śmierć Zygmunta Augusta w Knyszynie. Malował Jan Matejko”.*
Polska i Litwa złotego wieku				
Złoty wiek	212	*„Królowa Bona. W 1518 roku zoną Zygmunta Starego została Włoska księżniczka Bona, jedna z najlepiej wykształconych kobiet odrodzenia. Zdolna, lecz ambitna i despotyczna królowa wywierała poważny wpływ na swojego męża i sprawy państwa. Wbrew polskiej tradycji doprowadziła np. do koronacji syna, Zygmunta Augusta, jeszcze za życia ojca. Szlachta nie mogła tego Bonie darować, podobnie jak jej starań o wzmocnienie władzy królewskiej. Władczyni była też nielubiana za bezwzględne gromadzenie dóbr, którymi zresztą świetnie zarządzała.Za uzyskane z nich pieniądze budowała warownie, mosty, szkoły i szpitale. Jednak znaczna część dochodów zasilała skarbiec królowej, a nie państwa. Razem z Boną przybyli do Polski włoscy dworzanie, uczeni i artyści. (...) Królowa wspierała rozwój renesansowej kultury, opiekowała się polskimi artystami, a także wywierała wpływ na przemiany w życiu codziennym. To ona sprowadziła z Włoch nieznane naszym przodkom warzywa, nazwane włoszczyzną, takie jak selery, pory i kalafiory”.*		 Królowa Bona w wieku 27 lat... Repr. *„Królowa Bona w wieku 27 lat…. (...) …. I dziewięć lat później. Po sześciu porodach w ówczesnych warunkach ma twarz starej kobiety. Portrety z 1521 i 1530 roku”.*
	213		*„ Co dobrego zrobiła królowa Bona dla Polski? Wyjaśnij*	

			przyczyny wrogości szlachty do królowej."	
„A niechaj narodowie wżdy postronni znają…"	218	*„Był autorem Trenów – cyklu utworów powstałych po stracie ukochanej córeczki Orszulki. Zawierały one bunt przeciw śmierci i pytania o sens ludzkiego życia".*	Marcin Kromer, „*Polska, czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie",* 1577 rok: *„Wszyscy, tak niezamożni, jak i bogaci, tak szlachta jak i lud prosty, a już szczególnie mieszczanie, starają się posyłać młodych chłopców do szkół i na nauki; od najwcześniejszego dziecińśtwa oswajać ich z łaciną. Również i dziewczęta z domów szlacheckich i mieszczańskich uczą się, już to w domu, już to po klasztorach, czytać i pisać po polsku, a nawet i po łacinie".*	
Polska i Litwa złotego wieku	219		*„Studenci Akademii Zamoyskiej pisali przedstawienia teatralne. Tak jak oni, ułóż akcję sztuki. Nie musisz pisać dialogów – masz tylko wymyślić dalszy ciąg dramatu. Oto jego początek: Rzecz rozpoczyna się w 1518 roku. Włoska księżniczka Bona przybywa do Krakowa, aby poślubić polskiego króla Zygmunta I. Jej dworzanin, niegodziwy Gatto, usiłuje zniechęcić swą panią do nowego kraju. Podaje jej na kolację przypalony groch z kapustą, a nocą, przy świetle rozdzierających niebo błyskawic, wyjawia straszliwa tajemnicę: Polacy to nacja nieznająca w ogóle poezji i niezdolna do nauczania się czegokolwiek od Włochów".* *„Żoną Zygmunta Starego została włoska księżniczka Bona. Wraz z nią przybyli do Krakowa uczeni i artyści z Włoch, co przyczyniło się do rozwoju kultury odrodzenia w Polsce i na Litwie".*	
Pierwsi królowie elekcyjni				
Bezkrólewie	220			 Repr. „*Anna Jagiellonka, siostra Zygmunta Augusta. Cieszyła się ona popularnością wśród szlachty, która w końcu wybrała ja na królową (i znalazła jej męża, zob. s.224). Obraz z XVI wieku".*
Król niemalowany	224	*„Magnaci krzyknęli królem cesarza Maksymiliana II z rodu Habsburgów, szlachta zaś- siostrę Zygmunta Augusta, niemłoda już, bo przeszło pięćdziesięcioletnią, Annę Jagiellonkę. Na jej męża wyznaczono węgierskiego księcia Siedmiogrodu, Stefana Batorego. Wojny domowej udało się uniknąć tylko dlatego, że cesarz wkrótce zmarł. W 1576 roku Batory poślubił Annę Jagiellonkę, po czym oboje zostali koronowani".*		
Srebrny Wiek				

Zygmunt III Waza	228	*„Dokonano podwójnego wyboru: stronnictwo Jana Zamoyskiego uznało za monarchę Zygmunta III Wazę, syna króla Szwecji i siostry Zygmunta Augusta (...)”*		
Wielka smuta	231	*„Ów Dymitr Samozwaniec, wspierany przez prywatne wojska magnatów, wkroczył w 1605 roku do Moskwy i koronował się na cara. W następnym roku poślubił córkę jednego z polskich protektorów, Marynę Mniszchównę”.*		
	232		*Wystąpienie posła moskiewskiego…. 1619 rok: „Patrzyli mężowie na gwałty żon, matki na bezwstyd córek nieszczęsnych!”.*	
„Początek niedoli Królestwa”				
Powstanie Chmielnickiego	239	*„Ukraiński szlachcic Bohdan Chmielnicki był zdolnym wodzem i znakomitym organizatorem. Wcześniej doznał krzywdy od magnackiego urzędnika, którym uprowadził mu ukochana kobietę, zajął majątek i zamęczył na śmierć syna”.*		
Zbaraż i Beresteczko	240			 Repr. „*Galeria turecka, na której wioślarzami są polscy jeńcy wojenni. Z obłoków czuwa nad nimi Matka Boska. Obraz wotywny (tzn. dziękczynny), ufundowany przez Polaka wziętego do niewoli pod Korsuniem i sprzedanego Turkom. Po siedmiu latach udało mu się powrócić do kraju”.*
„Początek niedoli Królestwa”				
Przebudzenie	247		Wespazjan Kochowski, „*Roczniki polskie od śmierci Władysława IV klimaktery, XVII wiek: „Dziewiętnastego listopada, w dzień Ofiarowania Najświętszej Panny, Szwedzi znów przystąpili do natarcia (...)”.*	 Repr. „*Oblężenie Jasnej Góry przez Szwedów. Wbrew temu, co napisał kronikarz (zob. obok), ostrzał artyleryjski poważnie uszkodził mury klasztoru. Obraz z XVII wieku”.*
Przebudzenie	248	*„W styczniu 1656 roku król powrócił do kraju. W kwietniu złożył śluby lwowskie: powierzył swe królestwo Matce Boskiej (...)”.*		

Barok i sarmatyzm	258			 Repr. *„XVII – wieczny Taniec śmierci z kościoła Bernardynów w Krakowie. Obrazy takie świadczą o poczuciu zagrożenia ówczesnych ludzi, wywołanym przez liczne wojny i epidemie”.*
Dni chwały				
„Lew Lechistanu”	262	*„Wysoki, postawny, był nie tylko znakomitym wodzem, ale też wybitnym politykiem i autorem pięknych listów do ukochanej żony Marysieńki – Francuzki Marii Kazimiery. Pisywał je zewsząd, nawet z wypraw wojennych”.*		 Repr. *„Rodzina Sobieskich. Synowie podtrzymują portret ojca, Jana III, nazywanego przez Turków „lwem Lechistanu” (tzn. Polski). Obraz z XVII wieku.”*
„Przybyliśmy, zobaczyliśmy, Bóg zwyciężył”	266		*„13 IX 1683 w nocy. Jedyna duszy i serca pociecho, najśliczniejsza i najukochańsza Marysieńku! Bóg i pan na wieki błogosławiony dał zwycięstwo i sławę narodowi naszemu, o jakiej wieki przeszłe nigdy nie słyszały. Działa wszystkie, obóz wszystek, dostatki nieoszacowane dostały się w ręce nasze. Nieprzyjaciel, zasławszy trupem pola i obóz, ucieka w konfuzji.. (...) Wezyr tak uciekł od wszystkiego, że ledwo na jednym koniu i w jednej sukni. Mam wszystkie znaki jego wezyrskie, które nad nim noszą; chorągiew mahometańską, którą dał mu cesarz jego na wojną i którą dziś jeszcze posłałem do Rzymu Ojcu św. Przybiegły do mnie książęta, ściskając mię za szyję całując w gębę, generałowie zaś w ręce i w nogi; cóż dopiero żołnierze! Wszystko to całowało, obłapiało, swym Salwatorem zwało. Sam lud wszystek pospolity całował mi ręce, nogi, suknie; drudzy się tylko dotykali, wołając: „Ach, niech tę rękę tak waleczną całujemy! (...) Jan III Sobieski, Listy do Marysieńki, 1683 rok”.*	 Repr. *„Wyjazd z Wilanowa Jana III z Marysieńką. Malował Jan Brandt (XIX wiek)”.*
Czasy saskie				

„Taniec goniony”	269			 Repr. *„Car I (na koniu) osobiście kładzie kres masakrze mieszkańców Narwy (dziś w Estonii), dokonywanej przez jego żołnierzy, Miasto zostało zdobyte przez Rosjan w 1704 roku. Obraz z XIX wieku”.*
„Za króla Sasa”…	272			 Repr. *„Wjazd Augusta III do Warszawy w 1734 roku – przez specjalnie wzniesiony łuk triumfalny. Obraz z XVIII wieku”.*
Czasy saskie.	275		*„Wyobraź sobie, że jesteś uczniem Collegium Nobilium. Wraz z kolegami (i koleżankami – ksiądz Konarski nam wybaczy) przeprowadzacie dyskusję na temat słabości ustroju Rzeczypospolitej i koniecznych reform państwa. Zastanów się: które wady ustrojowe uważasz za najpoważniejsze? Dlaczego? Jak można im zaradzić? Przygotuj krótką wypowiedź na ten temat”.*	
Rzeczpospolita szlachecka.				
Powtórzenie	277			 Repr. *„Król Polski w otoczeniu poddanych. Miniatura z początku XVI wieku”.*

	279			 Repr. *„Szlachta i mieszczanie ze „Wzornika ubiorów szlachty polskiej" z początku XVII wieku".* Repr. *„Uczta renesansowa". Obraz z XIX wieku".*

NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Stefan Ciara, Jolanta Sikorska-Kulesza, W kalejdoskopie dziejów, klasa 2, Wydawnictwo Juka, Warszawa 2010				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
Czasy Nowożytne				
				Rozdz. 1. Wielkie odkrycia geograficzne
Odkrywcy portugalscy	12	*„Natomiast przychylność hiszpańskiej pary królewskiej, Izabeli i Ferdynanda, umożliwiła mu przygotowanie wyprawy trzech statków".*		
				Rozdz. 2. Humanizm i renesans
Sztuka renesansu	24	*„Pierwszy z nich przeszedł jako twórca najsłynniejszego obrazu renesansowego Mona Lisa (La Gioconda)- portretu kobiety z zagadkowym półuśmiechem, namalowanego na tle krajobrazu".* *„Jeden z obrazów Leonarda Dama z Gronostajem (zwana też Damą z łasiczką) znajduje się w zbiorach krakowskiego Muzeum Czartoryskich".*		 Repr. „*Leonardo da Vinci – Mona Lisa"* Repr. „*Leonardo da Vinci - Dama z gronostajem"* *„Porównaj obrazy. Wskaż cechy renesansowe portretów. Jakie dostrzegasz podobieństwa i różnice w obu przedstawieniach?"*
Sztuka renesansu	25	*„We wnętrzu bazyliki znajduje się rzeźba jego dłuta Pieta watykańska- Matka Boska trzymająca na kolanach zdjętego z krzyża Chrystusa".*		 Repr. „*Opisz przedstawione rzeźby. Wskaż nawiązania do*

				antyku. Co odróżnia je od rzeźb średniowiecznych”?
	26	*„Jego dziełem były przede wszystkim liczne wizerunki Matki Boskiej, np. Madonna ze szczygłem, gdzie postacie pokazane są w swobodnych, naturalnych pozach”.*		 Repr. *„Madonna Sykstyńska* : *Poszukaj informacji o historii obrazu i wyjaśnij pochodzenie jego nazwy, możesz skorzystać z Internetu. Wskaż cechy charakterystyczne malarstwa renesansowego”.*
	27	*„Sztuka renesansowa zrodzona we Włoszech rozpowszechniła się w Europie dzięki migracjom włoskich artystów, nieraz ściąganych do innych krajów przez włoskie księżniczki wydawane za mąż za europejskich władców. Przykładem mogą być: Katarzyna Medycejska, żona Franciszka I, czy Bona, królowa Polski, żona Zygmunta Starego”.*	*„Leonardo da Vinci – Mona Lisa, Dama z Gronostajem, Ostatnia Wieczerza. Michał Anioł Buonarotti – Dawid, Mojżesz, Pieta, Kopuła Bazyliki św. Piotra, freski w kaplicy Sykstyńskiej Rafael Santi – Madonna Sykstyńska, Szkoła Ateńska”.*	
Rozdz.3 Rozłam w Kościele zachodnim				
Geneza i rozwój reformacji	31	*„Sam Luter zawarł małżeństwo z byłą zakonnicą.”*		
Reformacja w innych krajach	34	*„Nie mogąc doczekać się męskiego potomka od swojej żony Katarzyny Aragońskiej, podjął starania o rozwód”.* *„Chciał zawrzeć małżeństwo z Anną Boleyn dające nadzieję na narodziny sukcesora tronu.”*		
Reformacja w innych krajach	35	*„Elżbieta I, córka Henryka VIII i Anny Boleyn, wprowadziła reformy zbliżające Kościół anglikański do wyznania do wyznania ewangelicko- reformowanego”*		
Społeczne i polityczne skutki reformacji	37	*„W nocy z 23 na 24 sierpnia 1572 r. przygotowano krwawą rozprawę z przywódcami hugenockimi, wykorzystując ich przyjazd do Paryża na ślub katolickiej księżniczki Małgorzaty z Walezjuszy z wyznającym kalwinizm Henrykiem IV Burbonem”.*	*„I chciał Bóg, aby każde miasto miało także szkołę dla dziewcząt w której codziennie jedną godzinę dziewczynka słuchałaby Ewangelii po niemiecku lub łacinie”.*	
Kościół katolicki wobec reformacji. Reforma katolicka	43			 Repr. *„Giovani Lorenzo Bernini- Ekstaza św. Teresy. Opisz scenę przedstawioną w rzeźbie. Poszukaj informacji o św. Teresie, które*

				pomogą ci wyjaśnić sens tej sceny. Poszukaj informacji o innych wielkich dziełach Berniniego".
Rozdz.4 Polska i Litwa w czasach ostatnich Jagiellonów				
Polityka zagraniczna ostatnich Jagiellonów	48			 Repr. *„Jan Matejko - Hołd pruski. Opisz scenę przedstawioną na obrazie".*
Polska i Litwa : od unii personalnej do realnej	60			 Repr. *„Arras z herbami Polski i Litwy. Wskaż herby Polski i Litwy. Poszukaj informacji wyjaśniającej termin arras".*
Kultura i sztuka renesansu w Polsce złotego wieku	63	*„Według szacunkowych ocen historyków, w drugiej połowie XVI w. w Małopolsce zachodniej umiało pisać ok. 90 % szlachciców, ale tylko 14 % szlachcianek".* *„Taki charakter mają zwłaszcza Fraszki, piętnujące rozmaite przywary XVI-wiecznego społeczeństwa oraz Treny, wyrażające rozpacz po śmierci ukochanej córki Urszuli."* *„W Polsce sztuka Renesansu zaczęła rozwijać się wraz z przybyciem księżniczki Bony Sforzy pochodzącej z rodu książąt Mediolanu, która została żoną, która została żoną Zygmunta Starego i królową Polski".*		
Kultura i sztuka renesansu w Polsce złotego wieku	65		*„Mecenat Bony i Zygmunta Starego".*	
Rozdz. 5 Społeczeństwo i ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów				
Przeobrażenia społeczno – gospodarcze w XVI – XVII wieku	68		Krzysztof Opaliński w „Satyrach": *„Hajdukom i kozakom, dzieciom swym i żonie".*	
Ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów	71	*„Szlachta próbowała stosować ograniczenia władzy królewskiej. Przykładem może być żądanie unieważnienia zawartego z miłości małżeństwa Zygmunta Augusta z Barbarą Radziwiłłówną".*		 Repr. *„Jan Matejko- Zygmunt August i Barbara Radziwiłłówna. Poszukaj informacji o Barbarze Radziwiłłównie i krótko przedstaw jej historię. Co autor chciał przekazać tym przedstawieniem króla i*

				jego małżonki?”
Wolna elekcja	76	*„Zakazano elekcji Vivente Rege czyli wyboru nowego władcy jeszcze za życia króla, także wybór małżonki wymagał konsultacji w senacie”.*		
Kultura i sztuka epoki baroku	81			 Repr. *„Strój szlachecki. Opisz ten strój. Wskaż typowe elementy stroju oraz nawiązanie do wzorów orientalnych”.* Repr. *„Portrety trumienne. Z jakiego okresu pochodzą te portrety? Jakich informacji dostarczają o zmarłych?”*
Kultura i sztuka epoki baroku	83			Fot. *„Fasada i wnętrze barokowego kościoła Wizytek w Warszawie. Wskaż elementy zdobnictwa barokowego”.*
Rozdz. 6 Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej sąsiedzi w XVII w.				
Wojny ze Szwecją, Rosją i Turcją w I połowie XVII w.	86	*„Po śmierci Stefana Batorego królem polskim obrano Zygmunta wazę, przyszłego króla Szwecji. Jego matką była Katarzyna Jagiellonka, córka Zygmunta Starego, co miało niemałe znaczenie dla pozyskania głosów szlachty na polu elekcyjnym”.*		 Repr. *„Wjazd do Krakowa orszaku ślubnego Zygmunta III i Konstancji z Habsburgów. Młodzi małżonkowie wjeżdżają do miasta w otoczeniu dworzan”.*
	88	*„Jeden z magnatów, Jerzy Mniszech, wydał swą córkę Marynę najpierw za Dymitra Samozwańca I, a po jego śmierci za Samozwańca II. Maryna przepłaciła życiem dążenia ambitnego i pazernego ojca oraz własną nadzieję na władanie Rosją jako jej caryca”.*		 Repr. *„Portret Maryny Mniszchówny”.*
	90		Relacja Wilhelma Beauplana: *„Łapią i zatrzymują tych, którzy sami im się poddają, nie tylko mężczyzn, kobiety z dziećmi przy piersi, lecz również takie zwierzęta jak konie,*	

			woły, barany, krowy, kozy itd..	
Powstanie kozackie na Ukrainie	93	*„Na jej podstawie powstał Kościół unicki, czyli grekokatolicki, uznający zwierzchnictwo papieża. Zachowano liturgię słowiańską a księża uniccy, podobnie jak prawosławni mogli zawierać małżeństwa”.*		
Wojny ze Szwecją i Turcją w II połowie XVII w.	104		Jan III w liście do żony, królowej Marii Kazimiery tak relacjonował skalę odniesionego zwycięstwa: ”*Bóg i Pan nasz na wieki błogosławiony dał zwycięstwo i sławę narodowi naszemu, o jakiej wieki przeszłe nigdy nie słyszały. Działa wszystkie, obóz wszystek, dostatki nieoszacowane dostały się w ręce nasze. Nieprzyjaciel, zasławszy trupem aprosze, pola i obóz, ucieka w konfuzji”.*	
Kryzys polityczny i społeczno – gospodarczy w II połowie XVII w.	109	*„Król Jan Kazimierz i pochodząca z Francji Maria Ludwika mieli nadzieję, że projekty zgłoszone pod wpływem kolejnych klęsk w czasie najazdu szwedzkiego zyskają wielu zwolenników”.*		
Rozdz. 7 Państwa nowożytne w XVI-XVII w.				
Anglia: od monarchii stanowej do parlamentarnej	121	*„Wkrótce po objęciu tronu Wilhelm i jego żona Maria zatwierdzili Ustawę o prawach, znacznie powiększającą uprawnienia parlamentu: bez jego zgody król nie mógł nakładać podatków, utrzymywać stałej armii ani stanowić jakichkolwiek praw”.*		
Rozdz. 8 Europa w XVIII w.				
Przewrót oświeceniowy	124			 Repr. *„Joseph Wright. Doświadczenie z ptakiem w pompie powietrznej. Zwróć uwagę na reakcje dwóch dziewczynek w środku sceny. Czy różni się ich stosunek do eksperymentu”?*
	126			 Repr. *„Pietro Lonhgi- Lekcja geografii. Opisz scenę zaprezentowana na obrazie. Co wskazuje, że jest to lekcja geografii? Jakie wnioski możesz wyciągnąć na podstawie obrazu”?*
Gospodarka i	135-	*„W XVIII w. wiele pisano o kobietach.*		

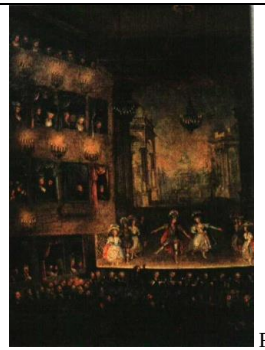
społeczeństwo	136	*Zastanawiano się nad ich naturą, fizjologią i umysłem i na tej podstawie określano społeczne funkcje kobiet. (...)Nawet rewolucja francuska nie zrównała kobiet z mężczyznami. Lekarze i filozofowie, m.in. Rousseau przekonywali, że wprawdzie kobiety stanowią połowę ludzkości specyficzna natura determinuje ich pozycje społeczną. Uznawano, że kobieta jest fizycznie i intelektualnie słabsza od mężczyzny, ponieważ jej duża wrażliwość blokuje rozwój umysłu (...)Zgodnie z tymi medyczno- filozoficznymi koncepcjami oświeceniowymi o naturze płci, kobiecie pozostawiono sferę życia prywatnego i nie włączano jej jako osoby pełnoprawnej do sfery publicznej. Kobiety królowały w salonie –nowej formie życia towarzyskiego, która wymagała od uczestników znajomości wykwintnych form zachowania, wiedzy, oczytania, gdzie prowadziło się błyskotliwą i dowcipną konwersację. Kobiety nie tylko pełniły funkcję gospodyń, ale na równi z mężczyznami uczestniczyły w konwersacji. (...) Kobiety pochodzące z zamożnych rodzin otrzymywały znakomite wykształcenie domowe, były najliczniejszymi czytelniczkami, sporo pisały, publikowały".*		
	135			 Repr. *„Francois Boucher, Madame de Pompadur. Opisz sportretowana kobietę. W jaki sposób artysta pokazał jej zainteresowania"?*
	136		*„Pozycja kobiety w społeczeństwie XVIII w".*	
Kultura epoki oświecenia	138			 Repr. *„Porcelanowe figurki z Miśni. Jaką funkcję pełniły takie figurki w epoce rokoko? Kogo one przedstawiają? Opisz te postacie".*

	140			 Repr. *„Jacques – Louis David- przysięga Horacjuszy. Poszukaj w Internecie informacji o dziele. Wyjaśnij jego tematykę i kompozycję.”*
Reformy oświeceniowe w Prusach, Rosji i Austrii	145			 Repr. *„Adolph von Mentzel - Fryderyk II grający na flecie . Co na podstawie obrazów możesz powiedzieć o Fryderyku II”?*
	146	*„Cesarzowa Maria Teresa i jej syn Józef II przeprowadzili wielkie reformy wewnętrzne wzorując się w wielu dziedzinach na rozwiązaniach pruskich”.*		 Repr. *„Martin van Meystens, Cesarzowa Maria Teresa (1717 – 1780)”*
	148		Austriacki dyplomata Kaunitz pisał do cesarzowej Marii Teresy: *„Prawdziwa siła państwa opiera się na większości ludzi, a mianowicie na pospolitym człowieku, który potrzebuje szczególnych względów”.*	Fot. *„Pomnik Piotra I wystawiony przez Katarzynę II. Jak sądzisz, czego świadectwem jest ten pomnik”?"*
	150	*„Ekspansję terytorialną z powodzeniem kontynuowała Katarzyna II, która władała Rosją w ostatnim ćwierćwieczu XVIII. Nie pochodziła z dynastii Romanowów, lecz z niemieckiej rodziny książęcej (urodziła się w Szczecinie). Wyszła za mąż na późniejszego cara Rosji Piotra III, którego kazała otruć, aby przejąć władzę. Za jej panowania Rosja znacznie powiększyła swoje terytorium, przede wszystkim kosztem Polski (rozbiory), oraz osiągnęła duży sukces na granicy z Turcją (szeroki dostęp do Morza Czarnego, m. in. Krym), z którą toczyła wojny przez cały XVIII wiek. Katarzyna II kreowała się na władczynię oświeconą. Zapraszała filozofów (Diderot), korespondowała z Wolterem, ale żadnych reform w duchu oświecenia nie wprowadziła”.*		 Repr. *„Dmitrij Lewicki- Katarzyna II prawodawczyni (1729 – 1796”)*

Rozdz. 9. Rzeczpospolita Obojga narodów w okresie unii personalnej z Saksonią				
Rządy Wettinów w Rzeczypospolitej	155			Repr. *„Jean Baptiste van Loo- Stanisław Leszczyński w zbroi. Porównaj portrety Augusta II i Stanisława Leszczyńskiego. Jakie wnioski możesz wyciągnąć?Poszukaj informacji kim była córka Stanisława Leszczyńskiego Maria Leszczyńska”.*
Sytuacja wewnętrzna Rzeczypospolitej za panowania Wettinów	160		*„Przygotuj z koleżankami i kolegami krótką improwizację z wykorzystaniem Liberum Veto. Tematem scenki mogą być wasze sprawy klasowe. Oceńcie później ten sposób podejmowania decyzji”.*	
Ożywienie gospodarcze i kulturalne za czasów saskich	163	*„Franciszka Urszula Radziwiłłowa (matka Karola zwanego Panie Kochanku) po obejrzeniu sztuki w teatrze królewskim, założyła teatr w Nieświeżu, rezydencji Radziwiłłów”.*		
Rozdz. 10 Wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych Brak odniesień do kobiet				
Rozdz. 11 Wielka rewolucja francuska				
Tekst wprowadzający	177			 Repr. Deklaracja praw człowieka i obywatela**.**
Obalenie starego porządku – Francja monarchią konstytucyjną	178	*„Król i królowa nie cieszyli się sympatią”.*		
Obalenie starego porządku – Francja monarchią konstytucyjną	181			 Repr. Deklaracja praw człowieka i obywatela**.**
Francja republiką	184		*„Żona Ludwika XVI, arcyksiężna, austriacka, oskarżona o spisek przeciwko Francji, została zgilotynowana kilka miesięcy po królu. Opisz zachowanie ludu Paryża”.*	 Repr. *„Maria Antonina w więzieniu przed egzekucją”.*

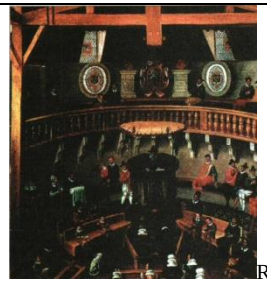
				 Repr. *„Maria Antonina na wózku katowskim w drodze na egzekucję .Żona Ludwika XVI, arcyksiężna austriacka, oskarżona o spisek przeciwko Francji, została zgilotynowana kilka miesięcy po królu. Opisz zachowanie ludu Paryża”.*
Francja republiką	187			 Repr. *„Trybunał rewolucyjny. Jaki nastrój panował podczas obrad trybunału?”*
Rozdz. 12 Rzeczpospolita w dobie stanisławowskiej				
Od próby reform do I rozbioru Polski	190		*„Jest rzeczą nieodzowną- pisała Katarzyna II w 1763r.- abyśmy wprowadzili na tron Polski Piasta dla nas dogodnego , użytecznego dla naszych rzeczywistych interesów jednym słowem człowieka, który by wyłącznie nam zawdzięczał swoje wyniesienie. W osobie hrabiego Poniatowskiego, stolnika litewskiego, znajdujemy wszystkie warunki niezbędne do dogodzenia nam i skutkiem tego postanowiliśmy wynieść go na tron Polski”.*	
	194		*Manifest Katarzyny II o pierwszym rozbiorze Polski głosił: Rosyjski dwór cesarski, będąc zmuszony ze względu na interesy własnego imperium położyć wreszcie własnymi siłami kres zaciekłości, jaką odznaczają się zachodzące w Polsce nieporządki, przeszkodzić upadkowi państwa, jak również zabezpieczyć sobie sprawiedliwe zaspokojenie swych legalnych praw, wszedł w całkowite porozumienie z cesarskim i królewskim dworem [Austria], oraz z Jego Wysokością królem pruskim, aby na drodze uzgodnionych wysiłków i posunięć osiągnąć te cele, tak nieodzowne ze względu na sąsiedztwo ich państw. Na podstawie takiego porozumienia te trzy dwory ogłosiły już wobec narodu polskiego o swoim zamiarze jednomyślnego przystąpienia do dzieła odbudowy w Polsce porządku i spokoju, podtrzymania konstytucji tego państwa oraz wolności narodu, mając na względzie utrwalenie jej zewnętrznopolitycznego istnienia i osiągnięcia trwałości, tak bardzo pożądanej dla najżywotniejszych interesów jej*	 Repr. *„Alegoria I rozbioru Polski- tzw. Kołacz królewski. Objaśnij, jakie postaci są przedstawione na rysunku. Na czym polega alegoryczne przedstawienie I rozbioru. Skorzystaj z Internetu”.*

			sąsiadów”. *Jakich argumentów użyła caryca Katarzyna II dla uzasadnienia decyzji o rozbiorze?Porównaj poglądy carycy Katarzyny II z 1763 z przedstawionymi w kilka lat później w powyższym tekście”.*	
	196			 Repr. *„Jan Matejko- Rejtan. Omów scenę przedstawiona na obrazie. Jaką rolę odegrał poseł Tadeusz Rejtan? Skorzystaj z albumów malarstwa i z Internetu”*
Społeczeństwo i gospodarka Polski w II poł. XVIII w.	198			 Repr. *„Jan Piotr Norblin – Gąsior. Wyjaśnij, co przedstawia rysunek”.*
	199			 Repr. *„ Jan Piotr Norblin - Targ na Pradze pod Warszawą. Czego możesz dowiedzieć się o życiu miasta na podstawie powyższych ilustracji?”*
	200			 Repr. *„Canaletto- Widok ul Miodowej w Warszawie. Na podstawie obrazu opowiedz ożyciu mieszkańców tego rejonu Warszawy.”*

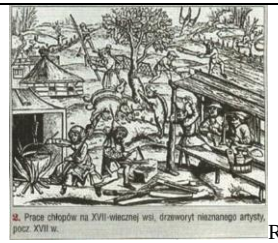
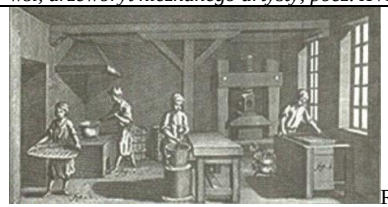
Edukacja – kultura - sztuka	205	*„Ważnym centrum życia literackiego w Polsce był dwór Adama i Izabeli Czartoryskich w Puławach”.*		
	206			 Repr. *„Wnętrze teatru na placu Krasińskich. Premiera baletu Pyrrus. Co sądzisz o zachowaniu widzów na spektaklu”?*
Reformy Sejmu Wielkiego	208	*„Stanisław August zaproponował Rosji zawarcie przymierza antytureckiego. Żywił nadzieje, że Rosja będzie potrzebowała polskie pomocy i zezwoli na zwiększenie liczby wojska oraz reformy ustrojowe. Katarzyna II przystała na tę propozycję”.*		Repr. *„Anna Rajecka – Ignacy Potocki (1750-1809). Zwróć uwagę, kim był autor portretu”.*
Konstytucja 3 maja	215			 Repr. *„Daniel Chodowiecki – Alegoria do Konstytucji 3 Maja zamieszczona w 1792 r w niemieckim kalendarzu. Wyjaśnij alegoryczne znaczenie postaci i symboli przedstawionych na rycinie. Skorzystaj z Internetu”.*
Rozdz. 12 Walka o utrzymanie niepodległości w ostatnich latach XVIII w.				
Tekst wprowadzający	216	*„Caryca Katarzyna II nie chciała dopuścić do utrwalenia nowego ustroju Rzeczpospolitej”.*		
Walka o konstytucję	217	*„Katarzyna II podejmując decyzję o zniszczeniu dzieła Konstytucji 3 maja posłużyła się arystokratami, aby pomóc zdrowej części narodu”.* *„Stanisław August zwrócił się do Rosji o rozejm, który Katarzyna II odrzuciła i zażądała przystąpienia króla do konfederacji”.*		
	219	*„Caryca znowu zażądała zatwierdzenia rozbiorów przez polski sejm obradujący w Grodnie”.*		

Insurekcja kościuszkowska – walka o utrzymanie niepodległości	221			 Repr. *„Michał Stachowicz-Przysięga Tadeusza Kościuszki na rynku Krakowskim. Opisz scenę przedstawioną na obrazie”*
	224			 Repr. *„Wojciech Kossak – Insurekcja Kościuszkowska. Opisz nastrój tej sceny"*.
	225			 Repr. *„Jan Piotr Norblin -Wieszanie zdrajców. Spróbuj wyjaśnić, dlaczego na szubienicy zawisł portret”?*

NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Z. Bentkowska – Sztonyk, E. Wach, *Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy 2*, Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, Wrocław 2010				
Jednostka w podręczniku	**Str.**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy…**
II. Świat w XVI wieku				
Wielcy podróżnicy i ich odkrycia. Krzysztof Kolumb odkrywa Amerykę	51	*„W 1486 roku przyszły odkrywca przedstawił swoje plany królewskiej parze Hiszpanii. Ci potraktowali Kolumba znacznie życzliwiej”.*		
Narodziny renesansu. Humanizm	64		Refleksje Franciszka Rabelais *O nauce i uczonych,* XV wiek: *„Nie łano od dziś będzie znaleźć miejsce w świecie albo w towarzystwie komuś, kto nie będzie dobrze ogładzony w warsztacie Minerwy”.*	
	65		*„Medyceusze zasłynęli jako znawcy sztuki i mecenasi artystów. Z ich finansowego wsparcia korzystał m.in. Brunelleschi (czytaj: bruneleski) – autor wspaniałej kopuły florenckiej katedry Santa Maria del Fiore (Matka Boska Kwietna). Opiekunami artystów była także rodzina Sforzów, z której pochodziła żona Zygmunta Starego – Bona”.*	*„Widok Florencji z górującą kopułą katedry Santa Maria del Fiore”.*
Wielcy twórcy Odrodzenia. Leonardo da Vinci	66-67	*„Geniuszem epoki, najbardziej znanym i podziwianym, był Leonardo da Vinci – nieślubny syn chłopki i prawnika. (…) Namalował najsłynniejszy na świecie obraz Monę Lizę – nazywaną także Giocondą (czytaj dżiokondą). Obraz przedstawia kobietę, prawdopodobnie żonę kupca weneckiego, której usta spowija lekki uśmiech, a raczej jego zapowiedź. Każdego, kto ogląda ten obraz, te narodziny uśmiechu zachwycają i zastanawiają. (…) Jedynym znajdującym się w Polsce obrazem Leonarda jest Dama z gronostajem”.*		 Repr. *„Mona Liza (nazywana przez Włochów La Gioconda) – obraz Leonarda powstały na początku XVI wieku. Jedno z najsłynniejszych dzieł w dziejach sztuki. Swoja sławę zawdzięcza zastosowanej (charakterystycznej dla renesansu) technice malarskiej sfumato polegającej na zacieraniu ostrych konturów oraz subtelnej grze światła i cieni. Obraz ten można podziwiać w paryskim muzeum Luwr”.* Repr. *„Dama z łasiczką (inna nazwa: Dama z gronostajem). Obraz namalowany pod koniec XV wieku przedstawia jedną z dam dworu Ludwika Sforzy. Jedyne dzieło Leonarda znajdujące się w zbiorach polskich – własność Muzeum Czartoryskich w Krakowie”.*
Wielcy twórcy Odrodzenia. Michał Anioł i inni mistrzowie	68-69	*„Do wybitnych mistrzów renesansu należał również Michał Anioł Buonarotti (…). Jego najsłynniejsze rzeźby to Mojżesz i Dawid oraz Pieta, czyli rzeźba Matki Boskiej z martwym Chrystusem na kolanach. (…) Innym wielkim twórcą był malarz i rzeźbiarz Rafael Santi. Oprócz fresków w apartamentach papieskich i pałacu watykańskim jest on autorem słynnych obrazów matki Chrystusa (Madonn). Do najbardziej znanych należy Madonna Sykstyńska”.*		 Repr. *„Pieta, arcydzieło rzeźbiarskie dłuta Michała Anioła w bazylice św. Piotra w watykanie, 1498 – 1500”.*

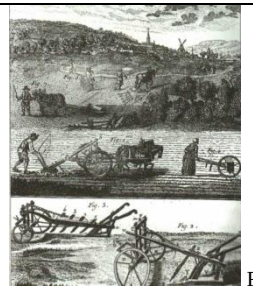
				 Repr. *„Madonna z Dzieciątkiem i małym św. Janem, obraz Rafaela Santi, 1507 r.. Obecnie w pałacu Pitti we Florencji”.*
Reformacja. Nauki Marcina Lutra	75			 Repr. *„Święte sakramenty chrześcijaństwa. Miniatura z XVI w. Nazwij sakramenty widoczne na ilustracji”.*
Nowe wyznania w Europie.				
Kalwinizm	79			 Repr. *„Wnętrze świątyni kalwińskiej, fragment obrazu nieznanego malarza, Genewa, 1564 r”.*
Anglikanizm	80	*„Konflikt powstał, kiedy Henryk chciał uzyskać unieważnienie małżeństwa z Katarzyną Aragońską, z którą nie doczekał się męskiego potomka”.*	*„Henryk VIII z dynastii Tudorów zasłynął nie tylko jako twórca nowego wyznani, ale także z powodu życia prywatnego. Był aż sześciokrotnie żonaty. Pierwszą żoną Henryka VIII była Katarzyna Aragońska, z którą się rozwiódł. Kolejną – Anna Boleyn, matka jego córki Elżbiety I. Małżeństwo trwało krótko, Henryk postarał się o unieważnienie tego związku, oskarżając Annę o czary. Uznano ją winną i wykonano wyrok śmierci. Jego kolejne małżeństwa także nie trwały długo”.*	
Reformacje we Francji	80	*„Różnice religijne doprowadziły do wojen między hugenotami a katolikami. W 1572 roku do pokoju miało doprowadzić małżeństwo przywódcę hugenotów – króla Henryka z Nawarry – z siostrą króla Karola IX”.*		
III. Polska i Litwa w XVI wieku				
Polityka zagraniczna ostatnich Jagiellonów.				

Hołd pruski	90			 Repr. *„Hołd Pruski, fragment obrazu Jana Matejki, 1879-1882. Ceremonia, która odbyła się na rynku w Krakowie inspirowała malarzy i pisarzy. Również Jana Matejkę. Obraz przedstawia moment przysięgi Albrechta*”
	91		Relacja i opis ceremonii hołdu zamieszczona w liście Andrzeja Krzyckiego, biskupa przemyskiego, do nuncjusza papieskiego na Węgrzech, 1525 r.: *„(...) Za nimi postępowała królowa z księciem synem i królewnami oraz wielkim orszakiem znakomitych niewiast (...). Król udał się do ratusza, królowa z orszakiem swoim do domu naprzeciw położonego, aby stamtąd lepiej móc przyglądać się tej uroczystości”.*	
Kształtowanie demokracji szlacheckiej. Geneza sejmu walnego	99	*„Po śmierci Ludwika Węgierskiego pozycja rady królewskiej znacznie wzrosła, gdyż rządziła ona w imieniu małoletniej Jadwigi”.*		
Rzeczpospolita Obojga Narodów. Ostatni Jagiellonowie	104	*„Potrzebę zacieśniania unii dostrzegała żona Zygmunta Starego, Bona Sforza. To z jej inicjatywy już w 1529 roku, czyli jeszcze za życia króla Zygmunta Starego, koronowano na wielkiego księcia litewskiego i króla Polski królewicza Zygmunta Augusta”.*		 Repr. *„Portrety Jagiellonów wykonane przez niemieckiego malarza Lucasa Cranacha Młodszego. Od lewej do prawej – u góry: Zygmunt Stary, Bona Sforza, Zygmunt August, Elżbieta (pierwsza żona Zygmunta Augusta), Barbara Radziwiłłówna (druga żona Zygmunta Augusta); u dołu: Katarzyna (trzecia żona Zygmunta Augusta), cztery córki Zygmunta Starego i Bony Sforzy: Izabela, Katarzyna, Zofia, Anna Jagiellonka. Opisz strój wybranej osoby. Jakie wspólne cechy mają przedstawione postacie?”*
Renesans w Polsce. Królewski mecenat	113-114	*„Znamienitym mecenasem sztuki była także żona Zygmunta Starego, włoska księżniczka Bona Sforza (czytaj: sforca). Wychowywana w kulcie odrodzenia przeniosła wzory włoskiej sztuki na dwór krakowski i sprowadziła do Polski grupę architektów i rzeźbiarzy. Na jej czele stał Bartłomiej Berrecci (czytaj: bereczi).To on na polecenie Zygmunta Starego i Bony przebudował zamek wawelski, czyniąc z niego piękną, wygodną renesansową rezydencję. (...) Najwspanialsza budową Wawelu jest kaplica Zygmuntowska – grobowiec Zygmuntów. Wyjątkowa jest jej kopuła kryta złotą łuską i wspaniale ozdobione wnętrze. Wewnątrz*		

		kaplicy znajdują się nagrobki Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta oraz płyta nagrobna Anny Jagiellonki".		
Renesans w Polsce. Literatura	116	*„Najwybitniejszym polski poetą był Jan Kochanowski. (...) Właśnie w Trenach dał wyraz swej rozpaczy ojca po śmierci kilkuletniej córeczki".*		
Renesans w Polsce.	117		*„Mecenasem sztuki i kultury była także żona Zygmunta I Starego Bona, która sprowadziła do Polski włoskich artystów".*	Repr. *„Katedra ormiańska we Lwowie, (do 1945 r katedra katolicka obrządku ormiańskiego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (...)"*
Życie religijne w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Unia brzeska	123			Repr. *„Cerkiew greckokatolicka pod wezwaniem św. Paraksewy w Radrużu, XVI w. Fundatorem cerkwi był prawdopodobnie poseł na sejm i starosta lubaczowski Jan Płaza. W niespokojnych czasach XVII wieku cerkiew – oprócz funkcji religijnych – pełniła rolę warowni, w której mogli się schronić mieszkańcy".*
Pierwsze wolne elekcje. Pierwsi władcy elekcyjni	127	*„Był to okres zamętu i niepokoju, a Rzeczypospolitej groziła wojna domowa. Ostatecznie wybrano na króla siostrę Zygmunta Augusta – Annę Jagiellonkę i Stefana Batorego (księcia Siedmiogrodu) jako jej męża. Koronacja Batorego odbyła się w 1576 roku".*		 Repr. *„Anna Jagiellonka, portret pędzla Marcina Kobera, 1595 r."*
Pierwsze wolne elekcje.	130		*„Anna Jagiellonka jest drugą w historii kobietą – królem na polskim tronie".*	
IV. Państwa i społeczeństwa europejskie w XVII wieku				
Gospodarka europejska w XVII wieku.				
Kryzys gospodarczy	135			 Repr. *„Prace chłopów na XVII – wiecznej wsi, drzeworyt nieznanego artysty, pocz. XVII w."*
Rozwój gospodarczy na zachodzie Europy	136			 Repr. *„Praca w manufakturze cukierniczej. Holandia, drzeworyt z pocz. XVIII w."*

Anglia w XVII wieku. Obalenie króla	147			 Repr. *„Egzekucja Karola I w 1649 r., ilustracja angielskiego malarza Johna Weesepa (czytaj: łisepa), II poł. XVII w.”.*
Kultura baroku w Europie. Sztuka baroku	150			Repr. *„Charakterystyczne przykłady stylu barokowego w architekturze; kościół Santa Maria della Salute (wł. Zdrowia Matki Boskiej) w Wenecji, wniesiony w latach 1631-1687”*
V. Rzeczpospolita i jej sąsiedzi w XVII wieku				
Wazowie na tronie polskim.				
Zygmunt III Waza	158-159	*„Po śmierci Stefana Batorego szlachta ponownie stanęła przed trudną decyzją wyboru nowego władcy. Kolejna elekcja skłóciła szlachtę, gdyż jej część popierała arcyksięcia Maksymiliana Habsburga, a część – siostrzeńca Anny Jagiellonki. Pomiędzy zwolennikami obu kandydatów doszło nawet do zbrojnych potyczek. Ostatecznie wybrany został królewicz szwedzki Zygmunt, syn Katarzyny Jagiellonki (córki Zygmunta Starego) i Jana III Wazy – króla Szwecji. Kandydaturę Szweda wsparli: Anna Jagiellonka, wdowa po Stefanie Batorym, oaz kanclerz Jan Zamoyski”.*		Repr. *„Drzewo genealogiczne ukazujące powiązania dynastii Jagiellonów z dynastią Wazów (fragment)”*
Władysław IV	160	*„Niechęć wywoływała również małżonka Władysława IV, francuska księżniczka Ludwika Maria Gonzaga”.*		
Jan Kazimierz	161	*„Największy wpływ na króla miała żona, wdowa po Władysławie IV, Ludwika Maria Gonzaga, która poparła jego kandydaturę w czasie wolnej elekcji”.*		
Wojny polsko – szwedzkie w XVII wieku.				
Obrona klasztoru na Jasnej Górze	168		*„W klasztorze na Jasnej Górze znajduje się cudowny obraz Matki Boskiej częstochowskiej. Według legendy obraz namalował św. Łukasz Ewangelista na desce stołu, przy którym modliła się święta rodzina. Matka Boska ma na twarzy trzy szramy. Jest to pozostałość po napadzie husytów w pierwszej połowi XV wieku., a nie po cięciach żołnierzy szwedzkich, jak powszechnie się uznaje”.*	 Repr. *„Oblężenie Jasnej Góry przez Szwedów, obraz z tzw. Malarni jasnogórskiej, II poł. XVII w.”*
	169		Wespazjan Kochowski o obronie Jasnej Góry: „*Muller (dowódca szwedzki), wyprawiwszy się do Jasnej Góry Częstochowskiej, miał trudniejsze zadanie do spełnienia, porwał się bowiem na Pana Boga (…). Jasna Góra poświęcona jest bowiem Niepokalanej Dziewicy Maryi,*	

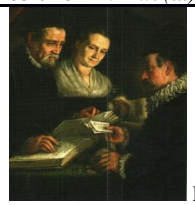
			ponieważ tutaj znajduje się jej wizerunek, malowany na cyprysowej desce przez św. Łukasza Ewangelistę, zyskała sobie dobrodziejstwami, które tu wszelkiego rodzaju ludziom cudownym sposobem są wyświadczane (...)".	
Wojny z Rosją w I połowie XVII wieku. „Dymitriada	172-173	*„Prócz Wiśniowieckich poparł Samozwańca wojewoda sandomierski Jerzy Mniszech, obiecując mu za żonę swą córkę Marynę. (...). Tymczasem w Rzeczypospolitej pojawił się kolejny Samozwaniec, rzekomo uratowany w powstaniu moskiewskim, którego „rozpoznała" żona Maryna".*		
Powstanie kozackie na Ukrainie. Powstanie Chmielnickiego	180			 Repr. *„Obraz wotywny jeńców polskich wziętych do niewoli pod Korsuniem w 1648 roku, nieznany malarz polski, ok. 1654 r."*
Wojny z Turcją w XVII wieku.				
Przyczyny wojen z Turcją w XVII wieku	183-184	*„Współpraca z dynastią Habsburgów zacieśniła się po małżeństwie króla Polski z arcyksiężniczką habsburską Anną i podpisaniu sojuszu o wzajemnej pomocy".*		
Elekcja Michała Korybuta Wiśniowieckiego	186	*„Wiśniowiecki szybko stał się narzędziem w ręku zwolenników Habsburgów, co przypieczętował małżeństwem z arcyksiężną Eleonorą".*		 Repr. *„Hetman Sobieski po Chocimem, akwaforta Jerzego Siemiginowskiego-Eleutera, malarza i grafika na dworze Jana III Sobieskiego, koniec XVII w."*
	187		Jan Sobieski, Listy do Marysieńki, 1683 r.: *„W namiotach wezyrskich 13 IX w nocy. Jedyna duszy i serca pociecho, najśliczniejsza i najukochańsza Marysieńku! Bóg i pan na wieki błogosławiony dał zwycięstwo i sławę narodowi naszemu, o jakiej wieki przeszłe nigdy nie słyszały. Działa wszystkie, obóz wszystek, dostatki nieoszacowane dostały się w ręce nasze. Nieprzyjaciel, zasławszy trupem pola i obóz, ucieka w konfuzji. Wielbłądy, muły, bydło, owce (...) dopiero dziś nasze wojska brać poczynają, przy których*	

			Turków trzodami tu przed sobą pędzą. (...) Wezyr tak uciekł od wszystkiego, że ledwo na jednym koniu i w jednej sukni. Jam został jego sukcesorem, bo po wielkiej części wszystkie mi się po nim splendory dostały, a to tym trafunkiem, że będąc w obozie w samym przedzie i tuż za wezyrem postępując, przedał się jeden pokojowy jego i pokazał namioty jego, tak obszerne, jako Warszawa albo Lwów w murach. Mam wszystkie znaki jego wezyrskie, które nad nim noszą; chorągiew mahometańską, którą mu dał cesarz jego na wojnę i którą dziśże jeszcze posłałem do Rzymu Ojcu św. (...). Namioty, wozy wszystkie dostały mi się. (...) Kilka samych sajdaków rubinami i szafirami sadzanych (...). Mam i konia wezyrskiego ze wszystkim siedzeniem (...). Co za delicje miał przy swoich namiotach, wypisać niepodobna. Miał łaźnię, miał ogródek i fontanny, króliki i koty; i nawet papuga była, ale że latała, nie mogliśmy jej pojmać (...)".	
Zwycięstwo pod Wiedniem	188		*„Po zwycięstwie wiedeńskim, w nocy, w zdobycznym namiocie wezyra, król Jan III Sobieski napisał dwa listy. W pierwszym zawiadomił Ojca św. Innocentego IX o zwycięstwie słowami: „Venimus, vidimus, Deus vicit" – „Przybyliśmy, zobaczyliśmy, Bóg zwyciężył". Do listu papieskiego dołączył zielony sztandar proroka. Drugi list adresowany był do ukochanej żony – Marysieńki d' Arquien (cztytaj:darkię)".*	
VIII. Świat w XVIII wieku				
Spis treści do rozdziału	196	*„Panowanie Marii Teresy w Austrii 1740-1780".*		
Oświecenie w Europie.				
Encyklopedia	200			 Repr. *„Strona z Wielkiej Encyklopedii Francuskiej, II poł. XVIII w".*
Wielcy ludzie oświecenia	201	*„Wolter, uznawany w swoich czasach za króla filozofów, wiele miejsca w swej twórczości poświęcił problematyce sprawowania władzy. Korespondując z carycą Rosji Katarzyną II i królem pruskim Fryderykiem II, atakował absolutyzm".*		Repr. *„Wolter (właśc. Francois – Marie Arouet, czytaj: fransua – mari arue), 1694-1778, sportretowany przez francuską malarkę Catherine Lusurier (czytaj: katerin luzurie), 1778* r."
Architektura, muzyka, literatura	202	*Jedną z pierwszych budowli stworzonych w stylu klasycystycznym był paryski kościół św. Genowefy, przekształcony w Panteon – budynek poświęcony*		

		pamięci zasłużonych”.		
Absolutyzm oświecony w Europie. Monarchia austriacka w XVIII wieku	206-207	*„Młoda cesarzowa – córka Karola VI Maria Teresa – w walce o utrzymanie władzy utraciła Śląsk, ale zachowała koronę. Rozpoczęła reformy, które miały scentralizować władzę, co w tym wielonarodowym państwie wcale nie było łatwe. (…) Wzmocnienie władzy za Marii Teresy pozwoliło jej synowi i następcy – Józefowi II – na przeprowadzenie takich zmian, które postawiły go w rzędzie najwybitniejszych władców absolutyzmu oświeconego w Europie”.*		 Repr. *„Maria Teresa Habsburg (1740 – 1780), portret pędzla Martina van Meytensa, 1759 r”.*
Absolutyzm oświecony w Europie.	209		*„W Austrii oświeconymi władcami absolutnymi byli Maria Teresa i Józef II, który wobec Kościoła prowadził politykę zwaną józefinizmem”.*	
Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.				
Kolonie brytyjskie w Ameryce	211			 Repr. *„Pierwsze święto dziękczynienia, obraz amerykańskiego malarza Jeana Leona Gerome’a Ferrisa (czytaj: żana leona dżeroma ferisa), koniec XIX w”.*
Początki konfliktu. „Bostońskie picie herbaty”	212			 Repr. *„Bostońskie picie herbaty, ilustracja z amerykańskiego wydawnictwa Currier and Ives, autor nieznany, ok. 1846 r”.*
Wybuch rewolucji we Francji.				
Społeczeństwo francuskie w przededniu rewolucji	218			 Repr. *„Maria Antonina Habsburg (1755-1793), żona Ludwika XVI, portret pędzla francuskiego artysty Jeana – Baptiste’a Gautiera Dagoty (czytaj: żana baptist gotie dagoti), koniec XVIII w.”*
Zwołanie Stanów	219	*„Za taki stan rzeczy oskarżano przede wszystkim króla*		

Generalnych		*Ludwika XVI, jego żonę Marię Antoninę oraz duchowieństwo i szlachtę”.*		
Działalność Konstytuanty. Formowanie się nowego ustroju	222			 Repr.„*Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, 29 VIII 1789 r.”*
Francja republiką. Konwent narodowy i obalenie monarchii	225-226	*„Tymczasem za granica brat królowej Marii Antoniny, cesarz Austrii Leopold II, przygotowywał się do wojny z rewolucyjną Francją. (...) Do czasu decyzji Konwentu monarcha wraz z żoną Marią Antoniną i synem Ludwikiem mieli pozostać w więzieniu”.*		
Francja republiką. Dyktatura jakobinów	228			 Repr. *„Zebranie komitetu rewolucyjnego jakobinów, miedzioryt holenderskiego grafika Eduarda Fragonarda, koniec XVIII w”.*
VII. Kryzys państwa polskiego w XVIII wieku				
Polska w czasach saskich. Wojna północna i spory o tron Rzeczypospolitej	237		*„W roku 1705 na zamku w Tykocinie, król August II ustanowił Order Orła Białego – najwyższe odznaczenie w Polsce przedrozbiorowej. (...) Dziś jest to najwyższe odznaczenie państwowe Rzeczypospolitej Polskiej, nadawane za wybitne zasługi cywilne i wojskowe. (...) O nadaniu orderu decyduje Kapituła Orderu Orła Białego. Jej członkowie powoływani są przez prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na pięć lat spośród osób, które zostały odznaczone tym orderem. (...) Wśród współczesnych kawalerów Orderu Orła Białego znaleźli się: (...) Anna Walentynowicz”.*	
Próby reform Rzeczypospolitej w II połowie XVIII wieku. Elekcja Stanisława Poniatowskiego	245	*„Familia wystawiła własnego kandydata do tronu, stolnika Stanisława Poniatowskiego, cieszącego się względami rosyjskiej carycy. Katarzyna II poparła kandydaturę Poniatowskiego, licząc, że będzie on realizował jej politykę, przez co Rosja zapewni sobie wpływ na wewnętrzne sprawy Polski”.*		
Próby reform Rzeczypospolitej w II połowie XVIII wieku. I rozbiór	248	*„Pomysł podziału Polski wyszedł od Fryderyka II, który marzył o przyłączeniu do Prus Pomorza Gdańskiego. Katarzyna blisko ro przeciwstawiała się takiemu rozwiązaniu, licząc, że sama będzie mogła*		

Rzeczypospolitej		*decydować o sprawach polskich. Ostatecznie w sierpniu 1772 roku trzej sąsiedzi – Rosja, Austria i Prusy – podpisali konwencję rozbiorową”.*		
Próby reform Rzeczypospolitej w II połowie XVIII wieku.	249		*„W 1767 roku pod naciskiem Katarzyny II sejm uchwalił prawa kardynalne utrwalające przestarzałe zasady ustrojowe”.*	
Sejm czteroletni. Konstytucja 3 Maja	255	*„Korzystając z nadarzającej się okazji, Stanisław August, w zamian za pomoc Rosji w wojnie z Turcją, uzyskał od carycy Katarzyny zgodę na zwołanie sejmu i przeprowadzenie niezbędnych reform”.*		
	258			 Repr. *„Konstytucja 3 Maja”, fragment obrazu Jana Matejki, 1891 r.”*
Wojna o konstytucję. II rozbiór Rzeczypospolitej.				
Konfederacja targowicka	260	*„Caryca Katarzyna z niepokojem obserwowała wydarzenia w Rzeczypospolitej. Szczególne jej niezadowolenie wywołało uchwalenie Konstytucji 3 maja”.*		
Ostatni sejm Rzeczypospolitej	262		List Stanisława Augusta Poniatowskiego do Katarzyny II (23 stycznia 1793 r.): *„Pani siostro, (...) Niech będzie mi wolno powtórzyć dzisiaj, że jeśli Wasza Cesarska Mość ukróciłaby smutną niepewność naszego teraźniejszego położenia, przywiązując nas do swojego imperium trwałym węzłem, zapewniającym integralność naszego terytorium i nasz godny żywot, zyskałabyś Pani oddane sobie królestwo, co więcej, zjednałabyś sobie na zawsze cały naród, przez najświętsze wyrazy wdzięczności, do czego przekonuje go jego własny interes. Pani, zechciej pamiętać, jakim szczęściem byłoby dla mnie, po Twojej uprzedniej zgodzie, zdjęcie korony. Jeśli zaś dziś, sądy powzięte przeciwko mojej osobie, stałyby na drodze do szczęścia mojego narodu, dłużej nie wahałbym się nad zapłatą takiej ceny by się dla niej poświęcić. W takim przypadku domagałbym się jedynie spłaty zaciągniętych długów i zapewnienia przyszłości mej rodzinie i służącym. Wiele pomagając innym, mało uczyniłem dla swoich (...)”.*	
II rozbiór Rzeczypospolitej	263		*„Przeciwko Konstytucji 3 maja zawiązała się konfederacja targowicka pod dyktando Katarzyny II”.*	
Insurekcja kościuszkowska. Przygotowania do powstania	264		*„Tadeusz Kościuszko (1746-1817) (...) Uwięziony po bitwie pod Maciejowicami trafił do więzienia w Petersburgu. Wyszedł z niego po dwóch latach z rozkazu Pawła I, następcy Katarzyny”.*	

NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy drugiej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2010				
Tytuł rozdziału Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy opis i analiza ilustracji plus podpis**
				IV NARODZINY NOWOŻYTNEGO ŚWIATA
				1. Cywilizacje Ameryki **Brak wzmianki o kobietach**
2. Wielkie odkrycia geograficzne				
Santa Maria	138			Infografika „*Santa Maria*”
Wyprawy Krzysztofa Kolumba	139	*„Po zdobyciu w 1492 r. ostatnich ziem należących do Maurów na Półwyspie Iberyjskim władcy Hiszpanii – król Ferdynand Aragoński i królowa Izabela Kastylijska – zaczęli rywalizować z Portugalią o odnalezienie morskiej drogi do Indii.”*		
Krzysztof Kolumb	140		Ramka „*Postać historyczna*” „*Krzysztof Kolumb (...) Na czele okrętów Santa Maria, Nina i Pinta dotarł do Ameryki.”*	
3. Skutki wielkich odkryć				
Postępowanie konkwistadorów	144		Teks źródłowy *„Postępowanie konkwistadorów (...) Hiszpanie żądali od Indian jako daniny niewolników, a gdy Ci oddawali swych synów i swe córki, bo niewolników nie mieli, tamci wysyłali ich okrętami do Peru na sprzedaż.”*	
4. Gospodarka w epoce kolonialnej				
Kompanie handlowe	146			 Repr. „*Kupiec holenderski spacerujący wraz z żoną po porcie batawskim przedstawiony na obrazie z XVII w. (...)* ”
Weksle i banknoty	150			 Repr. „*Bankier Orazio Lago, jego żona i klient to obraz z XVII w. włoskiego malarza Leandra Basana. Mężczyzna stojący po prawej stronie wręcza weksel i odbiera gotówkę, a bankier odnotowuje w księdze wysokość pożyczonej kwoty.”*
5. Kultura odrodzenia w Europie				

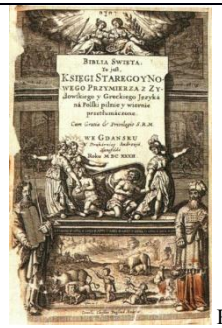
Architektura renesansu	154			Fot. *„Kościół Santa Maria della Consolazione (...)”*[2]
Wybitne dzieła renesansu	156		*„Dla zainteresowanych (...) Uśmiech Mony Lisy http://link.nowaera.pl/his151”*	 Repr. *„Mona Lisa” jest najsłynniejszym dziełem Leonarda da Vinci. Szczególne zainteresowanie badaczy wzbudza tajemniczy uśmiech na twarzy postaci. Obraz znajduje się w paryskim muzeum w Luwrze”*
6. Nowe wyznania w Europie				
Marcin Luter	157		Ramka *„Postać historyczna”* *„Marcin Luter 1483-1546 r.”* (portret) *„Zgodnie z głoszonymi przekonaniami Luter porzucił życie w celibaci i w 1525 r. ożenił się z byłą zakonnicą.”*	
Walka na słowa	158			 Repr. „*Przemawiającego z ambony Marcina Lutra przedstawiono na protestanckiej rycinie z XVI w. (...)*”.
Rozwój reformacji w Europie	159	*„Natomiast wszyscy protestanci odrzucali kult świętych i Matki Boskiej oraz zwierzchnictwo papieża i biskupów.”*		
Kościół anglikański	160			 Repr. „*Elżbieta II, współczesna królowa Anglii, rozmawia z kapłanką kościoła anglikańskiego. W tej wspólnocie religijnej kobiety otrzymały zgodę na obejmowanie stanowisk kapłańskich właśnie za panowania Elżbiety II.”*

[2] S. Roszak, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy drugiej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2010, s. 154.

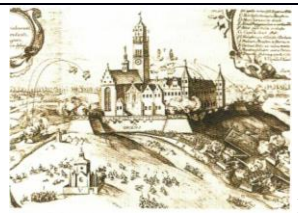
Inne odłamy reformacji	161	*„Bezpośrednią przyczynę rozłamu stanowiły działania króla Anglii – Henryka VIII. Władca tez zwrócił się do papieża z prośbą o unieważnienie swojego małżeństwa z Katarzyną Aragońską. Nie uzyskał jednak zgody na rozwód, dlatego w 1534 r. wydał akt znoszący zwierzchnictwo papieskie nad katolikami żyjącymi w Anglii.”*		 Repr. *„Prześladowania religijne w Europie zachodniej dotyczyły mniejszości wyznaniowych. Na stos można było trafić nawet za odmowę uklęknięcia przed Najświętszym Sakramentem, podobnie jak przedstawiony na XVIII-wiecznej rycinie niderlandzki kramarz”.*
Skutki reformacji	162		Ramka „*Noc Św. Bartłomieja*” „*Symbolem zgody miał być ślub jednego z przywódców protestanckich, Henryka Burbona, z księżniczką katolicką Małgorzatą.”*	
7. Kontrreformacja				
Zbór protestancki i kościół	164-165			 Repr. „*Wnętrze protestanckiego kościoła Św. Odolfa w Assendelft w Holandii przedstawił na obrazie Pieter Saenredam.”* Repr. „*Wystrój Bazyliki Św. Piotra w Rzymie został uwieczniony na obrazie Giovanniego Panniniego.”*
Podsumowanie rozdziału IV				
Podsumowanie rozdziału	169			Repr. *„Kościół Santa Mariadella Consolazione w Todi we Włoszech”*
V RZECZPOSPOLITA W XVI WIEKU				
1. Początki demokracji szlacheckiej **Brak odniesień do kobiet**				
2. Rozwój gospodarczy Polski				

Warunki rozwoju gospodarki	181			 Repr. *„Kupcy w XVII-wiecznym Gdańsku zostali przedstawieni na obrazie Wojciecha Gersona. Handle zbożem odbywał się wówczas na nabrzeżu portowym nad Motławą”*
3. Czasy Zygmunta Starego				
Zygmunt I Stary	184		Ramka *„Postać historyczna”* *„Zygmunt Stary 1767-1548 r. Był przedostatnim synem Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanki.(...)”*	
Układ Jagiellońsko-Habsburski	185	*„Ustalono, że obie dynastie połączą się poprzez małżeństwo między wnukami cesarza i dziećmi Władysława.”*		
Ostatnia wojna z zakonem	186			 Repr. *„Hołd pruski (...) Królowa Bona Sforza bierze udział w uroczystej ceremonii, chociaż w rzeczywistości oglądała złożenie hołdu z okien krakowskiej kamienicy. Władczyni ma rysy twarzy żony malarza – Teodory z Giebułtowskich*.”
Ceremonia złożenia hołdu pruskiego	187		Tekst źródłowy *„Ceremonia złożenia hołdu pruskiego (...) Słyszę, mój baronie, że się dziwisz, iż mistrz zakonu, który nazywają teutońskim Najświętszej Marii Panny, księciem w Prusach został kreowany [...].”*	
4. Rzeczpospolita Obojga Narodów				
Wojna o Inflanty	189	*„Doszło to tego dzięki zabiegom matki kandydata do tronu – królowej Bony, która chciała w ten sposób zapewnić ciągłość dynastii Jagiellonów. Jednak samodzielne rządy jej syn objął dopiero po śmierci ojca w 1548 r.”*	*Ramka „Postać historyczna”* *„Zygmunt II August 1520-1572 r. (...) Władca ten był trzykrotnie żonaty, lecz nie doczekał sie żadnego potomka.”*	
Powstanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów	191			 Repr. „*Unia*

				Lubelska Jana Matejki (…) Anna Jagiellonka, najmłodsza siostra Zygmunta Augusta, została uwieczniona na obrazie, mimo że nie było jej wówczas w Lublinie. Korona na głowie tej postaci to symbol kontynuowania dynastycznej polityki Jagiellonów."
6. Kultura polskiego odrodzenia				
Kodeks Baltazara Behema	193			Trzy reprodukcje ilustracji z ksiąg p.t. „*Kodeks Baltazara Behema (…) Pisarz miejski Baltazar Behem około 1505 r. spisał przywileje Krakowa oraz przysięgi i ustawy poszczególnych cechów*." Repr. „*Kram uliczny prowadzi przekupka, która akurat rozmawia z błaznem."* Repr. „*W pracowni krawieckiej mieszczanka przymierza suknie. Poprawek w stroju kobiety dokonuje sam mistrz."*
Wpływy włoskie	194	„*Kontakty Rzeczypospolitej z innymi państwami ożywiły się jeszcze bardziej po 1518 r., kiedy Zygmunt Stary poślubił księżniczkę Bonę Sforze z Mediolanu. Królowa wraz ze swoim dworem wniosła do kultury Polski wiele włoskich zwyczajów. Dzięki tej władczyni na polskich stołach pojawiły się popularne we Włoszech warzywa, które po dziś dzień nazywamy włoszczyzną. Poza tym język włoski stał się wówczas, obok łaciny, językiem elit. Bona gromadziła tez wielkie dobra ziemskie i wprowadzała w nich nowe metody gospodarowania. Zajmowała się również sprawami państwa. Wielu wrogów przysporzyło jej utworzenie własnego stronnictwa politycznego. Mimo to wszyscy doceniali zdolności królowej. Po śmierci Bony poeta Mikołaj Rej napisał: 'Rozum miała, że i dziś ta niewieścia główka Sławna w Polszcze i długo pamiętne jej słówka. Włoszka była, z narodu, gdzie rozum się rodzi, Najszlachetniejszy klejnot."*	*Ramka „Postać historyczna"* *„Bona Sforza 1494-1557 r. (…) Była córką księcia Mediolanu. Otrzymała staranne wykształcenie w dziedzinie historii, prawa oraz literatury. Władała kilkoma językami obcymi. Znała także bardzo dobrze zasady sprawowania władzy i rządzenia państwem. W 1518 r. została żoną Zygmunta Starego i królową Polski. Była aktywną działaczką polityczną – starała się wzmocnić pozycję króla oraz całej dynastii Jagiellonów, przeciwstawiała się wpływom Habsburgów. Zgromadziła rozległe majątki, które dzięki sprawnej administracji przynosiły polskiemu władcy znaczne dochody. Założyła również wiele nowych wsi i miast. Ponadto wspierała wielu uczonych i pisarzy. Odsunięta od władzy przez syna w 1556 r. wyjechała do Włoch. Wkrótce konflikt Bony z królem Hiszpanii Filipem II Habsburgiem przyczynił się do zawiązania spisku, w wyniku którego władczynię otruto."*	 Repr. „*Królowa Bona w towarzystwie męża, syna i dworu została przedstawiona na XIX-wiecznym obrazie Jana Matejki"*
Wawel	197			Infografika „*Wawel*" „*Kaplica Zygmuntowska została wzniesiona przy kaplicy wawelskiej z inicjatywy Zygmunta Starego po śmierci jego pierwszej żony."*
Budownictwo renesansowe	198	„*Za jednego z najwybitniejszych poetów renesansu uznaje się Jana Kochanowskiego. (…) Zasłynął przede wszystkim jako twórca żartobliwych fraszek oraz*	„*Dla zainteresowanych (…) M. Bogucka, Bona Sforza, Wrocław 2004"*	

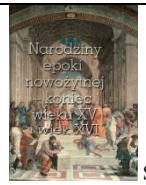
		trenów, wyrażających żal po śmierci ukochanej córki."		
Tajemnice sprzed wieków. Gdzie pochowano Mikołaja Kopernika?	200			 Repr. *„Wykopaliska we fromborskiej katedrze prowadzono w bardzo trudnych warunkach. Archeolodzy najpierw zdjęli płyty zabytkowej posadzki, a następnie ostrożnie wynosili kolejne warstwy ziemi (...)"*
7. Kraj wielu wyznań				
Jan Łaski	202		Ramka *„Postać historyczna"* *„Jan Łaski 1499-1560 r. (...) W 1539 r. opuścił kraj, ożenił się i zerwał związki z Kościołem katolickim."*	
Wpływ reformacji na kulturę	205			 Repr. „*Biblia w języku polskim, bogato zdobiona rycinami, została wydana w Gdańsku w 1632 r.(...)"*
Piotr Skarga	206			 Repr. „*Kazanie Skargi" to obraz Jana Matejki przedstawiający jezuitę podczas głoszenia kazania w trakcie mszy poprzedzającej obrady sejmu."*
8. Pierwsi królowie elekcyjni				

Pierwsza wolna elekcja	208	*„Szlachta zdecydowała również, że Henryk Walezy poślubi najmłodszą siostrę Zygmunta Augusta – Annę Jagiellonkę.”*		 Repr. *„Anna Jagiellonka była jedną z czterech sióstr Zygmunta Augusta. Po śmierci brata została ostatnią przedstawicielką dynastii Jagiellonów*.”
Ucieczka Henryka Walezego	209	*„Po ucieczce Henryka Walezego szlachta, aby uniknąć bezkrólewia, dążyła do wyboru na króla Anny Jagiellonki. Jednak według ówczesnych polskich zwyczajów kobieta nie mogła samodzielnie objąć rządów, dlatego rozpoczęto poszukiwania kandydata na jej męża.”*		
Podsumowanie rozdziału V	212		Wstęga chronologiczna „*1518 ślub Zygmunta Starego z Boną Sforza*”	
VI WIEK WOJEN				
1. Angielska monarchia parlamentarna				
Król i parlament	216	*„W XVI w. rządy w Anglii sprawowali władcy z dynastii Tudorów – Henryk XVIII oraz jego córka i następczyni Elżbieta I. (….) Po śmierci Elżbiety I w 1603 r. rządy przejął Jakub I ze szkockiej dynastii Stuartów.”*		 „*Ciekawostka. Ojcowie pielgrzymi*” Repr. *„Pielgrzymi idą do kościoła” to XIX-wieczny obraz George'a Boughtona, przedstawiający purytanów z Plymouth – pierwszej angielskiej osady w Ameryce”*
Podsumowanie	219		Przypis „*Dla zainteresowanych*” S. Grzybowski, *Elżbieta Wielka*, Wrocław 2009.	
2. Monarchia absolutna we Francji				
Monarchia Ludwika XIV	221	*„Początkowo władzę w imieniu małoletniego króla sprawowała jego matka oraz kardynał Jules Mazarin.”*		
Dwór króla Słońce	224			 Repr. „*Dwór Króla Słońce*” Il. „*Stroje projektowane na potrzeby dworu Ludwika XVI dały początek nowej modzie, która zaczęła obowiązywać w całej Europie (…) Ubiór damski 5. Suknia o owalnym kształcie ze specjalnie usztywniającą konstrukcją*

				6. Mocno ściągnięty gorset 7. Wstęgi i koronki”
3. Początki rządów Wazów				
Podwójna elekcja	225			Repr. „*Uroczysty wjazd Zygmunta III Wazy do Krakowa uświetnił zaślubiny władcy z Konstancją Habsburżanką. Fragment parady wojskowej został przedstawiony na XVII-wiecznym malowidle na papierze podklejonym płótnem* (…)”
4. Konflikty z Rosją i Turcją				
Walki o carski tron	231-232	*„Przekonał on* [Dymitr Samozwaniec] *do swoich planów kilku z nich, a wojewoda sandomierski oddał mu nawet za żonę córkę Marynę.”*	Tekst źródłowy *„Dymitr Samozwaniec”* *„Carowi Dymitrowi żonę do Moskwy przywieziono, pannę Marynę Mniszkównę, wojewodziankę sandomierską […]. Ale… w dziesięć dni po koronacje żony Dymitrowej, większa żałość była, gdy wziąwszy sobie Moskwa za krzywdę, iż z inszego narodu żonę wziął… (…).”*	
5. Powstanie kozackie				
Przyczyny konfliktu	237		Tekst źródłowy *„Przyczyny powstania Chmielnickiego”„(…) już więcej nie możemy takich trudności i niewinnego mordowania na sobie cierpieć z wielkich bied swoich, że już i w domach swoich osiedzieć się, nie mogąc, porzuciwszy żony, dziatki i wszystką ubogą chudobę swoją, musieliśmy część nas wojska, gdzie mogąc głowy swoje tylko z duszami unosić […] na Zaporoże, skąd przodkowie nasi zwykli Koronie Polskiej […] wierne poddaństwo swoje i usługi oddawać.”*	
6. Potop szwedzki				
Obrona Jasnej Góry	242			 Repr. „*Obrona jasnej Góry*” Repr. „*Oblężenie Jasnej Góry zostało przedstawione na XVII-wiecznym miedziorycie. Na prawo od wieży kościała jasnogórskiego widoczne są w chmurach postacie Maryi z Dzieciątkiem oraz Św. Paweł z Teb- patrona zakonu paulinów. Wierzono, że uchronili oni Jasną Górę przed natarciem sił szwedzkich.”*
Droga do Zwycięstwa	244	*„Po przekroczeniu granicy Polski król Jan Kazimierz przybył do Lwowa. Złożył tam uroczyste sił ślubowanie Matce Boskiej w lwowskiej katedrze: ‘Ja, Jan Kazimierz […] obieram Cię dzisiaj za Patronkę moją i moich państw Królową, i polecam Twojej szczególnej opiece, a obronie siebie samego i moje królestwo polskie’.”*		
7. Kryzys Rzeczypospolitej				
Konflikt z Turcją	247		*„Postać historyczna”* *„Jan III Sobieski 1629-1696 r.* (…) *Małżeństwo z Marią d’Arquien sprawiło, że znalazł się on w stronnictwie popierającym Francję.”*	

Polityka Jana III Sobieskiego	248	*„Jan III Sobieski był silnie związany ze stronnictwem popierającym Francję. Dlatego wraz z żoną, Francuzką Marią Kazimierą próbował zakończyć wojny ze współpracującą z Ludwikiem XIV Turcją i zerwać sojusz z Habsburgami."*	 Repr. *„Postać historyczna. Maria Kazimiera d'Arquien 1641-1716 r. Była damą dworu królowej Ludwiki Marii, żony Jana Kazimierza. Do Polski przybyła w wieku 4 lat, dzięki czemu dobrze znała polskie obyczaje oraz język. W 1665 r. poślubiła Jana Sobieskiego, który nazywał ją Marysieńką. Przyczyniła się do wyboru swojego męża na króla Polski. Jako królowa wywierała silny wpływ na politykę polską, m.in. popierała sojusz z Francją. Urodziła trzynaścioro dzieci, jednak tylko czworo z nich dożyło wieku dorosłego. Po śmierci Jana Sobieskiego Maria Kazimiera wyjechała z Polski. Najpierw udała się do Rzymu, a następnie do Francji. Zmarła w Blois. W 1717 r. jej ciało zostało przewiezione do Warszawy."*	 Repr. *„Rodzina królewska Sobieskich została przedstawiona na obrazie nieznanego malarza. Obok władcy widać jego żonę Marię Kazimierę z synami i córkami."*
Odsiecz wiedeńska	250		Tekst źródłowy *„Zwycięstwo pod Wiedniem (...) W jednym z listów do żony Marysieńki Jan III Sobieski z dumą donosił o pokonaniu sił tureckich pod Wiedniem.* '[…] *Jedyna duszy i serca pociecho, najśliczniejsza i najukochańsza Marysieńku! [...] Nie rzekniesz mnie tak, moja duszo, jako więc tatarskie zony mawiać zwykły mężom bez zdobyczy wracającym, żeś 'ty nie junak, kiedyś bez zdobyczy powrócił', bo ten, co zdobywa, w przedzie być musi'."*	
8. Kultura baroku i sarmatyzm				
Barokowa sztuka sakralna	254			 Repr. *„Ekstaza Św. Teresy" to jedna z najbardziej znanych barokowych rzeźb wybitnego włoskiego rzeźbiarza Giovanniego Berniniego"*
Malarstwo XVII wieku	256			 Repr. *„Dziewczyna czytająca list została namalowana przez słynnego malarza holenderskiego Jana Vermeera"*
Polska literatura barokowa	257	*„Cennym źródłem wiedzy o tamtych czasach jest również korespondencja króla Jana III Sobieskiego z żoną Marysieńką."*		

Kultura sarmacka	259	*„Nawet w literaturze Sarmaci uznawali się za wielkich mistrzów. O poetce Elżbiecie Drużbackiej pisano: Obfitsze płyną z wód Drużbackich weny, Słodyczą pojąc rozum zadumany, Tak że nam jedna z Kowalskich Drużbacka Za dziewięć muz stanie – Muza Sarmacka."*		 Repr. *„Strój sarmacki* (…) *6. Suknia, zwana w Polsce alamodą, była szyta z jedwabiu lub tureckiego złotogłowiu, czyli w tkaniny przetykanej złotą nicią. Miała gładką spódnicę w kształcie dzwonu, a górną część stroju zdobiły tasiemki i koronki.7. Futrzane kołpaki stały się modne na początku XVII w. Wykonywano je z ciemnego futra i nakładano na krótką chustkę, którą upinano na czarnym lub białym czepku. 8. Kształciszek, to lekkie suknie bez rękawów, noszone jako okrycie wierzchnie. Największą popularnością cieszyły się w XVI w., lecz używano ich także w kolejnym stuleciu."*
Podsumowanie rozdziału VI				
	260			Tablica chronologiczna *„1603 śmierć królowej Elżbiety I"*
TABLICE C H R ONOLOGICZNE s. 263-267				
	strona	data	Świat	Polska
	264	1384 r.		*„Koronacja Jadwigi na króla Polski"*
	265	1505 r.	*„Namalowanie obrazu „Mona Liza" przez Leonarda da Vinci"*	
	265	1518 r.		*„Ślub Zygmunta Starego z księżniczką włoską Boną Sforza"*

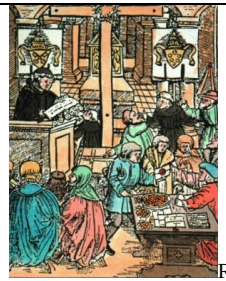
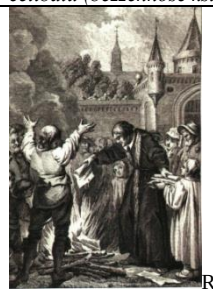
NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Ustrzycki, *Historia. Podręcznik dla gimnazjum*, Klasa 2, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2010				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I NARODZINY EPOKI NOWOŻYTNEJ – KONIEC WIEKU XV I WIEK XVI				
	7			 Strona wstępu do rozdziału – fresk *„Szkoła ateńska"* Rafaela Santi
1. Narodziny humanizmu i renesansu				

	10			 Repr. *„Szkoła ateńska, fresk Rafaela Santi z lat 1510-1511, Pałac Watykański. W centrum kompozycji znajduje się Platon, wskazujący palcem w górę – przypominający o znaczeniu świata idei. (...).*
	11		Ramka *„Relacja XVI-wiecznego włoskiego złotnika i rzeźbiarza Benvenuta Celliniego o wykopaliskach” „Innego rodzaju kamień [...] wielkości dużego orzecha [...] przedstawiał głowę Minerwy, przewspaniałej roboty.”*	
2. Wielcy artyści renesansu				
	16			 Repr. *„Obraz „Madonna z owocem granatu Sandro Botticelli, 1486-1487, Galeria Ulffizi we Florencji. Scena przedstawia Madonnę (Maryję) i Dzieciątko (Jezusa), wspólnie trzymających owoc granatu, w otoczeniu aniołów. Granat był symbolem zarówno nowego życia dla chrześcijan, jak i śmierci Chrystusa na krzyżu, dzięki której stało się ono możliwe. Obraz przepojony jest atmosferą smutku i zadumy, wynikających z przeczucia mającego nastąpić Ukrzyżowania”* Repr. *„Żniwa, Pieter Bruegel starszy, 1565 r., Metropolitan Museum of Art. W Nowym Jorku. Człowiek w malarstwie niderlandzkim umieszczany był często na tle krajobrazu bądź w domu czy warsztacie pracy”*
	17			

				 Repr. „*Pallada i centaur" Sandro Botticelli, 1480 r., Galeria Uffizi we Florencji. Scena ma sens alegoryczny – jest nią poskromienie przez grecką boginię Pallas Atenę, opiekunkę sztuk i nauk, centaura, uosobienia instynktów i dzikości."* Repr. *„Fragment obrazu Narodziny Wenus Sandro Botticelli, ok. 1485 r., Galeria Uffizi we Florencji. Wykorzystując jako temat mityczne narodziny Wenus, Botticelli stworzył obraz kobiety uosabiającej ideał piękna. Artysta starał się dać nam odczuć nastrój świeżości, lekkości i spokoju. Obraz ten jest jednym z najsłynniejszych w dziejach sztuki europejskiej"* Repr. *„Trzy okresy życia kobiety i śmierć, Hans Baldung zw. Grien, pocz. XVI w., Muzeum Prado w Madrycie. Artysta w sposób alegoryczny przypomina o nieubłaganie upływającym życiu ludzkim. Kobiety przedstawione w trzech okresach życia mają twarze pełne lęku, a towarzyszy im przerażająca śmierć z klepsydrą w dłoni."*
	18	„*Jednym z nich był żyjący na przełomie XV i XVI wieku Leonardo da Vinci. Jego dzieła malarskie: 'Mona Lisa', 'Ostania wieczerza', 'Dama z gronostajem' do dziś należą do najbardziej znanych obrazów*."		

				 Repr. „*Dama z gronostajem (łasiczką)* Leonardo da Vinci, 1483 r. *Dzieło trafiło do Polski w 1800 r., kiedy książę Adam Jerzy Czartoryski zakupił je i ofiarował swojej matce, Izabeli.Jest to jedyny obraz Leonarda w naszym kraju, powszechnie uważa się go za najcenniejsze dzieło w zbiorach polskich. Można je oglądać w Muzeum Czartoryskich w Krakowie”*
	19			 Repr. *„Sąd ostateczny” fresk Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej w Watykanie, 1536-1541. Fresk wykonany na całej ścianie ołtarzowej Kaplicy Sykstyńskiej przedstawia sugestywną wizję Sądu Ostatecznego. W centrum kompozycji znajduje się Chrystus z podniesioną ręką […]. Obok niego Maryja –* uosobienie *miłosierdzia – odwracająca twarz, żeby nie widzieć przerażonych grzeszników starających sie uciec przed nieuchronną karą i spadających do piekła (…).”* Repr. *„Pieta, Michał Anioł, 1499 r. bazylika św. Piotra w Rzymie Pieta, czyli przedstawienie Maryi opłakującej leżącego na jej kolanach leżącego Jezusa, pojawiła się w sztuce gotyckiej w XIV w., a upowszechniła się w okresie renesansu. […] Artysta potrafił ukazać tragizm sytuacji, uczucie smutki i czułości na twarzy Maryi przedstawionej jako piękna młoda kobieta.”*

	20	*„Powszechne uznanie budziły również dzieła Rafaela Santiego (1483-1520), malarza i architekta, twórcy m.in. Szkoły ateńskiej, portretów mieszczan i duchownych oraz wielu Madonn z Dzieciątkiem."*		 Repr. *„Madonna Sykstyńska, Rafael Santi, 1513 r., Państwowe Zbiory Sztuki w Dreźnie. Wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem należy do często przedstawianych tematów w sztuce renesansowej. Rafael wielokrotnie ukazywał Maryję jako ideał kobiety, pięknej i pełnej uroku. Obraz przedstawiający Maryję z dzieciątkiem w ramionach oraz papieża Sykstusa II i Św. Barbarę ma charakter uroczysty i poważny, ale zawiera również akcenty radosne w postaci dwóch aniołków patrzących znad ramy obrazu. (...)"*
	22		*„Pytania i polecenia"* *„2. Przeanalizuj obraz 'Trzy okresy życia kobiety i śmierć' i wykaz podobieństwa i różnice do średniowiecznych przedstawień nawiązujących do wezwania 'memento mori! (pamięta, że umrzesz)."*	 Repr. *„Wesele chłopskie" Pieter Bruegl starszy, 1568 r., Kunsthistorisches Museum w Wiedniu. Obraz przedstawia wesele, będące na wsi jedną z najważniejszych uroczystości. Uczestnicy przyjęcia – mężczyźni, kobiety, dzieci, starcy, duchowni, muzykanci, służące, parobcy – potraktowani są indywidualnie. Widzimy miedzy innymi pannę młodą (siedząca pod obrzędowym przykryciem) przyglądającą się wszystkiemu, dziecko wylizujące talerz i, niezwracające uwagi na otoczenie, kobiety łakomie pochłaniające jedzenie, zamyślonego muzykanta zainteresowanego bardziej roznoszonymi przez parobków miskami niż graniem."*
3. Wielkie odkrycia geograficzne				
	29		Źródło *„Relacja Kaspra Contariniego, posła cesarza Karola V, o odkrytych przez Kolumba wyspach, 1525 r. (...) Teraz wskutek nieludzkiego traktowania przez Hiszpanów, bądź przez ciężkie roboty, nakładane na tych biednych, nieprzyzwyczajonych do pracy ludzi w poszukiwaniu złota, bądź przez śmierć z rozpaczy, wskutek czego zdarzały się takie nadzwyczajne wypadki, ze znalazły się matki, które zabijały własne dzieci, ubyło ich niemal wszystkich tak, ze obecnie na wyspie Spagnuola nie ma siedmiu tysięcy dusz i kupują niewolników murzynów (...) i posyłają ich tam do kopalni. (...)."*	
4. Początki reformacji				

	30			 Repr. *„Sprzedaż odpustów, druk z XVI w. Odpustem w Kościele katolickim nazywa się darowanie człowiekowi pośmiertnej kary za popełnione grzechy. Dochodzi do tego na mocy sakramentu pokuty pod warunkiem odbycia określonych praktyk religijnych. U schyłku średniowiecza rozpowszechnił się zwyczaj kupowania odpustów. Handlem nimi zajmowali się wyznaczeni przez papieża sprzedawcy”*
	31			Repr. „*Marcin Luter jako zakonnik, rycina z epoki (...) Po swoim wystąpieniu zrezygnował z bycia zakonnikiem i pojął za żonę byłą zakonnicę, Katarzynę von Bora. Uważał bowiem, że chrześcijan powinny obowiązywać tylko te nakazy, które są sformułowane w Biblii, a jego zdaniem nie można w niej znaleźć jasno sformułowanego nakazu celibatu (bezżenność księży). (...)”*
	32			 Repr. *„Luter palący w Wittenberdze bullę papieską i inne pisma”, miedzioryt z II połowy XVIII w. (...)”*
5. Wyznania reformowane				
	34-35	„*Kościół luterański, nazywany tez ewangelicko-augsburskim, zniósł celibat i śluby zakonne. Odrzucił tez kult Maryi , świętych, obrazów, posągów oraz wiarę w czyściec, praktyki pokutne i ascezę*.”		
	37			 Repr. *„Kalwiniści w świątyni*

				katolickiej Niderlandach, miedzioryt Franza Hogenberga, 1566 r. W krajach, w których reformacja zwyciężyła, dochodziło do przejmowania katolickich kościołów przez wspólnoty wyznań reformowanych. Dostosowanie ich do potrzeb religijnych nowych posiadaczy przybierało niekiedy dość drastyczne formy (...)"
	38			Repr. *„Henryk VIII", Hans Holbein, ok. 1526 r., Palazzo Barberini w Rzymie, Na decyzję Henryka VIII o zerwaniu z papiestwem wpłynęła niechęć Rzymu do unieważnienia małżeństwa króla. Powodem było również podłoże polityczne (...) Jako że żona Henryka była ciotką Karola V, wiec unieważnienie małżeństwa było policzkiem dla cesarza. Mimo ze małżeństwo Henryka i Katarzyny Aragońskiej uważano za udane, władca nie doczekał się z niego męskiego spadkobiercy."*
6. Konflikty religijne i polityczne w Europie w XVI i XVII wieku				
	40	„*Stało się to przy okazji ślubu siostry króla Francji Małgorzaty z królem Nawarry, kalwinistą Henrykiem Burbonem.*"		 Repr. „*Noc Św. Bartłomieja w Paryżu, rycina według obrazu* Francoisa Duboisa . z 1595 r. *W wyniku spisku zamordowanych zostało kilka tysięcy francuskich hugenotów, przybyłych na ślub Małgorzaty i Henryka Burbona. Nie oszczędzono kobiet ani dzieci. Jednym z organizatorów rzezi był Henryk Walezjusz, wybrany w następnym roku na króla Polski"*
	42			 Repr. *„Masakra mieszkańców Antwerpii w 1576 r., miedzioryt Franza Hogenberga. W 1576 r. oddziały zdemoralizowanych i nieotrzymujących od dłuższego czasu żołdu żołnierzy hiszpańskich stacjonujących w cytadeli w Antwerpii zaatakowały miasto, dokonując rabunków i mordów. Zginęło wówczas kilka tysięcy ludzi (...)"*
	43-44	„*Sytuacja uległa zmianie, kiedy na tronie zasiadła w 1553 r. córka Henryka VIII, gorliwa katoliczka Maria Tudor, zwana przez protestantów Krwawą Marią. Doszło wówczas do prześladowań protestantów, a Kościół z powrotem poddany władzy papieża. Był to jednak tylko krótkotrwały epizod. W 1558 r. królowa Maria zmarła, a na tronie zasiadła Elżbieta I, która*	Ramka „*Zapamiętaj*" „*W Anglii Kościół anglikański zwyciężył ostatecznie za panowania Elżbiety I."*	

		przywróciła niezależny od Rzymu Kościół anglikański. Królowa harmonijnie współdziałała z parlamentem, który od czasów Henryka VIII […] wyraźnie zyskał na znaczeniu.[…]. W XVII w. prześladowani byli członkowie nowych radykalnych wyznań – purytanie i kwakrzy. Kwakrzy głosili miedzy innymi równość mężczyzn i kobiet wobec Boga, zwalczali niewolnictwo i odrzucali wszelkie przejawy przemocy."		
7. Kontrreformacja i reforma katolicka w Europie				
	48			 Repr. *„Ekstaza św. Teresy, rzeźba Gianlorenza Berniniego z lat 1645-1652, kościół Santa Maria Della Vittoria w Rzymie. Rzeźba przedstawia św. Teresę podczas mistycznego przeżycia. Na twarzy świętej, o przymkniętych oczach i uchylonych ustach, widoczna jest religijna ekstaz, mająca świadczyć o mistycznym połączeniu duszy z Chrystusem. Z przeżyciami św. Teresy wierni mogli się zapoznać dzięki jej pismom wydawanym drukiem. Życie świętej Teresy (1515-1582) – kanonizowanej w XVII w. – stało się dla katolików wzorem świętości."*
8. Przemiany społeczno-gospodarcze w Europie w XVI wieku **Brak odniesień do kobiet**				
II RZECZPOSPOLITA ZŁOTEGO WIEKU – XVI WIEK				
1. Państwo polsko-litewskie w XVI wieku				
	58			 Repr. *„Hołd pruski, Jan Matejko, 1882 r. Zamek Królewski na Wawelu (...)"*
	59	*„W wyniku zawartego traktatu wiedeńskiego doszło do małżeństwa Anny, córki Władysława Jagiellończyka, z Ferdynandem Habsburgiem (wnukiem cesarza Maksymiliana)."*		
2. Gospodarka i społeczeństwo Rzeczypospolitej w XVI wieku				

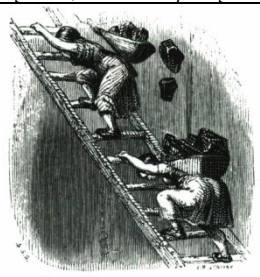
	64			 Repr. „*Szkuta i komięga w porcie gdańskim, rycina z epoki (...)*”.
3. Demokracja szlachecka w Rzeczypospolitej **Brak odniesień do kobiet**				
4. Unia lubelska				
	78			Repr. *„Cerkiew w Owczarach pw. Opieki Bogurodzicy, XVII wiek. (...)”*
5. Rzeczpospolita państwem bez stosów **Brak odniesień do kobiet**				
6. Kultura renesansowa w Rzeczypospolitej				
	87	*„Pewną rolę w upowszechnieniu kultury renesansowej odegrało przybycie do Rzeczypospolitej w 1518 r. księżniczki z włoskiego księstwa Bari – Bony, która została żoną Zygmunta Starego.”*		 Repr. *„Kaplica Zygmuntowska przy katedrze na Wawelu, wnętrze. Kaplica, zbudowana w latach 1519-1535 dla pierwszej żony Zygmunta Starego, nazywana jest perłą renesansu na północ od Alp. […] Umieszczono tu sarkofagi i posągi Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta i Anny Jagiellonki.*”
7. Rzeczpospolita za panowania pierwszych władców elekcyjnych				
	95	*„Po opuszczeniu kraju przez Henryka Walezego doszło do nowego bezkrólewia, podczas którego na tron wyniesiono Annę Jagiellonkę, siostrę Zygmunta Augusta. Na męża przeznaczono jej Stefana Batorego, księcia Siedmiogrodu.”*		
	96	*„Jego następcą* [Stefana Batorego] *został w 1587 r. Zygmunt Waza, syn króla Szwecji Jana III i Katarzyny Jagiellonki, córki Zygmunta Starego.”*		
III EUROPA I POLSKA W XVII WIEKU I PIERWSZEJ POŁOWIE XVIII WIEKU				
1. Europa Zachodnia z XVII wieku i pierwszej połowie XVIII wieku				
	105		Źródło: *„Los ludności Zielonej Góry (wówczas należącej do Czech) w czasie wojny trzydziestoletniej. (...) Przybyli do miasta dragoni Lichensteina* [wojska carskie] *nakazali magistratowi, starszyźnie, cechom oraz wszystkim kobietom obecność na mszy i kazaniu, a także przyjecie komunii na zasadach katolickich.”*	
	107	*„W 1603 r. po bezpotomnej śmierci królowej Elżbiety I tron angielski objął Jakub I z dynastii Stuartów, panującej w Szkocji.”*		
	108-109	*„Tron przekazano Marii Stuart, córce Jakuba II oraz*		

		księciu Wilhelmowi Orańskiemu, mężowi Marii. Para panująca musiała jednak przyjąć Ustawę o prawach (1689 r.) […].”		
2. Sąsiedzi Rzeczypospolitej w XVII wieku i pierwszej połowie XVIII wieku				
	112		Ramka *„Czy wiesz, że… Iwan Groźny był wnukiem księżniczki Zofii z Bizancjum. Przybierając tytuł cara, akcentował równocześnie, ze uważa swoje państwo za spadkobiercę Cesarstwa Bizantyjskiego.”*	
3. Konflikty Rzeczypospolitej w XVII wieku				
	120			Repr. „*Dymitr Samozwaniec, drzeworyt z polskiego pisma ulotnego z epoki. (…) Niedługo przed śmiercią Samozwaniec poślubił córkę polskiego magnata Marynę Mniszkównę.”*
	124		Ramka *„Czy wiesz, że… Klasztor jasnogórski z obrazem Matki Boskiej był szczególnym miejscem dla Polaków. Obrońcy klasztoru obawiali się, ze luterańskie wojska szwedzkie mogą po zdobyciu sanktuarium dopuścić się profanacji. Szwedom nie udało się zdobyć Jasnej Góry miedzy innymi dlatego, że nie dysponowali odpowiednimi działami.”*	
4. Przemiany w Rzeczypospolitej w XVII wieku				
	129			Repr. *„Władysław IV Waza, portret z epoki . (…) był synem Zygmunta III Wazy i Anny z Habsburgów. (…) Przez kolejne małżeństwa skoligacił się z cesarzem Ferdynandem II Habsburgiem, a następnie przez małżeństwo z księżniczką Marią Ludwiką związał się z Francją.”*
	132			Repr. „*Jan Kazimierz, portret z epoki (…) był synem Zygmunta III Wazy i Konstancji z Habsburgów. […] Poślubił wdowę po bracie, Marię Ludwikę, która miała duży wpływ na podejmowane przez niego decyzje polityczne.”*
	133		*„Ćwiczenie: Przeanalizuj ilustrację i na tej podstawie podaj nazwę miejscowości, w której odbył się ślub Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Eleonory Habsburżanki.”*	 Repr. „*Ślub Michała Korybuta Wiśniowieckiego z Eleonorą Habsburżanką”, autor nieznany, 1670 r. Krótki okres panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego był czasem walk politycznych (…)”*
	134			Repr. *„Jan III Sobieski pod Wiedniem, Jerzy Siemiginowski-Eleuter, XVII w. Jan Sobieski (…) szybko awansował, osiągając po zwycięstwie nad Tatarami pod Podhajcami najwyższą godność – hetmana wielkiego koronnego. (…) Ożenił się z Francuzką Marią Kazimierą, nazywaną przez niego pieszczotliwie Marysieńką”.*
5. Kultura baroku				

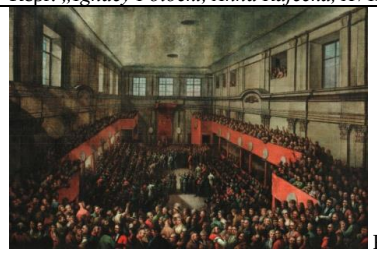
	135	*„W okresie baroku w krajach katolickich preferowano tematy religijne krytykowane przez wyznania reformowane, między innymi wizje świętych, sceny z życia męczenników, przedstawienia Matki Boskiej."*		
	136			Repr. *„Wnętrze kościoła Św. Anny w Krakowie. Gdy brakowało środków, zastępowano marmur malowanym drewnem, a złoto brązem pokrytym złotą farbą (...)"*
	137	*„Charakterystyczne dla Caravaggia było przedstawianie scen z życia codziennego i zwykłych ludzi w sposób niezwykle realistyczny. Dotyczyło to również tematów religijnych i umieszczanych na obrazach postaci świętych czy Matki Boskiej."*		Repr. *„Ukrzyżowanie świętego Piotra, Caravaggio, początek XVII w., kościół Santa Maria del Popolo w Rzymie"*
	138	*„Sceny przedstawione przez niego* [Vermeer] *na obrazach mają charakter kameralny, często ukazują kobiety w różnych zwyczajnych sytuacjach."*		 Repr. *„Dziewczyna czytająca list, Jan Vermeer van Delft, połowa XVII w. Rijkmuseum w Amsterdamie. Malarstwo Vermeera bardzo przemawia do dzisiejszych odbiorców. Obrazy artysty utrzymane są w spokojnej kolorystyce, pełne prostoty, harmonii i ciszy wytwarzają nastrój, który bezpośrednio oddziałuje na świadomość widza."* Repr. „*Wymarsz strzelców,* Rembrandt van Rijn, połowa XVII w., *Rijkmuseum w Amsterdamie*".
	140			

				 Repr. *„Kartezjusz na dworze szwedzkiej królowej Krystyny, fragment obrazu Pierre'a Louis Dumesnila, XVIII w. Kartezjusz głosił, że jedyną pewną wiedzę człowiek może posiąść, posługując się logicznym myśleniem z wykorzystaniem matematyki. […] Wiedza Kartezjusza była powszechnie doceniana w Europie. Przebywał miedzy innymi na dworze królowej szwedzkiej Krystyny, prowadząc z nią dialogi filozoficzne”.”*
	141			 Repr. „*Sabat czarownic, rycina z XVII-wiecznej pracy Johannesa Pratoriusa. Powszechnie wierzono w złowrogie działania czarownic, które miały zawierać pakt z diabłem i corocznie przybywać gromadnie na spotkanie z nim, zwane sabatem. Lęk przed szkodliwością ich działań doprowadził do pojawienia się zjawiska polowania na czarownice. W okresie klęsk żywiołowych (suszy, powodzi) o ich spowodowanie oskarżano kobiety zwykle starsze, samotne, żyjące na marginesie lokalnej społeczności. Następnie często za pomocą okrutnych tortur zmuszano je do przyznania się do winy, a dodatkowo do wskazania wspólniczek. W ten sposób rodził się łańcuch oskarżeń, który dosięgał chłopki, mieszczki, a nawet szlachcianki. Karą po 'udowodnieniu' winy była najczęściej śmierć na stosie. Szaleństwo polowań na czarownice dotkało zarówno kraje katolickie, jaki reformowane.”*
	142		Źródło *„Procesy czarownic w Zielonej Górze. 1661. […] W owym czasie wiara w czarownice tak przybrała na sile, że działalność wietrzono w każdym mieście. […]. Znalezienie przy ofierze robactwa […] stanowiło wystarczający dowód, by oskarżyć […] o czary i konszachty z diabłem. […] nic tak nie mogło dowieść winy czarownicy, jak*	

			poddanie próbie wody. […] Próba ta polegała zwyczajnie na pławieniu kobiet. […] siłą wrzucano je do stawu […]. Jeśli nie utonęła, świadczyło to o jej winie bardziej, niż gdyby znalazła śmierć w zimnych wodach stawu. Wówczas skazywano ją na śmierć w płomieniach. […] tylko w 1663 […] w samej Zielonej Górze spalono 6 nieszczęśnic."	
6. Kultura barokowo-sarmacka w Rzeczypospolitej				
	146			 Repr. „*Polscy szlachcice w strojach z XVI-XVIII w. Szlachecki strój męski miał kilka odmian. Najważniejszym elementem jednej z nich był żupan, czyli długa szata przypominająca sutannę, uszytą zwykle z barwnych, kunsztownych tkanin. Żupan zapinano z przodu za pomocą niewielkich guzików lub haftek i noszono zwykle pod kontuszem (…) Strój kobiecy składał się z fałdowanej spódnicy, obcisłego stanu oraz długiej sukni i kamizelki*."
7. Rządy saskie w Rzeczypospolitej				
	150			Repr. „*Stanisław Leszczyński*, rycina z epoki. (…) *Córka Leszczyńskiego Maria została w 1725 r. żoną króla Francji Ludwika XV, co zapewniło polskiemu możnowładcy poparcie Francji w staraniach o tron Rzeczypospolitej po śmierci Augusta II*."
	154		Z serii *„Warto (…) Przeczytać książki" J. Gaarder, Świat Zofii. Cudowna podróż w głąb historii filozofii, Rzeszów 2000"*	
IV ŚWIAT I RZECZYPOSPOLITA W DOBIE OŚWIECENIA				
	155			 Strona wstępu do rozdziału – fr. obrazu „Deklaracja Niepodległości". Bez opisu
1. Oświecenie – przełom umysłowy				
	157			Repr. *„Francois-Marie Arouet, zwany Wolterem, popiersie autorstwa Jeana-Anoine'a Houdona, 1778 r. , Muzeum Luwru w Paryzu. Wolter był prawnikiem, myślicielem, historykiem, pisarzem. (…) Jednym z*

				jego najważniejszych dzieł był Traktat o tolerancji. Łączył sympatię dla parlamentarnego i liberalnego ustroju Anglii z aprobatą oświeconego absolutyzmu oraz schlebianiem „filozofom" na tronach – Katarzynie II i Fryderykowi II."
	158	„*Cieszył się również* [Wolter] *szacunkiem władców europejskich, między innymi prowadził ożywioną korespondencję z władcą Prus Fryderykiem II i rosyjską cesarzową Katarzyną II."*		
2. Wielka Brytania, Austria i Prusy w epoce oświecenia				
	165			Repr. *„Przędzarka mechaniczna zwana „przędząca Jenny. (...) Twórca pierwszej przędzarki James Hargreaves o mało nie zginął w 1767 r. z rąk tłumu, który wdarł się do jego domu i zniszczył maszynę, ponieważ sądzono, ze odbiera pracę ludziom*"
	167	„*W 1763 r. król Prus Fryderyk II Wielki jako pierwszy władca wprowadził powszechne (ale obejmujące tylko chłopców) i przymusowe nauczanie na poziomie podstawowym."*		 Repr. *„Kobiety pracujące w kopalni węgla kamiennego, rycina z XIX wieku. Poszukiwanie jak największych zysków prowadziło do zatrudniania w kopalniach (i w przemyśle w ogóle) kobiet i dzieci. Płacono im dużo niższe stawki niż mężczyznom."*
	169	„*W monarchii austriackiej kształtowanie absolutyzmu oświeconego rozpoczęło się w drugiej połowie XVIII w., za panowania cesarzowej Marii Teresy (1740-1780). Za monarchę reprezentującego w pełni absolutyzm oświecony uważa się jednak jej syna, Józef a II, panującego w latach 1780-1790 (współrządził z matką od 1765 r.). [..] Klęski, jakie poniosła Austria w wojnach toczonych w latach 1740-1748, i będąca ich konsekwencją utrata Śląska [...] spowodowały, iż Maria Teresa i Józef II zrozumieli konieczność przeprowadzenia reform."*		
3. Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej				
	174			Repr. „*Prace nad 'Deklaracją niepodległości', obraz* Jeana Ferrisa, Virginia Historical Society w Richmond. (…) *Deklaracja stała się wzorem dla deklaracji praw obywatelskich zawartych w konstytucjach wielu innych państw. Jednak idea równości i wolności początkowo nie odnosiła się do ludności murzyńskiej oraz Indian* (…)"
4. Francja w okresie rewolucji (1789-1799)				
	184		Źródło: *„Jakobiński Dekret o podejrzanych z 17 września 1793 r."* *[...]Za podejrzanych uważa się: [...] 4.)urzędników publicznych zawieszonych lub usuniętych ze stanowisk [...].*	

			Wszystkich pochodzących z byłego stanu szlacheckiego, tj. mężów, żony, ojców, matki, synów, córki, braci, siostry i agentów osób przebywających na emigracji, którzy nie okazali stale swojego przywiązania do rewolucji […], choćby powrócili do kraju […].”	
	186	*„Niezwykle doniosłym skutkiem rewolucji była aktywizacja kobiet w życiu publicznym. Nie tylko dopuszczono je do publicznych mównic, Lech po raz pierwszy w dziejach kobiety zaczęły się zrzeszać. Organizowały własne kluby polityczne, a nawet rewolucyjne oddziały zbrojne. Był to pierwszy krok na długiej drodze do wprowadzenia równości płci.”*		
5. Rzeczpospolita Stanisława Augusta				
	187	*„Jednak cesarzowa Katarzyna II, która na elekcji wsparła Poniatowskiego dlatego, że był on pozbawiony poparcia zagranicznego i w związku z tym liczyła na jego uległość, przeciwna była zbyt daleko idącym zmianom, które mogłyby doprowadzić do odbudowy sił Rzeczypospolitej.”*		Repr. *„Stanisław August w stroju koronacyjnym,* Marcello Bacciarelli, 1768 r., Zamek Królewski w Warszawie. Stanisław Poniatowski w młodości zyskał staranne i wszechstronne wykształcenie. Podróżował po Europie, gdzie przyswoił sobie idee oświecenia. (…) *Wdał się wówczas w romans z wielką księżną Katarzyną, późniejszą cesarzową Katarzyną II.”*
	188	*„Aby osłabić pozycję króla, którego reformatorski impet nieprzyjemnie ją zaskoczył, i poddać go swojej kontroli, cesarzowa Katarzyna II, przy poparciu króla Prus Fryderyka II doprowadziła w 1767 r. do zorganizowania w Polsce konfederacji różnowierców, domagającej się równouprawnienia politycznego i pełnej tolerancji religijnej.(…) Równocześnie cesarzowa poparła odsuniętą od władzy w 1764 r. konserwatywną opozycję antykrólewską, która zawiązała konfederację w Radomiu pod hasłami obrony wiary katolickiej, złotej wolności szlacheckiej (cofnięcia reform stanisławowskich) oraz detronizacji króla. W tej sytuacji Stanisław August zaczął współpracować z Katarzyną II. Osiągnąwszy w ten sposób swój cel – osłabienie i podporządkowanie sobie króla – cesarzowa rozprawiła się z konfederatami radomskimi.”*		
	190	*„Bezwzględna polityka cesarzowej Katarzyny wobec konfederatów radomskich i wprowadzenie równouprawnienia różnowierców doprowadziły do zawiązania przez szlachtę w 1768 r. w Barze na Podolu nowej konfederacji.”*		
	192			 Repr. *„Sytuacja królestwa polskiego w roku 1773, grafika Johannesa Nilsona, 1774 r.”*

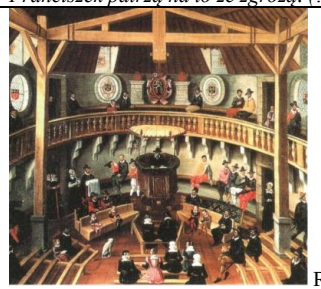
				Repr. *„Kołacz królów – alegoria I rozbioru Polski, grafika Nicolasa Noela Lemire'a z 1773 r. Grafika przedstawia Stanisława Augusta oraz władców państw rozbiorowych Katarzynę II, Józefa II oraz Fryderyka II pochylonych nad mapą Rzeczypospolitej."*
	194			 Repr. „*Rejtan- upadek Polski*" Jana Matejki z XIX w., Zamek Królewski w Warszawie. *Tadeusz Rejtan, poseł nowogrodzki, próbował nie dopuścić do Sejmu i zatwierdzenia rozbioru, kładąc się w drzwiach prowadzących do sali obrad*. (…)"
	195		Ramka „*Zapamiętaj*" „*Stanisław Poniatowski został w 1764 r. władcą Rzeczypospolitej dzięki poparciu cesarzowej Katarzyny II i stronnictwa Czartoryskich*."	
6. Sejm Wielki i Konstytucja 3 maja				
	196			Repr. „*Fryderyk Wilhelm II*, Gottlieb Doepler, XVIII w., (…) *Liczył, że zrodzi to konflikt Rzeczypospolitej z Rosją, dzięki któremu Katarzyna II przystanie na kolejny rozbiór, przynoszący Prusom nabytki terytorialne*."
	197			Repr. *„Ignacy Potocki, Anna Rajecka, XVIII w."*
	198			 Repr. *„Uchwalenie Konstytucji 3 maja, obraz Kazimierza Wojniakowskiego z 1806 r., Muzeum Narodowe w Warszawie. Uchwalenie konstytucji nie odbyło się w zupełnej zgodzie z zasadami demokratycznymi. Opracowano ją w tajemnicy przed opozycją (...)"*
	199	*„Po śmierci Stanisława Augusta korona Rzeczypospolitej miała przejść w ręce elektora saskiego Fryderyka Augusta. Ten jednak nie miał syna, wiec na tronie polskim miał zasiąść przyszły mąż córki elektora (była jeszcze panną). Ją samą ogłoszono polską infantką."*		
	200	*„Na polską prośbę o rozejm Katarzyna II odpowiedziała żądaniem uprzedniego przystąpienia*		

		Stanisława Augusta do konfederacji targowickiej. […] Liczono też, że za cenę upokarzającego akcesu do targowicy Stanisław August zdoła wytargować od Katarzyny II zachowanie części ustawodawstwa Sejmu Wielkiego."		
	201		Źródło: *„Relacja Tadeusza Kościuszki o sytuacji w 1792 r. […]. Lecz przestraszony król stratą korony, podlazł pod kondycje, jakie mu przepisze ambicja Katarzyny."*	
7. Oświecenie w Rzeczypospolitej				
	205			 Repr. „*Krakowskie Przedmieście w stronę kolumny Zygmunta, Bernardo Belotto, XVIII w. (...)*"
	207		Źródło: *„Jan Bernoulli, Opis manufaktur w Grodnie (...) Robią tu mnóstwo jedwabnych chustek, którymi Rusinki zwykły obwiązywać głowę […]."*	
8. Upadek państwowości Rzeczypospolitej Obojga Narodów				
	210	*„Katarzyna II zdecydowała się pozostawić Poniatowskiego na tronie, lecz zarazem okroić jego państwo i dokonać II rozbioru Rzeczypospolitej w porozumieniu z Prusami."*		
	211		Źródło: *„Konstytucja sejmu grodzieńskiego z 1793 r. […] Najjaśniejsza Imperatorowa Jmć Wszechrosji a siebie i za swoich następców i dziedziców gwarantuje i będzie gwarantowała uroczyście i sposobem obowiązującym wszystkie konstytucje, prawa kardynalne i inne ważne krajowe ustawy, które Najjaśniejsza Rzeczpospolita Polska osądzi za rzecz potrzebną urządzić i ustanowić na teraźniejszym sejmie skonfederowanym […]."* Źródło: *„Odezwa Kościuszki do polskich kobiet. Ozdobo rodzaju ludzkiego! Płci piękna! Cierpię szczerze na widok niepokoju twej troskliwości o los śmiałego przedsięwzięcia, które ku oswobodzeniu Ojczyzny przedsiębiorą Polacy![…]Bracia, synowie, mężowi wasi bić się idą, krew nasza musi wasze upewnić szczęście, kobiety! Niech onej wylew wasze wstrzymają starania! Raczcie, proszę was o to na miłość ludzkości, róbcie szarpie i bandaże dla wojska. Ofiara tak pięknych rąk ulży cierpieniem i męstwo sama zachęci."* *„Ćwiczenie: Wyjaśnij, jakich działań oczekiwał od polskich kobiet w czasie powstania Kościuszko."*	

	213			Repr. *„Katedra pod wezwaniem św. Jana w Warszawie. (….) Po śmierci króla [Stanisława Augusta] w jego pogrzebie brał udział car Piotr I, który uczestniczył w uroczystym przeniesieniu ciała zmarłego do kościoła Świętej Katarzyny”*
ZESTAWIENIE CHRONOLOGICZNE WYBRANYCH WYDARZEŃ				
	218	1558-1603 r. – panowanie Elżbiety I 1587 r. – ścięcie Marii Stuart		
	220	1740-1780 r. – panowanie Marii Teresy w Austrii		

NOWOŻYTNOŚĆ				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Chachaj, J. Drob, *Historia. Czasy nowożytne. Podręcznik dla gimnazjum klasa II*, Wyd. Szkolne PWN, Warszawa 2010.				
Tytuł rozdziału Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy opis i analiza ilustracji plus podpis**
				I. NOWY CZŁOWIEK W NOWYM ŚWIECIE – WIEK XVI
	4			Mała Repr. Obrazu *„Dama z gronostajem”* Leonardo da Vinci, powt i opis str. 11
1. Odrodzenie i humanizm w Europie				
	7	*„Humanistą piszącym traktaty, artystą i uczonym prowadzącym badania był Włoch Leonardo da Vinci. Jego dzieła można podziwiać do dzisiaj, np. obraz ‘Mona Lisa’ w paryskim muzeum Luwr, obraz ‘Dama z gronostajem’ w muzeum Czartoryskich w Krakowie […]. Włoskim malarzem, który wywierał wielki wpływ na artystów jeszcze w XIX w., był Rafael (Rafael Santi, 1483-1520), autor słynnego obrazu ‘Madonna Sykstyńska’.”*		
	8	*„Jako jeden z pierwszych* [Galileusz] *skonstruował lunetę, za pomocą której określił fazy Wenus i odkrył góry na księżycu.”*		
2. Sztuka renesansu				
	10			 Repr. „*Pieta, czyli Matka Boska opłakująca Syna, rzeźba Michała Anioła znajdująca się z Bazylice Św. Piotra w Rzymie*.”
	11			 Repr. *„Rafael, Madonna Sykstyńska. To przedstawienie Madonny stało się wzorem dla licznych obrazów w całym*

				chrześcijaństwie zachodnim.(...)” Repr. *„Leonardo da Vinci, Dama z gronostajem. Jest jedynym dziełem tego artysty znajdującym się w Polsce”* Repr. *„Tycjan (...), Młoda kobieta z lustrem. Tycjan był obok Michała Anioła , jednym z największych malarzy schyłku renesansu (...)”*
3. Odrodzenie w Polsce				
	14			Infografika „*Sala Poselska na Wawelu, w której odbywały się posiedzenia sejmu z udziałem króla*” Dymek ze strzałką: „*Głowy wawelskie. Są to rzeźby męskich i kobiecych głów, przedstawicieli różnych stanów(...)*.”
4. Wielkie odkrycia geograficzne				
	17			Repr. „*'Santa Maria' – statek Krzysztofa Kolumba z pierwszej wyprawy (...). W wyprawie towarzyszyły mu także karawele Nina i Pinta (...).”*
	18	*„Krzysztof Kolumb – pochodzący z Genui we Włoszech żeglarz w służbie władców hiszpańskich, Ferdynanda Aragońskiego i Izabeli Kastylijskiej – w 1492 r. [...] dopłynął do wysp na Morzu Karaibskim.”*		
	19			 Repr. „*Indianka z dzieckiem (rycina z XVI w.)”*
5. Gospodarka Europy w XVI wieku				

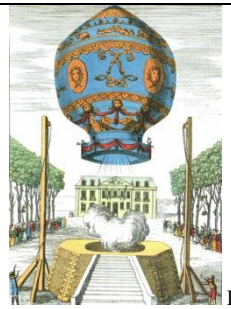
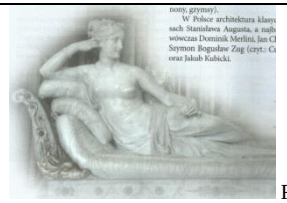
	25			 Repr. *„Targ w Antwerpii (...) Antwerpia była dużym portem oraz jednym z głównych centrów handlu nie tylko w Niderlandach, lecz także w Europie. Stały napływ ludzi przyczynił się do rozbudowy miasta a lokowanie przez bankierów znacznych sum w przemyśle sprzyjało rozwojowi. Antwerpia stała się ośrodkiem produkcji wyrobów ze szkła, rafinacji cukru, browarnictwa, wyrobu mydła i farbowania sukna. Skutkiem była rozbudowa magazynów i spichlerzy, a także infrastruktury komunikacyjnej (dróg, kanałów, mostów). (...)”*
6. Rozwój gospodarczy Polski w XVI wieku **Brak odniesień do kobiet**				
7. Reformacja i rozłam w Kościele zachodnim				
	28			 Repr. *„Drzeworyt przeciwstawiający protestantyzm katolicyzmowi, autorstwa Lucasa Crancha starszego (około 1545 r.). Obraz został podzielony na dwie części. Po lewej stronie Luter wygłasza kazanie, przy ołtarzu udzielana jest komunia pod dwiema postaciami i odbywa się chrzest. Po prawej stronie zakonnik sprzedaje odpusty, a papież liczy pieniądze. Bóg i Św. Franciszek patrzą na to ze zgrozą. (...)”*
	30-31	*„Dopiero Katarzyna Medycejska, rządząca w imieniu małoletniego syna Karola IX, próbowała załagodzić konflikt z hugenotami. W latach 1562-1563 wydała kilka edyktów tolerancyjnych, zezwalających na sprawowanie kultu przez hugenotów poza murami miast.Wobec ostrego sprzeciwu katolików doprowadziły one jednak do zaostrzenia konfliktu, rozpoczynając długą wojnę domową. Jej najbardziej brutalnym przejawem była rzeź hugenotów w Paryżu w tzw. Noc Św. Bartłomieja […], kiedy to najznakomitsi ich przedstawiciele przyjechali do stolicy na zaślubiny Henryka Burbona z Małgorzatą de Valois, siostrą króla. […] Anglikanizm* *Król Anglii Henryk VIII nie mogąc doczekać się męskiego potomka,[…] zawierał kolejne małżeństwa. Do zerwania stosunków z kościołem skłoniły go niemożność uzyskania rozwodu z Katarzyną Aragońską, i pojęcia za żonę nowej wybranki, Anny Boleyn […].”*		 Repr. *„Kalwiński zbór, czyli świątynia (1564 r.). Przyjżyj się ilustracji i wskaż elementy, które ją odróżniają od kościoła katolickiego”*
	31			Repr. *„Obraz XVI-wiecznego malarza Hansa Holbeina*

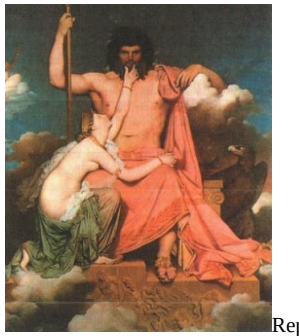
				przedstawiający króla angielskiego Henryka VIII Tudora. Dwie z sześciu jego żon zostały skazane na ścięcie. Prześladował też tych, którzy nie chcieli uznać go za głowę Kościoła w Anglii. Jedną z jego ofiar był skazany na śmierć Tomasz Morus – wybitny humanista, przyjaciel Erazma z Rotterdamu"
8. Rozwój demokracji szlacheckiej w Polsce **Brak odniesień do kobiet**				
9. Ostatni Jagiellonowie na polskim tronie				
	39			 Repr. *„Arras z kolekcji Zygmunta Augusta, przedstawiający herby Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego (...) Na środku arrasu umieszczona została Cerera, rzymska bogini."*
10. Początek wolnej elekcji				
	44-45	*„W 1575 r. stronnictwo szlachecki obwołało królową Annę Jagiellonkę, córkę Zygmunta Starego. Na jej męża wybrano księcia Siedmiogrodu Stefana Batorego.",*		 Repr. *„Stefan Batory (1533-1586) i Anna Jagiellonka (1523-1596). Formalne małżeństwo Stefana Batorego z niemłodą już siostrą Zygmunta Starego miało wzmocnić jego kandydaturę na tron polski przeciw cesarzowi Maksymilianowi II. Batory, jako mąż córki Jagiellonów, zdawał się w oczach szlachty przedłużać panowanie tej dynastii na tronie Rzeczypospolitej. Porównaj strój Stefana Batorego i Henryka Walezego (...)"*
II TRUDNY WIEK XVII				
	48			Fot. „*Ekstaza Św. Teresy*" (powtórzenie z opisem s. 50)
11. Kultura baroku				
	50			 Repr. *„Ekstaza Św. Teresy Giovanniego Lorenza Berniniego. Niezwykle dynamiczna rzeźba jest jednym z najbardziej dobitnych przykładów bogactwa formy sztuki baroku (...)."*

				Repr. *„Kolumnada wokół placu Św. Piotra. Dzieło Berniniego, który pisał: 'kościół św. Piotra […] powinien mieć kolumnadę, która by otwartymi ramionami, jak matka, obejmowała katolików, aby umocnić ich w wierze, heretyków, aby ich znów przyjąć do Kościoła'."*
	51	*„Jednym z największych artystów włoskiego baroku był architekt i rzeźbiarz Giovanni Lorenzo Bernini, którego dziełami są m.in. fontanny na Piazza Navona w Rzymie, 'Ekstaza Św. Teresy' w jednym z rzymskich kościołów, a także słynna kolumnada na placu przed Bazyliką Św. Piotra w Rzymie."*		
	52			 Repr. *„Porwanie Prozerpiny, dzieło Berniniego. Artyści barokowi chętnie sięgali do tematów z mitologii greckiej i rzymskiej. Odszukaj w dostępnych Ci źródłach, kim była Prozerpina i kto ją porwał. Zastanów się też, jakie ta rzeźba robi wrażenie na odbiorcy. Jak myślisz, dlaczego?"* Repr. *„Peter Paul Rubens, Sąd Parysa. Upodobanie artysty do malowania osób o obfitych kształtach, zwłaszcza kobiet, sprawiło, że jego nazwisko weszło do języka potocznego. Często mówimy o „rubensowskich kształtach", chcąc w delikatny sposób opisać osobę, niezbyt szczupłą"*
12. Kultura barokowa w Rzeczypospolitej				
	56	*„Szlachta ratowała – w swoim mniemaniu przed najeźdźcami nie tylko ojczyznę, lecz także inne katolickie kraje europejskie. Przyczyn a tej sytuacji była także żarliwa pobożność (m.in. silny kult maryjny)."*		

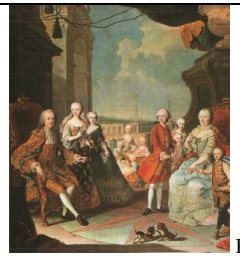
	57		Dymek na marginesie przy reprodukcji z wzornikiem: „*Charakterystyczny strój szlachecko noszono jeszcze pod koniec XVIII w., gdy panowała już moda na stroje cudzoziemskie. Od XVII w. elementy tego stroju kopiowali tez bogatsi chłopi. Na wzór żupanu stworzono sukmanę – wierzchni ubiór z wełny, sięgający kostek, rozszerzany od pasa, z długimi rękawami, a w XIX w. pod silnym wpływem tego stroju ukształtowały się stroje ludowe (np. łowicki i krakowski*).”	 Repr. *„Ubiory szlachty polskiej. Wzornik z XVII wieku”*
13. Różne formy organizacji państwa w Europie w XVII wieku				
	61			 Repr. *„Gonzales Coques. Egzekucja Karola I. Na miejscu egzekucji Karol I Stuart zachował wzniosłość i godność. Prosił co prawda o wybaczenie grzechów, ale zarazem podkreślił, że władza królewska pochodzi od Boga i poddani nie mogą decydować o formie rządów”*
14. Rzeczpospolita na początku panowania Wazów				
	65	*„W 1586 r. zmarł Stefan Batory. W czasie wolnej elekcji w 1587 r. powtórnie doszło do wyboru dwóch kandydatów na tron. Część wyborców opowiedziała się za arcyksięciem Maksymilianem Habsburgiem, a część, w tym potężny Jan Zamoyski, za siostrzeńcem Zygmunta Augusta, królewiczem szwedzkim Zygmuntem, synem króla Szwecji Jana III i Katarzyny Jagiellonki.”*		
15. Problem kozacki w Polsce **Brak odniesień do kobiet**				
16. Potop – najazd szwedzki 1655 – 1660				
	73-74	*„Jan Kazimierz powrócił w pierwszych dniach 1656 r. do kraju i wzywał do walki z najeźdźcą. Odwołał się przy tym do niższych warstw społeczeństwa (głównie do chłopów) i uczuć religijnych , ogłaszając Matkę Boską Królową Polski.”*		

	74			 Repr. „*Fragmenty XVII-wiecznego obrazu przedstawiającego (...) o. Augustyna Kordeckiego przed cudownym obrazem matki Boskiej. Porażka Szwedów została uznana przez ich przeciwników(...) za widomy znak opieki Matki Boskiej nad Polską. Od tej pory nastąpił wzrost kultu obrazu znajdującego się w klasztorze (...)”*
17. Od demokracji szlacheckiej do oligarchii magnackiej				
	79	„*Król* [Jan II Kazimierz Waza], *załamany niepowodzeniami oraz śmiercią wiernie go wspierającej żony Ludwiki Marii, zrezygnował w 1688 r. z tronu polskiego.”*		
18. Wojny z Turcją w końcu XVII w. i odsiecz wiedeńska				
	83			 Repr. „Juliusz Kossak, *Wjazd Jana III Sobieskiego do Wiednia. Wieści o zwycięstwie nad Turkami […] rozniosły się w całej Europie. W rzymskiej bazylice Santa Maria Degli Angeli na posadzce tworzącej kalendarz wyryte jest imię Jana III i data wiktorii wiedeńskiej*.”
	84		Tekst źródłowy *„Król Jan III Sobieski o zwycięstwie pod Wiedniem w liście do żony – królowej Marysieńki***”.**	 Repr. *„Maria Kazimiera, żona Jana III Sobieskiego, zwana przez niego Marysieńką. Portret z końca XVII wieku.”*
III. OŚWIECONY WIEK XVIII				

	86			 Repr. (powt. i opis s. 98)
19. Oświecenie w Europie				
	89	[Wolter] *„Utrzymywał szeroką korespondencję z licznymi zwolennikami swych poglądów, w tym z władcami Prus (Fryderykiem II), Rosji (Katarzyną II), Rzeczypospolitej (Stanisławem Augustem Poniatowskim).”*		
20. Społeczeństwo i gospodarka Europy w XVIII wieku				
	91	*„Wynalezienie ‘latającego czółenka’ znacznie zwiększyło wydajność warsztatów tkackich, a wynalazek mechanicznej przędzarki (tzw. przędzącej Joasi) pozwolił zaspokoić rosnące zapotrzebowanie na przędzę.”*		
	92			 Repr. *„Balon braci Montgolfier (...) Przyjrzyj się ilustracji, opisz zachowanie publiczności i budowę balonu”.*
	93		*„Zapamiętaj* (…) *Wiek XVII rozpoczął epokę szybkiego postępu technicznego. Do najważniejszych wynalazków z tego okresu zalicza się maszynę parową i zastosowanie węgla kamiennego ora koksu; ‘przędząca Joasia’ pozwalała zaspokoić popyt na przędze, rosnący wraz z rozwojem przemysłu tkackiego*.”	
23. Sztuka klasycyzmu				
	94			 Repr. *„Paulina Borghese, autorstwa Antonia Canovy. Rzeźba wzorowana na posągach z sarkofagów rzymskich”*
	95			Repr. *„Panteon w Paryżu. (...) Panteon jest miejscem spoczynku osób zasłużonych dla Francji. Pochowano tam m.in. Woltera, Jana Jakuba Rousseau, a także Piotra Curie i Marię Skłodowską-Curie.”*

				 Repr. *„Jean Auguste Domique Ingres, Tetyda błagająca Zeusa. Malarze klasycystyczni nie tylko estetyką swych dzieł nawiązywali do antyku. Również tematy czerpali chętnie z mitologii i historii starożytnej Grecji i Rzymu. Poszukaj informacji dotyczących postaci przedstawionych na obrazie. Spróbuj zinterpretować ten obraz”*
22. Niebezpieczne sąsiedztwo – Rosja w XVIII wieku				
	97	*„Żonom i córkom bojarów, dotychczas wykluczonym z męskiego grona, nakazał [Piotr I] udział w życiu towarzyskim, a nawet osobiście uczył je europejskich tańców.[…] Piotr I nie pozostawił zdolnego do rządów męskiego następcy: jeden jego syn zmarł z dzieciństwie, drugiego zaś – Aleksego – skazał na śmierć za próbę buntu. Ponieważ wnuk cara, syn straconego Aleksego, był małoletni i chorowity, rządy przeszły w ręce kobiet spokrewnionych ze zmarłym Piotrem I.”*		
	98	*„Katarzyna II – Semiramida Północy. Dominującą pozycję w Europie Środkowej i Wschodniej Rosja uzyskała za panowania Katarzyny II (cesarzowa w latach 1762-1796), z pochodzenia Niemki, która odsunąwszy od władzy męża Piotra III, przejęła pełnię rządów. Bezwzględna i przebiegła imperatorowa uchodziła w ‘oświeceniowych’ kręgach Europy za łagodną, dbająca o dobro swoich poddanych władczynię, zwodząc nawet taj wybitnych myślicieli, jak Wolter i Diderot. Korespondowała z filozofami, którzy obsypywali ją pochwałami.* *W rzeczywistości tłumiła wszelkie próby buntu oraz zrzucenia poddaństwa (zlikwidowała autonomię Kozaków, z których uczyniła chłopów pańszczyźnianych; krwawo stłumiła bunt chłopski pod widzą Jemieliana Pugaczowa). Rozumiejąc jednak, że silna władza, do której dążyła, jest możliwa tylko w potężnym kraju, podjęła działania zgodne z ideałami absolutyzmu oświeconego. Zachęcała cudzoziemców do osiedlania się na słabo zagospodarowanych ternach Rosji, obiecując im opiekę prawną, swobodę religijną i ulgi podatkowe. Przeprowadziła sekularyzację dóbr cerkiewnych, reformę*		Mapa „*Ekspansja terytorialna państwa moskiewskiego (od 1721 r. rosyjskiego) w XVI – XVII w.*” Pytania pod mapą: „*Wskaż ziemie przyłączone do państwa moskiewskiego przez iwana IV Groźnego, Piotra I i Katarzynę II. (…).”* Repr. *„Katarzyna II. W czasach jej panowania Rosja osiągnęła szczyt potęgi. Caryca prowadziła aktywną politykę na arenie europejskiej, a granice jej państwa przesunęły się znacznie na zachód.”*

		administracyjną państwa oraz sądownictwa. Caryca podjęła tez prace nad zreformowaniem prawa. Napisała 'Instrukcje' (m.in. o tolerancji religijnej, zakazie tortur czy ograniczeniu stosowania kary śmierci), którą miała się kierować komisja powołana do opracowania reformy. 'Instrukcja', opracowana w duchu oświecenia, cieszyła się uznaniem myślicieli tej epoki. Sama caryca jednak nie była zainteresowana wprowadzeniem jej w życie. W Rosji nie zaprzestano stosowania surowych kar, włącznie z kara śmierci, ani nie wprowadzono tolerancji religijnej. Kataryna II wykorzystywała każdą okazję do powiększenia terytorium państwa. Po zwycięskich wojnach z Turcją i tatarami włączyła do Rosji obszar chanatu krymskiego i należące do Turcji stepy nad Morzem Czarnym. Za jej panowania kolonizacja rosyjska objęła dalekowschodnią Azję – Kamczatkę i leżącą w Ameryce Północnej Alaskę."		
	99		Dymek: „*W 1787 r. Katarzyna II wybrała się wraz ze swym dworem w podróż na Krym, by ocenić rozwój gospodarczy tych terenów. Ówczesny namiestnik Krymu, książę Grigorij Potiomkin, chcąc za wszelką cenę przypodobać się carycy, rozkazał zbudować ruchome makiety przedstawiające kwitnące, gęsto zaludnione wsie […]. Makiety te rozstawiano na Krymie wzdłuż dróg, którymi miała podróżować Katarzyna II."*	
	99		„Polecenia i pytania (…) *Sprawdź w dostępnych Ci źródłach, kim była mityczna Semiramida. Zastano w się, dlaczego nazywano tak Katarzynę II.*" *„Zapamiętaj (…)* Katarzyna II przywróciła Rosji mocarstwowe znaczenie i powiększyła terytorium państwa. Jest ona zaliczana do władców reprezentujących absolutyzm oświecony."	
23. Niebezpieczne sąsiedztwo – Prusy w XVIII wieku				
	101			 Repr. *„Adolf Menzel, Koncert fletowy Fryderyka II w Sanssouci. Fryderyk II, którego podziwiał między innymi Wolter był miłośnikiem nauki i sztuki. Sam grywał na flecie, dając nawet koncerty dworskie. Te zamiłowania nie przeszkadzały mu w bezwzględnym dążeniu do realizacji swoich celów politycznych"*
	102	*„Odsunięcie od władzy Piotra III przez Katarzynę II co*		

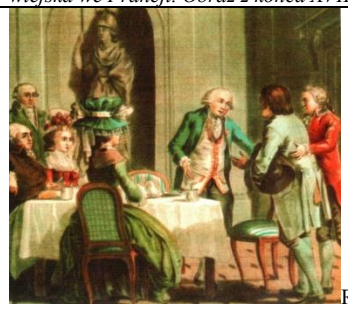
		prawda przekreśliło perspektywę wojennego sojuszu rosyjsko-pruskiego, ale dzięki życzliwej neutralności Rosji Prusy zostały uratowane."		
24. Niebezpieczne sąsiedztwo – Austria w XVIII wieku				
	103-104	*„Maria Teresa i początek reform oświeceniowych. Po śmierci w 1740 r. cesarza Karola VI Habsburga cesarzową została jego córka, Maria Teresa (panowała w latach 1740-1780). […] Niezbędne zmiany cesarzowa przeprowadziła w duchu absolutyzmu oświeconego, na wzór reform pruskich. Z inicjatywy wiernego doradcy władczyni […] utworzono Radę Państwa, Zjednoczoną Austriacko-Czeską Kancelarię Nadworną i Nadworną Izbę Skarbową. Aby zdobyć pieniądze na wystawienie silnej armii, Maria Teresa nie wahała się nałożyć podatków na szlachtę i duchowieństwo,. Zreformowała także administracje państwa – ujednoliciła prawo i wprowadziła kontrole państwa nad kościołem. Za jej panowania rozwinięto szkolnictwo ludowe, rzemieślnicze, handlowe, inżynieryjne i wojskowe.[…] Działania reformatorskie w duchu oświeceniowym prowadził syn i następca Marii Teresy, Józef II (panował w latach 1756-1790, do 1780 r. władał razem z matką).* *[…] Politykę względem Kościoła, zapoczątkowaną już za rządów Marii Teresy, ale konsekwentnie realizowaną przez Józefa II […] nazywa się józefinizmem."*		 Repr. *„Cesarzowa Maria Teresa Habsburg z rodziną, obraz namalowany przez Martina von Meytensa. W młodości nie była przygotowana do rządzenia – ojciec nie wprowadzał jej w sprawy polityki. Otaczała się jednak utalentowanymi doradcami, dzięki którym zreformowała państwo, wyszła za księcia Lotaryngii Franciszka Stefana, z którym miała szesnaścioro dzieci."*
	104		Ramka *„Józefinizm - polityka reform zmierzających di ograniczenia roli Kościoła i poddania go kontroli państwa, zapoczątkowana przez Marię Teresę i kontynuowana przez Józefa II."*	Repr. *„Józef II. (…) Maria Teresa wiedziała, że zamierza on całkowicie przebudować państwo zgodnie z ideałami absolutyzmu oświeconego. Prosiła go: 'zaklinam cie, znaj miarę'."*
	105		*„Polecenia i pytania (…) Na przykładzie reform przeprowadzonych przez Marię Teresę i Józefa II wskaż cechy charakterystyczne absolutyzmu oświeceniowego."* *„Zapamiętaj (…) Po wojnie z Prusami Habsburgowie utracili Śląsk. Jednak cesarzowej Marii Teresie udało sie zapoczątkować proces ujednolicenia i centralizacji krajów monarchii habsburskie, różniących się znacznie ludnością, językiem i obyczajami.-Maria Teresa oraz jej następca, Józef II, przeprowadzili reformy w duchu oświeceniowym […]."*	
25. Stany Zjednoczone Ameryki **Brak odniesień do kobiet**				
26. Wielka Rewolucja Francuska				
	109		Dymek na marginesie: *„Królowa Maria Antonina, żona Ludwika XIV, nie zdawała sobie sprawy ze zlej sytuacji, w której znajdowała się znaczna część ludności Francji. W Wersalu kazała zbudować sobie budynki na wzór wiejskich zabudowań i przechadzała się tam wraz z damami dworu w przebraniach wieśniaczek. Gdy próbowano jej tłumaczyć, ze lud się buntuje, ponieważ ludzie nie mają chleba, odparła, ze przecież mogą jeść bułki."*	

	110			 Repr. „*Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela. Jej tekst był inspirowany ideami oświeceniowymi. Zwróć uwagę na symbolikę widoczną na ilustracji: oko w trójkacie – symbol Opatrzności; kokardy i wstęgi w barwach rewolucyjnej Francji (...)”*
	111	„*Zabiegali szczególnie o wsparcie cesarza – żona Ludwika XVI Maria Antonina (znienawidzona przez Francuzów) pochodziła bowiem z dynastii austriackich Habsburgów – była jego siostrą (córką Marii Teresy). […] Ludwik XVI wkrótce został oskarżony o zdradę i decyzją Konwentu skazany wraz z Marią Antoniną na śmierć […].”*		 Repr. „*Podczas procesu zdetronizowany Ludwik XVI był manifestacyjnie traktowany jak zwykły obywatel. Dlatego też zwracano się do niego rodowym nazwiskiem Kapetyngów – „obywatel Kapet”*
Posumowanie „W skrócie”				Miniatura ilustracji ze s. 111 (opis powyżej)
27. Czasy saskie **Brak odniesień do kobiet**				
28. Oświecenie w Rzeczypospolitej **Brak odniesień do kobiet**				
29. Czasy stanisławowskie				
	125	„*Po śmierci Augusta III jesienią 1763 r., dzięki poparciu cesarzowej Rosji Katarzyny II, familia zdobyła przewagę polityczną w Rzeczypospolitej. […]We wrześniu 1764 r. w otoczonej przez wojska rosyjskie Warszawie, zgodnie z wolą Katarzyny II, wybrano na króla Stanisława Poniatowskiego.”*		Repr. „*Marcello Bacciarelli, Portret koronacyjny Stanisława Augusta. Stanisław Poniatowski w młodości przebywał na dworze petersburskim i miał romans z Kataryną II, jeszcze wtedy wielką księżną. Bliska znajomość w późniejszą carycą przyczyniła się do wyniesienia na tron Stanisława. Nie było to w pełni zgodne z planami Familii. […] Z wolą imperatorowej, protektorki stronnictwa, nie można było jednak dyskutować.”*
	126	„*Miały one* [prawa kardynalne] *stanowić podstawę ustroju Rzeczypospolitej, a ich gwarantem była Katarzyna II.* (…) *Pod ich naciskiem Katarzyna II zgodziła się zrezygnować z nabytków kosztem Turcji, a odszkodowanie wziąć w ziemiach Rzeczypospolitej, pozwalając dla równowagi na udział w rozbiorze Austrii i Prusom.”*		 Repr. „*Alegoria pierwszego rozbioru, miedzioryt pochodzi z 1773 roku. Od lewej: Katarzyna II, Stanisław August, Józef II, Fryderyk II. Podaj nazwy państw, którymi rządzili przedstawieni*

				władcy. (...)”
30. Sejm Wielki, Konstytucja 3 maja i drugi rozbiór				
	129	*„Z kolei próba napisania kodeksu prawa w duchu oświecenia nie spodobała się Katarzynie II. Caryca po raz kolejny odwołała się do opozycji, na czele której stanęli Seweryn Rzewuski i Ksawery Branicki.(...) Podczas spotkania w 1787 r. z królem w Kaniowie Katarzyna II zgodziła się na wystawienie korpusu posiłkowego na żołdzie Rosji.”*		 Repr. *„Bernardo Belloto zwanym Canaletto, Widok Krakowskiego Przedmieścia w Warszawie. W czasach stanisławowskich Warszawa przeżywała szybki rozwój. Bogatsze warstwy mieszczan aspirowały do znaczniejszej roli w życiu państwowym. Miasta były nie tylko miejscami, gdzie najszybciej docierały informacje i nowe idee, lecz także centrami życia politycznego i administracyjnego.(...)”*
	130	*„W atmosferze wolności w 1788 r. zebrał się sejm, skonfederowany za zgodą Katarzyny II, aby powiększyć armię.”*		 Repr. *„Jan Matejko, Konstytucja 3 maja. Uchwalenie konstytucji, zapowiadającej zasadniczą reformę państwa, zostało entuzjastycznie przyjęte przez większość posłów i ludzi zgromadzonych w galerii sejmowej. Na ulice Warszawy wyległy wiwatujące tłumy (...) Opisz nastroje panujące wśród postaci przedstawionych na obrazie (...)”*
31. Powstanie kościuszkowskie i utrata niepodległości **Brak odniesień do kobiet**				
W skrócie	138	*„W 1764 r. na tron wstąpił popierany przez caryce Katarzynę II Stanisław Poniatowski.”*		
32. Napoleońska Europa				
	145	*„Został wywieziony na Wyspę Św. Heleny u wybrzeży Afryki […].”*		 Repr. *„Napoleon na pokładzie HMS Bellerphon* (obraz z 1880) . *Po klęsce pod Waterloo Napoleon był więziony na brytyjskim statku u wybrzeży Anglii. Przebywał na nim wraz z najbliższymi współpracownikami, zanim go wysłano na Wyspę Św. Heleny.”*
33. Między Francją i Rosją – Polacy po utracie niepodległości				
	147	*„Sytuacja w zaborze rosyjskim zmieniła się po śmierci Katarzyny II. (...) Szczególną rolę odgrywały wówczas Puławy Czartoryskich, gdzie – zwłaszcza dzięki księżnej Izabeli – gromadzono zabytki narodowej kultury i historii.”*		
34. Napoleon a ziemie polskie **Brak odniesień do kobiet**				

PODSUMOWANIE **Brak odniesień do kobiet**				
Kalendarium				
	160	1740 – początek rządów Marii Teresy w Austrii		Powt. obrazu Obraz „*Cesarzowa Maria Teresa Habsburg z rodziną”* Martina von Meytensa (opis s. 103)
	161	1772 – pierwszy rozbiór Polski		Powt. Miedzioryt „*Alegoria pierwszego rozbioru”* z wizerunkiem m.in. Katarzyny II (opis s. 126)
	161	1791 – konstytucja 3 maja		Powt. *Konstytucja 3 maja*” Jana Matejki z wizerunkiem kobiety pod baldachimem (opis s. 130)

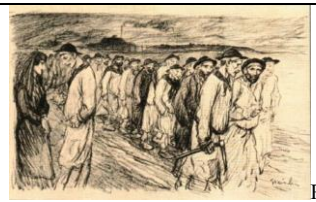
XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA

XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *Historia. Przez tysiąclecia i wieki,* gimnazjum, klasa 3, WSiP, Warszawa 2011.				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
Wstęp				
	5	*„Droga Czytelniczko, Drogi Czytelniku! (...) Historia jest przecież nauczycielką życia. „*		
Rewolucja francuska nazwana wielką				
Gdzie to było?	6		Mapa „*Zasięg rewolucji francuskiej: Francja i „republiki siostrzane” (tzn. uzależnione od Francji).”*	
1. Wrzenie. Społeczeństwo i dwór w przededniu rewolucji				
Bogaty kraj…	9	*„O rozrzutność obwiniano Marię Antoninę, która miała swój dwór, swoich faworytów i lubiła się bawić.”*		 Repr. „*Brukowana droga wiejska we Francji. Obraz z końca XVIII w.”*
Stan trzeci: mieszczanie i chłopi	10			 Repr. „*Pan i chłop: z okazji dożynek pan zaprasza do swego stołu rolnika, który otrzymał medal za osiągnięcia w gospodarowaniu. Rycina z ok. 1870 r.*”
2. Wybuch				

Król pozbawiony znaczenia	20			 Repr „*Msza w lesie. Rycina z XIX w.*”
3. Przewrót				
	21			 Repr „*Elektryczność republikańska. Karykatura rewolucyjna*”
4. Terror i kontrrewolucja				
„Kolumny piekielne”	27			Repr. „*(…) po jednej z bitew Wandejczycy złapali republikanów, którzy wymordowali kobiety i dzieci. Gdy chcieli ich pozabijać, jeden z dowódców, d’Elbee, zawołał: Na kolana! Mówcie „Ojcze nasz”! Gdy Wandejczycy doszli do słów i odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom, zawołał: Dosyć, nie mówcie dalej, bo chcecie skłamać Bogu! Jeńcom darowano życie(…).”*
Walka z religią	30	*„Katedra Notre Dame została zamieniona na Świątynię Rozumu.”*		 Repr. „*Element kultu rewolucyjnego:procesja ku czci Rozumu. Rysunek propagandowy z XVIII w.”*
W poszukiwaniu „zdrajców ojczyzny”	31		Tekst źródłowy: *„Dekret Komitetu Ocalenia Publicznego o podejrzanych, 17 września 1793 r. …) Za podejrzanych uważa się: (…) 5. wszystkich pochodzących z byłego stanu szlacheckiego, tj. mężów, żony, ojców, matki, synów, córki, braci, siostry i agentów osób przebywających na emigracji, którzy nie okazali stale swego przywiązania do rewolucji.”*	
5. Pod znakiem Napoleona				
Skąd o tym	**37**	*„Ważnym źródłem do poznania epoki napoleońskiej są*		

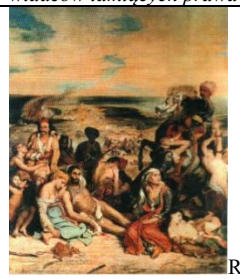
wiemy?		*pamiętniki samego Napoleona, spisane na Wyspie Świętej Heleny (...).”*		
Napoleon I – „Cesarz Francuzów”	42	*„W 1804 r. w paryskiej katedrze Notre Dame (...) Bonaparte w obecności papieża Piusa VII koronował się na cesarza Francuzów.”*		 Repr.*„Koronacja Napoleona I w obecności papieża Piusa VII. Fragment obrazu Jakuba Ludwika Davida, początek XIX w.”*
Porzuca Józefinę, żeni się z Habsburżanką	43	*„By dodatkowo uwiarygodnić zakładaną przez siebie dynastię, Napoleon starał się o zawarcie małżeństwa z przedstawicielką jednej ze starych europejskich rodzin panujących. W 1810 r. doszło do ślubu Napoleona z arcyksiężniczką Marią Ludwiką z cesarskiej dynastii Habsburgów (wcześniej Napoleon rozwiódł się ze swoją dotychczasową żoną, Józefiną).”*		
	67	[Tycjan]*” Był on autorem dzieł o różnorodnej tematyce, zarówno religijnej (portrety Madonn), jak i antycznej (Wenus z lustrem). Szczególnie lubił malować piękne kobiety o rudym, wpadającym w miedziany, kolorze włosów (stąd określenie „tycjanowskie włosy”).”*		
(koalicje)… rozbijane przez Napoleona	44			 Repr. „*Napoleon wkracza do Berlina w 1806 r. Obraz Karola Meyniera 1810 r.”*
6. Sprawa polska w okresie napoleońskim				

Co dać Polakom?	50			 Repr. *„Wjazd generała Henryka Dąbrowskiego do Poznania w 1806 r. Obraz Michała Stachowicza, początek XIX w.”*
7. Upadek Napoleona				
Ostatnie „sto dni”	58	*„Pokonany cesarz oddał się w ręce Anglików, którzy zesłali go na odległą od Europy położona na Atlantyku Wyspę Świętej Heleny.”*		
Legenda i prawda o Napoleonie	59	*„Legenda „boga wojny”, „męża opatrznościowego”, wreszcie „męczennika z Wyspy Świętej Heleny”.”*		
Analizujemy źródło ikonograficzne				
	61	*„Na stronach 61 i 62 znajdziecie ilustracje ukazujące pozostałości figur zdobiących niegdyś fasadę słynnej paryskiej katedry Notre Dame. (…) Analizując ukazane na zdjęciach rzeźby, zadamy na początku pytania, podobne do postawionych w trakcie badania starożytnej kolumny Trajana czy portretu angielskiej królowej Elżbiety I.”*		
	62	*„Figury przedstawiają królów starożytnego Izraela, znanych z przekazów Starego Testamentu. Twórcy katedry ukazali więc w ten sposób osoby wymienione w Biblii jako przodków Maryi Panny, która jest patronką tej świątyni (fr. Notre Dame, czyli „Nasza Pani”, to określenie Matki Boskiej).”*		
	63	*„Wiele lat później, w 1977 r., w czasie prac budowlanych w podziemiach jednego z paryskich banków, odnaleziono przypadkowo fragmenty gotyckich posągów z Notre Dame.”*		
Wiedza, bez której ani rusz				
	67	[Napoleon] *„Został zesłany na odległą Wyspę Świętej Heleny, gdzie zmarł w 1821 r.”*		
Półwiecze romantyków				
8. Kongres wiedeński **Brak odniesień do kobiet**				
9. Walka porządku ze zmianą **Brak odniesień do kobiet**				
10. Stulecie wielkiego przemysłu **Brak odniesień do kobiet**				
11. Robotnicy i kapitaliści				

	85			 Repr „*Górnicy. Grawiura Teofila Aleksandra Steinlena (...) druga połowa XIX w.*”
Robotnicy niewykwalifikowani – i wyzyskiwani	85-86	*„Właściciele fabryk chętnie zatrudniali też kobiety i dzieci”*		
12. Ideały i osiągnięcia romantyzmu				
Romantycy w Anglii i Ameryce	90	*„Twórcą nowożytnej angielskiej powieści historycznej był Walter Scott. (...), autor takich dzieł, jak Ivanhoe, Pani Jeziora, Rob Roy.”*		
…oraz w Niemczech	91	*„Schiller był także autorem innych wybitnych dramatów (Don Carlos, Maria Stuart i in.) oraz ballad (Rękawiczka).”*		
Literatura romantyczna we Francji…	91	*„(...) Wiktor Hugo (...), autor m.in. Katedry Najświętszej Marii Panny w Paryżu (znanej też jako Dzwonnik z Notre Dame) (...).”*		
13. Europa niespokojna – spiski i rewolucje				
	95	*„Oto jedno z najsłynniejszych dzieł malarskich epoki romantyzmu. Symbolika obrazu jest bardzo wyrazista: Wolność – ukazana w postaci kobiety w rewolucyjnej czapce i trójkątnym sztandarem w ręce – prowadzi lud do walki. Widzimy obok niej np. mieszczanina z karabinem, robotnika z szablą, rozemocjonowanego chłopca wymachującego pistoletami. Wszyscy oni dali się porwać do boju. Jednak ich oczekiwania, które wiązali z walką o wolność, niekiedy były bardzo równe.”*		 Repr. „*Eugeniusz Delacroix, Wolność wiodąca lud na barykady. Obraz z 1830 r. upamiętniający francuską rewolucję lipcową*.”
We Francji – koniec tradycyjnej monarchii	97			 Repr. „*Ludwik Filip w czasie rewolucji lipcowej 1830 r. w Paryżu. Fragment obrazu Horacego Verneta, 1832r.”*
14. Polskie królestwo z królem – carem Brak odniesień do kobiet				
Analizujemy źródło pisane Brak odniesień do kobiet				
15. Powstanie listopadowe Brak odniesień do kobiet				
16. Wielka emigracja Brak odniesień do kobiet				
17. Polacy w zaborze pruskim i austriackim				

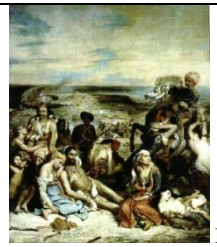
	126			 Repr. „*Hotel Bazar w Poznaniu. Rycina z XIX w.”*
Zabór austriacki	**130**			 Repr. „*Aleksander Kotsis, Ostatnia chudoba. Obraz z 1870 r., ukazujący uboga, chłopską rodzinę z Galicji”*
Analizujemy źródło statystyczne brak odniesień do kobiet				
18. Wiosna Ludów brak odniesień do kobiet				
19. powstanie styczniowe				
Branka przyspiesza wybuch powstania	145			 Repr. „*Wymarsz oddziału powstańców ze wsi. Akwarela Maksymiliana Gierymskiego, ok. 1867 r.*”
Koniec wieku				
Skąd o tym wiemy?	151	*„Spośród pamiętników cenne są: (...) Wspomnienia i wrażenia Heleny Modrzejewskiej.”*		

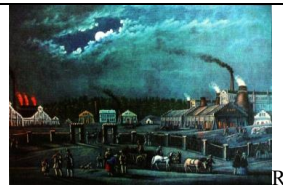
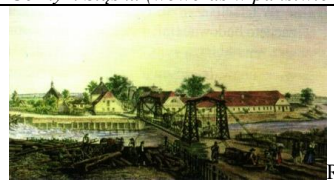
XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA I. Kąkolewski, A. Plumińska-Mieloch, *Bliżej historii*, gimnazjum, klasa 3, WSiP, Warszawa, 2010,				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I. Pierwsza połowa XIX wieku				

Rozkładówka	7			 Repr. „*Gdzie tylko w Europie jest ucisk Wolności/i walka o nią, tam jest walka o Ojczyznę/ i za tę walkę bić się wszyscy powinni Adam Mickiewicz (1798 – 1855)”*
1. Kongres wiedeński				
Europa po upadku Napoleona	9			 Repr. „*Widok Wiednia z początku XIX w”*
Epoka restauracji	12		*„A to ciekawe: Ludwik XVIII był bratem ściętego w 1793 r. Ludwika XVI. Jego matką była Maria Wettyn, córka króla Polski Augusta III Sasa. (…).”*	
2. Nowe prądy i idee – liberalizm, konserwatyzm i romantyzm				
Rewolucja lipcowa we Francji	14			 Repr. „*Eugene Delacroix Wolność wiodąca na lud barykady (1830). Obraz namalowany po rewolucji lipcowej 1830 r. wyraża pochwałę wolności oraz prawa ludu do obalenia władców łamiących prawa swych poddanych.*”
Romantyzm, patriotyzm i niepodległość	16			 Repr. „*Rzeź na Chios, obraz Egene’a Delacroix. Na tym obrazie najwybitniejszy francuski malarz epoki romantyzmu wyraził swe współczucie dla Greków w momencie ich masowych rzezi na wyspach Chios i Krecie dokonanych przez Turków. Grecja, dzięki*

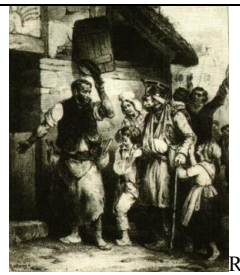
				wsparciu otrzymanemu ze strony chrześcijańskich państw Europy – Anglii, Francji i Rosji – przeciw muzułmańskiej Turcji, wywalczyła pełną niepodległość.”
3. Gospodarka, kultura i oświata w Królestwie Polskim				
Życie gospodarcze w Królestwie Polskim	20			 Repr. „*Wincenty Kasprzycki Bank Polski w Warszawie. Gmach Banku Polskiego (pierwszy z lewej) został wybudowany przez znakomitego warszawskiego architekta włoskiego pochodzenia Antonia Corazziego we wciąż dominującym w 1 poł. XIX w. stylu klasycystycznym”*
4. Sytuacja polityczna Królestwa Polskiego brak odniesień do kobiet				
5. Wybuch powstania listopadowego brak odniesień do kobiet				
6. Wojna polsko-rosyjska 1831 r.				
Ofensywa generała Prądzyńskiego	30			 Repr. „*Emilia Plater Na czele jednego z oddziałów partyzanckich na Litwie walczyła polska szlachcianka Emilia Plater. Zmarła po nieudanej próbie przebicia się ze swym oddziałem do Warszawy”.*
7. Ziemie polskie po upadku powstania listopadowego Brak odniesień do kobiet				
8. Wielka emigracja				
Do Niemiec, Francji i Anglii	40		Tekst źródłowy: „*Fragment pamiętnika J.M. Mazurkiewicza, jednego z żołnierzy powstania listopadowego, podróżującego w 1832 r. przez Niemcy: (...) Damy powiewały szarfami, chustkami, rzucały kwiaty przed nami (...)* Zadanie: *Jakie były reakcje ludności niemieckiej na widok polskich powstańców?* „	
Rozkwit kultury polskiej na emigracji	43			 Repr. „*Obraz Teofila Antoniego Kwiatkowskiego, Bal w Hotelu Lambert, przedstawiający koncert Chopina.”*

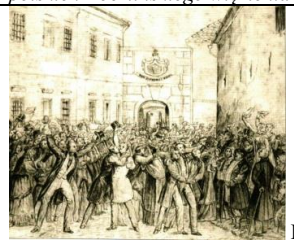
9. wiosna Ludów w Europie				
Dwie rewolucje w Paryżu	45			 Repr. *„Barykada na ulicach Berlina w 1848 r. Ilustracja z XIX w”*
Lekcja powtórzeniowa. Kongres wiedeński i jego następstwa				
Sprawdź się!	55		Cytowany tekst historiograficzny *„Aliny Witkowskiej, Cześć i skandale. O emigracyjnym doświadczeniu Polaków, Gdańsk 1977.”*	

XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA E. Chorąży, K. Dyba, S. Zając, *Historia. Poznajemy Przeszłość,* gimnazjum, klasa 3, SOP Oświatowiec, Toruń 2011,				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
1. Kongres wiedeński i nowy ład w Europie **brak odniesień do kobiet**				
2. Kierunki myśli politycznej w pierwszej połowie XIX wieku				
2. Odrodzenie narodowe i romantyzm	**13**			 Repr. *„Obraz Eugenie Delacroix (...) Masakra na Chios upamiętnia rzeź greckiej ludności, dokonaną przez wojska tureckie w 1822 roku. Co świadczy o romantycznym charakterze tego obrazu?”*
3. Próby urzeczywistnienia idei liberalnych i narodowych	**14**			 Repr. *„Wystąpienia dekabrystów na Placu Senackim w Sankt Petersburgu w grudniu 1825 roku.”*

				 Repr. „*Wolność wiodąca lud na barykady – sławny obraz francuskiego malarza Eugene Delacroix (...) upamiętniający wydarzenia rewolucji lipcowej 1830 roku. Przedstawiciele, których grup społecznych towarzyszą Wolności?”*
2. Rewolucja przemysłowa w Europie Zachodniej				
2. Industrializacja	18			 Repr. „*Siemianowice – Huta Laura nocą. Jedna z pocztówek z połowy XIX wieku z reprodukcjami litografii, które wykonał Ernest Knippel, przedstawiających obrazy rodzącego się na Górnym Śląsku (wówczas w państwie pruskim) przemysłu.”*
4. Przewrót w komunikacji	19			 Repr. „*W 1827 roku oddany do użytku metalowy most wiszący w Ozimku na rzece Mała Panew (obecnie woj. Opolskie). Było to całkowicie pionierskie rozwiązanie techniczne. Litografia z 1845 roku.*”
4. Rozwój ideologii socjalistycznej				
2. Położenie robotników i formy ich protestów	24	*„W przemyśle zatrudniano chętnie kobiety i dzieci (już od wieku 5-7 lat), ponieważ znacznie mniej im płacono.”*		 Repr. „*Slumsy Londynu świadczą o nędzy rodzin robotniczych, która była swoistym okupem za ówczesny postęp.”*
3. Ruch czartystów	25	*„Choć nie wywalczono powszechnego prawa wyborczego, to wskutek działań czartystów rząd podjął decyzje o*		

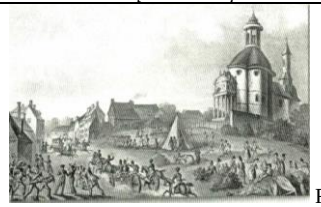
		skróceniu dnia pracy w przemyśle do 10,5 godziny, zakazie pracy w kopaniach kobiet i dzieci do lat 10."		
5. Początki socjalizmu rewolucyjnego (tzw. socjalizmu naukowego)	28		*„Zadanie 4. Na podstawie analizy fragmentu źródła wyjaśnij, dlaczego przedsiębiorcy chętnie zatrudniali kobiety i dzieci w przemyśle.* *Źródło: Eugene Buret o zatrudnianiu nieletnich i dzieci* *(...) Przemysł jako taki poszukuje nowych, mniej wprawnych, ale za to tańszych robotników. Najmilej są widziane małe dzieci, których zarobki są w porównaniu z pensją wykwalifikowanego robotnika wręcz śmieszne [...] Tam, gdzie kiedyś pracował jeden mężczyzna, można znaleźć kilkoro dzieci lub kobiet, które wykonują podobną pracę za głodowe pensje."*	
5. Podział ziem polskich po 1815 roku				
4. Rzeczpospolita Krakowska	32			 Repr. „*Obraz Jana Nepomucena Brzańskiego ukazujący patriotyczną manifestację w czasie sypania Kopca Kościuszki w latach 1820-1823. (...) Kraków stał się czymś w rodzaju narodowego sanktuarium.*"
5. Ziemie polskie wcielone do państw zaborczych	33			Repr *„Gmach Zakładu Narodowego Maksymiliana Ossolińskiego we Lwowie. Mieścił się w dawnym klasztorze i kościele ss. Karmelitek trzewiczkowych (...)."*
6. Konstytucyjne Królestwo Polskie				
3. Rozwój gospodarczy Królestwa Polskiego	39			 Repr. „*Gmach Banku Polskiego w Warszawie w 1828 roku (...)."*
7. Geneza i początek powstania listopadowego **brak odniesień do kobiet**				
8. Wojna polsko-rosyjska i represje carskie				
2. Walki powstańcze poza Królestwem Polskim	51	*„Wśród przywódców powstania na Litwie wsławiła się polska arystokratka Emilia Plater. Walki toczył się również na Wołyniu i Podolu."*		
Wielka Emigracja				

1. Początki emigracji	56			 Repr. „*Polscy powstańcy udający się na emigrację spotykali się z serdecznością i szacunkiem mieszkańców wielu krajów Europy. Taką wymowę ma litografia przedstawiająca powitanie polskiego powstańca we Francji.*” Repr. „*W maju 1832 roku w niemieckim mieście Hambach odbyła się wielka demonstracja. Uczestniczyło w niej ponad 30 tys. osób, które domagały się zjednoczenia Niemiec oraz solidaryzowały się z polskimi emigrantami. Opisz atmosferę panującą podczas demonstracji.”*
2. Ugrupowania polityczne Wielkiej Emigracji	58			 Repr. „*Polonez Chopina – Bal w Hotelu Lambert. Akwarela z epoki. (...).”*
10. Polacy w kraju po klęsce powstania listopadowego				
2. Inicjatywy na rzecz pracy organicznej	62			 Repr. „*Gmach poznańskiego Bazaru (...)”*
6. Rabacja galicyjska	66		Pieśń Kornela Ujejskiego *„Z dymem pożarów (Chorał) (...) Syn zabił matkę, brat zabił brata, Mnóstwo Kainów jest*	

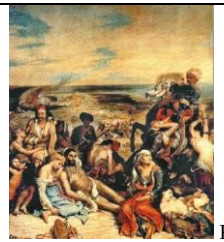
			pośród nas (...).”	
11. Wiosna Ludów w Europie				
2. Geneza i cele rewolucji	**69**			 Repr. „*Emigranci z Irlandii. Z powodu klęski głodu do Stanów Zjednoczonych wyemigrowało ponad milion Irlandczyków.”*
3. Początek rewolucji	70			 Repr. „*Rewolucja lutowa 1848 roku we Francji (obraz z epoki). Spróbuj zinterpretować ukazana scenę”*
12. Polacy w czasie Wiosny Ludów				
1. Początek wystąpień w Poznańskiem	75			 Repr.„*Uwolnienie więźniów polskich z berlińskiego więzienia w marcu 1848 roku (...).*
Początek wystąpień w Galicji i uwłaszczenie chłopów	78			 Repr. „*Uwolnienie więźniów politycznych w Krakowie (...)Określ nastroje osób uczestniczących w przedstawionej scenie.”*

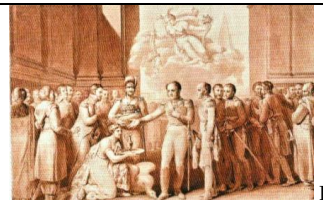
XIX WIEK XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Sikorska-Kulesza, W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii. Wiek XIX, klasa III, wyd. JUKA, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
Część I Epoka napoleońska				
1. Francja napoleońska od konsulatu do cesarstwa				

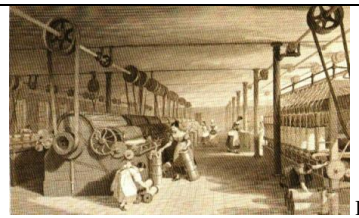
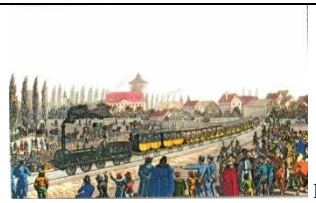
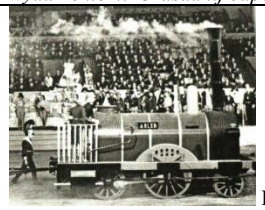
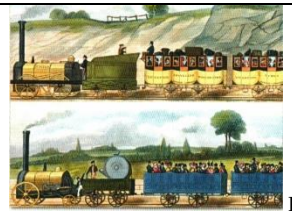
Od konsula do cesarza	15	*„Z małżeństwa z cesarzową Józefiną Bonaparte nie miał następcy. Rozwiódł się więc ze swoją żoną i po wygranej austriackiej kampanii poślubił córkę cesarza Austrii, która urodziła mu oczekiwanego syna, dziedzica korony”.*		 Repr *„Jacques-Louis David - Koronacja Napoleona w katedrze Notre Dame. Wyjaśnij znaczenie obecności papieża na uroczystości. Widoczna na obrazie klęcząca postać to Józefina – pierwsza żona Napoleona. Opisz scenę i wytłumacz zachowanie Napoleona”*
Stabilizacja i reformy	17	*„Krokiem wstecz w stosunku do praw z okresu rewolucji były zasady dotyczące rodziny. Zapewniały one decydującą rolę w rodzinie mężczyźnie - mężowi i ojcu. Wychodząc za mąż, kobiety traciły zupełnie swobodę działania, we wszystkich sprawach (także dotyczących dzieci) zależały od decyzji męża. Napoleon był zwolennikiem tradycyjnej, patriarchalnej rodziny, z silnym autorytetem ojca, gdyż według niego zapewniało to rodzinie i społeczeństwu dobre funkcjonowanie.”*		
2. Legiony Polskie we Włoszech				
Postawy Polaków po upadku państwa.	22	*„Światli obywatele dążyli do zachowania i rozwijania kultury polskiej, języka, pamięci o historii własnego państwa. Na przykład arystokratka Izabella Czartoryska gromadziła w rezydencji Czartoryskich w Puławach (pod zaborem rosyjskim) pamiątki z przeszłości narodu.”*		
Legiony Polskie we Włoszech. Ludzie wolni są braćmi	25		*„Paweł I uwalnia Kościuszkę i jego towarzyszy z więzienia - rycina Aleksandra Orłowskiego. Opisz scenę przedstawioną na rycinie, jak sądzisz, dlaczego po śmierci Katarzyny II jej następca Paweł I uwolnił Tadeusza Kościuszkę i innych powstańców w 1794r.”?*	
3. Podboje napoleońskiej Francji i zmiany w Europie - BRAK KOBIET				
4. Upadek Napoleona i hegemonii Francji w Europie				
"Bitwa narodów"	37			 Repr *„John Augustus Atkinson – Obowiązkowa rekrutacja we Francji – litografia. W jaki sposób odbywała się rekrutacja? Jak według Ciebie autor ocenia taki sposób poboru do wojska?”*

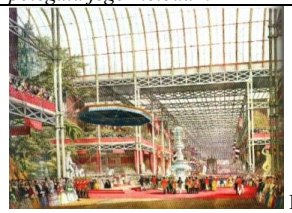
Abdykacja Napoleona	38			 Repr *„Georg – Emmanuel Optiz – Okupacja Paryża – rysunek. Jak zachowują się żołnierze w Paryżu? Jakiej narodowości są żołnierze przedstawieni na rysunku?”*
Sto dni Napoleona	39			 Repr *„Waterloo w roku 1815 – rycina. Zwróć uwagę na organizację obozu wojskowego stacjonującego w Waterloo. Kim byli ludzie przedstawieni na ilustracji i co robili?”*
Sto dni Napoleona	40		Angielski marynarz opisuje reakcję mieszkanek miasteczka portowego w Anglii, do którego zawitał statek wiozący Napoleona na zesłanie: *„Zostałem wzięty w jasyr przez dwadzieścia młodych dam, odprowadzony do eleganckiego domu w miasteczku, poczęstowany herbatą i bitą dewońską śmietaną, po czym pogrzebany pod lawiną pięciu tysięcy pytań o Napoleona, z których nie raz potem się śmiałem: Jaki on jest? Czy to rzeczywiście człowiek? Czy miał ręce i ubranie całe we krwi, kiedy wszedł na podkład? (...) Czy bardzo się go wszyscy boimy? Czy ma stentorowy głos? Czy dałoby się choć rzucić na niego okiem, bo chciałyby móc się tym przechwalać?”* *„a) jak młode Angielki wyobrażały sobie Napoleona?b) Jak sądzisz, z czego wynikał charakter ich pytań?”*	
5. Księstwo Warszawskie 1807 – 1815				

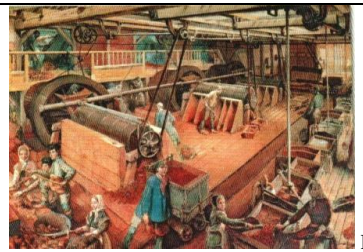
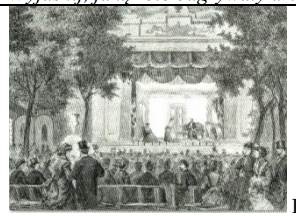
Utworzenie Księstwa	42			 Repr *„Jan Gładysz – Wjazd Dąbrowskiego do Poznania. Scharakteryzuj, na podstawie obrazu, stosunek poznaniaków do generała. Określ nastroje ukazane przez malarza”.* Repr. *„Wjazd Napoleona do Warszawy* – miedzioryt. *Do jakiej tradycji antycznej nawiązuje rycina? Wskaż symbole świadczące o tym, że Napoleon był traktowany jako wyzwoliciel Polaków”.*
Powiększenie księstwa	43	*„Wśród wielu nagrodzonych za waleczność krzyżem Virtutui Militari znalazła się pierwsza kobieta - Justyna Żubrowa, która broniła Zamościa”.*		
Powiększenie Księstwa	44		Julian Ursyn Niemcewicz przebywał wówczas w Warszawie: *„Huk okrutny z dział, nawet i ręcznej broni, trwał nieprzerwanie. (…) przychodziły czasem wiadomości z wieży luterskiego kościoła, skąd wiele mężczyzn i kobiet przypatrywało się z perspektywami bitwie między dziesiątkiem tysięcy obrońców naszych z kilkadziesiąt tysięcy najezdników.”*	
Szkolnictwo i kultura	46	*„Dużo zrobiono w dziedzinie oświaty, dla której szczególnie zasłużył się Stanisław Kostka Potocki. W ciągu sześciu lat powstało ponad tysiąc szkół elementarnych, w których uczyło się czytać, pisać i rachować kilkadziesiąt tysięcy chłopców i dziewcząt”.*		
Szkolnictwo i kultura	47		*”Zabawy te – jak opisuje pamiętnikarka Anna Nakwaska – odznaczały się szczególnie rozmaitością nagromadzonych do Warszawy cudzoziemców. Udzielni rzeszy niemieckiej książęta, generałowie włoscy, niemieccy, szwedzcy, Austriacy a później nawet Turcy i Persowie napełnili wtedy nie tylko wielkie salony znaczących w kraju naszym panów, ale i małe prywatne wieczory bytnością swoją chętnie zaszczycali”.*	
Część II Europa po kongresie wiedeńskim				
1. Ład wiedeński – Kongres w Wiedniu i Święte Przymierze				

Ruchy wolnościowe w Europie lat dwudziestych XIX w.	56			 Repr *„Honore Daumier – Czytanie gazety, karykatura. Jakie zjawisko przedstawia ilustracja? Objaśnij znaczenie podpisu: Popatrz, trzy pierwsze kolumny mojej gazety są dzisiaj zupełnie białe. Zapewne mówi się tam coś mocnego. Teraz nie mówi się nic, i to dopiero jest wymowne”*
2. Główne ideologie w Europie pierwszej połowy XIX w.				
Liberalizm	59			 Repr *„Eugene Delacroix, Wolność wiodąca lud na barykady. Opisz scenę przedstawiona na obrazie. Wyjaśnij, w jaki sposób została ukazana wolność. Kto jej towarzyszy?”*
3. Dążenia narodowe i Wiosna Ludów (1848-1849)				
Niepodległość Grecji	63			 Repr *„Eugene Delacroix – Masakra na Chios Jak myślisz, w jaki sposób obraz mógł wpłynąć na sympatię do Greków?”*
Przyczyny Wiosny Ludów	65		Czy pierwsze zdanie jest cytatem? Mieszkająca w 1848r. w Rzymie Eliza z Branickich Krasińska tak pisała 7 marca w liście: *„Gorączkowy stan podniecenia w jakim żyjemy od trzech dni jest nie do zniesienia. Co godzinę spada na nas nowa, zdumiewająca wiadomość, kurierzy przybywają jeden za drugim na koniach padających z wyczerpania przed tłumem, który z zatrważającą niecierpliwością czeka na wieści!... - ‘Republika francuska została proklamowana!’ – ‘Filip nie żyje!’ – ‘Filip został wskrzeszony. (...)Ale co jest pewne, to przewrót na skalę europejską, wojna powszechna, ostatnia i zaciekła nie może nie wybuchnąć.”*	
Część III Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim				
1. Nowy podział ziem polskich na kongresie wiedeńskim				

Wolne miasto Kraków	72			 Repr *„Jan Bizański – Uroczystość założenia kopca Kościuszki. Spróbuj określić, które warstwy społeczne wzięły udział w sypaniu kopca. Z czego wyciągasz taki wniosek? Na jakiej podstawie można domyślić się, że chodzi o uroczystość związaną z Tadeuszem Kościuszką?”*
2. Życie polityczne w Królestwie Polskim (1815-1830)				
Odrębność Królestwa Polskiego	77			 Repr *„Józef Peszka – Ustanowienie Królestwa Polskiego. Na obrazie klęcząca Polonia z Orłem Białym podaje carowi Aleksandrowi oleje do namaszczenia, a Fortuna sypie z rogu obfitości. Spróbuj wyjaśnić, co symbolizuje Fortuna. Jak rozumiesz wymowę tego obrazu?”*
Praktyka życia politycznego	79	*„Wielki książę Konstanty wywierał coraz większy wpływ na polskie władze i życie obywateli Królestwa. Ożeniony z Polką, z powodów ambicjonalnych zainteresowany utrzymaniem odrębności Królestwa, był jednak znienawidzony przez polskie społeczeństwo za brutalność wobec podległego sobie wojska”.*		
Tajne organizacje	80		*„Przysięgam w obliczu Boga i Ojczyzny i ręczę słowem honoru, że użyję wszelkich sił moich do wskrzeszenia mojej nieszczęśliwej lecz lubej matki, że poświęcę dla Jej wolności i niepodległości nie tylko mój majątek, ale nawet życie”.*	
3. Rozwój gospodarczy, szkolnictwo, kultura w Królestwie Polskim				
Szkolnictwo elementarne i średnie	88	*„Rozwijało się także szkolnictwo średnie dla dziewcząt, tzw. pensje żeńskie. W jednej z nich, Szkole Guwernantek przygotowującej nauczycielki, wykładała Klementyna Hoffmanowa, pisarka oraz autorka książek o obywatelskim, pożytecznym wychowaniu i kształceniu dziewcząt”.*		
Część IV Rozwój cywilizacji przemysłowej				
1. Rozwój rewolucji przemysłowej w Europie				

Rewolucja przemysłowa w Anglii	91			 Repr. *„Hala przędzalni bawełny. W jaki sposób odbywała się produkcja? Kto obsługiwał maszyny?”*
2. Rewolucja w komunikacji – transport i łączność				
Kolej żelazna	95			 Repr „*Otwarcie linii kolejowej Nurenburg – Furth w 1856r. Czy otwarcie linii kolejowej było ważnym wydarzeniem? Uzasadnij odpowiedź. Jakie były warunki podróży”?*
Kolej żelazna	96			 Fot. „*Parowóz „Adler” 1835r. Po czym poznajesz, że przedstawiona maszyna to parowóz? Czy różni się od tradycyjnej lokomotywy używanej obecnie?”*
Kolej żelazna	97			 Repr „*Isaac Shaw – Podróż wagonem. Zwróć uwagę na różnice w komforcie podróży. Jak sądzisz, od czego to zależało?”*

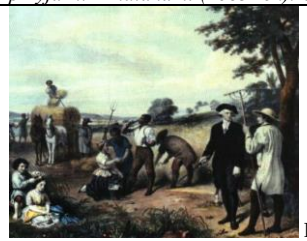
Rozwój nauki	99			 Repr „*Constant Desbordest – Lekarz Alibert przeprowadza szczepienie przeciwospowe według metody Edwarda Jennera. Dowiedz się, kiedy Jenner wynalazł szczepionkę i na czym polegała jego metoda”.*
Wystawa światowa	100			 Repr *„Kryształowy Pałac – Wystawa światowa, Londyn 1851 Co świadczy o zainteresowaniu wystawą? Wskaż elementy konstrukcji budowli”.*
3. Społeczne następstwa rewolucji przemysłowej				
Przemiany życia społecznego	101			 Repr *„Reklama maszyny do prania niemieckiej fabryki Mielewerke. Kiedy ojciec musiał prać, kupił jeszcze dzisiaj oryginalną maszynę do prania Miele. W jaki sposób reklama zachęcała do zakupu urządzenia?”*
Warunki pracy robotników	104			 Repr *„Kubitz – Nędza tkacza, drzeworyt z lat czterdziestych, Jaką sytuację przedstawia grafika?”*
Praca kobiet i dzieci	105	*„Głodowe pensje robotników zmuszały pozostałych członków ich rodzin – kobiety i dzieci – do szukania pracy zarobkowej. Byli oni chętnie zatrudniani przez właścicieli fabryk, bowiem wykonywali proste czynności (zwłaszcza w przemyśle włókienniczym) za znacznie niższą zapłatę.*	*„Utarło się w okręgach fabrycznych* – pisze angielski działacz społeczny Robert Owen – *że rodzice posyłają swoich siedmio- czy ośmioletnich synów i córki – zimą i latem, o szóstej rano, czasem więc po ciemku, kiedy niekiedy w mróz i śnieg – do fabryk, gdzie panuje często wysoka*	

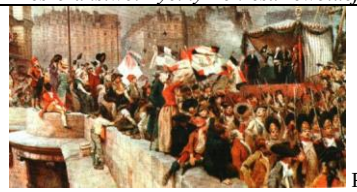
		Na ogół kobiety otrzymywały połowę pensji mężczyzny, a dzieci jeszcze mniej. (…) Kierując się względami humanitarnymi oraz interesem państwa, parlamenty – najpierw w Anglii, a później we Francji i innych krajach – zaczęły wprowadzać ograniczenia czasu pracy dzieci oraz kobiet".	*temperatura, szkodliwa dla zdrowia ludzkiego, i gdzie zatrudnieni pracują częstokroć do dwunastej w południe, po czym mają godzinę na obiad i znów powracają do pracy, która w większości wypadków trwa do ósmej wieczór. (…)Toteż gdy dzieci wyrosną na młodych ludzi, stopniowo zaczynają ich przyciągać (młodych mężczyzn głównie, ale nierzadko i dziewczęta) niezdrowe rozrywki w postaci szynków i pijaństwa: skłania ich do tego codzienna praca, brak lepszych nawyków i pustka zaniedbanego umysłu".*	
Praca kobiet i dzieci	106			 Repr *„Praca dzieci – lata 40. Wyjaśnij, jaką role odgrywały dzieci w produkcji".*
Burżuazja	107			 Repr *„Przedstawienie teatralne w Eldorado w Warszawie – rys. Henryka Pillatiego. Jak sądzisz, kim byli widzowie tego przedstawienia?"*
Społeczne następstwa rewolucji przemysłowej	108		*„Pytanie numer 4. - Jak według Ciebie praca kobiet i dzieci w fabryce mogła wpłynąć na sytuację rodziny robotniczej?"*	

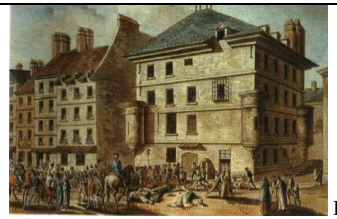
XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, Historia III. Podręcznik do gimnazjum. Podróże w czasie, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I. Upadek starego układu				
Wiek rozumu. Nauka i technika	9	*„Rosła liczba ludzi umiejących czytać i pisać. Pod koniec owego stulecia około 50 % mężczyzn i 25 % kobiet we Francji podpisywało się własnym nazwiskiem – a nie krzyżykiem, jak dotąd".*		 Repr *„Budowa drogi we Francji. W XVIII stuleciu – zwłaszcza w jego drugiej połowie – we Francji i w*

				Anglii zbudowano sieć brukowanych dróg, które ułatwiły transport i umożliwiły rozwój poczty. Obraz z XVIII wieku”.
Wiek rozumu. Rozum oświecony	10			 Repr *„Salon pani Geoffrin (czytaj: żofrę) w Paryżu. W takich salonach, prowadzonych przez inteligentne i wytworne kobiety, chętnie spotykali się filozofowie. Pod ścianą króluje popiersie Woltera, a wśród obecnych są Diderot i Rousseau. Obraz z początków XIX wieku”.*
Wiek rozumu. Jak urządzić świat?	11	*„Czy zastanawialiście się kiedyś, na jakiej podstawie opierają się dzisiejsze systemy demokratyczne? Otóż uważa się, że taką podstawę stanowią prawa człowieka, zapisane w Powszechnej deklaracji praw z 1948 roku. Głosi ona, że wszyscy ludzie – mężczyźni i kobiety – są równi. Nikogo nie wolno poddawać torturom, każdy ma prawo do wolności słowa i wyznania, do uczestnictwa w rządzeniu państwem itd.”.*		
Wiek rozumu. „Król Wolter”	13			 Repr *„Wolter podczas rozmowy z grupka wieśniaków. Traktuje ich jak równych sobie – zauważcie, że nie kłaniają mu się oni w pas, jako „szlachetnie urodzonemu”. Takie podejście do chłopów było nowością w arystokratycznej Europie. Jednakże Wolter, piewca równości i wolności, nie szczędził pochlebstw władcom absolutnym Prus i Rosji. Obraz z XVIII wieku”.*
Nowe potęgi w Europie				
Jak zeuropeizować Rosję?	16	*„Katarzyna II. (...) Maria Teresa”.* *„W 1689 roku władze w Moskwie objął 17-etni car Piotr I, jeszcze za życia nazywany Wielkim. (...) Dopuścił do życia towarzyskiego kobiety; niektóre sam uczył modnych w Europie tańców”.*		

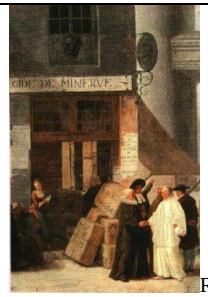
Władczyni „oświecona”	19	*„Tron w Petersburgu objęła jego żona – niemiecka księżniczka Katarzyna II, nazywana Wielką. Była ona zdolną, wykształconą i niezwykle ambitną kobietą. By zyskać sympatię Rosjan, nauczyła się rosyjskiego i przyjęła prawosławie. Obsypała przywilejami szlachtę – m. in. zwolniła ją od podatków. Przyznała jej też liczne prawa w stosunku do chłopów pańszczyźnianych. Ci żyli w Rosji jak niewolnicy: pan mógł każdego sprzedać (bez rodziny) lub zesłać bez sądu na daleką, mroźną Syberię. Gdy wybuchło powstanie zrozpaczonych chłopów, caryca kazała je krwawo stłumić. Rzeczywistą władzę Katarzyna II zachowała tylko dla siebie. Zreformowała administrację, odebrała majątek Cerkwi oraz pozbawiła niezależności ukraińskich Kozaków. Jednocześnie zadbała o to, by na Zachodzie postrzegano ją jako władczynię postępową i oświeconą. Pisała sztuki teatralne oraz korespondowała z Wolterem, który z zachwytem nazywał ją „Semiramidą Północy”. Za swych rządów caryca znacznie powiększyła państwo. W czasie wojny z Turcją zyskała dostęp do Morza Czarnego. Wraz z Prusami i Austrią kawałek po kawałku podzieliła Rzeczpospolitą (zob. s. 74, 86 i 90). Ponadto wyznaczyła Rosji cele polityczne realizowane jeszcze w XX wieku: na południu zdobyć cieśniny wiodące do Morza Śródziemnego, na zachodzie – Polskę”.*	*„Semiramida- legendarna królowa starożytnej Asyrii (państwa na Bliskim Wschodzie), słynąca z niezwykłej mądrości”.*	 Repr *„Katarzyna II. Jej długoletnie rządy (1762-1796) wzmocniły mocarstwową pozycję Rosji w Europie. O ile w początkach XVIII stulecia państwo liczyło niecałe 15 milionów mieszkańców, o tyle pod koniec wieku – 36 milionów (głównie z powodu przyłączenia nowych terenów). Portret wykonany ze życia władczyni”.*
Fryderyk II	21	*„W drugiej połowie XVIII wieku absolutyzm oświecony rozwinął się nie tylko w Prusach, ale też w Austrii i częściowo w Rosji (pod rządami Katarzyny II).*	*„Testament polityczny Fryderyka II, 1752 rok: „(...) Udzielam dyspens rozwodowych i jestem pod tym względem bardzo pobłażliwy, gdyż małżeństwo jest w gruncie rzeczy tylko umową obywatelską, którą można rozwiązać, gdy obie strony się na to zgadzają”.*	 Repr *„Fryderyk II kontroluje uprawę ziemniaków. W 1756 roku król wydał słynny „rozkaz kartoflany”: kazał obsadzić ziemniakami wszystkie wolne skrawki ziemi w państwie. Urzędnicy mieli instruować chłopów, jak to zrobić. W ten sposób władca starał się zaradzić klęskom głodu. Obraz z XIX wieku”.*
Monarchia Habsburgów	22	*„W 1740 roku rządy w Austrii przejęła Maria Teresa (późniejsza cesarzowa). W tym samym roku Prusy zagarnęły Śląsk. Przeciwko władczyni wystąpiła groźna koalicja państw, z Francją na czele. Maria Teresa, wówczas 24 – letnia, zjednała sobie jednak poparcie węgierskiej szlachty i z jej pomocą uratowała państwo. Potem w czasie 40 – letniego panowania przeprowadziła reformy w duchu absolutyzmu oświeconego: unowocześniła administrację i wojsko, zmniejszyła ciężary feudalne chłopom oraz założyła liczne szkoły. Była matką szesnaściorga dzieci i gorliwą katoliczką, otoczoną zdolnymi, lecz bezwzględnymi doradcami. To oni nakłonili*		

		ją do udziału w I rozbiorze Polski. Najstarszy syn Marii Teresy, Józef II był wiecznie zapracowanym „sługą państwa”, i gorącym zwolennikiem absolutyzmu oświeconego. Po śmierci Marii Teresy (1780 rok) gruntownie zreformował państwo”.		
Monarchia Habsburgów	23		*„W drugiej połowie XVIII wieku caryca Katarzyna II znacznie powiększyła państwo rosyjskie. Wyznaczyła też długotrwałe cele polityki rosyjskiej: zdobycie Polski oraz cieśnin wiodących do Morza Śródziemnego. (...) Cesarzowa Maria Teresa, a po niej cesarz Józef II zreformowali Austrię w duchu absolutyzmu oświeconego. Dzięki silnej armii należała ona do europejskich potęg militarnych”.*	 Repr. *„Cesarzowa Maria Teresa podczas wizyty w austriackim obozie wojskowych. Obraz z XVIII wieku”.*
„My, naród Stanów Zjednoczonych”…				
Europejczycy za oceanem	24			 Repr. *„William Penn, założyciel kolonii o nazwie Pensylwania (dziś stan w USA), zawiera pakt przyjaźni z Indianami (1683 rok). Obraz z XVIII wieku”.*
Wojna o niepodległość	28			 Repr. *„Na tym wyidealizowanym XIX –wiecznym obrazie Jerzy Waszyngton (ubrany na czarno) nadzoruje prace niewolników na swojej farmie. Podobnie jak inni zamożni Amerykanie w XVIII wieku, Waszyngton zgadzał się na istnienie niewolnictwa. Był jednak człowiekiem bardzo uczciwym, prawdomównym i skromnym. Do dziś jest stawiany młodym Amerykanom za wzór prawdziwego republikanina”.*
„Ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi”…				

Deklaracja i ustawa	36			 Repr. *„Deklaracja praw człowieka i obywatela na obrazie z 1789 roku. Zwróćcie uwagę, że artysta przedstawił tekst deklaracji tak, jak wcześniej ukazywano dziesięcioro przykazań”*.
Deklaracja i ustawa	37	*„Mimo tych szczytnych haseł Deklaracja nie wprowadziła faktycznej równości. Nie wspominała o prawach wyborczych dla kobiet (te ich oczywiście nie miały) ani nie zniosła niewolnictwa”.*		
Francja monarchią konstytucyjną	38	*„W październiku 1789 roku tłum kobiet (i przebranych za kobiety mężczyzn) ruszył do Wersalu z żądaniem chleba i siłą sprowadził Ludwika XVI do Paryża. (…) Obywatelami czynnymi zostali mężczyźni, którzy ukończyli 25 lat i płacili podatki o wartości co najmniej trzech dniówek (a więc nie należeli do biedoty). Były ich łącznie ponad 4 miliony, tzn. 15 % społeczeństwa 0 i to oni otrzymali prawa wyborcze. Wszyscy pozostali – kobiety oraz ubożsi mężczyźni – jako obywatele bierni nie dostali tych praw”.*		 Repr *„Schwytanie Ludwika XVI podczas ucieczki. Rysunek z okresu rewolucji*.
„Rewolucja pożera własne dzieci”				
Jakobini i sankiuloci	41			 Repr *„Paryscy sankiuloci. Ich nazwa pochodzi od słów sans-culottes (czytaj: san kjulot, tj. „bez krótkich spodni”). Rzecz w tym, że nogawki spodni sankiulotów sięgały do kostek; culottes były wiązane pod kolanami, a chodziły w nich szlachta i bogate mieszczaństwo. Ryciny z okresu rewolucji”.*
„Narody nie kochają uzbrojonych misjonarzy”	42			 Repr *„Wymarsz ochotników z Paryża na front (1792 rok). Z czasem wojny Francji z coraz to nowymi*

				koalicjami przeciwników ogarnęły prawie całą Europę, a trwały aż do 1815 roku. Obraz z początków XX wieku”.
Uratować republikę	44		Raport generała Westermanna dla Konwentu, 1794 rok: *„Wandei już nie ma. Pogrzebałem ją w lasach i bagnach. Zgodnie z rozkazami stratowałem ich dzieci kopytami naszych koni; wymordowałem ich kobiety, aby już nie mogły rodzic bandytów (...)”.*	
Wielki terror	45			 Repr *„Jedna z tzw. masakr wrześniowych 1792 roku; paryski tłum morduje ludzi wywleczonych z więzienia, głównie duchownych i szlachtę. Masakry wrześniowe trwały kilka dni; ich ofiara padło około 1400 osób, wśród nich ponad 200 księży. Oraz z XVIII wieku”.*
Wielki terror	46		*Dekret o podejrzanych, 1793 rok: „(...)Za podejrzanych uważa się: (...) 4) wszystkich pochodzących z byłego stanu szlacheckiego, tj. mężów, zony, ojców, matki, synów, córki, braci, siostry i agentów osób przebywających na emigracji, którzy nie okazali swego przywiązania do rewolucji”.*	
Od dyrektoriatu do cesarstwa				
Francja po śmierci Robespierre’a	48			 Repr *„Bogactwo i nędza we Francji za rządów dyrektoriatu, symbolicznie ukazane na rycinie z końca XVIII wieku”.*
Konsulat Napoleona	51	*„Kładł nacisk na nienaruszalność własności (co leżało w interesie burżuazji). Głosił, że małżeństwo ma charakter świecki: jest zawierane przed urzędnikiem państwowym i może być rozwiązane przez rozwód. Podkreślał rolę męża i ojca – jego woli podporządkował zonę oraz dzieci. Bez zgody małżonka kobieta nie mogła na. Kupić ani sprzedać majątku”.*	*Kodeks Napoleona, 1804 rok: „Art. 213. Mąż winien obronę dla żony, a żona posłuszeństwo dla męża. Art. 215. Żona w sądzie stawać nie może bez upoważnienie od męża swojego. Art. 227. Rozwiązuje się małżeństwo: 1) przez śmierć jednego z małżonków, 2)przez rozwód prawnie wydany, 3) przez skazanie jednego z małżonków, pociągające za sobą śmierć cywilną. Art. 371. Dziecię w każdym wieku powinno cześć i uszanowanie ojcu swemu i matce. Art. 372. Zostaje pod ich władzą aż do pełnoletności albo usamowolnienia. Art. 373. Sam tylko ojciec taką władzę w czasie małżeństwa sprawuje. Art. 374. Dziecię nie może opuścić ojcowskiego domu bez pozwolenia ojca, oprócz przyjęcia wojskowej służby dobrowolnie, po skończonym osiemnastym roku*	

			wieku swego. Art. 376. Jeżeli dziecię szesnastu lat nie zaczęło, może go ojciec trzymać w zamknięciu na czas nie dłuższy niż miesiąc”. *„Kto, wg Kodeksu, ma więcej do powiedzenia w małżeństwie: mąż czy żona? Wskaż postanowienia, które o tym świadczą. Kto i jak długo sprawuje władze nad dziećmi? Przedstaw obowiązki dzieci względem rodziców. Wymień uprawnienia ojca w stosunku do swojego dziecka”.*	
Cesarz Francuzów	52			 Repr *„Koronacja cesarska Napoleona i jego żony, Józefiny. W obecności papież, Bonaparte sam włożył sobie koronę na głowę, a potem ukoronował Józefinę. Gest ten miał podkreślić jego niezależność od Kościoła. Malował Jacques Louis David”.*
Klęska Prus	54			 Repr *„Wjazd Napoleona do Berlina; w tle po lewej widać Bramę Brandenburską. Obraz z XIX wieku”*
Klęska Prus	55			 Repr *„Francuzi palą towary brytyjskie, przemycone do Niemiec, mimo blokady kontynentalnej. Rycina z XIX wieku”*
Upadek Napoleona				
Napoleońska Europa	58	*„Tymczasem większość Francuzów pragnęła zakończenia wojen. Dziesiątki tysięcy matek opłakiwało poległych synów”.*		

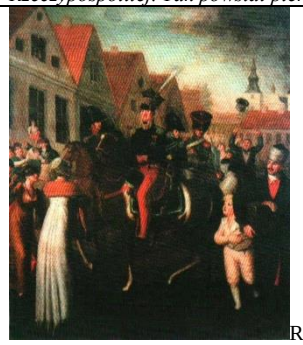
Sto dni Napoleona	62			 Repr *„Napoleon przemawia do Francuzów po ucieczce z Elby. Rycina z 1815 roku”.*
Sto dni Napoleona	63	*„Anglicy wywieźli go na południowy Atlantyk, na Wyspę Świętej Heleny”.*		
Czasy rozumu i rewolucji. Powtórzenie				
Powtórzenie	64		*„Claude Joseph Rouget de Lisle, Pieśń bojowa Armii Renu, tzw. Marsylianka, 1792 rok: „(...) Już idą nam zaciągnąć stryk, By zarznąć nasze syny, żony (..)”.*	
Powtórzenie	65			 Repr *„Alegoria oświecenia we Francji (druga połowa XVIII wieku). Alegoria to obraz (albo tekst), który poza sensem dosłownym ma sens przenośny. Tu rozmawiają ze sobą przedstawiciele głównych wyznań chrześcijańskich; obok leżą paki z książkami. Jaki, twoim zdaniem, jest przenośny sens tego obrazu?”*
Powtórzenie, Rola Francji	66			*„Wojska napoleońskie zgromadzone nad kanałem La Manche. Obraz z XIX wieku”.*
II. Uratować Rzeczpospolitą				
Ostatni król Polski				
Ostatnia wolna elekcja	69-70	*„Stanisław Antoni Poniatowski przez matkę pochodził z Czartoryskich, lecz nie był ich kandydatem do korony. Wywodził się z niedawno wzbogaconego rodu, czego znaczna część szlachty nie mogła mu wybaczyć (...). Co gorsza, powszechnie znana była sprawa wcześniejszego romansu Stanisława z Katarzyną, wówczas mężatką. Uważano, że caryca chce narzucić na króla swego byłego kochanka, który stanie się bezwolnym narzędziem w jej rękach. Aby zapewnić wybór Poniatowskiemu, Katarzyna II wysłała pod Warszawę kilka żołnierzy rosyjskich. Pod naciskiem carycy poparła go „Familia”. We wrześniu 1764 roku prawie sześć tysięcy szlachty okrzyknęło królem 32 – letniego Stanisława Augusta*		 Repr *„Rodzice Stanisława Augusta: Konstancja, z domu Czartoryska, i Stanisław Poniatowski. Malował Marcello Bacciarelli (czytaj: marczello baczjarelli) w XVIII wieku”.*

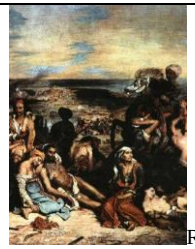
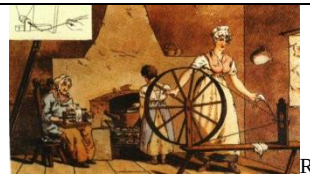
		Poniatowskiego”.		
Ostatnia wolna elekcja	70		*„Kto był kandydatem Katarzyny II do korony polskiej? Z jakich powodów budził on sprzeciw części szlachty?”*	
Ostatnia wolna elekcja	69		Caryca Katarzyna II miała jednak własne plany. Swoim dyplomatom rozesłała taka oto instrukcję: *„Jest rzeczą nieodzowną, abyśmy wprowadzili na tron polski Piasta dla nas dogodnego, użytecznego dla naszych rzeczywistych interesów, jednym słowem człowieka, który by wyłącznie nam zawdzięczał swoje wyniesienie. W osobie hrabiego Poniatowskiego znajdujemy wszystkie warunki niezbędne dla dogodzenia nam i skutkiem tego postanowiliśmy wynieść go na tron Polski”.* *„Kogo i dlaczego Katarzyna II zamierza osadzić na polskim tronie?”*	
„Nowe świata polskiego tworzenie”	70	*„Stanisław August nienawidził Prus i znał potęgę Rosji. Uważał, że jedyną szansą dla Polski jest ścisły sojusz z Katarzyną II. Liczył na to, że pozwoli mu ona zreformować państwo w zamian za polskie wsparcie wojskowe. Mylił się. Caryca traktowała go jak posłuszną sobie marionetkę”.*		
„Nowe świata polskiego tworzenie”	71	*„Królowi oraz jego zwolennikom nie udało się jednak przeprowadzić istotnych reform ustrojowych. Próby zmian wywoływały opór magnatów i większości szlachty. Wzbudziły też zaniepokojenie Katarzyny II, która uważała, że w interesie Rosji Rzeczpospolita powinna pozostać słaba”.* *„Obie konfederacje były inspirowane przez Katarzynę II, kierowane przez Rosjan i chronione przez wojska rosyjskie. Caryca wystąpiła bowiem jako obrończyni wolności religijnych w Polsce. Jednocześnie, w tajemnicy przed różnowiercami, obiecała poparcie katolikom. Dlatego w tymże 1767 roku szlachta katolicka zawiązała własną konfederację. Jej uczestnicy zwrócili się do Katarzyny II z prośbą o odwołanie reform Stanisława Augusta i .....utrzymanie przywilejów wiary katolickiej. Niektórzy wprost domagali się detronizacji „Ciołka”. Zapytacie: Po co imperatorowa doprowadziła do zawiązania trzech konfederacji o sprzecznych żądaniach? Otóż po to, by wywołać chaos w kraju, zaszachować króla jego poddanymi i w ten sposób powstrzymać go przed reformowaniem państwa”.*		
Prawa kardynalne	72	*„Utrwalały one najgorsze wady ustroju państwa: wolną elekcję, liberum veto, prawo wypowiadania posłuszeństwa królowi, zastrzeżenie urzędów państwowych dla szlachty. Na wszystkie zmiany ustrojowe musiała wyrazić zgodę „Najjaśniejsza Imperatorowa”. Rzeczpospolita stała się rosyjskim protektoratem”.*		
Konfederacja barska	73	*„Inni historycy przedstawiają mniej korzystny obraz konfederacji barskiej. Jej uczestnicy dążyli do*		

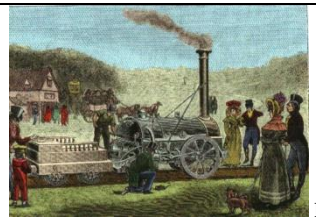
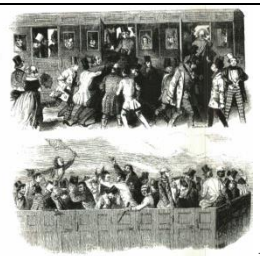
		przywrócenia tych cech ustroju Rzeczypospolitej, które prowadziły ją do upadku. Wstrzymali reformy, nie szukali porozumienia z królem, pogrążyli kraj w wyniszczającej wojnie domowej. Co grosza, z powodu tej wojny Katarzyna II zgodziła się na I rozbiór Polski. Dlaczego? Czteroletnie walki z konfederatami przekonały caryce, że sama Rosja nie zapanuje nad Rzecząpospolitą. Katarzyna II przyjęła więc ofertę Fryderyka II, by podzielić „polski tort" między sąsiadów".		
I rozbiór Polski	74	*„Król Prus Fryderyk II z zadowoleniem obserwował przedłużające się walki Rosjan z konfederacją. Czekał do chwili, gdy zniecierpliwiona niepowodzeniami caryca pozwoli mu zająć część Rzeczypospolitej. Niestety, doczekał się".*	*Deklaracja mocarstw rozbiorowych, 1772 rok: „Tyle więc powodów o ogromnym znaczeniu nie pozwala Królowi Pruskiemu i Cesarzowej [austriackiej] oraz Cesarzowej Wszechrosji zwlekać dłużej w zajęciu zdecydowanego stanowiska w tych krytycznych okolicznościach. Te potęgi ustaliły zgodnie, że należy działać niezwłocznie, by doprowadzić do pokoju i porządku w Polsce i utrwalić na solidnych podstawach prawa tego państwa i wolności jego narodu".*	
I rozbiór Polski	75		*„W 1764 roku królem Polski został Stanisław August Poniatowski, popierany przez Katarzynę II i magnacki ród Czartoryskich. Caryca liczyła, że nowy król będzie jej całkowicie posłuszny. Wbrew Katarzynie II Stanisław August zapoczątkował reformy państwa. Ograniczył wszechwładzę niektórych urzędników państwowych, odnowił mennicę, założył Szkołę Rycerską. Nie udało mu się jednak przeprowadzić istotnych reform ustrojowych".*	 Repr *„Alegoria I rozbioru Polski. Od lewej; caryca Katarzyna II, Stanisław August, austriacki cesarz Józef II i król Prus Fryderyk II. Rycina z XVIII wieku".*
Wiwat 3 maja!				
Po rozbiorze	76			 Repr *„Rejtan – upadek Polski. Tak wyobrażał sobie tę scenę XIX-wieczny malarz Jan Matejko: poseł leży w progu, a jeden z magnatów wskazuje widocznych za drzwiami żołnierzy rosyjskich (dając do zrozumienia, że opór nie ma sensu). Król stoi zamyślony (po lewej w zielonym fraku). Nad nim, w loży, siedzi ambasador rosyjski w towarzystwie dwóch pięknych Polek. Na ścianie wisi portret Katarzyny II*"

Czasy stanisławowskie	78			 Repr *„Ulica Krakowskie Przedmieście w Warszawie na obrazie Canaletta. Jego widoki stolicy okazały się tak dokładne, że na ich podstawie odbudowywano miasto ze zniszczeń po II wojnie światowej.”*
Sejm Wielki Konstytucja 3 maja	80	*„Jednak o ile Katarzyna II nie chciała już dalej dzielić Polski, o tyle Prusy dążyły do zagarnięcia Gdańska, Torunia oraz Wielkopolski”.* *„Katarzyna II nie kryła oburzenia z powodu antyrosyjskiego sojuszu Polski z Prusami i uchwał Sejmu czteroletniego. Po zwycięstwie nad Turcją miała zamiar przywrócić dawny porządek nad Wisłą”.*		
Konstytucja 3 maja	81			 Repr *„Konstytucja 3 maja 179 roku. Marszałek sejmu Stanisław Małachowski, niesiony na rękach, trzyma w dłoni uchwalony przed chwilą tekst konstytucji. Obraz Jana Matejki”.*
Koniec Polski?				
Targowica	84	*„Rosja przyjęła uchwalenie Konstytucji 3 maja jako otwarty bunt kraju, który caryca uważała już za swój. Nie dość, że Polska zawarła antyrosyjski sojusz z Prusami, to jeszcze obaliła prawa kardynalne (por.. s. 72), gwarantowane przez samą Katarzynę II. Caryca nie kryła oburzenia. Oświadczyła: „Jestem gotowa na wszystko i nie cofnę się w razie potrzeby przed niczym”.*		
Targowica	85	*„Rosja odniosła właśnie zwycięstwo nad Turcją i miała do dyspozycji ogromną, zaprawioną w bojach armię. Katarzyna II mogła ukarać krnąbrnych Polaków. By jednak unikać zarzutu o agresją, postanowiła wykorzystać polskich magnatów. Jak? Kilku z nich udało się do Petersburga z prośba o pomoc w obaleniu konstytucji. Nie uważali się za zdrajców – święcie wierzyli, że caryca*		

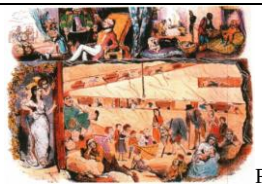
		pomoże im przywrócić dawny, „najlepszy w świecie" ustrój. Katarzyna II zyskała argument, że najwyżsi urzędnicy Rzeczypospolitej sami poprosili ją o interwencję. Nie wysyła więc armii na wojnę zaborczą – przeciwnie, broni ustroju Polski przed zamachem stanu.(…) Z Targowicy konfederaci wezwali na pomoc wojska rosyjskie. Wyobrażali sobie, że „Najjaśniejsza Imperatorowa" ze szczerej przyjaźni pomoże im przywrócić dawny ustrój., po czym odwoła armie na wschód".		
Wojna z Rosją II rozbiór Polski	86	*„Nie przypuszczali, że caryca wraz z królem pruskim szykują im nie lada niespodziankę. W styczniu 1793 roku Rosja i Prusy podpisały traktat o II rozbiorze Polski".*		*„Młody Józef Poniatowski podczas lekcji jazdy konnej. Jego ojcem był brat Stanisława Augusta, matką – dama cesarskiego dworu w Wiedniu. Książę Józef rozpoczął karierę w armii austriackiej – po czym został Polakiem z wyboru. Obraz Canaletta".*
II rozbiór Polski	87	*„Stanisław August chciał abdykować, lecz caryca nie pozwoliła mu na ten honorowy gest. Król był jej potrzebny:: znowu miał nadać rabunkowi pozory prawa".*		
Obronić Warszawę	89			 Repr *„Jan Kiliński prowadzi jeńców rosyjskich przez ulice Warszawy. Kiliński był szewcem, który poderwał do walki lud stolicy. Obraz Wojciecha Kossaka (XX wiek)".*
Obronić Warszawę	90	*„Katarzyna II zamierzała stłumić insurekcję za wszelka cenę. (…) Dlatego wysłała przeciwko Polakom swego najlepszego generała, Aleksandra Suworowa, na czele niezbyt licznej, lecz doborowej armii. (…) Rosjanie zemścili się na niewinnych ludziach za kwietniowe okrucieństwa. Z okrzykiem „za Warszawę!" wymordowali kilkanaście tysięcy osób, wśród nich kobiety i dzieci".*		
Koniec Polski?	91	*„Na przełomie kwietnia i maja 1794 roku Katarzyna II pisała do Aleksandra Suworowa: „Hrabio Aleksandrze Wasiljewiczu! Znany wam z pewnością buntownik Kościuszko, podburzywszy Polskę, w swych kontaktach z potworami rządzącymi Francją zamierza wszędzie rozsiewać bunt na złość Rosji". Napisz, co – i dlaczego- było nieprawdą w tym zdaniu".*		

„Jeszcze Polska nie umarła”.. Pod zaborami	93			 Repr *„Zebranie towarzyskie w parku (być może Łazienkowskim). Obraz z 1797 roku dobrze oddaje ówczesną atmosferę: na pozór życie toczy się normalnie, w rzeczywistości panuje smutek”.*
„Jeszcze Polska nie umarła”.. Pod zaborami	94			Repr *„Świątynia Sybilli, wzniesiona przez księżną Izabellę Czartoryską w Puławach (1801 rok). Budowla miała być „świątynią pamięci”: księżna gromadziła w niej pamiątki z chlubnej przeszłości Rzeczypospolitej. Tak powstał pierwsze polskie muzeum narodowe”.*
Księstwo Warszawskie. Namiastka państwa	98			 Repr *„Generał Jan Henryk Dąbrowski wjeżdża do Poznania (1806 rok). W tle wiwatujący poznaniacy. Obraz z XIX wieku”.*
Upadek pierwszej Rzeczypospolitej. Powtórzenie. pamięć	106			 Repr *„Pochód z ziemią spod Racławic na kopiec Kościuszki. Mieszkańcy Krakowa i Polacy z zaborów usypali kopiec w latach 1820 1823. Obraz z XIX wieku”.*
III. Świat w latach 1815 - 1914				

Europa Świętego Przymierza. O wolność narodów	112			 Repr *„Eugene Delacroix (czytaj: eżen delakrua), Masakra na greckiej wyspie Chios – obraz z 1824 roku. Grecy, pobici przez Turków u schyłku średniowiecza, w 1821 roku rozpoczęli powstanie przeciwko okupantom. W następnym roku wojska tureckie wymordowały na Chios około 20 tysięcy ludzi. Dopiero w 1830 roku Grecy, dzięki pomocy Anglii, Francji i Rosji, ostatecznie wywalczyli niepodległość (jako pierwszy naród po kongresie wiedeńskim)”.*
Europa Świętego Przymierza. Wiosna Ludów	114	*„Tym jednak razem Francję ogłoszono Republiką. Wprowadzono powszechne prawo wyborcze (choć tylko dla mężczyzn)”.*		
Rewolucja przemysłowa				
Maszyna parowa	118			 Repr *„Przędzenie na domowym kołowrotku. Z kłębka wełny bądź lnu prządka uzyskiwała tylko jedną nić. Rycina z początku XIX wieku”.* Repr *„Przędzalnia bawełny w angielskiej fabryce tekstylnej. Mechaniczne przędzarki napędzane siłą wody, a później maszynami parowymi , pozwoliły wytwarzać setki nici naraz. Zwróćcie uwagę na chłopca, który zamiata podłogę pod nićmi. Wielogodzinna praca dzieci była wówczas normą. Rycina z 1830 roku”.*

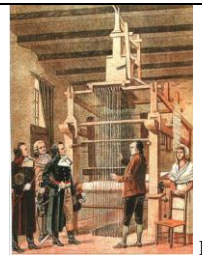
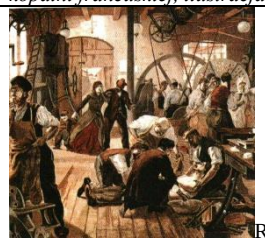
„Drogi żelazne”	120			 Repr „*Rakieta” Stephensona. W tle dyliżans – który nie miał żadnych szans w konkurencji z koleją. Rycina z 1830 roku”*.
	121			 owiedzieliśmy, około 1815 roku rewolucja ysłowa rozpoczęła się na kontynencie – erw w Belgii, potem we Francji, w Niem- , na Górnym Śląsku, w Czechach – a także inach Zjednoczonych. Nie myślcie, że zmia- okonywały się w dzisiejszym tempie. Ob- uprzemysłowione jeszcze przez dziesiątki zypominały wyspy, rozsiane tu i ówdzie po zej Europie. Jednak to właśnie one zapew- aszemu kontynentowi całkowitą przewagę Repr *„Wagon klasy pierwszej, obok – drugiej, poniżej – trzeciej. Jak widać, różnice w komforcie podróży były kolosalne. Angielska rycina z 1847 roku”*
Klasy społeczne i liberalizm	122			 Repr *„Strajk. Przed domem właściciela fabryki (stoi w cylindrze na schodach) gromadzą się robotnicy. Jeden schylił się już po kamień. Obraz z 1886 roku”.*
W Europie XIX stulecia				
Bogactwo i nędza	125			 Repr *„Podwórko w robotniczej dzielnicy Londynu. Takie dzielnice wyglądały podobnie w całej Europie: złe warunki higieniczne, przeludnienie i brud. Średnia długość życia w przemysłowym Liverpoolu wynosiła 26 alt, natomiast w jednym z angielskich miasteczek – 57 lat. Zdjęcie z drugiej połowy XIX wieku”.*
Klasa średnia	125		*Heinrich Heine, Szkice z Anglii, 1827 rok: „Tylko tu i*	

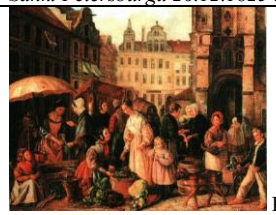
			ówdzie przy przejściu do ciemnej uliczki stoi w milczeniu obdarta kobieta z niemowlęciem przy wychudzonej piersi i błagalnie patrzy na bogatego kupca, który brzęcząc pieniędzmi, zaaferowany, przebiega obok, albo na próżniaczego lorda, co niczym syty bożek jedzie na wysokim rumaku i niekiedy rzuca obojętnie dumne spojrzenie na kręcący się u jego nóg tłum ludzi, jakby to były drobne mrówki albo podlejszego gatunku stworzenia, których radości i smutki nie mają nic wspólnego z jego uczuciami".	
Jak mieszkała klasa średnia	126	*„ 1837 roku na tron Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii wstąpiła 18 – letnia królowa Wiktoria. Rządziła państwem długo, aż do 1901 roku. Wychowana w surowych obyczajach moralnych, starał się dawać przykład wzorowego życia rodzinnego. Wywarła tak przemożny wpływ na wiele dziedzin obyczajowości, że ówczesną Anglię nazywamy „wiktoriańską". Anglicy nie tylko czytali te same książki, co królowa, ale też starali się urządzać domy tak, jak ona urządziła swój pałac".*		
Robotnicy	127	*„Kobiety zarabiały mnie niż mężczyźni, nawet jeśli wykonywały tę samą pracę. Przemysłowcy zatrudniali również dzieci – i to chętnie, gdyż płacili im jeszcze mniej".*		
	128			 Repr *„Londyńska ulica zamieszkana przez biedotę. Rysunek z 1875 roku".*
Kilka słów o higienie	129	*„Lekarze i pielęgniarki nie myli rąk ani przed badaniem, ani po badaniu chorego. Wielu pacjentów umierało od tzw. gorączki szpitalnej. Wywoływały ją bakterie, które roznosił personel szpitala. Tyle że o istnieniu bakterii nikt jeszcze nie wiedział. W latach 40. XIX wieku młody węgierski lekarz Ignaz Semmelweis (czytaj:zemelwajs) został zatrudniony w klinice położniczej szpitala w Wiedniu. To, co zobaczył, przeraziło go: w jednym tylko miesiącu na gorączkę szpitalną zmarło 36 kobiet (z 208 przyjętych). Lekarz spostrzegł że choroba atakowała kobiety będące pod opieką doktorów, którzy dokonywali też… sekcji zwłok w szpitalnym prosektorium. I oczywiście nie myli po tym rąk. Doktor Semmelweis kazał wszystkim pracownikom kliniki dezynfekować ręce w chlorowanej wodzie. W ciągu roku liczba zgonów spadła prawie 20 – krotnie. Sukces? Wcale nie. Doktora uznano za dziwaka, który utrudnia życie innym. Musiał osobiście pilnować,*		

		aby pracownicy szpitala dezynfekowali ręce. Nie potrafił bowiem udowodnić związku między niemyciem rąk a śmiertelnością kobiet. Jego teorię uznano za nienaukową; spadek liczby zgonów przypisano innym czynnikom".		
Jak zlikwidować biedę?	130		*Charles Dickens, Oliwer Twist, 1838 rok: „Izba, w której dawano jeść chłopcom, była to duża kamienna sala z kotłem w jednym końcu, z którego to kotła kierownik zakładu, z pomocą jednej lub dwu kobiet, wydzielał chochlą kleik".*	
W Europie XIX stulecia. Jak zlikwidować biedę?	131		*„W pierwszej połowie XIX wieku w domach zamożnych Anglików rozpowszechnił się solidny i wygodny styl wiktoriański – nazwany tak od imienia królowej Wiktorii".*	 Repr *„Kapitał i praca. Rysunek z 1843 roku".*
Romantyczna Europa. „Panowie, czapki z głów, oto geniusz"	135		Eustachy Januszkiewicz, List do Eugenii Larissówny, 1840 r. – treść o Mickiewiczu, bez odniesień do kobiet.	
Romantyczna Europa. Wolność na barykadzie	136	*„Marat, zwolennik terroru w czasie rewolucji francuskiej, został zamordowany podczas kąpieli. David namalował martwego rewolucjonistę. Widać, że zginął przed chwilą. Krew sączy się z rany, na podłodze leży nóż, którym pchnęła go zabójczyni".* *„Z barykady właśnie się poderwali robotnik w rozchełstanej koszuli, inteligent w kapeluszu, chłopiec z pistoletami w dłoniach… Prowadzi ich bosa, półnaga kobieta – Wolność. Jest większa od innych postaci, posągowa, rzeczywista i symboliczna zarazem. Unosi zakazaną przez króla flagę rewolucyjnej Francji".*		*„Jacques Louis David, Śmierć Marata. Obraz z 1793 roku.*" Repr *„Eugene Delacroix, Wolność wiodąca lud na barykady. Obraz z 1830 roku".*

XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Zofia Bentkowska – Sztonyk, Edyta Wach, Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy 3, Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, Wrocław 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I. Epoka napoleońska				
Napoleon Bonaparte cesarzem				
Polityka wewnętrzna Napoleona Bonaparte	12	*„Napoleon przeprowadził reformę szkolnictwa. Jej głównym skutkiem było wprowadzenie obowiązku nieodpłatnego uczęszczania do szkoły dla ludzi obu płci wszystkich stanów (była to pierwsza taka regulacja na świecie)".*		

Kodeks Napoleona	13	*„Kodeks gwarantował wszystkim obywatelom wolność osobistą, równość wobec prawa, nienaruszalność własności prywatnej i swobodę działalności gospodarczej, wolność sumienia, pracy i handlu. Wprowadzał świecki model małżeństwa – można było zawrzeć ślub cywilny i otrzymać rozwód. Kodeks przewidywał odpowiedzialność rodziców za dzieci, pracodawców za pracowników, nauczycieli za uczniów”.*	Fragment Kodeksu Napoleona: *„Tytuł V – O małżeństwie (art. 144 – 228)* *Dział I – O warunkach potrzebnych do możności zawarcia małżeństwa (art.144-164)* *144. Mężczyzna nie skończywszy lat osiemnastu, a kobieta piętnastu, nie mogą małżeństwa zawierać.* *145.Może jednak Cesarz dla przyczyn ważnych, dać dyspensę a lata.* *146.Nie masz małżeńskiego związku, gdzie nie masz zezwolenia.* *147. Nie można zawierać drugiego związku, bez rozwiązania pierwszego.* *148.Syn przed skończonym dwudziestym piątym rokiem wieku swego, a córka przed skończonym dwudziestym pierwszym, nie mogą zawierać małżeństwa, bez zezwolenia ojca swego i matki; w przypadku różności zdań, dosyć jest na zezwoleniu ojca.* *149. Jeżeli jedno z rodziców umarło lub jest w niemożności oświadczenia woli swojej, dosyć jest na zezwoleniu drugiego.* *150. Jeżeli ojciec i matka umarli, albo są w niemożności oświadczenia woli swojej, zastępują ich dziadowie i baby, jednejże linii, dosyć jest na zezwoleniu dziada . Jeżeli zachodzi niezgoda między dwoma liniami, sama różnica zdań zezwolenie nadaje.* *151.Dzieci familii, doszedłszy wieku lat swego oznaczonych artykułem, obowiązane będą przed zawarciem związku małżeńskiego, prosić przez uroczysty akt uszanowania, o rade ojca i matki, albo dziadów i baby, gdy ojciec i matka nie żyją, lub są w niemożności oświadczenia woli swojej (...)”.*	 Repr *„Ceremonia koronacji Napoleona i jego małżonki Józefiny na cesarza i cesarzową Francuzów, obraz Jacquesa Louisa Davida, 1806-1807. Wskaż na obrazie postaci Napoleona, Józefiny i papieża. Dowiedz się, czym różniła się ta uroczystość od tradycyjnych koronacji głów państw”.*
Sprawa polska w epoce napoleońskiej. Mazurek Dąbrowskiego	20		*„(...) Marsz, marsz, Dąbrowski...* *Już tam ojciec do swej Basi* *Mówi zapłakany: „Słuchaj jeno, pono nasiBiją w tarabany”.*	
Upadek Napoleona. Wojna z Rosją 1812 r.	28			 Repr *„Przejście wojsk Napoleona przez Berezynę 25-28.11. 1812 r., obraz Januarego Suchodolskiego, 1866 r”.*
Upadek Napoleona. Sto dni Napoleona	31	*„Abdykując po raz drugi, Napoleon oddał się w ręce Anglików, którzy wywieźli go na wyspę św. Heleny, gdzie zmarł w 1821 roku”.*		

II. Europa w I połowie XIX wieku				
Rewolucja przemysłowa. Wynalazki techniczne	43			 Repr *„Maszyna tkacka Jacquarda (czytaj: żakarda) na XVIII wiecznej ilustracji”.*
Rewolucja przemysłowa. Wynalazki techniczne	46			 Repr *„Sortownia minerałów w XIX wiecznej kopalni francuskiej, ilustracja anonimowego artysty, poł. XIX w.”.*
Rewolucja przemysłowa. Oddziaływanie rewolucji przemysłowej na inne kraje Europy	47			 Repr *„Wypadek w fabryce, ilustracja anonimowego artysty, ok. 1850 r”.*
Ideologie wobec przemian w Europie w I połowie XIX wieku. Romantyzm	53			 Repr *„Eugene Delacroix, Wolność wiodąca lud na barykady, 1830 r.”*

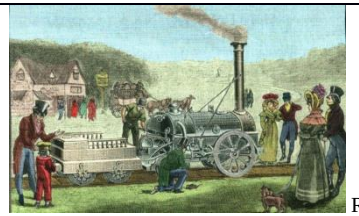
Społeczeństwa europejskie wobec „ładu powiedeńskiego" do połowy XIX wieku. Rewolucja lipcowa we Francji	56			 Repr *„Zamieszki na ulicach Paryża podczas rewolucji lipcowej w 1830 r., obraz anonimowego artysty, I poł. XIX w".*
Społeczeństwa europejskie wobec „ładu powiedeńskiego" do połowy XIX wieku. Powstanie w Belgii	57			 Repr *„Epizod z powstania Belgów przeciwko Holendrom, obraz Egide Wappersa (czytaj: eżida wapersa), 1830 r."*
Społeczeństwa europejskie wobec „ładu powiedeńskiego" do połowy XIX wieku. Powstanie dekabrystów w Rosji	59			 Repr *„Dekabryści na placu Senackim w Sankt Petersburgu 26.12.1825 r., obraz Wasilija F. Timma, II poł. XIX w".*
Wiosna Ludów w Europie. Europa przed 1848 rokiem	61			 Repr *„Targ paryski w I poł. XIX w., ilustracja Thomasa Crane'a, ok. 1840 r".*
Wiosna Ludów w Europie. Wiosna Ludów w Cesarstwie Austrackim	65			 Repr *„Detronizacja cesarza Austrii przez węgierski parlament, obraz Antala Gorosyego, ok. 1850 r".*
III. Ziemie polskie w I połowie XIX wieku				

Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim. Pozostałe ziemie polskie	74			Repr *„Pałac myśliwski w Antoninie, zbudowany przez pierwszego i ostatniego namiestnika Wielkiego Księstwa Poznańskiego Antoniego Radziwiłła, męża bratanicy króla pruskiego Fryderyka II. W pałacyku gościł między innymi Fryderyk Chopin, dziś odbywają się tutaj koncerty fortepianowe”.*
Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim	75		*„3. Wymień zasługi Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, Stanisława Staszica oraz Stanisława Potockiego dla rozwoju Królestwa Polskiego. Gdybyś mógł/mogła, którego z nich wyróżniłbyś/wyróżniałbyś specjalną nagrodą?* *4. Porównaj sytuację gospodarczą Królestwa Polskiego z zaborem pruskim i austriackim. Gdybyś mógł/mogła wybrać miejsce zamieszkania, w którym z zaborów byś się osiedlił/osiedliła?*	
Powstanie listopadowe – geneza i wybuch powstania.	81		Natalia Kicka o gen. Chłopickim: „*Chłopicki pomimo nominacji, ciągle się drożył i wzdrygał objąć dowództwo nad wojskiem, a lud gromadnie stojący pod oknami na placu Bankowym, uparcie wywoływał Chłopickiego na naczelnego wodza. Członkowie Rady, z wielką biedą odszukawszy go, zmusili przyjść na sesję Nieustającej Rady. Zły był okrutnie, wściekał się, brwi marszczył, klął powstanie, po żołniersku, nie dobierając wyrazów. Przytomni taili te jego napady przed udem. Wszyscy razem i każden pojedynczo zachęcali do przyjęcia zaszczytnego wezwania. Niezależny, żadnymi rodzinnymi obowiązkami nie krępowany, poświęcić siebie i własne przekonanie dla ojczyzny było Chłopickiego wyraźnym obowiązkiem”.*	
Wojna polsko – rosyjska w 1831 roku.	85		*„Legendarną popularność zdobyła Emilia Plater, która zasłynęła jako jedyna kobieta biorąca czynny udział w powstaniu. Walcząc w męskim stroju, dowodziła jednym z oddziałów na Żmudzi. Zmarła z wycieńczenia w czasie przeprawy do Warszawy”.*	
Wojna polsko – rosyjska w 1831 roku. Represje popowstaniowe	87			 Repr *„Zabór dzieci polskich przez żołnierzy rosyjskich na placu Zamkowym w Warszawie w 1831 roku., obraz Piotra Michalczewskiego, ok. 1840 r. W ramach represji wobec powstańców dzieci płci męskiej osób biorących udział w powstaniu, sieroty i dzieci biedaków pozbawione opieki były przymusowo wcielane do specjalnych batalionów armii rosyjskiej.”*

Ziemie polskie po upadku powstania listopadowego. Emisariusze – tajni wysłannicy	95			 Repr *„Kraków, widok na kościół dominikanów, obraz Marcina Zaleskiego, ok. 1846 r.”*

XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, A. Łaszkiewicz, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy trzeciej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
III EUROPA OD NAPOLEONA DO WIOSNY LUDÓW				
1. Od konsulatu do cesarstwa				
Napoleon Bonaparte	89		Ramka „ *Postać historyczna*” *„Wielki wódz ostatnie lata życia spędził na Wyspie Św. Heleny”.*	
	89			 Repr „*Koronacja Napoleona*” Jacquesa Louis Davida „*Artysta uwiecznił moment, gdy Napoleon, nuż w koronie cesarskiej na głowie, koronuje swoją żonę Józefinę*”
2. Legiony i Księstwo Warszawskie **Brak wzmianki o kobietach**				
3. Kongres wiedeński				
„Tańczący kongres”	103			 Repr *„Bal towarzyszący obradom kongresu wiedeńskiego został przedstawiony na rycinie z XIX w.”*
Sto dni Napoleona	104	*„[…] w ty celu uwięziły go na położonej na Oceanie Atlantyckim Wyspie Św. Heleny.”*	Ramka *„Napoleon na Wyspie Św. Heleny” „Brytyjczycy w obawie przed ponowną ucieczką Napoleona wysłali go na położoną z dala od Europy* Wyspę Św. Heleny.”	Repr „*Św. Helena 1816*” to *dzieło namalowane przez szkockiego artystę Wiliama Quillersa Orchardsona. Uwieczniona scena przedstawia Napoleona dyktującego jednemu z towarzyszy swoje wspomnienia z pobytu na zesłaniu. Zostały one wydane jako „Dzienniki ze Św. Heleny”.*

Karykatury czasu kongresu wiedeńskiego	107			 Repr „*Powrót Napoleona z Elby przedstawiono na XIX-wiecznym rysunku satyrycznym. Ukazany na nim cesarz stawia wielki krok na wybrzeże francuskie. Scenie tej z przerażeniem przyglądają się władcy państw, które doprowadziły do zesłania władcy Francuzów*”
Tajemnice sprzed wieków: Jak obradował kongres w Wiedniu?	110-111			 Repr. *„Obrady kongresu wiedeńskiego zostały zdominowane przez władców wielkich mocarstw. Na XIX-wiecznej rycinie przedstawiono spotkanie, podczas którego podejmowano decyzje dotyczące wyznaczenia nowych granic w Europie”* Repr *„Bale urządzane podczas kongresu w Wiedniu nie tylko urozmaicały obrady władcom i dyplomatom, lecz także były okazją do zakulisowych rozmów na tematy polityczne”*
4. Europa po kongresie wiedeńskim				
Rewolucja lipcowa we Francji	115			 Repr *„Wolność wiodąca lud na barykady” to obraz Eugene’a Delacroix. Podczas rewolucji lipcowej malarz walczył w szeregach Gwardii Narodowej, co zainspirowało go do stworzenia dzieła*

				nawiązującego do tych wydarzeń. Na płótnie widoczne są postacie wyrażające najważniejsze idee rewolucjonistów, czyli romantyczny entuzjazm, bohaterską śmierć oraz zwycięstwo".
Europejczycy wobec wojny w Grecji	116			 Repr „*Masakra na greckiej wyspie Chios* została przedstawiona na obrazie przez Eugene'a Delacroix *Podczas najazdu Turcy wymordowali ponad 20 tysięcy mieszkańców wyspy, a ponad 50 tysięcy, głównie kobiet i dzieci, wzięli do niewoli. Wydarzenie to wstrząsnęło Europą oraz wzmocni ło jej poparcie dla walczących o niepodległość Greków"*
5. Rewolucja przemysłowa				
Rozwój transportu	121			 Repr *„Lokomotywa The Rocket skonstruowana w 1829 r. przez Georg'a Stephensona (...) Wkrótce w całej Europie i Stanach Zjednoczonych zaczęły powstawać liczne linie kolejowe"*
6. Nowe ideologie				
Socjalizm i komunizm	127			 Repr. *„Falanstery to zorganizowane przez socjalistycznych utopistów kompleksy, które składały się z zakładu pracy, domów mieszkalnych dla pracowników, placówek edukacyjno-opiekuńczych oraz obiektów kulturalnych. W znajdujących się tam przedszkolach mogły przebywać dzieci niektórych robotników. Projekt francuskiego utopijnego socjalisty Jeana-Baptiste'a Godina stanowił jedną z najbardziej udanych prób wprowadzenia w życie socjalizmu utopijnego"*
Skutki systemu fabrycznego	128		Tekst źródłowy fragm. Pism R. Owena *„Utarło się w okręgach fabrycznych, że rodzice posyłają swych siedmio- czy ośmioletnich synów i córki – zimą i latem, o szóstej rano, czasem więc po ciemku, […] niekiedy w mróz i śnieg – do fabryk*	

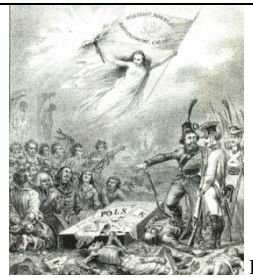
			[…].Toteż gdy dzieci wyrosną na młodych ludzi, stopniowo zaczynają ich przyciągać (młodych mężczyzn, ale nierzadko i dziewczęta) niezdrowe rozrywki w postaci szynków i pijaństwa […].”	
7. Europa w połowie XIX wieku				
Głód w Irlandii	129			 Repr *„Walka o żywność w Irlandii podczas klęski głodu została przedstawiona na rycinie z XIX w. Przyczyną wysokiej umieralności mieszkańców wyspy był nie tylko brak żywności, lecz także szerzące się choroby, które atakowały osłabioną ludność”*
Wiosna ludów we Włoszech	134			 Repr *„Barykada w Mediolanie, przedstawiona na XIX wiecznym obrazie, została wzniesiona podczas walk ulicznych w okresie Wiosny Ludów”*
Podsumowanie rozdziału III				
Moda epoki napoleońskiej	138			 Repr. *„Za czasów Napoleona rozwinął się styl cesarstwa czyli empire naśladujący sztukę starożytną. Ze względu na trudności z dostarczaniem tkanin stroje kobiece szyto z prostych i niedrogich materiałów. […]* *1. Prosta biała suknia nawiązywała wyglądem do wzorów antycznych.* *2. Szal stał się popularnym dodatkiem do stroju po powrocie Napoleona Bonapartego z wyprawy do Egiptu* *3. Obcisłe spodnie szyto z zamszu (…)* ”.
IV ZIEMIE POLSKIE W I POŁOWIE XIX WIEKU				
1. Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim				

Romantyzm	144			 Repr *„Wschód księżyca nad morzem" to obraz z 1822 r. Caspra Davida Friedricha – jednego z głównych przedstawicieli romantyzmu w malarstwie niemieckim. Dzieła tego artysty przedstawiają człowieka jako cząstkę potężnej natury. Szuka on w niej ukojenia oraz poznania tego, co nieograniczone i niepojęte rozumem"*
2. Powstanie listopadowe				
Kobiety w powstaniu listopadowym	150		Ramka „*Warto wiedzieć*" „*Kobiety w powstaniu listopadowym. Podczas powstania listopadowego w działalność patriotyczną zaangażowało się wiele kobiet pochodzących z różnych stanów społecznych. Zajmowały się one głównie opieką nad rannymi i rodzinami poległych żołnierzy. Najsłynniejszymi działaczkami były wówczas Klaudyna z Działyńskich Potocka oraz Emilia Sczaniecka. Kobiety dbały również o transport, łączność i zaopatrzenie. Najodważniejsze z nich wzięły również udział w bezpośrednich starciach. Oprócz najbardziej znanej Emilii Plater jeszcze ponad 20 kobiet walczyło w czasie powstania z bronią w ręku".*	 Repr „*Emilia Plater na czele kosynierów w 1831" to obraz z 1911 r. autorstwa Jana Rosena przedstawiający młodą hrabiankę prowadzącą do boju powstańców*"
	151		Przypis - „*Dla zainteresowanych"* A. Barańska, *Kobiety w powstaniu listopadowym 1830-1831*, Lublin 1998	
3. Polacy po powstaniu listopadowym				
Adam Jerzy Czartoryski	154			 Repr *„Polonez Chopina" Teofila Antoniego Kwiatkowskiego jest portretem zbiorowym Wielkiej Emigracji. Malarz uwiecznił na płótnie scenę balu polskiego organizowanego co roku w Paryżu przez Annę Czartoryską, żonę Adama Czartoryskiego. Książe został przedstawiony jako siwy starzec w królewskim płaszczu, ponieważ część emigrantów upatrywała w nim monarchę mającego w przyszłości rządzić Polską"*

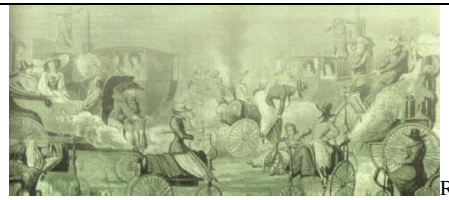
Wielka emigracja	155			 Repr *„Powitanie weteranów powstania listopadowego przez francuskich gospodarzy przedstawiono na anonimowej XIX-wiecznej rycinie. Byli powstańcy spotykali się z bardzo życzliwym przyjęciem zarówno we Francji, jak i w państwach niemieckich”*
4. Wiosna ludów na ziemiach polskich				
Rzeź galicyjska	159		Tekst źródłowy: J. Słomka *„Pamiętniki włościanina od pańszczyzny do dni dzisiejszych”* fragment *„Pamiętam jak przez sen, jak mój ojciec wpadł do izby – a właśnie był u nas zabity wieprzek – i zawołał do matki i babki: „Gotujta te wieprzowinę. Niech dzieci jedzą i wszyscy, a resztę trza zakopać, bo rabacja idzie, to wszystko mogą, a i nas zabić mogą”.”* Tekst źródłowy: fragment wiersza Kornela Ujejskiego *„O Panie, Panie! Że zgrozą świata* *Okropne dzieje przyniósł nam czas:* *Syn zabił matkę, brat zabił brata,* *Mnóstwo Kainów jest wśród nas.”*	
Podsumowanie rozdziału IV				
Moda w I połowie XIX wieku	165			 Repr. *„Dzięki upowszechnieniu prasy w pierwszej połowie XIX w. najnowsze informacje o trendach w modzie były publikowane w żurnalach i rozprzestrzeniały się szybko w całej Europie. Stroje kobiece nadal wzorowano na stylu francuskim. 1. Suknia była mocno ściśnięta w pasie.2. Szerokie rękawy osiągnęły maksymalne rozmiary w latach 1830-1840.3. Kapotka to rodzaj kapelusza damskiego wiązanego pod brodą. 4. Cylinder był uzupełnieniem stroju eleganta (...)”.*

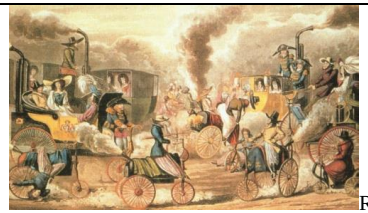
XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA „*Historia*” Janusz Ustrzycki, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2010				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I EUROPA I NARÓD POLSKI W PIERWSZEJ POŁOWIE XIX WIEKU				

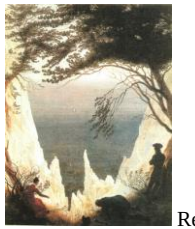
1. Europa w dobie rządów Napoleona				
Napoleon Bonaparte cesarzem	10			 Repr „*Koronacja Napoleona Bonapartego" Jacques-Louis David, XIX w.., Muzeum Luwr. Koronacja odbyła się 2 grudnia 1804 r. w katedrze Notre Dame w Paryżu. Napoleon, namaszczony świętymi olejami, wziął z rąk papieża Piusa VII koronę i, odwróciwszy się do zebranego tłumu, sam włożył ją sobie na głowę. Następnie ukoronował klęczącą u jego stóp żonę Józefinę."*
Wyprawa na Moskwę	14	„*Okres powrotu cesarza Francuzów nazywa się stoma dniami Napoleona. Zakończyła je ponowna abdykacja i zesłanie Bonapartego na Wyspę Świętej Heleny* […]."		
2. Naród polski w latach 1797 – 1815				
Legiony Polskie	17		Źródło : *„Pieśń Legionów Polskich we Włoszech"* Józefa Wybickiego *„(...) Już tam ojciec do swej Basi* *Mówi zapłakany* *Słuchaj jeno, pono nasi* *Biją w tarabany (...)"*	
3. Kongres wiedeński 1814 – 1815 **Brak odniesień do kobiet**				
4. Społeczeństwo i ziemie polskie w latach 1815 – 1830 **Brak odniesień do kobiet**				
5. Powstanie listopadowe				
Geneza powstania listopadowego	35			Repr. „*W chwili wybuchu powstania listopadowego Belweder był jednym z głównych celów ataku spiskowców. Nie udało im się jednak ująć księcia Konstantego, który uciekł z Warszawy w kobiecym przebraniu*."
II EUROPA I NARÓD POLSKI OD WIOSNY LUDÓW DO POWSTANIA STYCZNIOWEGO				
1. Przemiany w Europie w pierwszej połowie XIX wieku				
Rozwój gospodarki	46			 Repr „*Praca w kopalni węgla kamiennego, rycina z XIX w. Znaczny procent robotników stanowiły kobiety i dzieci, którym wypłacano niższe wynagrodzenia. W ówczesnych fabrykach i kopalniach niezwykle często dochodziło do wypadków. Okaleczeni robotnicy nie mogli liczyć na wsparcie państwa, gdyż nie istniał system zabezpieczeń socjalnych w postaci rent, emerytur czy zasiłków*""

Liberalizm i konserwatyzm	49			 Repr *„Wolność wiodąca lud na barykady” Eugena Delacroix, XIX w., Muzeum Luwr. Obraz przedstawia upadek monarchii Burbonów w lipcu 1830 r. i powstanie monarchii konstytucyjnej Ludwika Filipa. Kobieta w trójkolorowym francuskim (z czasów rewolucji) sztandarem i z karabinem w reku jest symbolem Wolności i Francji walczącej z despotyzmem.. Frygijska czapka na głowie kobiety to znak republiki francuskiej z okresu rewolucji 1789-1799.”*
2. Społeczeństwo polskie w latach 1831 – 1846				
Ziemie polskie po powstaniu listopadowym	53			 Repr *„Kamień grobowy Polski, alegoria upadku powstania listopadowego, litografia z epoki. Postać kobieca, symbolizująca wolność, trzyma w ręku sztandar z hasłami powstania listopadowego: Wolność, Równość, Niepodległość, Całość.”*
	53			 Repr *„Demonstracja w Hambach, Hans Mocznay, 1977, Niemieckie Muzeum Historyczne w Berlinie. W maju 1832 r. podczas zgromadzenia w Hambach głoszono hasła zjednoczenia i niepodległości Niemiec oraz akcentowano poparcie dla polskich emigrantów popowstaniowych i solidarność z nimi (...)*.”
Konspiracja i powstanie krakowskie	56		Źródło: *„Manifest Rządu Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (Kraków , 22 II 1846 r.) Bracia!(...) Jest nas dwadzieścia milionów, pozostajemy razem jak mąż jeden, a potęgi naszej żadna nie przemoże siła, będzie nam wolność, jakiej dotąd nie było na ziemi, wywalczymy sobie skład społeczeństwa, w którym (...) przywilej żaden i pod żadnym kształtem nie będzie mieć miejsca, (każdy) Polak znajdzie zabezpieczenie dla siebie, żony i dzieci[...]w którym ziemia dzisiaj przez włościan warunkowo tylko posiadana staje się bezwarunkową ich własnością (...).”*	

3. Wiosna Ludów 1848 – 1849 **Brak odniesień do kobiet**				
4. Powstanie styczniowe 1863 – 1864				
Wybuch powstania	68			 Repr *„Branka z cyklu Polonia, Artur Grottger, 1863, Muzeum Literatury w Warszawie. Przeprowadzona w nocy z 14 na 15 stycznia 1863 r. branka nie przyniosła w Warszawie spodziewanych rezultatów. Zaangażowana w działalność konspiracyjną młodzież, uprzedzona o brance, opuściła miasto. Jedynie część zwolenników powstania, których nie zdołano ostrzec, została pojmana i pod eskortą żołnierzy rosyjskich odprowadzona do jednostek wojskowych”*
	71			 Repr *„Portret kobiety w ciemnej sukni, Królestwo Polskie, ok. 1865 r. Węzeł ze sznura zapleciony na ramie lustra to aluzja do egzekucji przez powieszenie, wykonywanych na powstańcach przez Rosjan. Czarny kolor sukni to tradycyjne podkreślenie żałoby”*

XIX WIEK PIERWSZA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Chachaj, J. Drob, *Historia. Wiek XIX i wielka wojna. Podręcznik dla gimnazjum klasa III*, Wyd. Szkolne PWN, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
I WIEK PARY – PIERWSZA POŁOWA XIX WIEKU				
	5			 Repr „*Obecne czasy*” Henry’ego Alkena (pełen opis s. 7)
1. Rozwój cywilizacji w pierwszej połowie XIX wieku				

Nowe środki transportu i sposoby komunikowania	7			 Repr „*Obecne czasy, litografia Henry'ego Alkena z 1831 r. przedstawia korki uliczne w Londynie. Co malarz uznał za charakterystyczne dla swoich czasów?"*
Społeczeństwo przemysłowe - kontrasty	9			 Repr „*Przekrój przez kamienicę*, rysunek *satyryczny z połowy XIX wieku. Zwróć uwagę na mieszkańców kamienicy. Czym się różnią? Porównaj ich warunki życia. Wskaż piętra, gdzie mieszkały osoby najzamożniejsze, i mieszkania osób ubogich. Do jakich warstw społecznych należą mieszkańcy tego domu?*.
	10	„*Przedsiębiorcy zatrudniali też kobiety i dzieci, którym mogli płacić znacznie mniej niż mężczyznom*."		 Repr *„Właściciel odwiedza stalownię, obraz z 1859 roku. Wskaż na ilustracji właścicieli zakładu i ich pracowników. Co ich odróżnia?"*
	11		Tekst źródłowy „*Robert Owen (1771-1858), angielski pisarz i działacz społeczny, w swoich pismach często krytykował ówczesne stosunki ekonomiczne.(…) Utarło się w kręgach fabrycznych, że rodzice posyłają swych siedmio- czy ośmioletnich synów i córki – zimą i latem, o szóstej rano, czasem*	

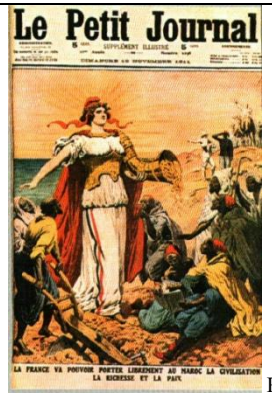
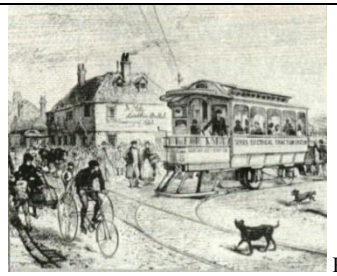
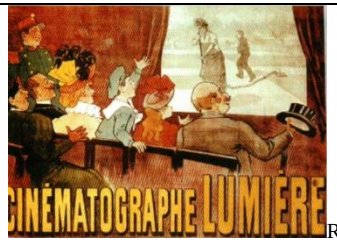
			więc po ciemku, […] w mróz i śnieg – do fabryk , gdzie panuje często wysoka temperatura, szkodliwa dla zdrowia ludzkiego i gdzie zatrudnieni pracują częstokroć do dwunastej w południe, po czym mają godzinę na obiad i znów powracają do pracy, która w większości wypadków trwa do ósmej wieczór. Dzieci muszą bez przerwy harować na samo wyżywienie; nie przyzwyczajono ich do niewinnych, zdrowych i rozsądnych zabaw; a Chociny je nawet poznały, nie daje im się na nie czasu. Ustanie pracy – oto jedyne znane im odprężenie".	
2. Sztuka romantyczna				
	12			 Repr *„Grecja ginąca na ruinach Missolungi, pędzla Eugena Delacroix (1826-1827) . Ten obraz nawiązuje do wydarzeń związanych z greckim powstaniem przeciwko Turkom. W epoce romantyzmu artyści chętnie angażowali się w aktualne wydarzenia polityczne, zwłaszcza, gdy chodziło o wolność.*"
	13			 Repr *„Kobiety algierskie, namalował Eugen Delaroix. Wskaż na obrazie elementy, które świadczą o fascynacji malarzy romantycznych orientalizmem"* Repr *„Kredowe skały Rugii, pędzla Caspara Davida Friedricha. Postaci namalowane na obrazie podziwiają piękno naturo wokół nich, a jednocześnie są jej przeciwstawione"*
3. Kongres wiedeński **Brak odniesień do kobiet**				
4. Europa w pierwszych latach po kongresie wiedeńskim				

Ruchy narodowe i narodowowyzwoleńcze	19			 Repr „*Święto w Hambach, litografia z pierwszej połowy XIX w. przedstawia manifestantów domagających się wolości i jedności Niemiec. Manifestacja miała miejsce w maju 1832 r. w Hambach (Niemcy), podczas zjazdu republikanów i demokratów na tamtejszym zamku., Wzięli w niej udział również Polacy. Co może o tym świadczyć?”*
	20			 Repr *„Wolność wiodąca lud na barykady, pędzla Eugena Delaroix. Obraz upamiętniał wydarzenia rewolucji lipcowej w Paryżu. Postac kobiety uosabia wolność. Zwróć uwagę na trójkolorową flagę i bagnet, które trzyma w rękach. Przyjrzyj się postaciom przedstawionym na obrazie. Do jakich klas społecznych można je zaliczyć? ”*
5. Wiosna Ludów w Europie **Brak odniesień do kobiet**				
6. Świat w połowie XIX wieku **Brak odniesień do kobiet**				
7. Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim **Brak odniesień do kobiet**				
8. Powstanie listopadowe				
Wojna polsko-rosyjska	36		Margines Dymek *„Emilia Plater sformowała na Litwie swój oddział powstańczy. W walkach wykazała się męstwem i odwagą.”*	 Repr „*W oddziałach powstańczych walczyło tez kila kobiet. Jedną z nich była hrabianka Emilia Plater (1808 – 18310).*”
9. Wielka Emigracja				
Emigracja po powstaniu listopadowym	39			 Repr „*Chłopi francuscy przyjmują polskiego*

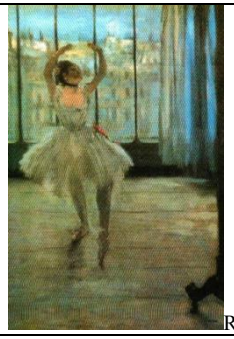
				emigranta – żołnierza powstania listopadowego, rycina z epoki. Zwróć uwagę, w jaki sposób chłopi witają Polaka. Zastanów się dlaczego”.
10. Powstanie krakowskie i rabacja galicyjska				
Upadek powstania krakowskiego	44		*„Tekst źródłowy. Manifest Rządu Narodowego Rzeczypospolitej Polski wydany 22 lutego 1846 r. w Krakowie (fragment). Polacy! (…) Jest nas dwanaście milionów, powstańmy razem jak mąż jeden, a potęgi naszej żadna nie przemoże siła, będzie nam wolność, jakiej dotąd nie było na ziemi, wywalczmy sobie skład społeczeństwa, w którym każdy podług zasług i zdolności z dóbr ziemskich będzie mógł użytkować, a przywilej żaden i pod żadnym kształtem mieć nie będzie miejsca, w którym każdy Polak znajdzie zabezpieczenie dla siebie, żony i dzieci swoich (…)’.”*	
11. Wiosna Ludów na ziemiach polskich				
Wiosna Ludów na ziemiach polskich w zaborze austriackim	45			 Repr „*Uwolnienie więźniów politycznych w Krakowie w 1848 r., współczesna litografia anonimowa. Scena przed więzieniem, nad bramą więzienia napis „Dom poprawy i kary”. Opisz, w jaki sposób są witani uwolnieni więźniowie”*
12. Kultura na ziemiach polskich po kongresie wiedeńskim **Brak odniesień do kobiet**				

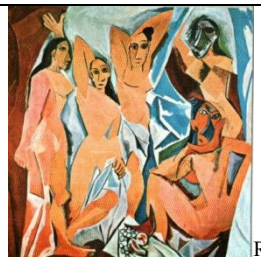
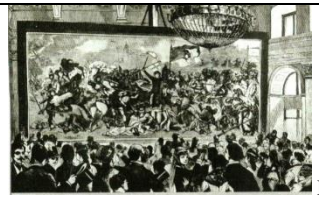
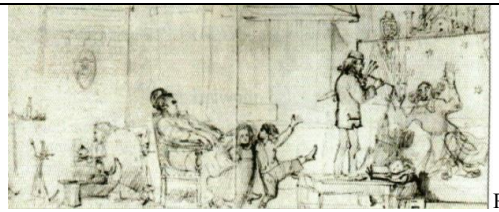
XIX WIEK DRUGA POŁOWA

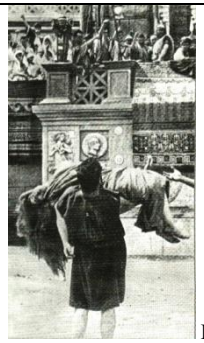
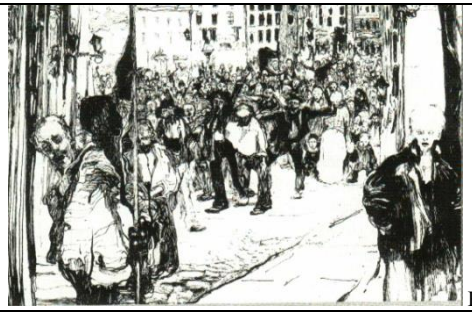
XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *Historia. Przez tysiąclecia i wieki,* gimnazjum, klasa 3, WSiP, Warszawa 2011.				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
20. Świat w II połowie XIX wieku				
Anglia wiktoriańska	156	*„Przez ponad 60 lat wielka Brytania była rządzona przez jedną władczynię: królową Wiktorię (1837-1901).”*		
21. Ekspansja kolonialna				

	159			 Repr. *„Dobrodziejstwa kolonizacji. Ilustracja prasowa z 1911 r.”*
Kolonie brytyjskie	160	*„(...) Brytyjczycy władali Kanadą i Australią, a prawdziwym „klejnotem w koronie imperium” były Indie (królowa Wiktoria przybrała nawet w 1876 r. tytuł cesarzowej Indii).”*		
Analizujemy źródło kartograficzne **Brak odniesień do kobiet**				
22. Nowe warunki życia tworzą nowe społeczeństwo				
Życie łatwiejsze i wygodniejsze	170			 Repr. *„Pierwszy tramwaj elektryczny w Europie. Rycina z końca XIX w.”*
Narodziny kina	174			 Repr. *„Zachwyt nad kinem. Plakat z przełomu XIX i XX w”*

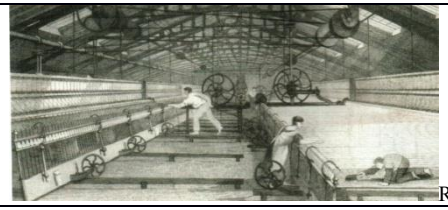
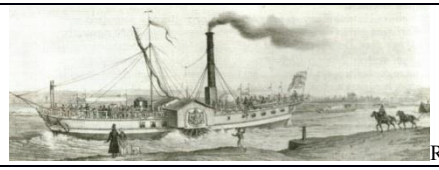
Demokratyzacja obyczajów	175	*„Następowała emancypacja („wyzwolenie”) kobiet – w coraz większym stopniu uczestniczyły one w życiu publicznym, studiowały na uczelniach, pracowały w wolnych zawodach. Kobiety rozpoczęły też walkę o prawa polityczne. Działaczki domagające się przyznania kobietom praw wyborczych nazywano sufrażystkami (ang. Suffrage (...) – głosowanie). Jako pierwsza prawa polityczne przyznała kobietom Nowa Zelandia (1897).”*		 Repr. „*Henryk de Toulouse-Lautrec (...) Taniec w Moulin Rouge. Obraz z 1890 r.*”
	176		Słownik pojęć – ramka: „*Emancypacja (łac. Emancipatio – wyzwolenie) – ruch dążący do równouprawnienia kobiet i mężczyzn, m.in. w zakresie prawa wyborczego, dostępu do wyższych studiów; w szerszym sensie – każde dążenie do uniezależnienia się jakiejś grupy społecznej (np. emancypacja Murzynów w Ameryce).”*	
Moda bardziej uproszczona	176	*„Sylwetka kobieca upodobniła się do sylwetki męskiej.”*		
23. Demokratyzacja życia politycznego i nowe prądy umysłowe				
Demokratyzacja życia politycznego	177	[W sprawie praw wyborczych]” *Początkowo dotyczyło to tylko mężczyzn, w większości państw europejskich kobiety uzyskały bowiem prawa wyborcze dopiero w pierwszej połowie XX wieku.”*		
24. Sytuacja na ziemiach polskich po powstaniu styczniowym				
	185			 Repr. „*Wóz Drzymały.”*
Wykupić polską ziemię	186			 Repr. „*Rugi pruskie. Obraz Wojciecha Kossaka, 1909 r.*”
25. Nowoczesne ruchy polityczne na ziemiach polskich				

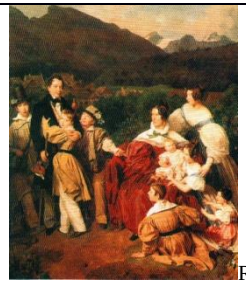
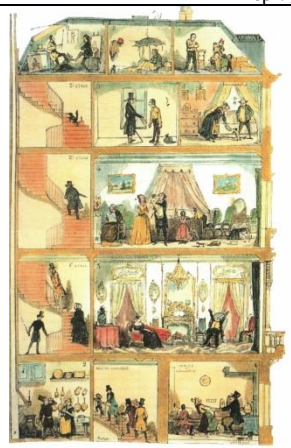
	192	*„W dzisiejszych wyścigach ogier „Wołodyjowski" wygrał z klaczą „Katarzyną II" – oto nasza ważna zdobycz narodowa! – tak kpi sobie autor karykatury z poglądów tzw. ugodowców, którzy koncentrowali się na uzyskaniu od zaborców drobnych ustępstw, a odrzucali walkę o pełną niepodległość Polski."*		Repr. „*Karykatura prasowa z 1903 r. zawierająca krytykę postępowania ugodowców"*. Napis na reprodukcji pod rysunkiem głosi: *Morgan król dżokejów wziął na „Wołodyjowskim" Katarzynę II" o pół długości"*
Socjaliści... i ci internacjonalistyczni	193	*„Jedną z głównych działaczek tej partii* [SDKPiL] *była Róża Luksemburg."*		
26. Kultura przełomu wieków				
Literatura francuska	200	*„Gustaw Flaubert (...). Najbardziej znane jego dzieło to powieść psychologiczna Pani Bovary, której akcja dotyczy przede wszystkim przeżyć, a nie działań bohaterki. Najwybitniejszy pisarz – naturalista to Emil zola (...) autor powieści Nana, Germinal, Ziemia"*		
…rosyjska	200	*„Lew Tołstoj (...) uważany za największego pisarza rosyjskiego, napisał między innymi (...) Annę Kareninę"*		
… i polska	201	*„Najwybitniejsi przedstawiciele literatury pozytywistycznej to: Eliza Orzeszkowa (1841-1910; Cham, Nad Niemnem) (...)"*		
Realizm: przerysować świat	201			 Repr. „*Gustaw Courbet, Przesiewanie zboża, 1855 r"*
Impresjonizm: podzielić się wrażeniem	202			 Repr. „*Edgar Degas, Tancerka na tle okna, ok. 1874 r."*

Style awangardowe początku XX w.	203			 Repr. „*Pablo Picasso, Panny z Awinionu, 1907 r.”*
27. Kultura ratuje naród				
	206			 Repr..„ „*Wystawa obrazu Jana Matejki Bitwa pod Grunwaldem w Pałacu Namiestnikowskim w Warszawie w 1879 r”*
Przypominać wielką przeszłość…	207			 Repr..„*Matejko otoczony przez rodzinę maluje obraz Kopernik. Rysunek z XIX w”*
Przypominać o obowiązkach	208	*„Utwory pozytywistów, takie jak Placówka Bolesława Prusa czy Nad Niemnem Elizy Orzeszkowej ,w literackiej formie przypominały o konieczności utrzymania w polskim ręku ziemi ojczystej. (…) Wedle słów Orzeszkowej, pisarz powinie zejść […] z błyszczących wyżyn w dół, nisko w głąb owych warstw społeczności, które ciemne, nędzne, z piękna odarte, pracują ciężko. To „zejście w dół” odnajdujemy w poezji Marii Konopnickiej, nowelach Bolesława Prusa i Henryka Sienkiewicza.”*		

Osiągnięcia na światowym poziomie	209	*„(...) Maria Skłodowska- curie (...) (1867-1934) – laureatka Nagród Nobla z fizyki i chemii, odkrywczyni dwóch pierwiastków: radu i polonu (...).”*		 Repr. „*Kadr z niemego filmu włoskiego nakręconego w 1913 r. według Quo vadis Henryka Sienkiewicza*.”
Kościół z narodem	210	*„Pamiętano, że Matce Bożej należy się tytuł Królowej Korony Polskiej (...).”*		
Analizujemy źródło ikonograficzne				
	214		*„Zadanie: Na s. 215 amieszczony został obraz Jana Matejki zatytułowany Rok 1863-Polonia. Przeprowadź analizę tego źródła ikonograficznego, odpowiadając na dołączone do niego pytania”*	
	215			 Repr. „*Jan Matejko, rok 1863 – Polonia. Obraz z 1864 r.*”
28. Z kim mają trzymać Polacy?				
Socjaliści popierają rewolucję	217			 Repr. „*Manifestacja uliczna. Obraz Witolda*

				Wojtkiewicza, 1905 r."
Dwa obozy polityczne	219		Tekst źródłowy „przeciw powstaniu niepodległej Polski" autorstwa Róży Luksemburg, „*Niepodległa Polska a sprawa robotnicza* *Zadanie 2: Jakich argumentów używała Róża Luksemburg."*	
Wiedza, bez której ani rusz				
	221	*„W ciężkim położeniu narodu „ku pokrzepieniu serc" tworzyli artyści – Henryk Sienkiewicz, Jan Matejko, Maria Konopnicka, Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa."*		

XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA I. Kąkolewski, A. Plumińska-Mieloch, *Bliżej historii*, gimnazjum, klasa 3, WSiP, Warszawa, 2010,				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
II. Druga połowa XIX wieku				
Rozkładówka	57			 Repr. Obrazu bez wskazania autora „*Drzewo wolności trzeba podlewać/krwią patriotów i tyranów. Abraham Lincoln (1809-1865)."*
1. Epoka żelaza, pary i węgla				
Wiek pary i żelaza	58			 Repr. „*Fabryka włókiennicza w XIX w*
4. Anglia na drodze ku monarchii parlamentarnej				
Kolej żelazna i statki parowe	60			 Repr. „*Statek parowy z 1 poł. XX w. Ilustracja*

				z epoki."
Eksplozja demograficzna	61			 Repr. „*Widok Londynu na początku XX w*."
2. Świat staje się nam współczesny – przemiany w życiu społecznym i politycznym				
Burżuazja	63			 Repr. *„Portret rodziny wywodzącej się z burżuazji, XIX w"*
	64			 Repr. „*Przekrój przez kamienicę mieszczańską – rysunek z XIX w"* Opisy kategorii mieszkańców (od góry): *„Poddasze zamieszkane przez biedaków, rodziny robotnicze, artystów, studentów; III piętro, mieszkanie uboższej ludności: rzemieślników, dziennikarzy, nauczycieli; I i II piętro, mieszkania zajmowane przez rodziny należące do burżuazji; mieszkanie dozorcy"*

Zmiany w organizacji państw	67		*„A to ciekawe: (...) dopiero w 2. połowie XIX w. w poszczególnych krajach konstytucyjnych zaczęto wprowadzać powszechne prawo wyborcze (początkowo z wykluczeniem kobiet).”*	 Repr. „*Karol Marks z córką Jenny, fotografia z XIX w. Twórca marksizmu urodził się w Niemczech, jednak większa część życia spędził w Anglii. Wraz z rodziną popierał dążenia niepodległościowe Polaków. Córka Marksa nosiła polski krzyż powstańczy z 1863 r.”*
3. Zjednoczenie Włoch **Brak odniesień do kobiet**				
4. Zjednoczenie Niemiec **Brak odniesień do kobiet**				
5. Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych				
Spór o niewolnictwo	77	*„(...) Takie poglądy doskonale wyrażała poczytna powieść Harriet Beecher Stowe (...) pt. Chata wuja Toma.”*		
6. Kolonializm w XIX wieku				
Wyścig o Afrykę	82		*„A to ciekawe: David Livingstone (...) dotarł do wspaniałych wodospadów na tej rzece* [na rzece Zambezi , *które nazwał na cześć królowej brytyjskiej Wodospadami Wiktorii (...).”*	
Indie – perła w brytyjskiej kolonii	83			 Repr. „*Plantacja herbaty w Indiach zdjęcia z początków XX w.”*
Lekcja powtórzeniowa. Świat w drugiej połowie XIX w.				
	88		A to ciekawe: O rozmaitych związkach kolonizatorów z krajami kolonizowanymi: „*Świadczy o tym choćby historia życia Karen Blixen, duńskiej pisarki, która wraz z mężem, a następnie samotnie, w latach 1914-1931, prowadziła farmę i plantację kawy w Kenii. Książka Pożegnanie z Afryką jest świadectwem miłości i przywiązania do Czarnego Lądu, jedną z najbardziej poruszających historii o wspólnym życiu białej i czarnoskórej ludności.*”	 Repr. *„Autorka Pożegnania z Afryką Karen Blixen wraz z Afrykańczykami na swojej farmie w Kenii.”*
7. Królestwo Polskie przed powstaniem styczniowym				

Manifestacje patriotyczne	91			 Repr. *„Aleksander Lesser, Pogrzeb 5 poległych. Pogrzeb, który odbył się dnia 2 III 1861 r., przerodził się w wielką manifestację Polaków, niezależnie od ich wyznania i pochodzenia. (...).”*
Biali i Czerwoni	93		*„A to ciekawe: Anna Henryka Pustowójtówna (1838-1881) była jedną z najbarwniejszych postaci powstania styczniowego. Wychowana w tradycji patriotycznej, po wybuchu powstania w 1863 r. przedarła się przez granice i dołączyła do oddziałów Mariana Langiewicza (...). Została adiutantem pułkownika Dionizego Czachowskiego i wzięła udział w wielu potyczkach, m.in. w bitwach pod Małogoszczą i Grochowiskami. Na polu bitwy okazywała niezwykłą odwagę. Została aresztowana wraz z Langiewiczem przez Austriaków, następnie – po uwolnieniu – udała się na emigrację.”*	
8. Powstanie styczniowe **Brak odniesień do kobiet**				
9. Upadek powstania i represje rosyjskie wobec Polaków				
Romuald Traugutt	102			 Repr. *„Stanisław Witkiewicz, Ranny powstaniec. Wybitny polski malarz, architekt, syn powstańca listopadowego, był zbyt młody, by wziąć udział w powstaniu styczniowym, które wywarło jednak olbrzymi wpływ na niego i jego rówieśników. Był ojcem Stanisława Ignacego (Witkacego*
10. Walka o polskość w zaborze rosyjskim				
Po powstaniu styczniowym	105		A to ciekawe: *„(...) Elementem kultury powstania był też strój, zwłaszcza kobiecy (czarna suknia i tzw. biżuteria patriotyczna – oznaki żałoby narodowej po upadku powstania – za noszenie których groziły surowe kary).*	Ilustracja: *„Biżuteria patriotyczna popularna wśród polskich kobiet w latach 70. XIX w.”*

			(...).”	
Rusyfikacja	106			 Repr. *„Maria Konopnicka, poetka. W latach 1884-1886 redagowała pismo dla kobiet „Świt”. W utworach literackich omawiała sprawy patriotyczno-społeczne, za co została wydalona z Królestwa Polskiego. Przebywała w Niemczech, we Francji i Włoszech. Pisała dla dzieci i dla dorosłych. Najbardziej znane utwory to: O Janku Wędrowniczku, O krasnoludkach i sierotce Marysi, Śpiewnik historyczny, z którego pochodzi Rota. Jej twórczość przyczyniła się do zachowania i rozbudzenia polskości w społeczeństwie we wszystkich trzech zaborach.”*
11. Zabór pruski w okresie popowstaniowym				
Walka z niemiecką kolonizacją	111			 Repr. *„Wojciech Kossak, Rugi pruskie.”*
	112		*„A to ciekawe: (...) W obronie Drzymały występowali m.in. Maria Konopnicka, Henryk Sienkiewicz i Bolesław Prus, a także wybitny rosyjski pisarz Lew Tołstoj. (...).”*	
Strajki szkolne	113	[Strajk dzieci wrzesińskich] *„W obronie dzieci protestował między innymi Henryk Sienkiewicz, a Maria Konopnicka, poruszona tymi wydarzeniami, napisała Rotę.”*		 Repr. *„Dzieci we Wrześni podczas strajku, zdjęcie z 1901 r.”*
12. Autonomia Galicji				
Galicja otrzymuje autonomię	116			 Repr. „*Lwów. Widok z końca XIX w.”*
13. Kultura polska w 2. Połowie XIX wieku				

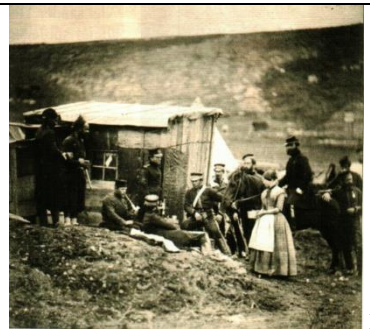
Po romantyzmie – pozytywizm	120			 Repr. „*Warszawa pod koniec XiX w. Widok placu Zamkowego od strony ulicy Krakowskie Przedmieście*
	121			 Kadr z filmu: *„Scena z filmu „Lalka" nakręconego na podstawie powieści Bolesława Prusa. W roli Wokulskiego – Mariusz Dmochowski, w roli Izabeli Łęckiej – Beata Tyszkiewicz."*
Prus i Orzeszkowa	121	*„(…) Bohaterem powieści* [Lalka] *jest Stanisław Wokulski, człowiek sukcesu, kupiec realizujący ideał pozytywisty, którego jednak zgubiło romantyczne uczucie do Izabeli Łęckiej. (…).*		
	122	*„Eliza Orzeszkowa akcje swych utworów umieściła w środowisku szlacheckim na kresach. W najbardziej znanej powieści pod tytułem Nad Niemnem opisała piękno nadniemeńskich krajobrazów. Ukazała środowisko drobnej szlachty pielęgnującej tradycje patriotyczne, przywiązanej do ziemi i rozumiejącej zarazem konieczność pracy organicznej, szerzenia oświaty oraz wprowadzania nowoczesnego rolnictwa. Bolesław Prus i Eliza Orzeszkowa byli tez pierwszymi pisarzami, którzy swej twórczości poruszyli zagadnienie emancypacji kobiet. W tym czasie nie tylko na ziemiach polskich, lecz także w całej Europie i w Stanach Zjednoczonych pozbawione były one m.in. praw wyborczych oraz prawa do studiowania na VI. wyższych uczelniach."*		 Repr. „ *Eliza Orzeszkowa. Urodziła się w majątku Milkowszczyzna koło Grodna w 1841 r. Twórczość literacką traktowała jako obowiązek obywatelski i pracę społeczną. W wielu swoich utworach propagowała zasady emancypacji kobiet, uczyła, jaką postawę powinny one przyjmować w życiu."*
Młoda Polska	124		*„Zapamiętaj: Najbardziej znani twórcy tej epoki to Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa, Henryk Sienkiewicz, a w malarstwie Jan Matejko."*	 Repr: „*Stanisław Wyspiański, Macierzyństwo"*
Lekcja powtórzeniowa. Sytuacja na ziemiach polskich pod zaborami				

	126	*„Najbardziej znanymi twórcami epoki pozytywizmu byli: Bolesław Prus (…), Eliza Orzeszkowa (autorka m.in. powieści Nad Niemnem (…).”*		
	127		*„A to ciekawe: Olga Boznańska jest jedną z najwybitniejszych polskich malarek. Urodziła się w Krakowie, od najmłodszych lat uczyła się rysunku. W 1886 r. wyjechała kontynuować naukę w Monachium. Jako kobieta nie miała możliwości wstępu do Akademii Sztuk Pięknych, kształciła się więc w prywatnych, monachijskich szkołach. W roku 1896 wynajęła własną pracownię. W tym czasie zaczęła wystawiać swoje prace w Monachium, Warszawie, Berlinie, Wiedniu. Odniosła pierwsze sukcesy. Była wybitną portrecistką. W roku 1898 przeprowadziła się do Paryża, w którym mieszkała i tworzyła do końca życia. Jej najbardziej znane obrazy to: Dziewczynka z chryzantemami, Motyw z Paryża, Portret młodej kobiety w bieli i wiele, wiele innych.”* *„Co Nam zostało z tamtych lat… (…) W wielu galeriach sztuki można oglądać wspaniałe dzieła (…). Można wymienić tu Olgę Boznańską(…).*	 Repr. *„Olga Boznańska,Dziewczynka z chryzantemami.”*
	128		*„A to ciekawe: Odsłonięcie pomnika grunwaldzkiego w Krakowie (…) stało się okazją do wielkiej manifestacji patriotycznej, w czasie której po raz pierwszy publicznie odśpiewano Rotę autorstwa Marii Konopnickiej (…).”*	
Sprawdź się	129		*„Tekst I – (Maria Konopnicka Rota) Zadanie 6. Dlaczego noszenie powyższych ozdób* [tu rysunek biżuterii patriotycznej] *było karane przez zaborców? Dlaczego Polki z dumą je nosiły? (…).*	
III. Przełom XIX i XX w. I wojna światowa				
Rozkładówka	Brak paginacji	Motto*: „Niczego w życiu nie należy się bać. Należy to tylko zrozumieć. Maria Skłodowska – Curie (1867 – 1934).*”		
1. Wynalazki przełomu XIX i XX wieku				

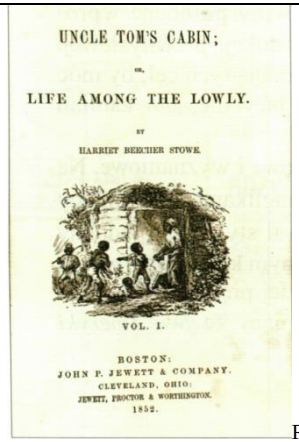
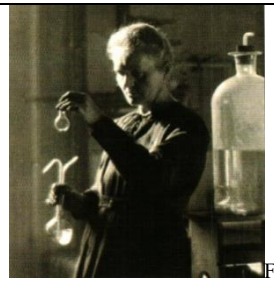
Medycyna i rolnictwo	136		Tablica chronologiczna pt. *„Niektóre odkrycia naukowe i wynalazki techniczne drugiej połowy XIX w i początków XX w.”* Pod datą *„1898 – odkrycie promieniotwórczych pierwiastków polonu i radu (Maria Skłodowska – Curie i Piotr Curie).* *„A to ciekawe: Polska uczona Maria Skłodowska – Curie (...) od 1891 r. studiowała, a następnie pracowała w Paryżu. Dwukrotnie otrzymała nagrodę Nobla w 1903 r. wraz z mężem Piotrem Curie, w dziedzinie fizyki (za badania nad promieniotwórczością naturalną i odkrycie pierwiastków promieniotwórczych – radu i polonu) oraz w 1911 r. w dziedzinie chemii (za dalsze prace nad właściwościami pierwiastków promieniotwórczych). Jej badania nad promieniotwórczością w dużym stopniu przyczyniły się do pracowania nowych metod rozpoznawania i leczenia wielu chorób.”*	 Repr. *„Maria Skłodowska – Curie w laboratorium”*
2. Przełom XIX i XX wieku – narodziny kultury masowej, przemiany w sztuce				
„Piękna epoka”	138			 Repr. „*Marienbad (Mariańskie Łaźnie). Popularna miejscowość lecznicza (czyli tzw. kurort) w Czechach pod koniec XIX w.”*
Kultura końca wieku	139	*„(...) Wśród nich dwaj francuscy pisarze: Victor Hugo (...), autor niezwykle popularnych Nędzników oraz Gustave Flaubert (...), autor skandalizującej wówczas powieści Pani Bovary. (...) Najgłośniejszym przedstawicielem tego nurtu był Emil Zola. Jego powieści (np. Germinal, Nana) zapowiadały nadejście przełomu, który nastąpił pod koniec XIX w. i otrzymał nazwę modernizmu.”*		

Początki fotografii i wielkonakładowej prasy				 Repr. „*Henri de Touluse-Lautrec (...) Plakat z 1893 r. zapowiadający występ tancerki*.”
3. Partie polityczne na ziemiach polskich w XIX wieku				
Ruch socjalistyczny	146			 Repr. „*Robert Kohler, rozpoczyna się strajk. Obraz z 1866 r.*”
4. Rewolucja 1905 roku w Rosji i w zaborze rosyjskim				
Rosja po wojnie	150			 Repr. „*Car Rosji Mikołaj II z rodziną.”*
Rewolucja 1905 roku w Królestwie Polskim	152			 Repr. „*Ulica warszawska po zamieszkach w 1905 r.*”
Lekcja powtórzeniowa. Świat i Polska na początku XX wieku				
	182	*„Epokowe było dokonanie Marii Skłodowskiej – Curie, która wraz z mężem odkryła pierwiastki promieniotwórcze polon i rad.”*		
	186		*„Pamiętaj o datach: 1903 Nagroda Nobla w dziedzinie fizyki dla Marii Skłodowskiej – Curie i Piotra Curie.”*	

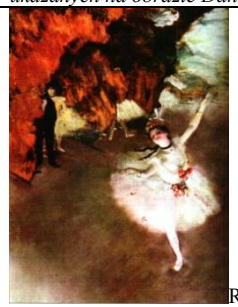
			„Warto przeczytać: F. Giroud, Maria Skłodowska – Curie, Warszawa 1987."	
Sprawdź się!	188		*„Zadanie 5. (...) Przedstawiona ilustracja to: a) mozaika; b) fresk; c) pocztówka; d) rzeźba."*	 Repr.

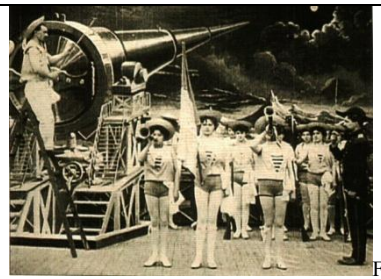
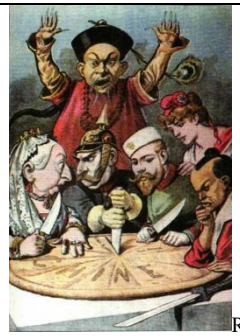
XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA E. Chorąży, K. Dyba, S. Zając, *Historia. Poznajemy Przeszłość,* gimnazjum, klasa 3, SOP Oświatowiec, Toruń 2011,				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
13. Zjednoczenie Włoch **Brak odniesień do kobiet**				
14. Wojna krymska i jej następstwa				
3. Kongres pokojowy w Paryżu w 1856 roku	**91**			 Repr. *„Odpoczynek dragonów brytyjskich w obozowisku – fotografia Rogera Fentona, brytyjskiego malarza i pioniera fotografii. Na zlecenie królowej wyjechał jako oficjalny fotograf, by dokumentować wojnę krymską. Wykonał ponad 350 fotografii, które uważane są za pierwszy fotoreportaż wojenny."*
15. Geneza i wybuch powstania styczniowego				
2. Manifestacje patriotyczne	95			 Repr. *„Pogrzeb pięciu poległych – obraz Aleksandra Lesera. (...) Zwróć uwagę na symboliczne zbratanie się ludzi różnych stanów i wyznań."*

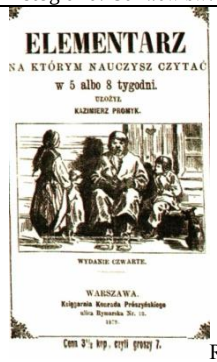
	96			 Repr. *„Wojsko strzelające do uczestników manifestacji 8 kwietnia 1861 roku (...) Określ, co świadczy o pokojowym charakterze manifestacji.”*
5. Branka i wybuch powstania	98			 Repr. *„Branka – rysunek Artura Grottgera. Artysta ten nie tylko uczestniczył w powstaniu styczniowym. Żył tylko 30 lat, zmarł w 1867 roku. Pozostawił jednak wiele rysunków i obrazów ważnych dla naszej narodowej tradycji. Opisz ukazaną scenę”*
16.Przebieg powstania styczniowego				
1. Początek walk	100		***Niechaj Polska zna*** *(...) Poszli nasi w bój bez broni,* *Hu! Ha! Krew gra!* *Duch gra! Hu! Ha!* *Matko Polsko żyj!* *Jezus, Maria bij!*	
17. Zjednoczenie Niemiec **Brak odniesień do kobiet**				
18. Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych				

3. Problemy niewolnictwa Murzynów	116			 Repr. *Okładka pierwszego wydania, przetłumaczonej na wiele języków, słynnej powieści Harriet Beecher – Stowe (...) Chata Wuja Toma. Książka, której nakład w 1852 roku sięgnął 300 tys. egzemplarzy, przyczyniła się do upowszechnienia idei walki z niewolnictwem Murzynów. Przedstawiała ona tragiczne losy niewolników murzyńskich i szlachetne postawy pomagających im białych abolicjonistów. Pierwszy przekład polski ukazał się we Lwowie w 1853 roku."*
19. Druga faza rewolucji przemysłowej				
1. Nowe odkrycia i wynalazki	120			 Fot. „ *Maria Skłodowska – Curie (1867-1934) zyskała w świecie sławę jako badaczka promieniotwórczości i odkrywczyni dwóch nowych pierwiastków – radu i polonu. Była pierwszą kobietą laureatką Nagrody Nobla. Otrzymała ją w 1903 roku z fizyki (wraz z mężem Pierre'm Curie oraz Henrym Bequerelem). W 1911 roku po raz drugi została samodzielnie uhonorowana nagrodą Nobla w dziedzinie chemii. Dzięki odkryciu promieniotwórczości nauka, medycyna i przemysł nabrały wielkiego rozmachu trwającego do dzisiaj. Wyjaśnij, dlaczego uczona nazwała nowy pierwiastek polonem. Sprawdź, kim była druga w historii laureatka Nagrody Nobla z chemii*."

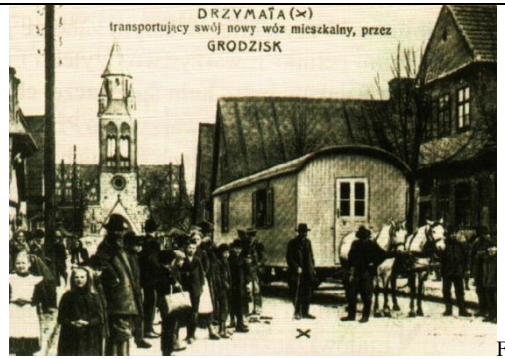
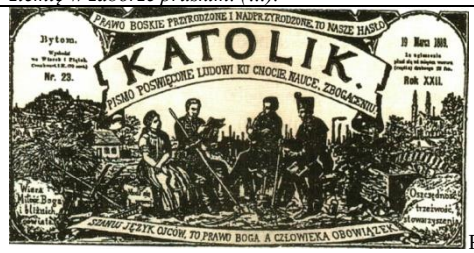
	121		*„Ważniejsze odkrycia i wynalazki z drugiej połowy XIX i początku XX wieku (...) Poz. 1898 Maria Skłodowska – Curie, Piotr Curie - pierwiastki chemiczne polon i rad (...).”*	 Ryc. *„Kryształowy Pałac, w którym odbyła się Wielka Wystawa w Londynie w 1851 roku. Budynek miał 560 m. długości i 33 m wysokości. Do 1936 roku, gdy spłonął, był wielką atrakcją turystyczną Londynu*
20. Życie polityczne w państwach objętych uprzemysłowieniem				
2. Demokratyzacja prawa wyborczego	128	[prawa wyborcze] *„Do 1910 roku przyznano je w Norwegii, Finlandii, Austrii i Szwecji. Posiadali je tylko mężczyźni, kobiety zaczęły je zyskiwać stopniowo w XX wieku. (...).”*		 Fot. *„Demonstracja sufrażystek w Nowym Jorku w 1912 roku. Od początku XX wieku wzrosły siły ruchów sufrażystek (łac. suffragium – głos wyborczy) domagających się przyznania kobietom większych praw. Najwcześniej, w roku 1905, prawo wyborcze uzyskały kobiety w Finlandii.*”
3. Powstanie nowych partii politycznych i związków zawodowych	128	*„(...) należały do nich tzw. kwestie: robotnicza (zwana również socjalistyczną) narodowa, żydowska i kobieca (zwana feminizmem)(...) Taką rolę* [reprezentacji interesów różnych grup społecznych] *spełniały w XIX wieku organizacje klubowe. W krajach, gdzie funkcjonowały parlamenty, przekształciły się one w partie polityczne.* „		
6. Specyficzny charakter kwestii żydowskiej	132			 Repr. ”*Obraz Samuela Hirszenberga (1865-1908) przedstawiający Żydów uchodzących przed pogromem. Artysta malował m.in. melancholijne sceny rodzajowe o tematyce żydowskiej, często poruszał tematykę prześladowań i pogromów, które*

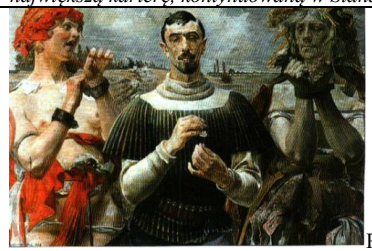
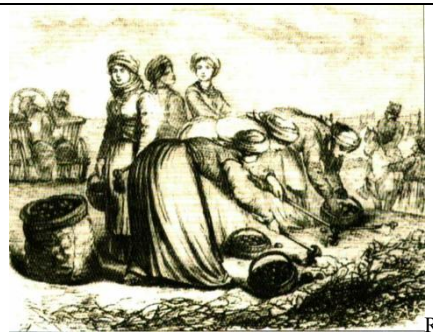
				nasilały się pod koniec XIX wieku."
	133		*„Zapamiętaj: Nasiliła się walka kobiet o równouprawnienie, szczególnie o prawa wyborcze."*	
21. Kultura społeczeństwa przemysłowego				
1. Wzrost roli kultury w życiu publicznym	**134**			 Repr. „*Edouard Joseph Dantan, Salon 1880. Kim są bywalcy tego salonu? Jaki rodzaj sztuki jest w nim reprezentowany?"* Repr: *„Darmowy dzień salonu – karykatura z połowy XIX wieku. Określ, kim mogą być ludzie tłoczący się w tym salonie. Porównaj ich zachowanie ze sposobem bycia postaci ukazanych na obrazie Dantana."*
2. Nowe nurty w europejskiej kulturze XIX stulecia	136			 Repr. „*Tancerka na scenie. Obraz Edgara Degas (...) (1834-1917). Jakie cechy tych dwóch obrazów* [obok prezentowany Impresja – Wschód słońca] *pozwalają zaklasyfikować je do nurtu impresjonizmu?*"

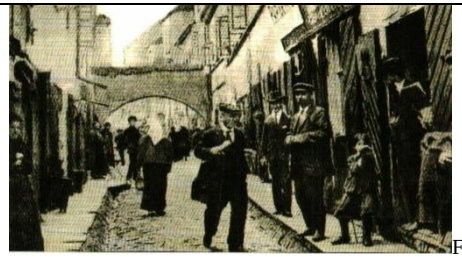
3. Narodziny kultury masowej	138			 Fot. *„Scena z filmu Podróż na księżyc z 1902 roku. (...).”*
5. Przemiany życia rodzinnego	140	*„Kobiety dopiero pod koniec XIX wieku (1882 rok) zyskały* [prawa majątkowe i mogły zawierać różne umowy]. *Mężczyźni decydowali o miejscu kobiet w życiu rodzinnym, często nawet o wyborze współmałżonków dla swoich dorosłych dzieci. Powszechnym zjawiskiem były wielodzietne rodziny, kobiety rodziły kilkanaścioro dzieci, z których, ze względu na dużą śmiertelność, przeżywało kilkoro. (...).”*		
22. Ekspansja kolonialna w czasach uprzemysłowienia				
4. Podboje i wpływy kolonialne w Azji	145	*„O znaczeniu Indii dla Wielkiej Brytanii świadczyło bezpośrednie podporządkowanie ich królowej Wiktorii, która stała się w 1876 roku cesarzową Indii.”*		 Repr. *„Francuska karykatura polityczna z końca XIX wieku. Czego dokonują postacie przedstawione na ilustracji i które mocarstwa reprezentują? Którą z przedstawionych osób potrafisz zidentyfikować?”*
5. Bilans dziewiętnastowiecznej ekspansji kolonialnej	146			 Fot: *„Szkoła misyjna w 1899 roku w kolonii niemieckiej w Togo nad Zatoką Gwinejską. Określ, co świadczy o wpływie cywilizacji europejskiej na życie mieszkańców Afryki*.”

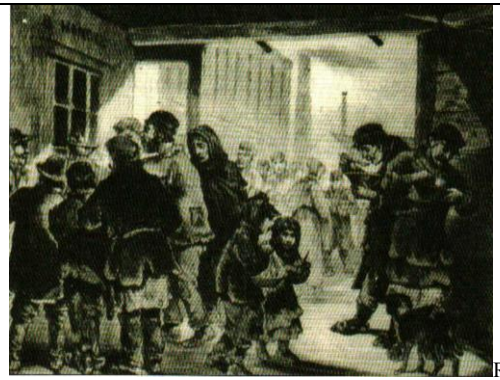
23. Ekspansja kolonialna jako źródło konfliktów				
3. Wojny burskie	150			 Ryc. „*Obraz artysty dokumentującego metodę spalonej ziemi stosowanej przez Brytyjczyków podczas wojen burskich. Przedstawia rzeczywistą scenę ograbiania i palenia domu urzędnika burskiego. Kobiety i dzieci będą umieszczone w obozie koncentracyjnym.*"
24. Polacy pod panowaniem rosyjskim				
1. Nasilanie represji carskich	**156**			 Repr. „*Pożegnanie Europy – obraz Aleksandra Sochaczewskiego (1843-1923). Artysta ten pochodził z rodziny żydowskiej. (...) Obraz ukazuje postój zesłańców przy słupie wyznaczającym granicę między Europą i Azją. (...) Opisz wymowę ukazanej sceny.*" Fotografia: *Cerkiew św. Marii Magdaleny (...)* "
4. Postawy Polaków w nowych realiach	158			 Repr. „*Konrad Prószyński, używający pseudonimu Kazimierz Promyk napisał elementarz (...) , który przyczynił się do ograniczenia analfabetyzmu i rozwoju czytelnictwa zwłaszcza wśród chłopów. (...).*"
5. Kultura wobec praw narodowych i społecznych	159	*„Niektórzy propagowali hasła pozytywizmu, np. Bolesław Prus (m.in. w powieści Lalka). Świadectwem uznania obecności kobiet w literaturze był bogaty dorobek Marii Konopnickiej oraz Elizy*		

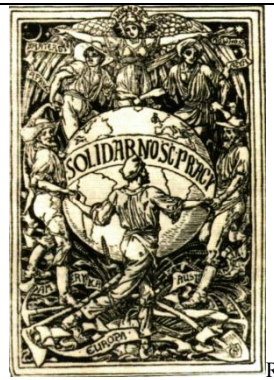
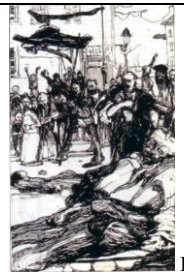
		Orzeszkowej. Jubileusz dwudziestolecia pracy twórczej tej pisarki stał się okazją do zjazdu kobiet ze wszystkich zaborów."		
	160		*„Zadanie 7. Przeczytaj fragment wypowiedzi jednej z bohaterek powieści Bolesława Prusa Emancypantki. Wyjaśnij, co znaczy tytuł tej powieści. Określ, jakie zmiany w wychowaniu dziewcząt postuluje bohaterka. Czy zgadzasz się z opinią wyrażoną w ostatnim zdaniu tekstu? Uzasadnij odpowiedź."* *„Wszakże w artykule o wychowaniu naszych kobiet wyraźnie protestuję przeciw zmuszaniu dziewcząt do fortepianu, rysunków, nawet do tańca, jeżeli nie mają talentu albo chęci. […] Napiętnowałam te lalki, które marzą o zrobieniu kariery przez zamążpójście […] W Anglii […] kobieta kształci się jak mężczyzna: uczy się łaciny, gimnastyki, konnej jazdy… Tam kobieta sama chodzi po ulicy, odbywa podróże… […] Więc dziewczęta można uczyć konnej jazdy i gimnastyki […] można wykładać buchalterię, rzemiosła…* *[…] ciemnota rodziców nie może być programem wychowania ich dzieci. Od tego są zakłady naukowe, ażeby reformowały społeczeństwo.*"	
25. Polacy pod panowaniem pruskim				
1. Antypolska polityka Bismarcka	162			 Repr. *„Rugi pruskie. Obraz Wojciecha Kossaka. Spróbuj opisać ukazana scenę. Jak sądzisz, czy rugi pruskie były korzystne dla życia gospodarczego Niemiec?"*

2. Dalszy etap walki z polskością	162			 Repr. *„Karykatura z epoki ukazująca represje wobec polskich uczniów we Wrześni. Krytyczną wymowę ukazanej sceny podkreśla krzyż oraz napis na tablicy Deutchland (...). Deutchland uber (...) alles! (Niemcy, Niemcy ponad wszystko). Są to pierwsze słowa, napisanej w połowie XIX wieku, Pieśni Niemców*
	163		*„Wiersz Rota napisała Maria Konopnicka w 1908 roku (...).”*	
3. Polacy w walce o język i ziemię	163			 Fot. *„Wóz Drzymały – symbol walki Polaków o ziemię w zaborze pruskim. (...).”*
4. Walka o polskość mieszkańców Górnego Śląska	165			 Repr. *„Winieta pisma „Katolik” wydawanego w Mikołowie przez Karola Miarkę. Ze względu na obronę polskości Miarka był represjonowany (...) Liczne procesy przyczyniły się do zwiększenia popularności „Katolika”. Wyjaśnij do jakich wartości nawiązywało to pismo.”*
5. Na Kaszubach, Warmii i Mazurach	166		*„Zadanie 5. Napisz tekst wystąpienia polskiego posła w sejmie niemieckim, w tekście tym scharakteryzuj wybrany problem wynikający z polityki germanizacyjnej. (...)* Z wystąpienia Bismarcka:	

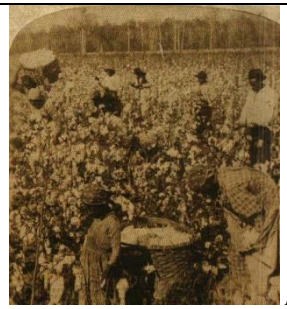
			(...)W najbliższej przyszłości osiedlać tam będziemy Niemców z kobietami niemieckimi."	
26. Polacy w Galicji				
4. Rozwój kultury	170			 Repr. „*Spośród wybitnych aktorów, którzy zyskali popularność na scenach 'Galicji, największą karierę, kontynuowaną w Stanach Zjednoczonych, zrobiła Helena Modrzejewska."*
	171		*„Katechizm polskiego dziecka* *Kto ty jesteś? Polak mały.* *Jaki znak twój? Orzeł biały.* *Kto ty jesteś? Polka mała.* *Jaki znak twój? Lilia biała".* *„Pierwsza zwrotka (w wersjach dla chłopców i dla dziewcząt) patriotycznego wiersza, którego autorem był Władysław Bełza (1847 – 1913). (...)"*	 Repr. „*Jednym z najbardziej znanych obrazów Jacka Malczewskiego zatytułowany: Hamlet polski. Portret Aleksandra Wielopolskiego (...) Spróbuj wyjaśnić symboliczną treść portretu."*
27. Przemiany gospodarcze w zaborze rosyjskim				
1. Rolnictwo w zaborze rosyjskim	**174**			 Repr. „*Wykopki ziemniaków(...)"*
28. Kształtowanie się nowego społeczeństwa polskiego				

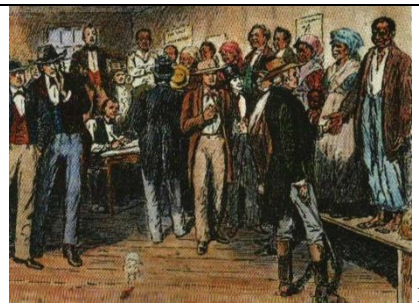
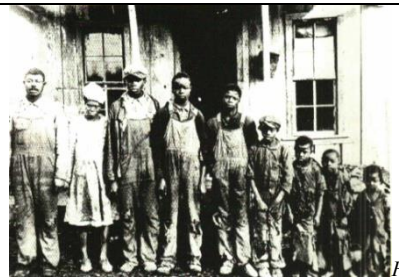
2. Burżuazja, inteligencja, drobnomieszczaństwo	182			 Repr.. „*Rysunek Franciszka Kostrzewskiego z 1871 roku zatytułowany Nowy Świat (...) Spróbuj rozpoznać, do jakich grup społecznych należą ukazane postacie?”*
3. Chłopi i robotnicy	182			 Repr. „*Ilustracja z 1881 roku ukazująca przygotowanie obiadu w chłopskiej izbie. Na podstawie tego źródła oraz innych informacji (...) napisz krótki tekst dotyczący życia codziennego chłopów w końcu XIX wieku.*”
	183	*„W kilku działach przemysłu, m.in. w zakładach włókienniczych i tytoniowych, zatrudniane były głównie kobiety.”*		
6. Ludność żydowska i romska	185			 Fot. *„W wielu miasteczkach zaboru rosyjskiego i Galicji ludność żydowska stanowiła dominującą liczebnie część mieszkańców (...) fragment dzielnicy żydowskiej (...) w Wilnie z początków XX wieku”*

	186			 Repr.: „*Obozowisko Cyganów pod Warszawą – rysunek Wojciecha Gersona (1831-1901). (...) Powyższy rysunek uzupełnił notatką: Mężczyźni zajmują się kotlarstwem, a [...] zręczni [są] w swoim rzemiośle. Kobiety wróżą przechodniom, zwyczajem Cyganek.”*
24. ruch socjalistyczny na ziemiach polskich				
1. Warunki życia i pracy robotników	187			 Repr. „*Bezpłatne obiady dla robotników w jednej z warszawskich fabryk wyrobów metalowych (...) Rozpoznaj, jakie kategorie osób korzystają z obiadów. Spróbuj wyjaśnić dlaczego właściciel fabryki zorganizował posiłki dla swoich pracowników.”*
5. Utworzenie SDKPiL	191	*„Istotny wpływ na program SDKPiL wywarła Róża Luksemburg. Wykazywała ona, że ziemie polskie stały się organiczną częścią państw zaborczych, połączona z nimi zwłaszcza więziami gospodarczymi. Ostrzegała, iż przerwanie tych więzi będzie oznaczać bezrobocie i głód dla biedniejszych klas społecznych. Podkreślając, że socjalizm jest dążeniem międzynarodowym, występowała przeciw walce o niepodległą Polskę. Poglądy te zostały nazwane luksemburgizmem.”*		

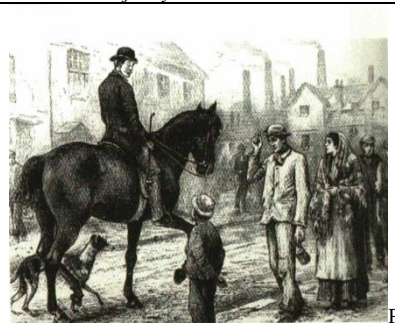
6. W zaborze pruskim i austriackim	192			 Ryc. „*Pocztówka pierwszomajowa wydana w Krakowie na początku XX wieku. Wyjaśnij zawarte w niej przesłanie.*”
	193		*„Zadanie 5.* *Przeczytaj poniższe teksty. Pierwszy z nich jest fragmentem programu PPS, a drugi komentarzem Róży Luksemburg do tyczącym celów SDKPiL. Po przeczytaniu tekstów, odwołując się do informacji zamieszczonych w tekście podręcznika, scharakteryzuj różnice między programami obu partii.”*	
30. Ruch narodowy i ludowy na ziemiach polskich **Brak odniesień do kobiet**				
31. Rewolucja 1905 roku i jej następstwa				
2. Początek rewolucji	200			 Repr. *„Manifestacja – rysunek z cyklu Rok 1905 autorstwa Witolda Wojtkiewicza (...)Określ atmosferę ukazanej sceny (...).”*

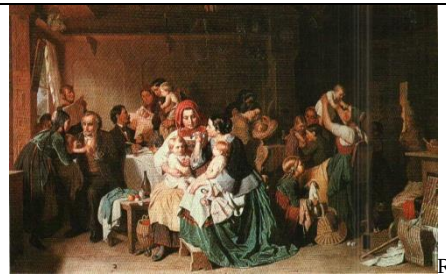
6. Następstwa rewolucji	205			 Fot. *„Fotografia ukazująca bibliotekę publiczną w Warszawie. Zorganizowanie tej placówki (w 1907 roku) było możliwe dzięki, podjętym kilka lat wcześniej, inicjatywom mieszkańców stolicy.”*

XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Tomasz Małkowski, Jacek Rześniowiecki, Historia III. Podręcznik do gimnazjum. Podróże w czasie, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
Zjednoczenie Włoch i Niemiec **brak wzmianki o kobietach**				
Jaka będzie Ameryka?				
Przemysłowa Północ, rolnicze Południe	146			 Repr. *„Emigranci przybywają do Nowego Świata. Z pokładu statku spoglądają na Statuę Wolności w Nowym Jorku. Grafika z 1892 roku”.*
Niewolnictwo	147			 *Fot. „Zbiór bawełny na plantacji w stanie Georgia . Zdjęcie z 1895 roku”.*

	148			 Repr. *„19-letni Abraham Lincoln (drugi od lewej) z niesmakiem przygląda się aukcji niewolników w Nowym Orleanie (mieście na południu USA). Kolorowana grafika z XIX wieku*.”
Po wojnie	152			 Repr. *„Zamachowiec stoi za prezydentem, za chwilę padnie strzał. Lincoln został zamordowany, gdy oglądał przedstawienie teatralne. Ilustracja z 1865 roku”*
	153			 *Fot. „Rodzina murzyńska w latach 30. XX wieku”.*
„Brzemię białego człowieka”?				
Kolonializm	154			*„Jedna z najpiękniejszych budowli świata – Tadż – Mahal, mauzoleum (tj. grobowiec) wzniesione w XVII wieku przez cesarza Indii ku czci jego zmarłej żony. Zbudowany z marmuru wysadzanego drogocennymi kamieniami, Tadż Mahal, podobnie jak pałace indyjskich władców, utwierdzał Europejczyków w przekonaniu o niezwykłym bogactwie Indii”.*

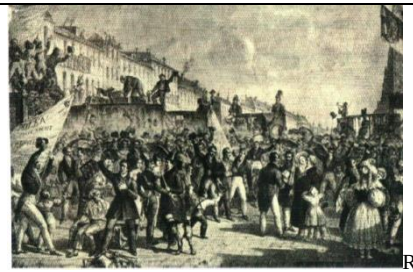
Poczucie misji	160	*„W 1829 roku brytyjski gubernator tej kolonii wydał walkę zwyczajowi sati. Polegał on na tym, że wszystkie żony zmarłego mężczyzny – a mogło ich być nawet kilkadziesiąt – żywcem palono podczas pogrzebu męża. Wielu Hindusów oburzył ten zakaz. Twierdzili oni, że indyjskie kobiety pragną towarzyszyć mężom w drodze na tamten świat i nie wolno im w tym przeszkadzać. Anglicy nie ustąpili: udało im się wykorzenić ten zwyczaj (choć pojedyncze sati zdarzają się jeszcze w naszych czasach). Czy sądzicie, że powinni byli pozwolić Hindusom go zachować?”.*		
	161		*„Wyobraź sobie, że jest rok 1900, a ty chodzisz do szkoły w Londynie. Twoja nauczycielka, surowa Panna Frost, napisała właśnie na tablicy temat wypracowania: Imperium Brytyjskie: korzyść dla nas, błogosławieństwo dla nich. Panna Frost oczekuje pochwały imperializmu. Spróbuj ją zaskoczyć: napisz o plusach, ale i minusach obecności Anglii za morzami”.*	
Widmo komunizmu				
Rozwój przemysłu a socjalizm	163			 Repr. *„Właściciele z wizytą w stalowni. Obraz z 1859 roku”.*

	164			 Repr. *„XIX – wieczna alegoria zwycięstwa socjalizmu. „Sztandar ludzkości" jest czerwony (od krwi przelanej przez robotników); na nim znajdują się wstęgi z hasłem rewolucji francuskiej: „wolność, równość, braterstwo". Z pochodni trzymanej przez kobietę rozchodzą się promienie „prawa" i „prawdy". Na ziemi leżą rozerwane kajdany".*
Walka klas	165			 Repr. *„Robotnik uchyla kapelusza przed swym pracodawcą. Rycina z XIX wieku".*
Związki zawodowe i partie polityczne	167			 *Fot. „Zjazd SPD w drugiej połowie XIX wieku. Socjaldemokraci, którzy z początku opowiadali się za marksizmem, na przełomie XIX i XX stulecia zaczęli się skłaniać ku reformom. Dziś SPD jest jedną z najsilniejszych partii politycznych Niemiec".*
Na przełomie wieków				
Nauka zmienia świat	170	*„Równouprawnienie kobiet".* *„Pewnego lipcowego wieczoru 1885*		

		roku do drzwi paryskiego laboratorium Ludwika Pasteura zadzwoniła zrozpaczona kobieta. Trzymała za rękę 9 – letniego syna. Dwa dni wcześniej pogryzł go wściekły pies. Wścieklizna była wówczas nieuleczalną chorobą. Kończyła się śmiercią w straszliwych męczarniach. Matka przywiozła chłopca aż z Alzacji, by błagać uczonego o ratunek".		
Nauka zmienia świat	171	*„Prace nad promieniowaniem prowadziła tez Polka, Maria Skłodowska – Curie (czytaj: kiri). Wraz z mężem odkryła pierwiastki promieniotwórcze polon i rad oraz wprowadziła do nauki pojęcie radioaktywności".*	*„Spośród 1762 szczepionych Francuzek i Francuzów zmarło mimo szczepienia 10 osób".*	 Repr. *„W gabinecie szczepień. Obraz niemieckiego malarza z 1864 roku. Szczepionka przeciwko ospie była znana w Europie już od schyłku XVIII wieku – choć nie wiedziano, na jakiej zasadzie działa".*
Emancypacja kobiet	175-176	*„W pierwszej połowie XIX wieku kobiety nie miały praw wyborczych. Nie wolno im też było studiować ani wykonywać wielu zawodów (np. dziennikarza). Jeśli pracowały, zarabiały mniej niż mężczyźni. Pensja i oszczędności żony należały do jej męża (toteż zabierał je w razie rozwodu). Ta nierówność położenia wywoływała sprzeciw wielu kobiet. Walczyły one o emancypację, tzn. zrównanie w prawach z mężczyznami. Pierwsze organizacje kobiece powstały już pod koniec XVIII wieku w Stanach Zjednoczonych i we Francji. W drugiej połowie XIX stulecia w różnych krajach Europy zakładano stowarzyszenia, które domagały się równouprawnienia obu płci. Najszybciej udało się kobietom przełamać monopol mężczyzn na wykształcenie. W 1863 roku dopuszczono do studiów kobiety we Francji, a w 1897 – w Galicji. Jednak pierwsza kobieta została wykładowcą na paryskiej Sorbonie dopiero w 1906 roku. Była nią Maria Skłodowska – Curie. Trudniejsza okazała się walka emancypantek o prawa wyborcze. Mężczyźni bowiem*		

		uważali, że udział kobiet w polityce naruszyłby delikatne „podstawy ich natury". Przeciwko temu poglądowi protestowała jedna z niemieckich pisarek. W Anglii kobiety walczące o prawa wyborcze nazywano sufrażystkami (od angielskiego słowa suffrage – czytaj: safrydż – „prawo wyborcze"). Swoją kampanię rozpoczęły on na początku XX wieku. Aby zwrócić uwagę opinii publicznej, przerywały zebrania mężczyzn, przykuwały się łańcuchami do ogrodzeń i wybijały okna wystawowe. Akcje sufrażystek nie zmieniły sytuacji. Terenem, na którym kobiety najwcześniej uzyskały czynne i bierne prawo wyborcze, była nie Anglia, lecz jej kolonia Nowa Zelandia (1893 rok). W Europie Najszybciej przyznał je im Finlandia (1906 rok). W większości krajów europejskich kobiety otrzymały prawo głosu dopiero po I wojnie światowej (np. w Niemczech i w Polsce w 1918 roku)."		
	176		*„Co oznacza pojęcie: emancypacja kobiet? Kiedy i dlaczego kobiety podjęły starania o emancypację? Kim były sufrażystki? O co i w jaki sposób walczyły?".*	
	175		*„Hedwig Dohm, Kobiety, natura i prawo, 1893 ok: „Dlaczego mam dowodzić, iż mam prawo głosu? Jestem człowiekiem, obywatelką państwa, nie żyję z jałmużny, nie należę do klasy zbrodniarzy – oto są wszystkie dowody, jakie potrzebuję przedstawić dla poparcia swego żądania. Mężczyzna, ażeby posiadać prawo głosu, musi mieć pewien określony wiek, określoną sumę dochodów, musi płacić określoną sumę podatków – dlaczegóż kobieta potrzebuje czegoś więcej jeszcze? Dlaczego stawiany jest na równi z idiotami i zbrodniarzami? Nie, nawet nie zbrodniarzami, bo ci na ograniczony czas tracą swoje prawa wyborcze. Tylko kobieta i człowiek upośledzony na umyśle należą do jednej i tej samej kategorii politycznej".*	
	175		*„Wymień argumenty użyte przez autorkę za prawem głosu dla kobiet. Z kim pisarka porównuje kobiety pod względem praw politycznych? Jak myślisz, po co to robi?".*	
Na przełomie wieków	177		*„Wyobraź sobie, że kończy się właśnie rok 1913.*	

			Jesteś dziennikarzem jednej z warszawskich gazet. Redakcja przygotowuje numer na 1 stycznia 1914 roku i prosi cię o napisanie noworocznego artykułu. Masz ukazać przemiany ostatnich dziesięcioleci w nauce, technice, polityce i sytuacji kobiet. Nie za długo, ciekawie i – jeżeli się da – dowcipnie. Połamania pióra!". *„W drugiej połowie XIX wieku odkrycia uczonych szybko wykorzystywano w medycynie i przemyśle. Ludwik Pasteur, twórca mikrobiologii, wynalazł szczepionkę przeciwko wściekliźnie, a jego prace przyczyniły się do postępu higieny. Wilhelm Roentgen odkrył promienie X, które zastosowano w aparatach rentgenowskich. Maria Skłodowska – Curie wprowadziła do nauki pojęcie radioaktywności. Karol Darwin ogłosił teorię ewolucji, co wywołało skandal naukowy".*	
„Świat pędzi coraz szybciej"… Powtórzenie.				
Polityka	179			 Repr. *„Zjazd w Hambach (nad Renem) w 1832 roku. Około 30 tysięcy osób z różnych niemieckich państewek przemaszerowało pod ruiny tamtejszego zamku, żądając zjednoczenia Niemiec i wolności. Rycina z XIX wieku".*
Kolonializm	180			*„Pomnik Wiktorii – budynek zaprojektowany przez Anglików, powstały w I połowie XIX wieku w Kalkucie na cześć brytyjskiej królowej, a zarazem cesarzowej Indii".*
Prawa człowieka	181	*„W 1815 roku nawet najbogatsze kobiety nie miały praw wyborczych. Nie wolno im też było studiować ani wykonywać wielu zawodów. Jednak w ciągu XIX stulecia sytuacja kobiet zmieniała się na korzyść. Do 1920 roku uzyskały one prawa wyborcze w większości państw europejskich".*		
IV. Polska pod zaborami				
Polska po kongresie wiedeńskim	189		*„Wyobraź sobie, że mieszkasz w Warszawie wkrótce p utworzeniu Królestwa Kongresowego. Twoi rodzice rozmawiają o sytuacji, w jakiej się znaleźliście. -Dobrze nam! – cieszy się twój*	

			ojciec. – Znowu jest Polska. W urzędzie mówią po polsku, dzieciaka można posłać do polskiej szkoły… *-Tez mi dobrze! – prycha matka. – Widzę przecie, że we wszystkim od Rosji zależymy. Jak car pójdzie na wojnę, to my z nim. Car konstytucję złamie, cicho będziemy siedzieć, bo strach się odezwać.* *- A ja myślę…- zaczynasz, choć nikt cię nie pyta, czym wprawiasz w zdumienie rodziców. Co tam, raz możesz. Zrób listę plusów i minusów Królestwa Kongresowego, a potem napisz, które przeważają i dlaczego”.*	
Powstanie listopadowe **Brak odniesień do kobiet**				
Po klęsce				
Wielka Emigracja	199		*Józef Alfons Potrykowski, Tułactwo Polaków…, XIX wiek: „Tu nagle wyprzężono ze wszystkich pojazdów konie i młodzież, a przy nich najśliczniej ubrane damy, panny i rozmaitego stanu i wieku obywatele ciągnęli nasze wozy, nie pozwalając żadnemu z nas wysiąść”.*	
	199			 Repr. *„Przejście polskich emigrantów przez Lipsk. Drzeworyt z XIX stulecia”*
Podziały Wielkiej Emigracji	200			 Repr. *„Polonez Chopina – bal w Hotelu Lambert w Paryżu. Ten obraz z połowy XIX wieku ma znaczenie symboliczne. Książę Adam Czartoryski (z lewej), ubrany w szaty kapłana, prowadzi swoich zwolenników ku grupie postaci z przeszłości – jest wśród nich Zawisza Czarny w rycerskiej zbroi. Przy fortepianie siedzi Fryderyk Chopin”.*

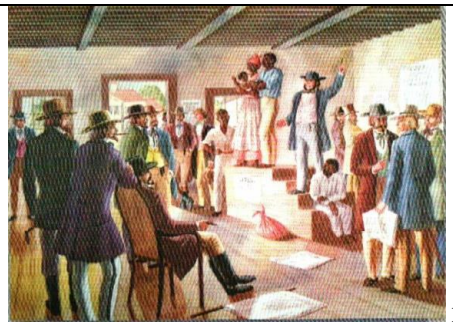
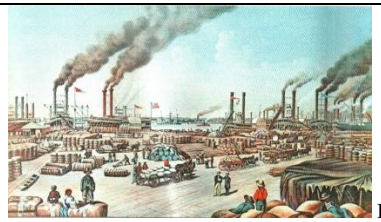
Powstanie krakowskie i rabacja.	202			 Repr. *„Rabacja pod Tarnowem”. Obraz z połowy XIX wieku”*
Powstanie styczniowe				
Rewolucja moralna	208	*„W czerwcu 1860 roku zmarła generałowa Sowińska, wdowa po bohaterskim obrońcy Woli (por. s.195). Jej pogrzeb przerodził się w wielką manifestację patriotyczną”.*		 Repr. *„Manifestacja 8 kwietnia 1861 roku na Placu Zamkowym w Warszawie. Wielu jej uczestników nie ucieka, lecz padlszy na kolana, modli się pod gradem kul. Obraz namalowany po 1861 roku”.* *„Bernardyni zamykają kościół św. Anny, październik 1861 roku. Władze duchowne kazały zamknąć wszystkie świątynie Warszawy po wtargnięciu żołnierzy rosyjskich do dwóch kościołów i aresztowaniu zgromadzonych tam mężczyzn. Rycina Artura Grottgera (1861 rok)”.*
Wybuch powstania	210			 Repr. *„Ranny powstaniec. Chłopi wnoszą go do chaty, mimo, że za pomoc „buntownikom” grożą surowe represje – nawet spalenie wsi i zesłanie jej mieszkańców na Syberię. Obraz Stanisława Witkiewicza z 1881 roku”.*
„Nie damy pogrześć mowy”…				
Rusyfikacja	215	*„Ówczesny kurator oświaty (oczywiście Rosjanin) wyraził pragnienie, by polskie matki śpiewały dzeciom kołysanki po*		

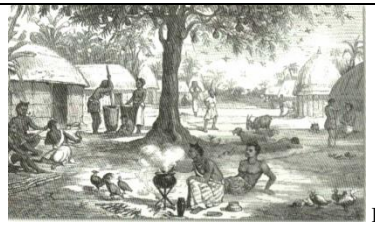
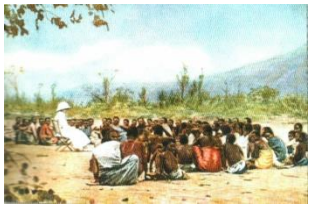
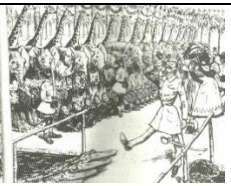
		rosyjsku”.		
Pozytywizm	217	*„Pozytywiści nie walczyli z religią, pragnęli jednak ograniczyć wpływy duchowieństwa. Domagali się emancypacji kobiet (por. s. 175) oraz równouprawnienia Żydów, stanowiących prawie 14 % ludności Królestwa (w miastach nieraz znacznie więcej). Szerzeniu haseł pozytywistycznych służyła literatura. Poezje romantyczną zastąpiła powieść realistyczna; miejsce zbuntowanego samotnika zajął człowiek pracy i społecznik. Pisarze uznali, że ich obowiązkiem jest wychowanie społeczeństwa. Bolesław Prus, Maria Konopnicka, Eliza Orzeszkowa oraz, początkowo, Henryk Sienkiewicz ukazywali krytyczny obraz świata i wzywali do jego przebudowy. Najwybitniejsza powieść tego okresu, lalka Prusa, to piękny, ale gorzki opis niepowodzenia pracy organicznej z powodu zakorzenionych wad społeczeństwa”.*		 Repr. *„Ostatnia chudoba (chudoba oznacza skromny dobytek). Żydowski lichwiarz zabiera kozę – żywicielkę chłopskiej rodziny z Galicji. Obraz Aleksandra Kotsisa (1870 rok)”.*
Przeciw germanizacji	218			 Repr. *„Rugi pruskie. Akcja ta wywołała powszechne oburzenie w Europie, a nawet protesty w samych Niemczech. Obraz Wojciecha Kossaka z 1909 roku”.* Repr. *„Pisarka Maria Konopnicka (około 1886 roku). W proteście przeciwko germanizacji Polaków napisała wiersz zaczynający się od słów: „Nie rzucim ziemi , skąd nasz ród. Nie damy pogrześć (tj. pogrzebać) mowy!”. Do wiersza skomponowano muzykę – i tak powstała pieśń nazwana Rotą”.*
Socjaliści i narodowcy				
Pierwsze partie polityczne	224		*Szkic programu PPS, 1892 rok: „Polska Partia Socjalistyczna żąda zupełnego zniesienia rządów klasowych. Jako samodzielna partia robotnicza dobijać się będzie: A. Pod względem politycznym: Samodzielnej Rzeczypospolitej demokratycznej, opartej na zasadach*	

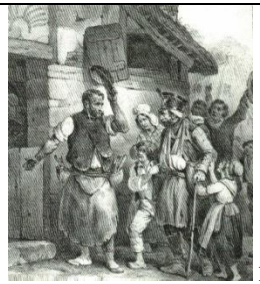
			następujących: 1)bezpośrednie, powszechne i tajne głosowanie;2) równouprawnienie narodowości wchodzących w skład Rzeczypospolitej na zasadzie dobrowolnej federacji; 4)Równość wszystkich obywateli bez różnicy płci, rasy, narodowości i wyznania, 5) zupełna wolność słowa, druku, zebrań i stowarzyszeń; 7) bezpłatne, przymusowe, powszechne, całkowite nauczanie. *B. Pod względem ekonomicznym:* *Prawodawstwo pracy: 1)8-godzinny dzień roboczy, stała 36-godzinna przerwa co tydzień; 2) minimum płacy roboczej; 3) równa płaca dla kobiet i mężczyzn przy równej pracy; 4)zakaz pracy dzieci do lat 14; 7)zabezpieczenie państwowe w razie wypadków, braku pracy, choroby i starości; 10) zupełna wolność [związków] robotniczych".*	
Narodowa Demokracja	226			*„Demonstracja zwolenników Narodowej Demokracji pod pomnikiem Mickiewicza w Warszawie w listopadzie 1905 roku. Według ówczesnych ocen wzięło w niej udział około 250 tysięcy osób".*
Ludowcy	226			 Repr. *„Dom w Wierzchosławicach (w Małopolsce), w którym urodził się Wincenty Witos – członek i długoletni prezes PSL oraz trzykrotny premier odrodzonej Polski. Zdjęcie z 1964 roku".*
Rewolucja 1905 roku	227			 Repr. *„Krwawa niedziela w Petersburgu. Wśród tłumu znajdowały się liczne kobiety z dziećmi, nikt się bowiem nie spodziewał, że „ojczulek car" wyda rozkaz strzelania do pokojowej demonstracji. Obraz z początków XX wieku".*

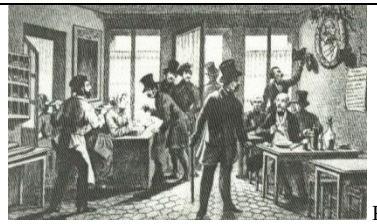
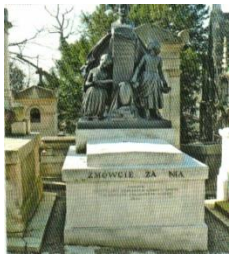
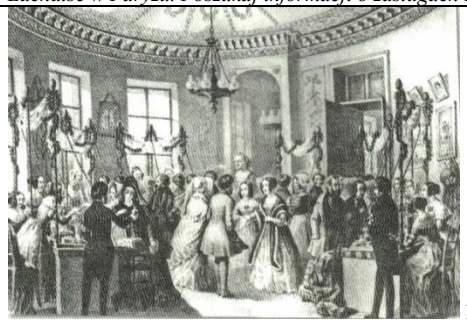
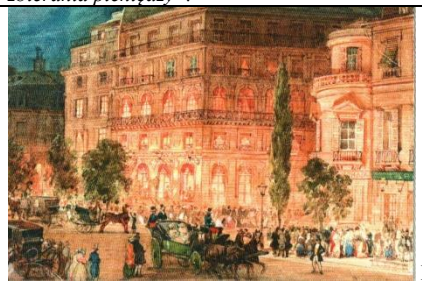
	228			 Repr. *„Kozacy prowadza ulicami Warszawy aresztowanych uczestników rewolucji 11905 roku. Od XIX wieku carat wykorzystywał wojska kozackie do tłumienia powstań i ruchów niepodległościowych na terenie imperium”.*
Polska w latach 1815-1914. Powtórzenie.				
Powtórzenie	230			 Repr. *„XIX wieczna pocztówka patriotyczna. U dołu zamieszczono herby Polski, Litwy i Rusi”.*
Powtórzenie. Zmiany granic	231			 Repr. *„Pożegnanie z Europą. Grupa polskich zesłańców na Syberię zatrzymała się przy obelisku na granicy Europy i Azji. Obraz Aleksandra Sochaczewskiego (1894 rok*)”

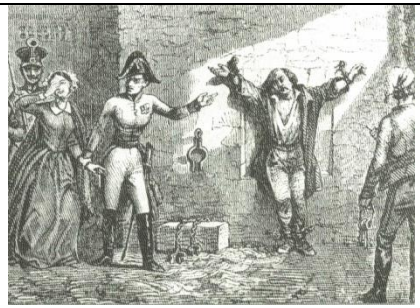
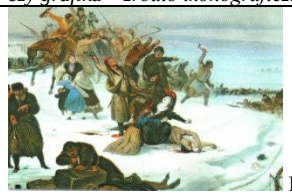
XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Jolanta Sikorska-Kulesza, W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii. Wiek XIX, klasa III, wyd. JUKA, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
Część V Europa i świat w połowie XIX w.				

Wstęp do rozdziału	109			 Repr.
1. Zjednoczenie Włoch Brak odniesień do kobiet				
2. Zjednoczenie Niemiec i powstanie Austro-Węgier				
Dualistyczna monarchia Austro-Węgier	118			*„Gmach parlamentu austriackiego – widok współczesny. W jakim stylu została zbudowana siedziba Rady Państwa? Dowiedz się, kogo przedstawia i co symbolizuje posąd przed parlamentem?*
3. Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych				
Kolonizacja Zachodu	123			 Repr.*„Rodzina amerykańska przed swoim domem Opisz dom i ubrania rodziny osadników”.*
Różnice między Południem a Północą	125			 Repr.*„ Widok portu w Nowym Orleanie w 1861r. Nowy Orlean był głównym ośrodkiem wywozu bawełny. Co mówi ilustracja o skali handlu”?* *„William Walker – Niewolnicy na polu bawełny*

				Jaka pracę wykonują niewolnicy? Jak wyglądają”?
4. Kolonializm XIX w. – podział świata między państwa europejskie				
Rywalizacja państw europejskich o kolonie	136			 Repr. *„Wioska afrykańska – drzeworyt. Wskaż elementy życia i kultury materialnej ukazanej na grafice”* Repr.*„Szkoła misji katolickiej w Afryce. Jaką rolę pełnili misjonarze w Afryce?”*
„Otwarte drzwi” do Chin	138		*„Cesarzowa (...) na żadne ustępstwa nie zgadza się.(...) Ci dwaj dygnitarze, widząc, że przekazanie nam prowincji Kwantung w każdym bądź wypadku jest nieuniknione, albowiem oni dowiedzieli się, że nasze okręty wojenne stoją naładowane wojskami i w pełnej bojowej gotowości – zdecydowali pojechać do cesarzowej i namówili ją, aby zezwoliła na podpisanie zaproponowanego przez Rosję układu”.*	
Znaczenie kolonializmu w dziejach Azji, Afryki i Ameryki	140			 Repr. *„Afryka przed przybyciem Niemców. Afryka po przybyciu Niemców. Karykatura niemieckiej polityki kolonialnej w Afryce. Jaki stereotyp dotyczący Niemców przekazuje autor karykatury?”*
Część VI Społeczeństwo polskie w okresie powstań narodowych				
1. Powstanie listopadowe 1830-1831				
Ofiarność społeczeństwa	148	*„Powstanie, zwłaszcza w pierwszym okresie, miało poparcie ogromnej części społeczeństwa. Wyrażało się to w*		

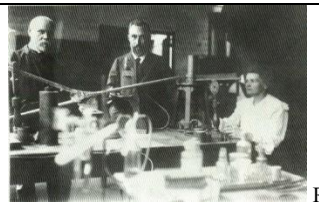
		różnorodnej pomocy dobrowolnie udzielanej rządowi i wojsku. Najbardziej spektakularne były akcje sypania okopów wokół stolicy. Tłumnie uczestniczyła w nich ludność cywilna Warszawy, bez różnicy płci, wieku i pozycji społecznej".		
	148	*„Różnorodne działania podejmowały kobiety z rodzin oficerów, urzędników, posłów, działaczy, profesorów. Najbardziej zasłużyły się jako organizatorki systemy opieki pielęgniarskiej warszawskich lazaretach (szpitalach), czym przyczyniły się do spadku śmiertelności wśród żołnierzy. Ważną formą aktywności kobiet było składanie dobrowolnych ofiar (kosztowności i gotówki) oraz przygotowanie środków opatrunkowych (...).* *Największą sławę zyskała Emilia Plater, ponieważ wzięła bezpośredni udział w walkach powstańczych na Litwie. Takich ochotniczek w 1831r. było kilkanaście".*	*„Powiedzmy prawdę* – pisze pamiętnikarz – *te wszystkie procesje studentów i panien, te mowy, cechy, chorągwie (...) wszystko to wyborne dla podniesienia ducha, niewiele jednak przyczyniało się do ukończenia wałów (...). Było to naśladowanie rewolucjonistów francuskich".*	
	149		*„(...) Wnet generałowie Sałacki, Hurtig i Bukowski, cesarski szambelan Fenshave i pani Bazanow ponieśli śmierć w te sam okrutny sposób. Córka owej pani przebita została szablą, kiedy próbowała jej bronić".*	
Powstanie listopadowe 1830-1831	152		*„4. Dowiedz się, kim była Emilia Plater i jakie były jej losy. Czy można nazwać ją bohaterką romantyczną?"*	
2. Wielka Emigracja				
Droga na emigrację	154		*„(...)Damy powiewały szarfami, chustkami, rzucały kwiaty przed nami".*	 Repr. *„Hippolyte Bellange – Polski wygnaniec. Opisz, jak francuski artysta przedstawił polskiego powstańca?"*

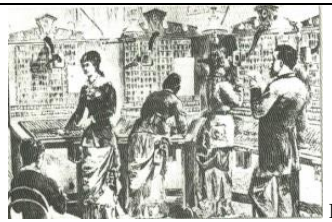
Życie codzienne na emigracji	159			 Repr.*„U Janka w Paryżu. Co wskazuje, że była to polska jadłodajnia? Opisz kondycje materialna gości”.* Repr.*„Grób Klementyny Hoffmanowej na cmentarzu Pere-Lachaise w Paryżu. Poszukaj informacji o zasługach Hoffmanowej.”*
	160			 Repr.*„Jan Nepomucen Lewicki – Bazar polski w Hotelu Lambert w Paryżu. Jak sądzisz, kim były kobiety na rysunku? Wskaż sposób zbierania pieniędzy”.*
Kultura na emigracji	161			 Repr.*„Eugene-Louis Lami – Ulica paryska w nocy . Opisz, co widzisz na obrazie. Jak sądzisz, jakie wrażenie robił Paryż na polskich emigrantach? Czy był dla nich zaskoczeniem?”*

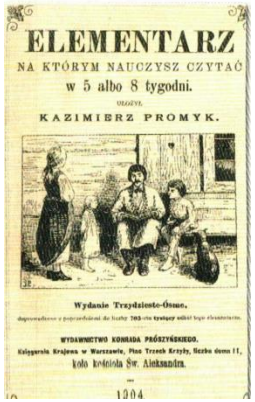
Wielka Emigracja	162	*„Emigrację po powstaniu listopadowym nazywa się Wielką. Uzasadnia to Alina Witkowska w pracy „Cześć i skandale. O emigracyjnym doświadczeniu Polaków”.*		
3. Związki emigracji z krajem				
Związki emigracji z krajem. Emisariusze	165			 Repr. *„Widzenie rodziny z Teofilem Wiśniowskim w więzieniu lwowskim – drzeworyt. Jak traktowany był więzień? Jak sądzisz – czy grafika – źródło ikonograficzne, jest wiarygodnym przekazem informacji?*
Rabacja	166			 Repr. „*Jan Lorentowicz - Rabacja chłopska. Na podstawie obrazu wyjaśnij, na czym polegała rabacja?”*
	167		*„We drzwiach zastąpiła im jakaś rozjuszona baba, a przyskakując do mnie z wyrazami: A to ty, wilku, coś nas chciał rżnąć! - uderzyła mnie piersią w twarz. (...) Baby i chłopaki wiejskie ustawicznie do nas przez okienko zaglądali i rzucając błotem lub szturkając widłami, wymyślali niestworzone przekleństwa”.*	
Wiosna Ludów a emigracja	168			 Repr. *„Wymarsz Polaków z Paryża do kraju 30 marca 1848 r.. – litografia V. Adama, P. Courtin'a. Opisz wymarsz Polaków. Jaki był nastrój tej sceny?”*
4. Sytuacja w Królestwie Polskim przed wybuchem powstania styczniowego				

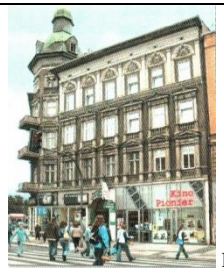
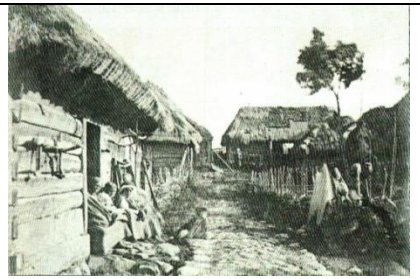
Ożywienie nastrojów patriotycznych	170	*„O ich determinacji pisała wiosną 1861r., w liście do brata, pisarka Narcyza Żmichowska.*		 Repr. *„Aleksander Lesser - Pogrzeb 5 ofiar z 1861 r. Zwróć uwagę na kapłanów. Jakie reprezentują wyznania? O czym to świadczy”?*
Manifestacje patriotyczno-religijne 1860-1861	171	*„Zaczęto wyrażać przywiązanie do polskości za pomocą stroju – mężczyźni nosili czamary, konfederatki, kobiety biżuterię z motywami narodowymi (np. orzełkami)”.*		 Repr. *„8 kwiatnia 1861r. - demonstracja na placu Zamkowym w Warszawie. Opowiedz o tym wydarzeniu”.*
5. Wybuch i upadek powstania 1863-1864				
Wojna partyzancka	178		*"Jeden z powstańców tak opisywał w liście do siostry potyczkę swojego oddziału."*	
Ochotnicy	181	*„Ze względu na charakter powstania styczniowego, wzięło w nim udział znacznie więcej kobiet niż w listopadowym. Jak zawsze wykonywały czynności tradycyjnie im przypisywane, czyli związane z działalnością opiekuńczą i pielęgniarską. Na dużą skalę działały tez jako łączniczki. Wiele było „cichych bohaterek” powstania. Sławę zyskała Henryka Pustowójtówna, adiutantka Mariana Langiewicza, przez krótki czas dyktatora powstania ze strony Białych, która brała udział w bitwach na południu Królestwa”.*		 Repr. *„Zdjęcie Henryki Pustowójtówny. Zdjęcie to było szeroko rozpowszechnione. Jak sądzisz, dlaczego?”*
6. Podziemne państwo polskie				
Rząd Narodowy	182		*„Rząd Narodowy stanowi co następuje: 1. Wszyscy obywatele polscy, bez różnicy płci, stanu i wyznania, powołani są do prac mających na celu wyswobodzenie Ojczyzny w niewoli będącej i dlatego nikomu nie jest wolno opuszczać granic Polski bez zezwolenia Rządu Narodowego*	
Dyktatura Traugutta i upadek powstania	183			*„Tableau - Ostatni członkowie powstania z Romualdem Trauguttem. Jakie znaczenie według Ciebie ma taki zestaw wizerunków?”*
Część VII Sytuacja polityczna i życie mieszkańców ziem polskich w II połowie XIX w.				

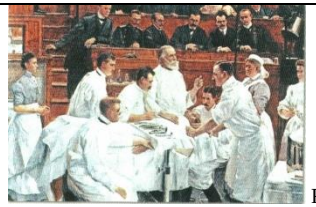
Sytuacja polityczna i życie mieszkańców ziem polskich w II połowie XIX w.	187			 Repr.
1. Galicja krajem autonomicznym				
Rozwój szkolnictwa i nauki	190	*„Wprawdzie historia była przedmiotem nadobowiązkowym i wykładanym w czasie wolnego od nauki popołudnia, ale uczono jej na podstawie źródeł polskich, podkreślano, że cesarzowa Maria Teresa tylko niechętnie i pod naciskiem uczestniczyła w rozbiorze Polski, lecz nie stosowano w sposób rażący metod naginania historii do potrzeb propagandy państwowej, jak to czyniono w zaborze niemieckim i rosyjskim”.*		
Rozdz. 2. Zabór pruski - germanizacja i opór				
Germanizacja języka	193			 Repr. *„Wydarzenia we Wrześni – karykatura Jak sądzisz, czy stosunki w polskich szkołach wyglądały tak, jak pokazuje rysunek?”*
Germanizacja języka	194	*„Na wieść o wypadkach we Wrześni, Maria Konopnicka napisała sławną Rotę.”*		 Repr. *„Portret dzieci z Wrześni. Jak myślisz, w jakim celu zrobiono to zdjęcie?”*
Zabór pruski - germanizacja i opór. Walka o ziemię	194	*„W najbliższej przyszłości osiedlać tam będziemy Niemców, z niemieckimi kobietami”.*		
3. Zabór rosyjski (1864-1914) rusyfikacja i działania obronne Brak odniesień do kobiet				
4. Przemiany gospodarcze i społeczne na ziemiach polskich od drugiej połowy XIX w.				

Sytuacja ludności chłopskiej	206			 Repr. *„Wnętrze chałupy - rys. E. Perle 1881r.Omów warunki życia ludności chłopskiej”.*
	207	*„Ich synowie, a nawet córki, podejmowali prace w mieście w zawodach inteligenckich”.*		 Repr. *„Leon Wyczółkowski - Kopanie buraków (1893r.) Co interesuje artystę w życiu chłopów? Co chciał, wg Ciebie, wyrazić?”*
Przemiany gospodarcze i społeczne na ziemiach polskich od drugiej połowy XIX w. Burżuazja	211	*„W fabrykach, zwłaszcza włókienniczych, pracowało bardzo dużo kobiet (niekiedy połowa) i dzieci”.*		
Urbanizacja Emancypacja kobiet na ziemiach polskich	214-215	*„Ruch zmierzający do równouprawnienia kobiet na ziemiach polskich powstał w drugiej połowie XIX w. Wiązał się z koniecznością aktywizacji zawodowej kobiet, które dotąd albo wcale nie pracowały zarobkowo, ponieważ nie było to przyjęte w ich warstwie społecznej, albo pracowały w niewielkim zakresie (np. jako nauczycielki czy guwernantki). Po powstaniu styczniowym w trudnej sytuacji materialnej znalazło się wiele rodzin szlacheckich, inteligenckich, mieszczańskich. Perspektywy bezpieczeństwa materialnego tych rodzin nie były dobre. Wiele kobiet potrzebowało płatnego zajęcia, ale okazało się, że ich dotychczasowe wykształcenie, najczęściej zresztą domowe, było zbyt powierzchowne. Na problem ten zwróciła uwagę powieścią Marta pisarka Eliza Orzeszkowa, pierwsza orędowniczka emancypacji kobiet. Powieść odegrała bardzo dużą rolę w spopularyzowaniu kwestii kształcenia dziewcząt i dostępu do*	*„Omów pozycję społeczną i polityczną polskich kobiet w XIX w”.* *„Emancypacja kobiet”.*	 Repr. „*Maria Curie-Skłodowska z mężem Piotrem w pracowni chemicznej*.” Repr.*„Strona tytułowa tygodnika "Bluszcz"”*

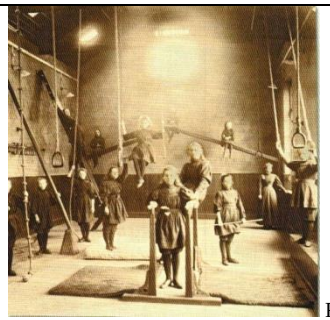
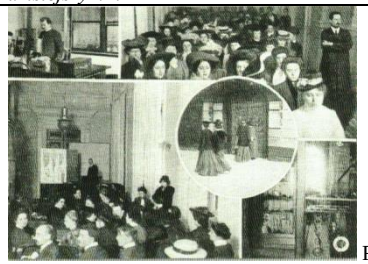
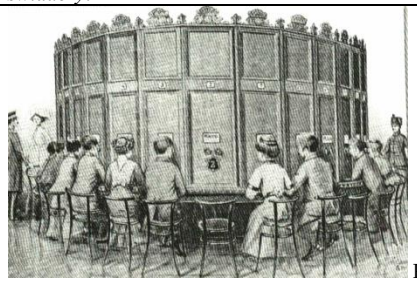
		szkół, jako niezbędnego warunku podjęcia pracy. Ambicje kobiet, dążących do poprawienia swojego statusu społecznego, wyzwalały chęć zdobywania wiedzy i możliwość pracy dla własnego zadowolenia oraz pożytku ogólnego. Były źródłem postulatów otwarcia dla dziewcząt szkół (zawodowych i uprawniających do podjęcia studiów), a następnie wyższych uczelni. Początkowo kobiety wyjeżdżały za granicę. Od końca lat osiemdziesiątych uniwersytety we Lwowie i Krakowie zaczęły przyjmować dziewczęta, najpóźniej na studia medyczne. Na początku XX w., gdy partie socjalistyczne walczyły w Galicji o wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego, również kobiety zgłosiły postulaty polityczne. Prawa wyborcze uzyskały w 1918 r. od odrodzonego państwa polskiego".		 Repr.„*Telefony w Warszawie - rys. Ksawerego Pillatiego, 1882. Jaką pracę wykonują kobiety?"*
5. Nowoczesne partie polityczne pod zaborami				
Socjaliści wobec problemów społecznych	217			*„Pocztówka pierwszomajowa. Omów przesłanie tej pocztówki".*
"Nowoczesny patriotyzm"	222			 Repr.„*Fotografia Sokołów i Sokolic (członków Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego).O czym świadczą stroje mężczyzn? Poszukaj więcej informacji o tym towarzystwie".*

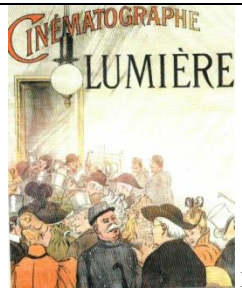
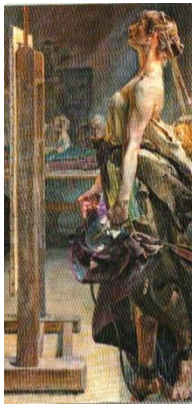
Ruch ludowy i partie chłopskie	225			 Repr. *„Okładka elementarza Konrada Prószyńskiego Komentuj wszystkie informacje wynikające z tekstu i rysunku na okładce. Jakiego pseudonimu używał Prószyński?”*
6. Kultura polska w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w.				
Rola artysty w okresie pozytywizmu	227	*„Utwory wybitnych pisarzy epoki - Bolesława Prusa, Elizy Orzeszkowej, Henryka Sienkiewicza - poruszały aktualną problematykę społeczną i wychowywały”.*		
Rola artysty w okresie Młodej Polski	228			 Repr. *„Witold Wojtkiewicz – Cyganeria. Poszukaj informacji na temat cyganerii. Jakie cechy cyganerii przedstawia malarz?”*
Rola artysty w okresie Młodej Polski	229			 Repr. *„Teodor Axentowicz - Plakat młodopolski z II Wystawy Towarzystwa Artystów Polskich "Sztuka" (1989). Jakie funkcje pełni plakat?* *„Omów ilustrację na okładce pisma. Porównaj styl obu ilustracji”.*

				 Repr. *„Kino „Pionier" w Szczecinie. Najstarsze kino w Europie, które nadal istnieje w tej samej siedzibie".*
Początki kultury masowej	230			 Repr. *„Ludwik Piechaczek - Dolina Szwajcarska w Warszawie 23 czerwca 1860r. Zastanów się, jakie funkcje pełniło to miejsce. Kim byli ludzie przedstawieni na ilustracji?"*
Kultura życia codziennego	231			 Repr. *„Zagroda wiejska nad Świdrem* - fot. *Marcin Olsztyński. Opisz wygląd zagrody chłopskiej. Jak oceniasz życie na wsi dziewiętnastowiecznej w porównaniu z życiem w dużych miastach?"*
Kultura i wypoczynek	232			 Repr. *„Kobiety na rowerze. Jak sądzisz, jaki był status*

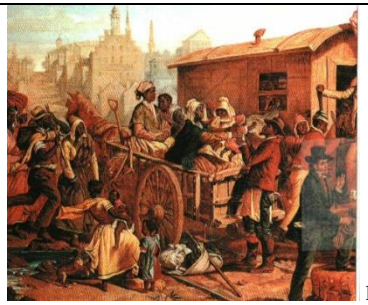
				kobiet na zdjęciu?
Kultura i wypoczynek	233			 Repr. „*Odpoczynek na Boczaniu - fot. Stanisław Bizański Wyjaśnij, jakie zjawisko jest przedstawione na fotografii”.*
Część VIII Europa i świat na przełomie XIX i XX w.				
1. Życie polityczne w Europie na przełomie XIX i XX w.				
Upowszechnienie ustrojów konstytucyjnych	235	*„W Wielkiej Brytanii Były one największe, król (przez czterdzieści lat była to królowa Wiktoria)panował i symbolizował państwo, ale faktyczna władza należała do parlamentu”.*		
2. Przemiany cywilizacyjne w drugiej połowie XIX w.				
Elektryczność	242			 Repr. *„Pierwsza lodówka. Porównaj wygląd ukazanej na zdjęciu lodówki ze współczesną. Wskaż podstawowe różnice”.*
Rozwój medycyny	247			 Repr. *„Operacje. Porównaj oba obrazy i wskaż różnice”.*
	248			*„Najważniejsze odkrycia i wynalazki związane z medycyną”*
3. Nowe zjawiska kulturowe na przełomie wieków XIX i XX				

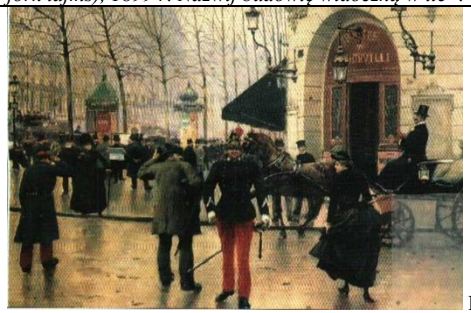
Emancypacja kobiet	249-250	*„W XIX w. o emancypację walczyły kobiety, które stworzyły ruch równouprawnienia, czyli zrównania ich pozycji prawnej z mężczyznami. Były to przede wszystkim osoby z warstw mieszczańskich i stosunkowo zamożnych, ale upominały się o równouprawnienie wszystkich przedstawiciele swojej płci. Kobiety były pozbawione nie tylko praw politycznych. Mężatki nie mogły dysponować majątkiem, który wniosły w wianie do małżeństwa. Nie mogły podejmować decyzji dotyczących własnych dzieci. We wszystkim zależały od opiekuna – męża, a wcześniej od ojca lub starszego brata”.* *„W celu osiągnięcia równouprawnienia zaczęły się organizować. Początkowo domagały się możliwości kształcenia oraz dostępu do wykonywania wszystkich zawodów. W drugiej połowie XIX w. uczelnie Szwajcarii, Francji, a później innych krajów, zaczęły przyjmować studentki. Po pewnym czasie przyzwyczajono się do kobiet dentystek, lekarek, uczonych. Drugi etapem w rozwoju ruchu emancypacyjnego była walka o prawa polityczne. Część emancypantek domagała się przyznania kobietom, na równi z mężczyznami, praw wyborczych do parlamentu i innych instytucji przedstawicielskich. Kobiety walczące o prawa wyborcze "bez różnicy płci" zwano sufrażystkami. Ruch sufrażystek rozwinął się w Stanach Zjednoczonych oraz Anglii. W trakcie demonstracji sufrażystek pod londyńskim parlamentem na początku XX w. zginęło kilka kobiet. Nie miały jednak wystarczającego poparcie ówczesnych partii, nawet liberalnych i socjalistycznych, które zasadniczo popierały emancypację kobiet, ale bały się wprowadzenia ich do parlamentu.Przed I wojną światową prawa wyborcze udało się uzyskać jedynie Nowozelandkom, Finkom i Norweżkom oraz Amerykankom w kilku stanach USA”.*		 Repr. „*Sufrażystki angielskie. Spróbuj odczytać hasła sufrażystek. Jak sądzisz, jakie środowiska reprezentują manifestujące kobiety?”*

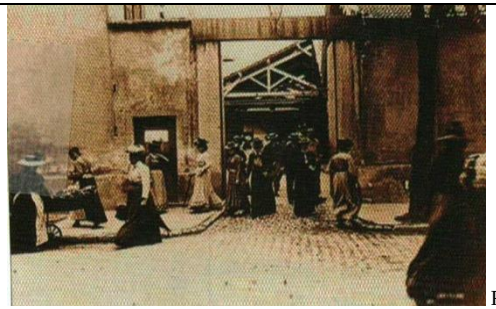
Upowszechnienie oświaty	250			 Repr. *„Scena wychowania gimnastycznego. Jakie ćwiczenia wykonują osoby ukazane na fotografii? Porównaj XIX-wieczny strój gimnastyczny z dzisiejszym”.*
	251			 Repr. *„ Towarzystwo Kursów Naukowych 1906 -fot. Łukasz Dobrzański. Zwróć uwagę jak wiele wśród studentów jest dziewcząt? O czym to świadczy?”*
Fotografia, kino	252			 Repr. *„Fotoplastykon. Jakie były zalety fotoplastykonu?”*

	253			 Repr. *„Plakat pierwszego kinematografu braci Lumiere Poszukaj informacji o wynalazku braci Lumiere”*
Turystyka	255			*„Edward Cucuel - Kuracjusze piją wodę źródlaną w uzdrowisku. Określ status społeczny kuracjuszy. O czym świadczy upowszechnianie się wyjazdów do kurortów?”* Repr. *„Wspinaczka górska. Zastanów się, czy wspinaczki górskie można potraktować jako turystykę masową. Uzasadnij swój pogląd”.*
Nowe kierunki w sztuce	257			*„Alfons Mucha – Plakat. Wskaż elementy charakterystyczne dla secesji. Co reklamuje plakat?”* Repr. *„Jacek Malczewski - Natchnienie malarza. Wyjaśnij symbolizm tego obrazu”.* *„Pablo Picasso - Panny z Avinionu. Wskaż cechy malarstwa kubistycznego”.*

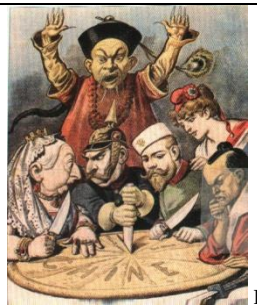
Nowe zjawiska kulturowe na przełomie wieków XIX i XX.	258		*„Ruch emancypacji, sufrażystki”.* *„Omów cele ruchu emancypacyjnego na przełomie XIX i XX wieku”.*		

XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Z. Bentkowska – Sztonyk, E.Wach, *Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy 3,* Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, Wrocław 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
IV. Świat w II połowie XIX wieku				
Wojna domowa w Stanach Zjednoczonych. Stany Zjednoczone w połowie XIX wieku	105			 Repr. *„Handel niewolnikami w Savannah, obraz J.O. Davidsona, ok. 1887 r”.*
Wojna domowa w Stanach Zjednoczonych. Niewolnictwo i abolicjonizm	107	*„Ogólnonarodowa dyskusja nasiliła się po opublikowaniu powieści Harriet Beecher – Stowe (czytaj: biczer stoł) pt. Chata wuja Toma. W książce ukazano okrucieństwo niewolnictwa, wysuwając oskarżenia zarówno z moralnego punktu widzenia, jak i religijnego”.*		
Europa w II połowie XIX wieku. Wojna krymska	112			 Repr. *„Elżbieta Bawarska (1837-1898), żona cesarza Franciszka Józefa I (od 1854 r.), cesarzowa Austrii i królowa Węgier, znana również jako Sissi. Jej nieszczęśliwe życie i wyjątkowa uroda uczyniły ja bohaterką masowej legendy. Portret pędzla Franza Xavera Winterhaltera, 1865 r. „*

Nauka i technika na przełomie XIX i XX wieku. Nauki przyrodnicze	126	*„W roku 1898 Maria Skłodowska – Curie (czytaj:kiri) – polska uczona – i jej mąż Francuz – Piotr Curie – odkryli dwa pierwiastki promieniotwórcze: polon i rad. Za swoje osiągnięcie zostali wyróżnieni Nagrodą Nobla (Maria Skłodowska – Curie dwukrotnie)”.*		 Repr. *„Maria Skłodowska – Curie w swoim laboratorium w Paryżu, fotografia z pocz. XX w.”*
Przemiany gospodarcze i społeczne na przełomie XIX i XX wieku. Rozwój Stanów Zjednoczonych	135			 Repr. *„Imigranci z Europy przybywają do portu w Nowym Jorku, ilustracja z amerykańskiego dziennika New York Times (czytaj: nju jork tajms), 1899 r. Nazwij budowlę widoczną w tle”.*
Przemiany gospodarcze i społeczne na przełomie XIX i XX wieku. Urbanizacja	139			 Repr. *„Paryska ulica pod koniec XIX w., obraz Jeana Berauda z 1887 r.”*
	139		Warunki życia robotników w wielkich miastach ma przełomie XIX i XX wieku: *„Nie wszyscy robotnicy byli zatrudnieni w fabrykach, wielu z nich, szczególnie kobiety, pracowało chałupniczo jako tkaczki, wytwarzało zabawki czy przedmioty luksusowe. Ludzie ci często pracowali 16 godzin dziennie i byli bardzo źle opłacani. Większość chałupników pracowało w ciasnych warsztatach”.*	

Przemiany gospodarcze i społeczne na przełomie XIX i XX wieku. Postęp a środowisko	141		Norman Davies o urbanizacji w XIX wieku: *„Instytucja służby w licznych domach zamożnej klasy średniej tworzyła znaczną pulę miejsc pracy zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet”.*	
Kultura na przełomie XIX i XX wieku. Prasa i film	144			 Repr. *„Kadr z filmu braci Lumiere, Wyjście robotników z fabryki, który zaprezentowano publiczności w 1895 r.”*
	145			 Repr. *„Zmiany w modzie, którym podlegały ubiory noszone przez zamożniejsze warstwy społeczne od XVIII w. do początków XX w.”*
Życie polityczne na przełomie XIX i XX wieku. Rozwój parlamentaryzmu	149			*„Rozwój obywatelskich praw wyborczych w XIX wieku”.*
Życie polityczne na przełomie XIX i XX wieku. Emancypacja kobiet	153	*„Zmiany gospodarcze pociągnęły za sobą zmiany społeczne. Dotyczyło to także kobiet. W tradycyjnych społeczeństwach wyraźnie rozdzielano rolę kobiet i mężczyzn. Kobiety prowadziły dom i wychowywały dzieci. Mężczyźni zarabiali na utrzymanie rodziny. W XIX wieku ruch nazywany emancypacja kobiet na nowo próbował określić ich miejsce i pozycje w społeczeństwie. Najważniejszym jego celem było zrównanie kobiet z mężczyznami w prawach społecznych i politycznych. Działaczki tego ruchu nazywano sufrażystkami. Termin ten pochodzi od złożonej w 1867 roku petycji w sprawie praw wyborczych dla kobiet (od angielskiego suffrage (czytaj: safredż) – głos wyborczy). Sufrażystki walczyły o możliwość kształcenia i prawa polityczne. Ruch ten*		 Repr. *„Kobiety idące na pierwsze głosowanie w stolicy Nowej Zelandii – Wellington (czytaj: łelington) w 1909 r. Nowa Zelandia była pierwszym państwem, w którym kobietom przyznano pełne prawa wyborcze.* *„Marsz sufrażystek w Nowym Yorku, 1912 r.*

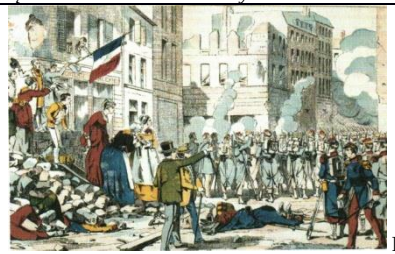
		najszybciej rozwijał się w USA, Wielkiej Brytanii i Nowej Zelandii. Pierwszym krajem, który w 1893 roku dał kobietom prawo głosu, była właśnie Nowa Zelandia, następnie wprowadzono je w kilku stanach USA. W Polsce prawa polityczne przyznano kobietom w 1918 roku, a we Włoszech i Japonii dopiero w 1945 roku. Wiele kobiet sprzeciwiało się sufrażystkom, uważając, że ich ruch zagraża tradycyjnym wartościom społecznym".		
	154		Millicent Garrett Fawcett (czytaj: mylysent garet fołset), Ruch kobiecy w kwestii Głosowania: „*Dążenie kobiet do oświaty, do wyzwolenia politycznego, do społecznej i profesjonalnej swobody, uważane jest powszechnie jako nowoczesne. Początek jego wszakże odnieść należy w Anglii do 1792 r., kiedy to właśnie Mary Wollstonecraft wydała swoje „W obronie praw kobiet" (...). Od 1868 r. kobiety zaczynają występować jako mówcy na publicznych meetingach, głosząc usamowolnienie. (...) Dzisiaj udział kobiet w zebraniach nikogo nie dziwi, ale przed czternastu laty było inaczej, a niemało nacierpieć się one musiały wyszydzeni i śmiechu (...)".*	
Życie polityczne na przełomie XIX i XX wieku.	154		*„Sufrażystka – (z ang. Suffrage – głos wyborczy) nazwa używana wobec kobiet będących zwolenniczkami lub uczestniczkami ruchu emancypacji*	
Ekspansja kolonialna				
Imperium brytyjskie	157			 Repr. *„Wiktoria Hanowerska (1819-1901), królowa Wielkiej Brytanii, w okresie jej panowania imperium brytyjskie osiągnęło największy zasięg terytorialny. Portret pędzla Franza Xavera Winterhaltera, ok. 1870 r".*
	158	*„Od roku 1876 królowa brytyjska Wiktoria objęła rządy w Indiach jako „cesarzowa", a w jej imieniu rządził tam wicekról".*		
Imperium francuskie	159			*„Szkoła w Algierii – francuskiej kolonii w Afryce Północnej, fotografia z pocz. XX w"*

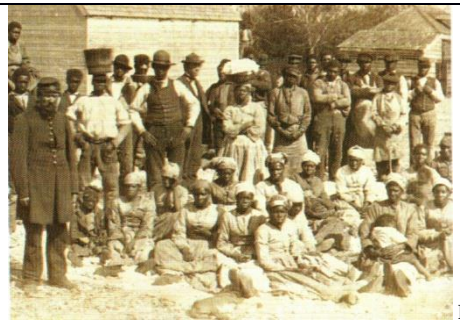
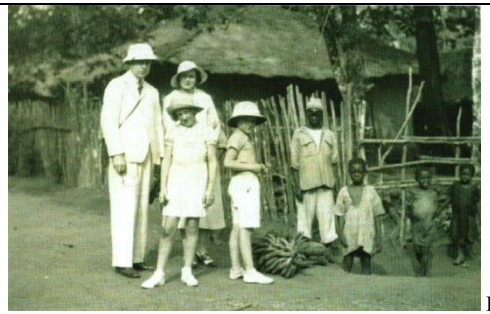
Kwestia Chin	159			 Repr. *„Rozrywanie terytorium Chin przez europejskie mocarstwa, francuska karykatura z tygodnika Le Petit Journal, początek XX w”.*
V. Walka Polaków o niepodległość w II połowie XIX wieku				
Królestwo Polskie przed wybuchem powstania styczniowego. Reformy cara Aleksandra II	169	*„W ogromna procesję patriotyczno – religijną przerodził się pogrzeb wdowy po generale Józefie Sowińskim, jednym z bohaterów powstania listopadowego”.*		 Repr. *„Pogrzeb ofiar demonstracji w Warszawie w dniu 25.02.1861 r. , obraz Aleksandra Lessera, ok. 1868 r. Pogrzeb przerodził się w wielką manifestację patriotyczną, w której uczestniczyli ludzie wszystkich stanów i wyznań.”*
Polacy pod zaborem rosyjskim.				
Represje wobec Kościoła	178			*„Cerkiew św. Olgi w Warszawie, zbudowana w 1867 r. (zburzona w 1920 r.), przeznaczona dla żołnierzy garnizonu rosyjskiego w Warszawie. Wznoszenie cerkwi na ziemiach rdzennie polskich było elementem rusyfikacji. Większość z nich została zburzona przez Polaków po odzyskaniu niepodległości w 1918 r.*
	179			*„Instytut Aleksandryjsko – Maryjski Wychowania Panien był żeńską szkołą średnią o antypolskim charakterze, założoną w 1862 r.. Instytut istniał do 1915 r.. Obecnie budynek dawnej szkoły wchodzi w skład zespołu budynków Sejmu Rzeczypospolitej”.*
Praca organiczna	181	*„Chcąc przyczynić się do tworzenia nowoczesnego społeczeństwa, pozytywiści domagali się także włączenia chłopów, kobiet i Żydów do aktywnego życia publicznego”.*		
Pruskie ustawodawstwo antypolskie	188			 Repr. *„Rugi pruskie, obraz Wojciecha Kossaka, 1909 r”.*

Walka o język polski i ziemię	190			 Repr. *„Uczniowie uczestniczący w strajku szkolnym we Wrześni w latach 1901-1902”.*
Autonomia Galicji				
Austro- Węgry	195			 Repr. *„Lwów –stolica Galicji, fotografia z końca XIX w”.*
Rozwój oświaty	198	*„ W Galicji studiowała młodzież ze wszystkich zaborów, a od 1897 roku uniwersytety przyjmowały także kobiety”.*		
Rozwój życia kulturalnego	198-199	*„Stałe miejsce w repertuarze teatralnym miały wielkie dramaty romantyczne. Na obydwu scenach grali wybitni aktorzy epoki- Helena Modrzejewska i Ludwik Solski”.*		 Repr. *„Helena Modrzejewska (1840-1909), fotografia wykonana przez Melecjusza Dutkiewicza, ok. 1879 r.”*
Życie codzienne, kultura i nauka na ziemiach polskich w II połowie XIX wieku.				
Literatura i sztuka	205	*„Wielkie dzieła stworzyli Bolesław Prus, autor Lalki. Oraz Eliza Orzeszkowa, autorka Nad Niemnem”. (...) W poezji wyróżniała się twórczość Marii Konopnickiej (...)”.*		 Repr. *„Jan Matejko, Portret dzieci artysty, 1879 r.”*

Nauka i technika	207	*„Poważny wkład w rozwój chemii i fizyki wniosły badania Marii Skłodowskiej – Curie, która wraz z mężem , Piotrem Curie, odkryła nowe pierwiastki: polon i rad”.*		 Repr. *„Maria Skłodowska – Curie (1867-1934), fizyczka i chemiczka, fotografia z ok. 1898 r.”*
	208	*„Natomiast Rudolf Modrzejewski, syn aktorki Heleny Modrzejewskiej, wsławił się projektowaniem mostów i linii kolejowych w USA”.*		
Życie codzienne, kultura i nauka na ziemiach polskich w II połowie XIX wieku.	209		*„W II połowie XIX w. literatura pozostawała pod wpływem pozytywizmu. Przedstawicielami tego kierunku byli: B. Prus. E. Orzeszkowa, H. Sienkiewicz. (...)”.* *„Zbierz z różnych źródeł informacje historyczne o dwóch wybitnych Polkach: Helenie Modrzejewskiej i Marii Skłodowskiej – Curie. Porównaj ich losy i osiągnięcia. Która z nich może być autorytetem dla współczesnej młodzieży. Napisz esej na ten temat”.*	
Partie polityczne na ziemiach polskich. Ruch robotniczy	211	*„Poglądu tego nie podzielała grupa działaczy skupiona wokół Róży Luksemburg i Juliana Marchlewskiego, dla których nadrzędnym celem było dążenie do rewolucji socjalistycznej”.*		
Partie polityczne na ziemiach polskich	216		*„Poznałeś/poznałaś najważniejsze partie polityczne i ich programy. Któremu z nich i dlaczego udzieliłbyś/udzieliłabyś poparcia?*	

XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, A. Łaszkiewicz, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy trzeciej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
V ŚWIAT W II POŁOWIE XIX WIEKU				
1. Zjednoczenie Włoch				

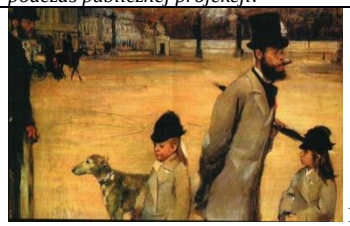
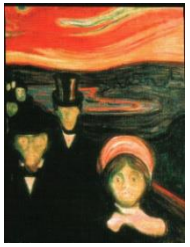
Czerwony Krzyż	170			 Repr. *„ Henri Dunant pomagał poszkodowanym na polu bitwy pod Solferino. W położonym niedaleko kościele otworzył prymitywny szpital, w którym opatrywano rannych, podawano im świeżą wodę pitną, a także spisywano ostatnią wolę umierających”*
2. Zjednoczenie Niemiec				
Austro-Węgry	175			 Repr. *„Koronacja Franciszka Józefa i Elżbiety Bawarskiej zwanej Sissi, na króla i królową Węgier odbyła się w stolicy tego kraju – Budzie. Scenę tę uwiecznił na XIX-wiecznym obrazie Edmund Tull*”.
Polacy na barykadach Paryża	178			 Repr. *„Wojska rządowe, które po krwawych walkach zdobyły Paryż, zostały przedstawione na rycinie z 1871 roku. Na ilustracji widoczne są także pozostałości barykady (...)”*
3. Stany zjednoczone w XIX wieku				

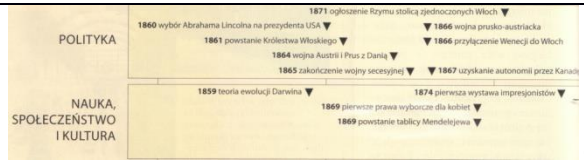
Podział na Północ i Południe	180			 Repr. *„Niewolnicy na amerykańskich plantacjach zajmowali się przede wszystkim uprawą bawełny, która stanowiła jeden z podstawowych produktów eksportowanych ze stanów południowych”*
Abraham Lincoln	181			 Repr. *„Zamach na Abrahama Lincolna przedstwaiono na rysunku z XIX w. Do zabójstwa prezydenta doszło w Teatre Forda w Waszyngtonie, a sprawcą był aktor John Wilkes Booth”*
4. Ekspansja kolonialna				
Kolonizacja Afryki	186			 Repr. *„Europejczycy w Afryce na przełomie XIX i XX w. zakładali faktorie handlowe tylko na wybrzeżu, ponieważ w głębi kontynentu panowała niebezpieczna dla białych przybyszy malaria. Dopiero po wynalezieniu chininy podjęto odważniejsze wyprawy w głąb lądu”*
Polityka kolonialna w Azji	188	*„Ostatni cesarz z dynastii Wielkich Mongołów został zdetronizowany, a jego koronę przekazano w 1876 r. królowej Wiktorii, która w styczniu 1877 r. przyjęła tytuł cesarzowej Indii”.*		

Brytyjskie Imperium Kolonialne	189			 Repr. „*Królowa Wiktoria stała się symbolem potęgi kolonialnej Wielkiej Brytanii w tym okresie. Pomniki monarchini zachowały się do dziś w Indiach i innych dawnych brytyjskich posiadłościach*”.
5. Wiek wynalazków				
	191	*„Przełomowych odkryć dokonano także w dziedzinie fizyki i chemii. […] Powstał tez nowy dział nauki zajmujący się promieniotwórczością. Zjawisko to odkrył w 1896 r. francuski uczony Antoine Henri Becquerel, a badania w tej dziedzinie prowadziło francusko-polskie małżeństwo – Pierre Curie i Maria Skłodowska-Curie”.*		
Maria Skłodowska-Curie	192			 Repr. „*Maria Skłodowska-Curie. 1876-1934r. Była fizykiem i chemikiem, współtwórczynią nauki o promieniotwórczości. Dzieciństwo i wczesną młodość spędziła w Polsce. W 1891 r. wyjechała na studia do Paryża. Jako pierwsza kobieta w historii zdała egzaminy wstępne na wydział fizyki i chemii na paryskiej Sorbonie. Po ukończeniu studiów pracowała w laboratorium. W 1894 r. poznała swojego przyszłego męża Pierre’a Curie, z którym rok później wzięła ślub. Prowadzili oni wspólne badania, uwieńczone w 1898 r. odkryciem dwóch promieniotwórczych pierwiastków – polonu i radu. Wraz z mężem i Becquerelem otrzymała w 1903 r. Nagrodę Nobla w dziedzinie fizyki za badania nad promieniotwórczością. W 1911 r. po raz drugi przyznano jej Nagrodę Nobla – tym razem w dziedzinie chemii za wydzielenie czystego radu. W 1914 r. założyła Instytut Radowy w Paryżu, a w 1932 r. – w Warszawie. Jako pierwsza kobieta została profesorem Sorbony. Zmarła na białaczkę spowodowaną prawdopodobnie przyjęciem zbyt wysokiej dawki promieniowania*”.
Badania Ludwika Pasteura	193		Tekst źródłowy: „*Rok po przemówieniu Ludwika Pasteura, w 1887 r., odkrywca otrzymał od lekarzy z Rosji relację potwierdzającą skuteczność szczepień (…)Wyniki doskonałe. Leczono 325*	

			osób – uratowano 313! Dwunastu zmarłych – jak np. szesnastoletnia dziewczyna z Majkopu na Kaukazie, mocno pogryziona przez wściekłego wilka na Glowie i twarzy – zgłosiła się dopiero 28 dni po zranieniu”	
Nowe środki transportu	194			 Repr. „*Rower zapewniał nie tylko rozrywkę, lecz także był popularnym i niedrogim środkiem transportu. W konstrukcji rowerów na przełomie XIX i XX w. wprowadzono wiele zmian, dzięki którym jazda stawała się wygodniejsza i bezpieczniejsza*”.
6. W stronę demokracji				
Prawa wyborcze	198			 Tabela. „*W połowie XIX w. wprowadzono powszechne prawo wyborcze we Francji. Posiadali je jednak wyłącznie mężczyźni, a kobiety nie mogły uczestniczyć w życiu politycznym państwa. Sytuacja zaczęła się zmieniać pod koniec XIX w., gdy najpierw w 1893 r. w Nowej Zelandii, a następnie w Australii w 1902 r. kobiety uzyskały prawa wyborcze. Które z państw europejskich najpóźniej wprowadziło prawo wyborcze dla kobiet?*”
Rozwój ruchu robotniczego	199			 Repr. *„Demonstracja strajkujących robotników francuskich została przedstawiona na ilustracji z XIX w. Część protestujących trzyma w dłoniach*

				czerwone sztandary – międzynarodowy symbol ruchów robotniczych”
	199			 Repr. „*Plakat Święta Pracy z 1909 r. przedstawia pochód manifestujących robotników prowadzony przez kobietę symbolizującą wyzwolenie”.*
Emancypacja kobiet	202	*„Pod koniec XVIII w., w czasie wojny i niepodległość Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Rewolucji Francuskiej, swoich praw zaczęły się domagać kobiety. Było to zjawisko dotąd zupełnie nowe i zaskakujące dla mężczyzn. Dotąd bowiem większość kobiet nie miała wykształcenia, a ich rola w społeczeństwie ograniczała się do prac domowych i wychowywania dzieci. Jednak wraz ze zmianami gospodarczymi, postępującą demokratyzacją życia publicznego oraz dążeniami do równouprawnienia różnych grup społecznych, kobiety zaczęły walczyć o swoje prawa.* *Zwolenniczki emancypacji, czyli równouprawnienia i wyzwolenia się spod zależności mężczyzn, nazywano emancypantkami. Do ich głównych postulatów należały: dostęp do wyższego wykształcenia, zmiany w prawie rodzinnych, równouprawnienie ekonomiczne i uzyskanie praw wyborczych. Najwcześniej kobiety wywalczyły możliwość dostępu na wyższe uczelnie – początkowo uniwersytety otwarto dla kobiet w Francji, w Szwajcarii, krajach skandynawskich i USA. Pierwszą kobietą z tytułem profesora była Maria Skłodowska-Curie, która uzyskała go na paryskiej Sorbonie w 1906 r. W ruchu emancypacyjnym prym wiodły Amerykanki. W Stanach Zjednoczonych było najwięcej kobiet, które jako pierwsze na świecie zostawały lekarzami, pastorami i prawnikami.* *Najtrudniejsze dla zwolenniczek równouprawnienia okazało się uzyskanie praw*	Przypis „*Dla zainteresowanych*” Dzień Kobiet http://link.nowaera.pl/his269 Prawa wyborcze kobiet http://link.nowaera.pl/his270	 Repr. „*Demonstracja sufrażystek przedstawiona na fotografii odbyła się w Nowym Jorku w 1912 r. Emancypantki walczyły o przyznanie kobietom pełnych lub częściowych praw wyborczych.”*

		wyborczych. Walczyły o to sufrażystki. Nazwa ruchu pochodzi od angielskiego słowa 'suffrage', co oznaczało „prawo głosu". Mimo oporu konserwatywnej części społeczeństwa ich działania odnosiły sukcesy. Prawa wyborcze kobiety otrzymały najwcześniej w amerykańskim stanie Wyoming w 1869 r., a następnie także w dominiach brytyjskich – Nowej Zelandii i Australii. W Europie najszybciej równouprawnienie zdobyły Finki. Polki uzyskały prawo wyborcze wraz z powstaniem niepodległego państwa w 1918 r."		
7. Kultura przełomu XIX i XX wieku				
Kultura masowa	204			 Kadru filmu: *„Film 'Wyjście robotników z fabryki Lumiere w Lyonie' był pierwszą w dziejach produkcją kinematograficzną zaprezentowaną podczas publicznej projekcji.*"
Sztuka przełomu XIX i XX w.	205			 Repr. *„Plac zgody", płótno związanego z impresjonistami Edgara Degasa, przedstawia paryską scenę uliczną"* Repr. *„Trwoga" Edwarda Muncha to obraz wyrażający w symboliczny sposób lęk przed nieznaną przyszłością, jakiego doświadcza w tłumie samotna jednostka"*
Upowszechnienie	206	*„W 1896 r. w Atenach odbyły się pierwsze*		

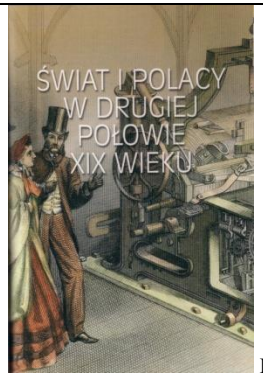
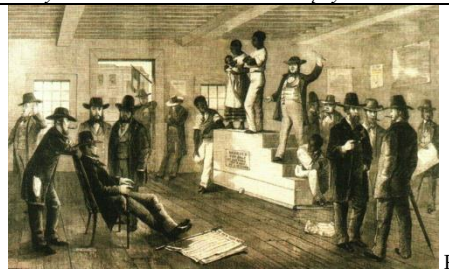
sportu		*nowożytne igrzyska olimpijskie. W drugich igrzyskach, które zorganizowano cztery lata później w 1900 r. w Paryżu, udział po raz pierwszy w historii wzięły kobiety."*		
Świat w II połowie XIX wieku. Podsumowanie rozdziału V				
	210			 Oś chronologiczna *„1896 pierwsze prawa wyborcze dla kobiet"*
	211	*„Polska uczona Maria Skłodowska-curie i jej mąż prowadzili badania nad promieniotwórczością".* *„ W wyniku walki o emancypację kobiety zaczęły uzyskiwać nowe prawa, m. in. dostęp na wyższe uczelnie i prawa wyborcze"*		 Repr. *„Śniadanie wioślarzy" to namalowany w 1881 r. obraz autorstwa Auguste'a Renoira, jednego z głównych twórców impresjonizmu. Uwieczniona scena przedstawia spotkanie towarzyskie w kawiarni położonej nad brzegiem Sekwany"*
Moda w drugiej połowie XIX w	212			 Repr. *„W drugiej połowie XIX w. duże znaczenie w rozpowszechnianiu nowych stylów w modzie miały domy handlowe, które oferowały nie tylko rozmaite tkaniny, lecz także gotowe stroje. Ponadto dzięki upowszechnieniu się wówczas maszyny do szycia modne fasony ubrań stały się bardziej dostępne. 1. Turniura to rodzaj sukni w wysoko podniesionym tyłem. Efekt ten osiągano za pomocą specjalnego stelaża lub przywiązanej na wysokości pasa poduszeczki.2. Ciasny gorset miał nadać figurze smuklejszy kształt. Był jednak bardzo niewygodny.3, Marynarka, mimo że cieszyła się wówczas dużą popularnością, nie była strojem wizytowym (...)"*
VI ZIEMIE POLSKIE PO WIOŚNIE LUDÓW				
1. Powstanie styczniowe				

Manifestacje historyczne	215			 Repr. „*Demonstracja na placu Zamkowym w Warszawie odbyła się 8 kwietnia 1861 r. Autor grafiki ukazał moment, w którym wojsko rosyjskie otwiera ogień do pokojowo nastawionych mieszkańców stolicy.”* Repr. *„Pogrzeb pięciu ofiar warszawskiej manifestacji z 1861 r. został uwieczniony przez malarza Aleksandra Lessera. Podczas demonstracji zginęło dwóch ziemian, rzemieślnik robotnik oraz uczeń. Ofiary masakry stanowiły przegląd całego społeczeństwa, w uroczystości wzięli udział także duchowni różnych wyznań. Dlatego pogrzeb przekształcił się w demonstrację jedności narodowej”*
Tajemnice sprzed wieków: Jak oficer carski został dyktatorem powstania?	220		*„Romuald Traugutt urodził się w 1826 r. w leżącej obecnie na Białorusi wsi Szostaków na tzw. Ziemiach zabranych. Był wychowywany przez babkę, ponieważ matka osierociła go, gdy miał zaledwie dwa lata. Babka wpoiła wnukowi zamiłowanie do porządku oraz przywiązanie do religii katolickiej. (...) Po powrocie poznał w warszawie Annę Pikiel, córkę warszawskiego jubilera, i wkrótce się ożenił. Na świat przyszły dwie córki : Anna i Alojza, a po kilku latach bliźniaki (...) Ustabilizowane życie rodzinne i rozwijającą się karierę polityczną Traugutta zniszczyła wkrótce tragedia osobista. W ciągu zaledwie kilku miesięcy zmarła jego babka, dwoje najmłodszych dzieci i ukochana żona. Po pewnym czasie Traugutt ożenił się ponownie z Antoniną Kościuszkówną, krewną sławnego*	

			przywódcy postania.”	
2. Polacy po powstaniu styczniowym				
Rusyfikacja	222			Fot. dokumentu „*Pozwolenie rosyjskiej cenzury w Warszawie było niezbędne, aby wydać powieści Elizy Orzeszkowej*”.
Wóz Drzymały	224			 Repr. *„Wóz Drzymały widnieje na pocztówce wydanej w 1910 r. z okazji rocznicy bitwy pod Grunwaldem. Właściciel codziennie przesuwał go na niewielką odległość, aby udowodnić władzom pruskim, że wóz nie podlega przepisom prawa budowlanego, ponieważ jest pojazdem ruchomym”*
	225			 Repr. *„Rugi pruskie” to obraz Wojciecha Kossaka z 1909 r. Na płótnie widać scenę odczytywania przez niemieckiego żandarma nakazu opuszczenia ziem Rzeszy. Polacy, których wówczas wypędzano, w większości byli robotnikami najemnymi, przyjeżdżającymi do pracy w gospodarstwach na terenie zaboru pruskiego*.” Repr. „*Wjazd cesarza Franciszka Józefa do Krakowa*” został uwieczniony na obrazie Juliusza Kossaka z 1881 r. *Namalowana scena przedstawia uroczystości związane z wizytą, którą w 1880 r. złożył w dawnej stolicy Rzeczypospolitej cesarz Austro-Węgier”*
Stańczycy	227			*„Stańczyk” to obraz namalowany przez Jana Matejkę. Dzieło przedstawia nadwornego błazna królowej Bony, który samotnie rozmyśla nad konsekwencjami utraty przez Rzeczypospolitą ważnej twierdzy w Smoleńsku (...) W sąsiedniej komnacie pałacu trwa bal wydany przez królową.”*
3. Partie polityczne na ziemiach polskich				
Ruch socjalistyczny na	229	*„W 1893 r. powstała Socjaldemokracja*		

ziemiach polskich		*Królestwa Polskiego (SDKP). Nową partią, której program nawiązywał do tradycji Wielkiego Proletariatu , kierowali Róża Luksemburg i Julian Marchlewski."*		
Polski ruch socjalistyczny	230			 Repr.„*Róża Luksemburg zasłynęła jako działaczka polskiego, a także niemieckiego ruchu robotniczego. Brała udział w strajkach oraz protestach przeciwko władzom carskim na terenie Królestwa Polskiego i Litwy. W larach 1905-1906 uczestniczyła w rewolucji w Warszawie i Petersburgu. Była współzałożycielką Komunistycznej Partii Niemiec."*
Ruch spółdzielczy	232	*„Zaczęto wówczas coraz częściej zwracać uwagę na trudną sytuację galicyjskiej wsi. Kwestią tą zajmowali się przedstawiciele różnych środowisk, którzy jednocześnie starali się działać na rzecz chłopów. Należeli do nich: propagator spółdzielczości Franciszek Stefczyk, ksiądz Stanisław Stojałowski oraz małżeństwo Maria i Bolesław Wysłouchowie".*		 Repr. *„Obchody 25-lecia kas Stefczyka świętowano we wsi Chłopy koło Lwowa (...)"*
4. Kultura polska bez państwa polskiego				
Twórcy polskiego Pozytywizmu	236		Ramka „*Do najwybitniejszych polskich pisarzy pozytywizmu należeli: Eliza Orzeszkowa, Maria Konopnicka, Henryk Sienkiewicz i Bolesław Prus*."	 Repr. „*Eliza Orzeszkowa zasłynęła jako polska powieściopisarka drugiej połowy XIX w. propagująca w swojej twórczości idee pozytywizmu. Największą popularność przyniosło jej dzieło 'Nad Niemnem'."*
Rola historii. Malarstwo historyczne	237	*„Duże znaczenie dla Polaków miała pieśń napisana pod wpływem działań germanizacyjnych w zaborze pruskim – 'Rota' Marii Konopnickiej."*		 Repr. *„Zawieszenie dzwonu Zygmunta" to*

				obraz Jana Matejki namalowany w 1874 r. Autor przedstawił na nim moment umieszczenia na wieży krakowskiej katedry dzwonu ufundowanego przez króla Zygmunta I Starego (...)”
Sztuka polska przełomu XIX i XX w.	238			 Repr. *„Piaskarze” Aleksandra Gierymskiego to przykład malarstwa realistycznego będącego cennym źródłem wiedzy o XIX-wiecznych miastach. Na obrazie z 1887 r. uwieczniono robotników pracujących przy pogłębianiu dna Wisły oraz umacnianiu jej brzegu. Płótno przedstawia scenę z życia ubogiej ludności warszawskiego Powiśla”.*
Krakowska cyganeria	239		Fragm. Wspomnień Tadeusza Boya-Żeleńskiego *„Znaszli ten kraj? ... Cyganeria krakowska”: „Niemal równocześnie oglądał Kraków cyganerię malarską, cyganerię Pawlikowskiego, cyganerię bronowicką, ba, można by powiedzieć, cyganerię Lutosławskiego i Daszyńskiego, nie licząc cyganerii studenckiej, wzmożonej młodzieżą chroniącą się raz po raz zza kordonu i falangą [za szeregiem i zwartym tłumem] młodych dziewcząt, pierwszy raz dopuszczonych do studiów uniwersyteckich”*	
Ziemie polskie po wiośnie ludów. Podsumowanie rozdziału VI				
Moda z czasów powstania styczniowego	241			 Repr. „*W drugiej połowie XIX w. na ziemiach polskich patriotyzm akcentowano m. in. przez zakładanie odpowiedniego stroju. Charakterystycznym ubiorem Polaków był wówczas strój z tradycyjnymi elementami narodowymi, noszony przed wybuchem powstania styczniowego. 1. Krynolina to suknia podtrzymywana przez specjalną konstrukcję, której średnica wynosiła nawet 180 cm. 2. Fryzura, popularna także za granicą, była określana jako „a la Polka”. Nazwa ta pochodziła od uczesania noszonego przez Polki. 3. Kontusz damski nawiązywał do tradycyjnego szlacheckiego stroju męskiego.4. Czamara to męskie okrycie wierzchnie (...)* ”

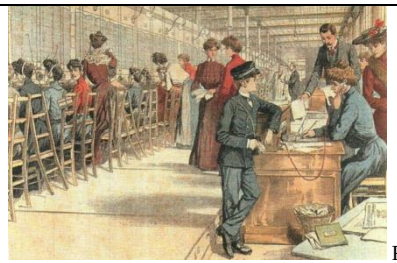
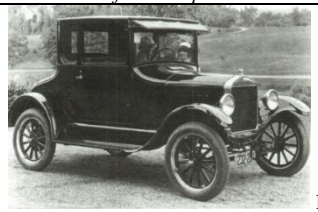
XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Ustrzycki, Historia 3, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2010				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
III ŚWIAT I POLACY W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU				
	73			 Rysunek będący wstępem do rozdziału
1. Europa w drugiej połowie XIX wieku **brak wzmianki o kobietach**				
2. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej w XIX wieku				
Rozwój terytorialny i gospodarczy Stanów Zjednoczonych	84			 Repr. *„Statua Wolności w Nowym Jorku. Dla migrantów przybywających do ameryki z różnych stron świata statua stała się symbolem wolności i nowej ojczyzny”*
	84			 Repr. *„Handel niewolnikami w Stanach Zjednoczonych: ok. 1860 r. Szyld na parterze budynku z fotografii informuje „Licytacje i sprzedaż Murzynów”, (...) rycina przedstawia przebieg takiej licytacji. Zakaz przewozu niewolników zza granicy (od 1806 r.) nie zahamował handlu ludźmi: prowadzono przemyt, rodzicom-niewolnikom odbierano dzieci”*
3. Gospodarka, nauka i kultura od połowy XIX wieku				

Wpływ odkryć i wynalazków na życie codzienne Nowe idee w dziedzinie nauki, kultury i sztuki	97	*„W badaniach nad promieniotwórczością ogromny wkład miała Polka Maria Skłodowska-Curie i jej mąż Piotr Curie. Odkryli oni dwa pierwiastki promieniotwórcze – polon i rad.”*		 Fot. Secesyjna biżuteria autorstwa Rene Lalique'a, koniec XIX w.”
4. Przemiany gospodarcze i społeczne na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX wieku				
Warunki materialne życia ludności ziem polskich w drugiej połowie XIX w.	106		*Źródło:* W. Witos, *„Moje wspomnienia” „ (...). Postęp, a z nim i dobrobyt szły na wsi niepowstrzymanie naprzód. Na Ameryce, bowiem zarabiali nie tylko ci, co tam jeździli, ale także i ich sąsiedzi w kraju, bo „amerykanki”*(kobiety, których mężowie pracowali w Ameryce, przyp. autora podręcznika) *płaciły bardzo dobrze za każdą robotę wykonaną w polu, na łące i w gospodarstwie.”*	
Stosunki społeczne na ziemiach polskich	107			 Repr. *„Wypłata robocizny (Sobota na folwarku), Józef Chełmoński, 1869, Muzeum Narodowe w Warszawie. W pracach na roli uczestniczyli wszyscy członkowie rodzin, łącznie z kilkuletnimi dziećmi. Dzieciom powierzano zwykle lżejsze, co nie znaczy mniej odpowiedzialne, prace. Najczęściej zajmowały się one wypasem bydła lub karmieniem drobiu. Były zatrudniane także w folwarkach, lecz otrzymywały bardzo niskie wynagrodzenie.”*
5. Polacy i zaborcy w drugiej połowie XIX wieku				
Wstęp do rozdziału	108		Fragment tekstu *„Rota” Maria Konopnicka”*	
Polityka władz pruskich wobec narodu polskiego	109			 Repr. *„Rugi pruskie” Wojciech Kossak, 1909, Muzeum Okręgowe w Toruniu. Jednym ze sposobów walki z polskości, jaki zastosowali Niemcy w Wielkopolsce, były tak zwane rugi pruskie polegające na usuwaniu osób przybyłych z Królestwa Polskiego lub Galicji, a nieposiadających obywatelstwa niemieckiego”*

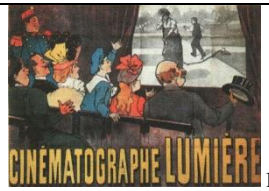
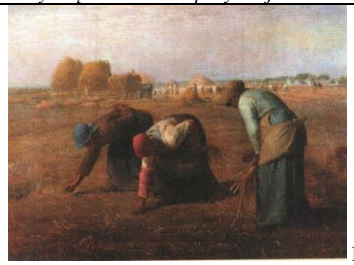
Rola Galicji w rozwoju oświaty, nauki kultury	112			 Repr. *„Wjazd cesarza Franciszka Józefa do Krakowa, Juliusz Kossak, 1881, Muzeum Narodowe w Krakowie. Autonomia, jaką cieszyła się Galicja, powodowała, że w społeczeństwie przeważała postawa lojalizmu wobec cesarstwa i cesarza (...)”*
Naród polski wobec zagrożenia tożsamości	114	„*Idee pracy organicznej głoszone były przez polskich pisarzy pozytywistycznych, miedzy innymi Bolesław Prusa, Henryka Sienkiewicza, Elizę Orzeszkową i Marię Konopnicką*.”		
6. Narodziny nowoczesnych ruchów politycznych w Europie i na ziemiach polskich				
Narodziny demokracji w Europie	116-117	„*Stopniowo w wielu krajach wprowadzono powszechne, a przy tym i równe prawo wyborcze. W Wielkiej Brytanii, gdzie ustrój parlamentarny istniał od XVII w., zaczęto wprowadzać od lat 30. XIX w. reformy demokratyzujące system wyborczy. Polegały one głównie na powolnym obniżaniu cenzusu majątkowego dla glosujących w wyborach do gmin. Prawa wyborcze uzyskali również katolicy oraz Żydzi. Upośledzone politycznie pozostały kobiety. O polityczne prawa kobiet od polowy XIX w. upominał się założony w USA ruch sufrażystek. Jednak w Anglii ich działalność nie została uwieńczona sukcesem aż do końca I wojny światowej”* *„Najwcześniej w Europie – w 1848 r. – powszechne prawo wyborcze (nie obejmowało kobiet) wprowadzono we Francji.”*	*„Ćwiczenie: Zastanów się, dlaczego sufrażystkom zależało na prawie kobiet do glosowania w wyborach”.*	 Repr. „*Manifestacja sufrażystek brytyjskich, początek XX w. Proces demokratyzacji trwał w Wielkiej Brytanii aż do 1918 r., kiedy to prawa wyborcze uzyskały kobiety. Mogły one glosowac po przekroczeniu 30 roku życia. Mężczyźni mieli takie prawo już od 21 roku zycia. Pełne zrównanie wieku wyborczego kobiet i mężczyzn nastąpiło dopiero w 1928 r.”*
Kościół katolicki wobec ideologii – narodziny chrześcijańskiej demokracji	121	*„Leon XIII (...)* papież *wysuwał postulat poprawy doli pracowników w imię chrześcijańskiej miłości bliźniego, przy równoczesnym utrzymaniu nierówności społecznych. Zalecał tez organizowanie akcji dobroczynnych. W encyklice znalazło sie poparcie dla tradycyjnego modelu rodziny, której głową jest mąż-ojciec, a kobieta wspiera go i troszczy się o rodzinę*.”		
7. Kolonializm w XIX wieku				

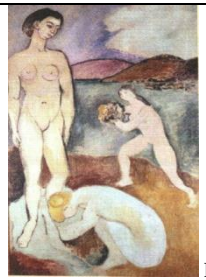
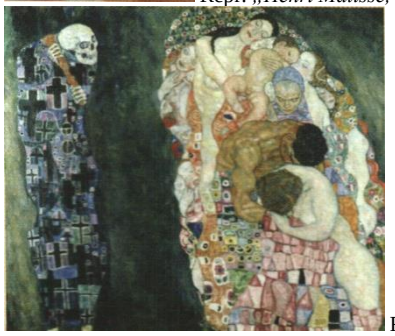
Brytyjskie imperium kolonialne w XIX wieku	127			 Repr. *„Koronacja cesarska królowej Wiktorii, ilustracja z epoki. W 1876 r. królowa Wielkiej Brytanii Wiktoria została koronowana na cesarzową Indii. Panująca w Indiach od XVI w. dynastia Wielkich Mogołów została zdetronizowana. Część terytorium Indii pozostała pod patronatem miejscowych książąt (maharadżów i radżów), zależnych całkowicie od Brytyjczyków*."
Koniec rozdziału	134		Kolorowa ramka *„Warto przeczytać książki: (...) M. Misztal, Królowa Wiktoria, Wrocław 2005"*	

XIX WIEK DRUGA POŁOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Chachaj, J. Drop, „*Historia. Wiek XIX i wielka wojna. Podręcznik dla gimnazjum klasa III*" Wyd. Szkolne PWN, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
II WIEK ELEKTRYCZNOŚCI – DRUGA POŁOWA XIX WIEKU				
	53			 Strona wstępu do rozdziału. Powtórzenie ilustracji na str. 62 i 63
13. Nauka i postęp techniczny w drugiej połowie XIX wieku				
Postęp w nauce	55	„*Francuz Henri Antoine Becquerel opisał zjawisko promieniotwórczości, a w 1898 r. Polka, Maria Skłodowska – Curie wraz z mężem, Francuzem Piotrem Curie, odkryli dwa pierwiastki promieniotwórcze polon i rad*."		 Repr. *„Wykorzystanie gazu ziemnego jako źródła energii, rysunek z 1892 roku. Do czego wykorzystywano gaz?"*

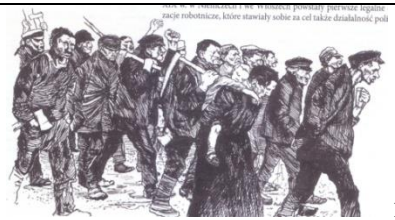
Szybki przekaz informacji	56			 Repr. *„Centrala telefoniczna, rysunek z 1904 r. Pierwsza centrala telefoniczna powstała w 2878r. w Stanach Zjednoczonych i liczyła 21 abonentów (...)”*
Transport	58			 Repr. *„Ford T. pierwszy samochód wprowadzony do masowej produkcji. Henry Ford spytany, czy jego produkt uwzględnia gusty wszystkich klientów, odpowiedział, że kupujący może mieć Forda T w swoim ulubionym kolorze, pod warunkiem, że będzie to kolor czarny”*
14. Zmiany w życiu codziennym w drugiej połowie XIX wieku				
Poprawa sytuacji zdrowotnej	61			 Repr. *„Jedno z pierwszych prześwietleń zrobione w amerykańskim szpitalu, zdjęcie z 1898 r. Zastosowanie promieni X ułatwiło diagnostykę wielu chorób (...)”* Repr. *„Szczepienie dzieci, zdjecie z 1900 roku. Wprowadzenie masowych szczepień doprowadziło do ograniczenia zachorowań na wiele groźnych*

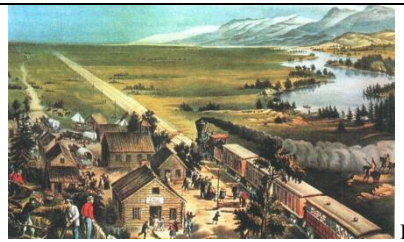
				chorób, kończących się z reguły śmiercią (wścieklizna, ospa)”
Ubiór. Upowszechnienie oświaty	62	*„Nowym zjawiskiem było pojawienie się kobiet na uniwersytetach”.*		 Repr. „*W połowie wieku XIX modne były krynoliny, czyli suknie rozpięte na lekkim stalowym stelażu. Zastanów się, czy kobietom było w nich wygodnie.”* Repr. *„W końcu lat sześćdziesiątych przód sukni stal się prosty, natomiast z tyłu zakładano poduszki z włosia lub metalowe stelaże, by uformować spiętrzenie wokół talii. Mężczyźni nosili fraki lub surduty, a pod nimi kolorowe kamizelki. Ponieważ sylwetka męska miała być wcięta w talii, panowie zakładali często gorsety”.* Repr. „*Klasa szkolna, zdjęcie z 1898 roku. W drugiej połowie XIX w. upowszechniło się nauczanie. Objęło ono także większość dziewczynek. W szkołach coraz częściej powstawały klasy koedukacyjne (składające się z dziewcząt i chłopców), choć zazwyczaj były to tylko klasy dzieci najmłodszych. W wielu krajach wśród nauczycieli coraz liczniejsze były kobiety. Jakie elementy wyposażenia klasy potrafisz wskazać na zdjęciu?”*
Zmiany obyczajowości	63			 Repr. *„Jadłodajnia na Polach Elizejskich”,*

				obraz z 1889 r. Jeana Berauda. Opisz scenę przedstawiona na obrazie” Repr. *„Pawilon rowerowy w Lasku Bulońskim, obraz Jean Berauda, około 1900 roku. Opisz co robią ukazane na obrazie postaci”*
	64	*„Wyraźnie dążono tez do oddzielenia sfery prywatnej od publicznej. Na straży prywatności domu stała kobieta. Która się nim zajmowała i dbała o wychowanie dzieci. Bogate panie prowadziły dom z pomocą służby.”*		 Repr. *„Francuska rodzina, zdjecie z 1898 roku. Zwróć uwagę na liczbę dzieci. Jaka warstwę społeczną reprezentuje ta rodzina? Wskaż elementy, które mogą o tym świadczyć”*
Narodziny kultury masowej	65			 Repr. *„Afisz filmowy z 1896 roku. Pierwszy publiczny pokaz filmowy odbył się w 1895 r. w paryskiej kawiarni Grand Cafe (...)”*
Kultura w drugiej połowie XIX i na początku XXw. – sztuki plastyczne	66			 Repr. *„Jean Francois Millet, Zbierające kłosy. Wskaż cechy charakterystyczne realizmu”*

				 Repr. *„Jacek Malczewski, Wiosna. Czego symbolem może być przedstawiona na obrazie kobieta?”*
	67			 Repr. *„Henri Matisse, Przepych I. Wskaż cechy charakterystyczne fowizmu”* Repr. *„Gustaw Klimt Śmierć i życie. Wskaż cechy charakterystyczne secesji”* Repr. *„Pablo Picasso, Panny z Awignon. Wskaż cechy charakterystyczne*

				kubizmu”
16. Demokratyzacja życia politycznego w drugiej połowie XIX wieku				
Kobiety walczą o swoje prawa	s. 69-70	„*W kulturze europejskiej tradycyjna rola kobiet w społeczeństwie nieobejmowana ich zaangażowania w życie publiczne. Nie miały one praw politycznych i nie mogły dysponować własnym majątkiem. Ich zadaniem była przede wszystkim opieka nad domem i wychowywanie dzieci. W XIX w. kobiety stopniowo, napotykając opór społeczny, zaczęły zdobywać wykształcenie. W 1867 r. Uniwersytet w Zurychu (Szwajcaria) jako pierwszy przyjął kobiety. Zaczęły one zdobywać zawody, które traktowano dotąd jako domenę mężczyzn. W 1870 r. w Holandii zarejestrowano pierwszą kobietę wykonującą zawód lekarza w 1903 r. we Francji – zawód adwokata.* *Nadal jednak prawa wyborcze mieli jedynie mężczyźni. W ostatnich dziesięcioleciach XIX w. kobiety, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, przystąpiły do walki o przyznanie im praw wyborczych. Stworzyły ruch sufrażystek (angielskie* suffrage *„głosować”). Organizowały one manifestacje, publiczne dyskusje, akcje pisania petycji. Część z nich uznała swoje działania za niewystarczające. Aby zwrócić uwagę opinii publicznej, na swoje postulaty, porzuciły metody pokojowe i podjęły spektakularne akcje: atakowały urzędy państwowe, wybijając w nich szyby i zrywając połączenia telefoniczne, zakłócały imprezy publiczne. Gdy karano je więzieniem, podejmowały protestacyjne głodówki. Mimo tego w Wielkiej Brytanii prawa wyborcze kobiety otrzymały dopiero w 1918 r., i to w ograniczonym zakresie (wyłącznie kobiety wykształcone, powyżej 30. roku życia, właścicielki lub żony właścicieli domów).*	Margines Dymek *„W Wielkiej Brytanii pojawił się także ruch antysurfażystek. Wysłały one nawet w 1907 r. do parlamentu petycję przeciwko przyznawaniu kobietom prawa głosu. Z kolei anarchistka Emma Goldman twierdziła, że udział kobiet w wyborach umocni niesprawiedliwy dla nich system społeczno-polityczny. Uważała, ze powinny one raczej zająć się przygotowaniami do rewolucji.”* Ramka *„Powszechne prawo wyborcze dla kobiet”* z datami wprowadzenia praw wyborczych w poszczególnych krajach.	 Repr. *„Manifestacja londyńskich sufrażystek, które domagają się prawa do głosowania dla kobiet. Na czele pochodu Emmeline Pankhurst, jedna z organizatorek tego ruchu”* Repr. *„Żeńska strażacka brygada straży pożarnej, rysunek satyryczny z 1910 roku. Do czego zdaniem autora tego rysunku mogła doprowadzić zamiana ról społecznych?”*
Podsumowanie rozdziału	71		„*Zapamiętaj* (…) *Pod koniec XIX w. ruch sufrażystek domagał się przyznania praw wyborczych kobietom.”*	
17. Ruch robotniczy i socjalistyczny w drugiej połowie XIX wieku				

Związki zawodowe	72			 Repr. *„Ilustracja przedstawiająca dziewiętnastowiecznych robotników, rysunek współczesny na podstawie ryciny z epoki”*
Ruch socjalistyczny w latach 1871-1914	74	*„Anarchiści przeprowadzili wiele zamachów na polityków – w 1893 r. napełnioną gwoździami bombę rzucili podczas posiedzenia francuskiej Izby Deputowanych, w 1894 r. w Lyonie zginął w zamachu prezydent Francji Canovas Dell Castillo, w 1898 r. w Genewie – cesarzowa Austrii **Elżbieta**, w 1900 r. król – Włoch Humbert II.”*		 Repr. *„Święto 1 maja ustanowiono w 1889 r. na pierwszym zjeździe II Międzynarodówki, jako dzień międzynarodowej solidarności robotników, na pamiątkę krwawych starć amerykańskiej policji z robotnikami 1 maja 1886 roku. Do jakich haseł ruchu socjalistycznego one nawiązują?Rysunek współczesny na podstawie francuskiego plakatu z 1898 roku.”*
18. Zjednoczenie Włoch **Brak odniesień do kobiet**				
19. Zjednoczenie Niemiec i powstanie Austro-Węgier **Brak odniesień do kobiet**				
20. Świat w rękach Europejczyków - kolonializm				
Dominacja cywilizacji europejskiej	87			 Repr. „*Brytyjska królowa Wiktoria (panowała w latach 1837-1901), cesarzowa Indii od 1876 r., władczyni 28 głównych i wielu mniejszych brytyjskich posiadlosci kolonialnych w Azjii, Afryce, obu Amerykach, Australii i Oceanii. Panowała w imperium obejmującym czwartą część świata, i czwartą część jego ludności.*”
Imperia kolonialne i nowy podział świata	88			 Repr. „*Dzielenie chińskiego placka, francuska karykatura z 1898 roku. Od lewej z nożami w rekach: królowa Anglii Wiktoria, cesarz niemiecki Wilhelm II i car Rosji Mikołaj II. Dzieleniu placka z napisem ‘Chiny’ przygląda się kobieta symbolizująca Francję oraz mężczyzna*

				symbolizujący Japonię.”
Skutki kolonializmu europejskiego	92		Tekst źródłowy. *„Karen Blixen, duńska pisarka, w książce ‘Pożegnanie z Afryką’ opisała swoje życie w Kenii. Miałam w Afryce farmę u stóp Ngong. (...) Miałam dwa tysiące czterysta hektarów ziemi, znacznie więcej niż pokrywała plantacja kawy. (...) Dojrzałą fasolę kobiety młóciły na polach (...)” „Pytania do tekstu źródłowego: (...) 2. Do jakiego systemu gospodarki rolnej można porównać organizację pracy na farmie Blixen?”*	
21. Nowa potęga – Stany Zjednoczone Ameryki. Wojna secesyjna.				
Rozwój Stanów Zjednoczonych	93			 Repr. „*Kolej transkontynentalna na nowo kolonizowanych obszarach, rycina z epoki. Opisz, co widzisz na ilustracji. Zwróć uwagę na jeźdźców indiańskich stojących z prawej strony. Co dla nich oznacza zdobycie tych obszarów przez „białych ludzi”?*”.
Stany Zjednoczone Ameryki potęgą gospodarczą	96		Tekst źródłowy. „*Traktat między Stanami Zjednoczonymi a Indianami z plemienia Sioux (z 29 IV 1868 r.). (....) Ponadto Indianie zgadzają się, że:(...) 4) nie będą brali do niewoli lub wypędzać z osad białych kobiet i dzieci (...). „*	
22. Japonia i Rosja na przełomie XIX i XX wieku				
Rewolucja 1905 roku	100			 Repr. *„Mikołaj II (od 1894 r. car Rosji) wraz z małżonką Aleksandrą.”*
„W skrócie”	101			Powtórzona miniatura portretu królowej Wiktorii ze s. 87
23. Królestwo Polskie przed wybuchem powstania styczniowego				

Sytuacja gospodarcza w Królestwie Polskim w połowie XIX wieku	102			 Repr.*„Czerkiesi na Krakowskim Przedmieściu, obraz Wojciecha Kossaka. Od końca 1860 r. w Królestwie Polskim dochodziło do częstych manifestacji ulicznych. Były one brutalnie rozpraszane przez wojsko rosyjskie, wielu demonstrantów odnosiło przy tym rany, nierzadko także padali zabici.”*
Ugodowa polityka Aleksandra Wielopolskiego	104	„*Wojsko otoczyło katedrę Św. Jana i kościół Św. Anny.”*		 Repr. „*Atak wojsk rosyjskich na ludność zebraną na placu Zamkowym w warszawie 8 kwietnia 1861 r namalował* Tony Fleury. *W tym dniu odbyła się manifestacja patriotyczna. Demonstranci nie dali się rozproszyć rosyjskim żołnierzom i kozakom, mimo bicia kolbami karabinów. Dopiero użycie broni palnej doprowadziło do ustąpienia demonstrantów. Na czele idących w procesji widać zakonników niosących krzyż. Gdy zakonnik został ranny, krzyż z jego rąk przejął Żyd – Michał Landy. Także on później został trafiony rosyjską kul ą. Jakie nastroje wyrażają twarze osób przedstawionych na ilustracji?”*
24. Powstanie styczniowe **Brak odniesień do kobiet**				
25. Ziemie polskie w ostatnim półwieczu niewoli				
	112		Margines Dymek „*Nastrój trudnej walki o przetrwanie polskości na ziemiach zaboru pruskiego oddaje opisana w 1908 r. przez Marię Konopnicką ‘Rota’, zaczynająca się od słów: ‘Nie rzucim ziemi skąd nasz ród, nie damy pogrześć mowy’.*”	
Germanizacja w zaborze pruskim	113			 Repr. „*Dzieci z Wrześni*, pocztówka *wydana nielegalnie upamiętniająca strajk dzieci we Wrześni […]. We Wrześni w Wielkopolsce doszło do strajku szkolnego w proteście przeciwko zastąpieniu języka polskiego niemieckim na lekcji religii. Protestujące dzieci poddano chłoście, a ich rodzice szykanowani byli przez władze pruskie.Strajk we Wrześni stał się znany na ziemiach polskich jako symbol walki o język polski w szkole i oporu przeciw germanizacji”*
26. Powstanie polskich ruchów politycznych				
Dwa nurty ruchu socjalistycznego	115	*„W PPS szybko doszło do rozłamu. Grupa działaczy na czele z Feliksem Dzierżyńskim,*		

		Julianem Marchlewskim i Różą Luksemburg odrzuciła walkę o niepodległość, która ich zdaniem zagrażała sprawie socjalizmu.		
Ruch ludowy	116	*„Podobny charakter miała działalność społeczników Bolesława i Marii Wysłouchów, którzy starali się rozbudzać na wsi polską świadomość narodową.”*		
27. Rewolucja 1905-1906 w Królestwie Polskim				
	120		Tekst źródłowy. *„Odezwa młodzieży szkół średnich Królestwa Polskiego w sprawie strajku szkolnego z lutego 1905 r. (fragment). (…) Niech wszyscy uczniowie i uczennice jednocześnie i solidarnie przerwą zajęcia z znienawidzonych szkołach […].”*	
28. Kultura i życie codzienne na ziemiach polskich w ostatni półwieczu niewoli				
Rola kultury polskiej pod zaborami	121			 Repr. *„Macierzyństwo, obraz Stanisława Wyspiańskiego. Wyspiański malował, pisał dramaty, projektował scenografie teatralne, meble, witraże”* Repr. „*Melancholia*, (czyli smutek, przygnębienie), która na obrazie Jacka Malczewskiego *została przedstawiona jako kobieta w czarnych szatach w oknie, związana jest z tragicznymi losami narodu. Z obrazu malarza wyłania się tłum postaci: kosynierów, żołnierzy, więźniów w kajdanach, zesłańców, rozpaczających wdów i dzieci*. Do *jakich wydarzeń z historii Polski w XIX w. nawiązują te postaci?*”

Kierunki w literaturze Sztuki plastyczne i architektura	122	„*Proza wyparła panujące w romantyzmie dramat i poezję. Najlepiej rozwijało si powieściopisarstwo, którego głównymi przedstawicielami byli m. in. Bolesław Prus i Eliza Orzeszkowa.”*		 Repr. „*Rodzina chłopska w okolic Warszawy w latach sześćdziesiątych XIX wieku. Jakie elementy stroju świadczą o tym, że była to zamożna rodzina?”*
Moda i sport	123	„*Charakterystyczne dla mody okresu popowstaniowego były stroje symbolizujące żałobę narodową. Kobiety ubierały się na czarno i nosiły biżuterię w formie koron cierniowych lub kajdan symbolizujących niewolę. Zamężne kobiety i żonaci mężczyźni przekładali na prawe dłonie obrączki ślubne, co również oznaczało żałobę. Pod koniec XIX w. moda męska stawała się coraz prostsza. Natomiast na strój kobiecy wciąż składała się długa spódnica (w tym okresie wąska) i szeroki kapelusz.”*		 Repr.„*Wspinaczka górska*, zdjęcie z 1900 roku. *Opisz charakterystyczne cechy stroju kobiecego na przełomie XIX i XX wieku.”*
	124		Tekst źródłowy „*Bolesław Prus (1847-1912), pisarz i publicysta, w 1874 r. związał się z ”Kurierem warszawskim”, na którego łamach prowadził Kronikę tygodniową. W artykułach poruszał sprawy polityczne i społeczne.(...) Doniesienie z „gazety Kieleckiej’ (...) pewna nauczycielka z okolicy prosi o nadsyłanie jej książek, obywatel bowiem, u którego przebywa, prócz kilku starych kalendarzy i regestrów żadnych innych materiałów do lektury w swoim domu nie posiada. (...).*”	
„W skrócie”	125			Miniatura fot. „*Dzieci z Września*” (powtórzona ze s.113)

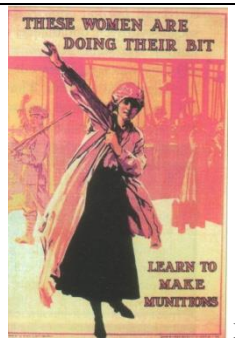
I WOJNA ŚWIATOWA

I WOJNA ŚWIATOWA
TYTUŁ PODRĘCZNIKA G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *Historia. Przez tysiąclecia i wieki,* gimnazjum, klasa 3, WSiP, Warszawa 2011.

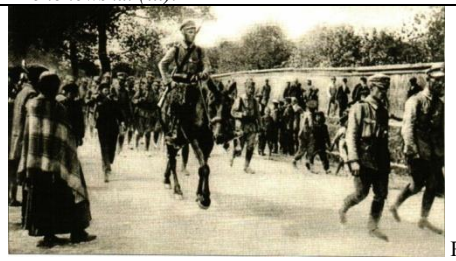
Jednostka w podręczniku	Nr strony	Tekst główny	Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania	Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy
29. Wielka Wojna i nasza niepodległość Brak odniesień do kobiet				
30. Odbudowa państwa polskiego Brak odniesień do kobiet				

I WOJNA ŚWIATOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA I. Kąkolewski, A. Plumińska-Mieloch, *Bliżej historii*, gimnazjum, klasa 3, WSiP, Warszawa, 2010				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
5. Powstanie trójprzymierza i trójporozumienia				
Francja z Anglią	157			 Repr. *„Defilada armii francuskiej w 1914 r.”*
6. Polacy wobec zbliżającej się wojny				
Obóz narodowy	159		*„A to ciekawe… Do rozbudzania uczuć patriotycznych (…) przyczyniła się w dużym stopniu literatura tego okresu (…) Wtedy to Stefan Żeromski wydał Popioły, Wierną rzekę, Echa leśne, Eliza Orzeszkowa napisała Gloria victis (…), zbiór nowel o powstaniu styczniowym.”*	
Przygotować polską armię	161			 Repr. *„Członkowie i członkinie krakowskiego Towarzystwa „Strzelec” na ćwiczeniach.*”
7. Wybuch I wojny światowej i działania wojenne w latach 1914-1917 Brak odniesień do kobiet				
8. Rewolucja lutowa i przewrót bolszewicki w Rosji Brak odniesień do kobiet				
9. Sprawa polska w okresie I wojny światowej Brak odniesień do kobiet				
10. Zakończenie I wojny światowej Brak odniesień do kobiet				
11. Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 r. Brak odniesień do kobiet				

I WOJNA ŚWIATOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA E. Chorąży, K. Dyba, S. Zając, *Historia. Poznajemy Przeszłość,* gimnazjum, klasa 3, SOP Oświatowiec, Toruń 2011,				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
32. Geneza i wybuch I wojny światowej				

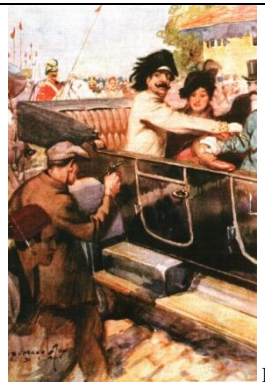
1. Droga do trójprzymierza i trójporozumienia	208			 Repr. „*Rosyjski plakat propagandowy z początku XX wieku. Postacie kobiet symbolizują państwa trójporozumienia. Spróbuj rozpoznać te państwa.*”
5. Niepowodzenie planu wojny błyskawicznej	212			 Repr. „*Żołnierze niemieccy po bitwie pod Tannebergiem maszerują przez Szczytno. Tannenberg leżał niedaleko Grunwaldu, dlatego propaganda niemiecka ukazywała odniesione zwycięstwo, jako symboliczny rewanż za dawną klęskę krzyżaków w walce ze Słowianami.”*
33. rozszerzenie się działań wojennych				
4. Problemy wewnętrzne państw walczących	219	*„Pracę w wielu typowo męskich zawodach (np. w fabrykach zbrojeniowych) musiały podjąć kobiety.”*		 Repr.„*Plakat ilustrujący pracę kobiet w fabrykach amunicji. Jaki efekt chciał uzyskać autor plakatu przez ukazanie dynamiki pierwszoplanowej postaci?”*

				 Repr.„*Kartka żywnościowa w karykaturze francuskiej. Określ wymowę przedstawionej sceny?”*
34. Rewolucje w Rosji				
1. Rosja w pierwszych latach wojny	221	*„(…) coraz silniejszą niechęć wzbudzała żona cara, Aleksandra, którą podejrzewano o sprzyjanie Niemcom. (…)niektóre osoby z kręgów dworskich, zwłaszcza damy, uważały go [Grigorija Rasputina]za świątobliwego starca nawiedzonego przez Boga. Jednak większość Rosjan postrzegała Rasputina jako rozpustnika i kłamcę sprzyjającego Niemcom.”*		
3. Rewolucja bolszewicka	223			 Repr. „*Po zwycięstwie bolszewików postać przemawiającego Lenina była utrwalana na wielu obrazach.* (…).”
5. Umacnianie władzy bolszewickiej	226			 Repr. „*Rodzina cara Mikołaja II Romanowa. Internowana w 1917 roku po zwycięstwie rewolucji lutowej, po przewrocie październikowym zamordowana z rozkazu Lenina Jekaternyburgu, w nocy z 16 na 17 lipca 1918 roku.*”
36. Sprawa polska w pierwszym okresie wojny				

Główne orientacje polityczne	235			 Repr. „*(...) W 1911 roku pierwsze drużyny skautowe założył we Lwowie Andrzej Małkowski, a jedną z aktywniejszych instruktorek była późniejsza żona, Olga Drohonowska. (...).”*
2. Inicjatywy w pierwszych miesiącach wojny	236			 Repr. „*Kompania kadrowa w Kielcach (fotografia archiwalna). Co świadczy o obojętności mieszkańców miasta?”*
	237			 Repr. „*Obraz Stanisława Batowskiego Wjazd Józefa Piłsudskiego do Kielc (...).”*
4. Akt 5 listopada	241			 Repr: „*Rysunek Józefa Rapackiego. Postać kobieca personifikuje*

				Polskę, na szyi ma tabliczkę z jednogłowym orłem i niemieckim napisem Pass (paszport).”
37. Sprawa polska w końcowym okresie wojny				
4. U progu niepodległości	246	*„(…) Rząd wydał manifest do narodu, zapowiadając wprowadzenie demokratycznych zasad ustrojowych (m.in. prawa wyborcze dla kobiet) oraz reform społecznych (…).”*		
5. Polska odrodzona	247			 Repr. „*Plakat z 1918 roku – świadectwo nowych obowiązków i nadziei Polaków.*
Tablice synchroniczne				
	251		*„1892 odkrycie przez Marię Skłodowską – Curie oraz Piotra curie polonu i radu (nagroda Nobla w 1903 roku).”*	
Okładka – tył, wnętrze: **Repr. „***Obraz Stanisława Bagieńskiego ukazujący rozbrajanie żołnierzy niemieckich w Warszawie w listopadzie 1918 roku***.”**				

I WOJNA ŚWIATOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA S. Roszak, A. Łaszkiewicz, *Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy trzeciej gimnazjum*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
VII I WOJNA ŚWIATOWA				
1. Przyczyny wybuchu I wojny światowej	**Brak odniesień do kobiet**			
2. Wielka wojna				

	249			 Repr. *„Zamach w Sarajewie został przedstawiony na obrazie z XX w. Gawriło Princip, który 28 czerwca 1914 r. zabił austriackiego nastepce tronu, należał do serbskiej organizacji terrorystycznej Czarna Ręka. W dniu zamachu w mieście przebywało także kilku innych spiskowców (....)”*
3. Zakończenie I wojny światowej				
Zniszczenia wojenne i straty	259	*„I wojna światowa miała także poważne skutki społeczne. Gdy większość mężczyzn została wysłana na front, ich miejsca w zakładach pracy zajmowały kobiety. W ten sposób uzyskiwały one niezależność finansową i po zakończeniu działań wojennych jeszcze silniej zaczęły dążyć do równouprawnienia. Dlatego w wielu państwach to właśnie lata powojenne stały się okresem nadawania kobietom praw wyborczych.”*		
Tajemnice sprzed wieków. Jakich zdobyczy techniki użyto podczas wielkiej wojny?	261			 Repr. *„W wyniku niemieckich bombardowań Londynu duże straty poniosła ludność cywilna”*
4. Rewolucje w Rosji				
Rewolucja lutowa	262	*„Coraz częściej krytykowano także rządy cara Mikołaja II, na którego decyzje duży wpływ miała jego żona Aleksandra oraz jej najbliższy współpracownik – podający się za mnicha Grigorij Rasputin”*		

		„Coraz większe braki w zaopatrzeniu i żywności doprowadziły 8 marca, czyli – według funkcjonującego w tym czasie w Rosji kalendarza juliańskiego – 23 lutego, do protestu kobiet bezskutecznie próbujących przez wiele godzin zdobyć chleb.”		
Losy rodziny carskiej	266		Pytanie:*„Odszukaj w różnych źródłach informacje na temat wątpliwości dotyczących śmierci księżniczki Anastazji i jej brata Aleksego”*	 Repr. *„Mikołaj II z rodziną pozuje do zdjęcia, które wykonano w 1914 r., na cztery lata przed tragicznymi wydarzeniami. Wszystkie osoby przedstawione na fotografii: car, jego zona Aleksandra, córki – Olga, Tatiana, Maria i Anastazja – oraz syn Aleksy zostali zamordowani w Jekaterynburgu. Uroczysty pogrzeb rodziny carskiej był możliwy dopiero w 1998 r. w Petersburgu.”*
5. Polacy w walce o niepodległość **Brak odniesień do kobiet**				
6. Sprawa polska w czasie I wojny światowej				
Ignacy Jan Paderewski	275			 Repr. *„Ignacy Jan Paderewski, działając podczas I wojny światowej na rzecz sprawy polskiej, zachęcał Amerykanów do udzielenia rządowi Stanów Zjednoczonych pożyczki finansowej. Była ona niezbędna do udziału USA w wojnie”*
I Wojna Światowa. Podsumowanie rozdziału VII				

Moda przełomu XIX i XX wieku	277			 Repr. *„Na przełomie XIX i XX w. coraz popularniejsze stawało się uprawianie sportu. Zaczęto wówczas szyć ubiory przeznaczone do aktywnego spędzania czasu. W przypadku garderoby kobiecej zadanie to okazało się sporym wyzwaniem dla projektantów mody, a ponadto często budziło sprzeciw środowisk konserwatywnych (…) 3. Długa suknia przeznaczona do zajęć sportowych była bardziej swobodna od eleganckiej garderoby."*

I WOJNA ŚWIATOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA „*Historia*" Janusz Ustrzycki, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o. & Janusz Ustrzycki, Gdynia 2010				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
IV GENEZA I PRZEBIEG I WOJNY ŚWIATOWEJ. NARÓD POLSKI NA POCZATKU XX WIEKU I W OKRESIE WIELKIEJ WOJNY				
1. Rewolucja lat 1905-1907 w imperium rosyjskim (DOKUMENTACJA w tabeli dotyczącej II POŁOWY XIX WIEKU)				
2. Geneza I wojny światowej				
Powstanie trójprzymierza i trójporozumienia	148			 Repr. *„Serdeczne porozumienie, reklama z francuskiego dziennika 'Excelsior', 22 kwietnia 1914 r. Radość obywateli z zawieranych sojuszy była stałą inspiracją m. in. dla reklam w prasie. Tutaj: Marianna, symbol Francji, i John Bull, stereotypowy Anglik, wznoszą toast reklamowaną wodą."*
Sytuacja polityczna w Europie i na świecie przed wybuchem I wojny światowej	151			Repr. *„Zamachowiec Gawriło Princip został ujęty niemal natychmiast. Policjanci musieli go osłaniać przed tłumem, który chciał dokonać samosądu. Tragiczna śmierć arcyksięcia i jego żony zapoczątkowała wydarzenia, które doprowadziły do wybuchu wojny światowej (...)."*
3. Wybuch I wojny – początek konfliktu zbrojnego w Europie (1914 – 1916)				

Wybuch I wojny Światowej	152			 Repr. „*Wiwatujący mieszkańcy Paryża po ogłoszeniu powszechnej mobilizacji. Wybuch wojny przyjęto z entuzjazmem. Politycy jednoznacznie popierali rządowe plany wojenne w parlamencie, mieszkańcy masowo demonstrowali na ulicach i zaciągali się do wojska na ochotnika.”*
Charakter I wojny światowej	163			 Repr. „*Angielski plakat propagandowy. Tatusiu, co Ty robiłeś w czasie wielkiej wojny?- pytają dzieci ojca na angielskim plakacie werbunkowym. W ciągu pierwszych trzech miesięcy wojny zaciągnęło się do wojska brytyjskiego około 900 tys. młodych ludzi. Dopiero, gdy liczba ochotników zaczęła maleć, wprowadzono w Anglii w styczniu 1916 r. obowiązkową służbę wojskową”*
5. Rewolucja lutowa i październikowa 1917 r. w Rosji				
Przyczyny i przebieg rewolucji lutowej	166		*„Czy wiesz, że… Na dworze w Petersburgu panowały kompromitujące i groźne dla państwa rosyjskiego i autorytetu samej władzy carskiej stosunki. Podający się za mnicha, zwykły chłop Grigorij Rasputin, przekonawszy carową Aleksandrę, że jest w stanie pomów (potrafił tamować krwotoki) choremu na hemofilię następcy tronu Aleksemu, zaczął wpływać na politykę państwa.”*	
6. Zakończenie I wojny światowej – 11 listopada 1918 r.				
Bilans I wojny światowej	175	„*Bilans trwającej ponad cztery lata wojny był tragiczny, zwłaszcza dla Europy, gdzie toczyły się najcięższe walki. Śmierć poniosło ponad 9 mln żołnierzy. Niewielu mniej zostało ciężko rannych, ponad 3 mln z nich zostało na zawsze inwalidami. Ponadto wielomilionowe ofiary w wyniku głodu i chorób poniosła ludność cywilna – historycy szacują ją na około 5-6 mln.*		

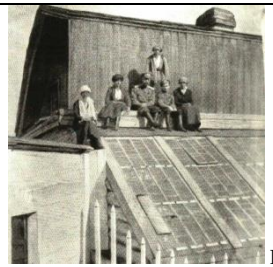
		Pozostało również około 3 mln wdów i około 6 mln sierot."		
	176-177	„*Wojna wymusiła inne niż dotychczas traktowanie kobiet. Postrzegane i przedstawiane dotąd często jako bezbronne, wrażliwe, niezaradne i nieopowiedziane – i z tego powodu odsunięte od praw wyborczych – okazały się 'nagle' zdolne zastąpić mężczyzn, pracując w przemyśle. Żądania równouprawnienia zostały w wielu krajach wprowadzone w życie. Kobiety, których mężowie przebywali na froncie, musiały stać się niezależne i samodzielne finansowo. Miliony wdów po wojnie tworzyły nowy wzorzec kobiety zaradnej, która wychowuje dzieci, prowadzi dom i sama na to zarabia, choć nie w wyniku niezależnej decyzji, a zmuszona przez okoliczności."*		 Repr. *„Chorzy na grypę w budynku gospodarstwa zaadoptowanym na potrzeby szpitala. Miejscowość Fort Riley w USA, 1918 r."* Repr. „*Automoblistka, fot. z pierwszej dekady XX w.*"
	177			 Repr. „*Paryżanie świętują zakończenie I wojny światowej*".
7. Działalność polskich ugrupowań przed 1914 r. i w czasie I wojny **Brak odniesień do kobiet**				
ZESTAWIENIE CHRONOLOGICZNE WYBRANYCH WYDARZEŃ				
	187	*„1815-1821 - zesłanie na Wyspę Św. Heleny (…) 1837 – 1901 – panowanie królowej Wiktorii w Wielkiej Brytanii"*		

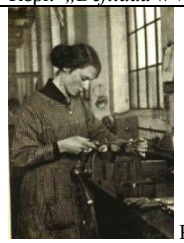
I WOJNA ŚWIATOWA I OKRES PÓŹNIEJSZY				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Chachaj, J. Drob, *Historia. Wiek XIX i wielka wojna. Podręcznik dla gimnazjum klasa III*, Wyd. Szkolne PWN, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**

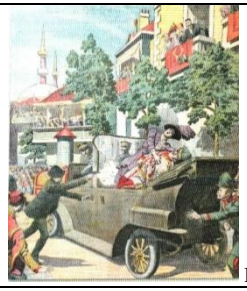
III WIELKA WOJNA 1914 – 1918				
	126			Mała reprodukcja obrazu „*Lenin – przywódca mas*” Walentina Sierowa Reprodukcja w dużym formacie i opisem na s. 137 Miniatura Fot. Na której jest Car Mikołaj II z żoną i córkami. W dużym formacie i opisem na s. 139
29. Europa zmierza ku wojnie				
	128			 Repr. „*Potwór morski, ulotka francuska z 1887 roku. Opisz ilustrację. Dlaczego Bismarck został przedstawiony w ten sposób?*”Kim są kobiety na mapie?
30. Wielka wojna (1914 – 1918)				
Zwycięstwo aliantów	134	„*Stopniowo jednak na froncie zaznaczała się przewaga ententy. Pogarszała się także sytuacja gospodarcza i społeczna państw centralnych. Mimo przestawienia całego przemysłu na produkcję dla armii (w fabrykach masowo zatrudniano kobiety i wydłużano czas pracy) coraz bardziej brakowało surowców, żywności i sprzętu wojennego.”*		 Repr. „*W czasie I wojny światowej kobiety masowo podjęły prace w przemyśle zbrojeniowym. Na zdjęciu kobieta mierząca kaliber pocisków w fabryce milicji w Wielkiej Brytanii. Zdjęcie z 1914 roku.”*
31. Rewolucja i wojna domowa w Rosji				
Przyczyny rewolucji	137			 Repr. „Lenin – *przywódca mas. Obraz Walentina Sierowa. Z jakiej grupy społecznej wywodzą się ludzie otaczający Lenina? Co na to wskazuje?”*
Przejęcie władzy przez bolszewików	139		Margines Dymek „*Okoliczności zamordowania rodziny carskiej bolszewicy starali się dokładnie ukryć. Przyczyniło się to do powstania wielu teorii dotyczących przebiegu mordu. Na zachodzie Europy co jakiś czas pojawiali się ludzie, którzy twierdzili, że są cudownie ocalałymi członkami carskiej rodziny Romanowów. Najczęściej podawali się za następcę tronu Aleksego lub jego córkę Anastazję*.”	 Repr. „*Car Mikołaj II z małżonką Aleksandrą i dziećmi, fotografia wykonana około 1912 roku. W marcu 1917 r. ar abdykował. Po przejęciu władzy przez*

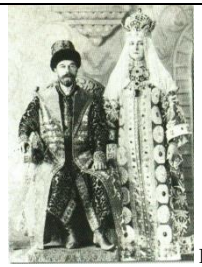
				bolszewików rodzina carska została aresztowana i wywieziona do Jekaterynburga na Syberii, a w 1918 r., na rozkaz Lenina, zamordowana."
32. Sprawa polska na początku I wojny światowej **Brak odniesień do kobiet**				
33. Droga ku niepodległości				
Odzyskanie niepodległości	145			 Repr. „*Rozbrajanie Niemców w Warszawie*, obraz Stanisława Bagieńskiego (…)"
„W skrócie"	147			Powtórzona reprodukcja ulotki ze s. 128 *„Potwór morski"*
PODSUMOWANIE				
	148			Miniatura fot. Mikołaja II z rodziną (powtórka ze s. 139)
Kalendarium				
	150	*„1889 – powstanie II Międzynarodówki"* *„1830- rewolucja lipcowa w Paryżu"*		Powt. plakat „*Swięto 1maja*" (s. 74) Powt. obraz „*Wolnosc wiodąca lud na barykady*" (s. 20)
	153	*„1901 – strajk szkolny we Wrześni"*		Powt. Pocztówka „*Dzieci z Wrześni*" (opis s. 113)

PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA T. Małkowski, J. Rześniowiecki, *Historia III. Podręcznik do gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2011,				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
V. I wojna światowa				
Wybuch wielkiej wojny. Wybuch wojny	235-236	*„Rankiem 28 czerwca 1914 roku z pociągu, który zatrzymał się na stacji w Sarajewie, wysiedli następca tronu Austro – Węgier arcyksiążę Franciszek Ferdynand oraz jego żona. (...) O 10.50 przed południem para arcyksiążęca jechała ulicami miasta. W pewnym momencie samochód przystanął; wówczas podbiegł do niego młody Serb i oddał dwa strzały z pistoletu. Żona następcy tronu, trafiona w brzuch, zginęła na miejscu, Franciszek Ferdynand, ranny w szyję, zmarł po przewiezieniu do rezydencji gubernatora".*		 Repr. *„Arcyksiążę Franciszek Ferdynand i jego żona wychodzą z ratusza w Sarajewie. Za chwilę wsiądą do widocznego na pierwszym planie samochodu; kilka minut później zostaną zastrzeleni".*
„Cała władz w ręce rad!"…				

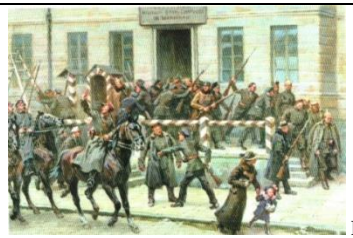
Upadek caratu	243			 Repr. *„Żołnierze rosyjscy wsiadają do pociągu (i na pociąg), który zawiezie ich na front (1914 rok). Mobilizacja armii rosyjskiej przebiegała znacznie sprawniej, niż przewidywały państwa centralne. Już w połowie sierpnia 1914 roku Rosjanie wkroczyli do Prus Wschodnich”.*
Rewolucja październikowa	245			 Repr. *„Kolejka do sklepu spożywczego (1917 rok)”.*
Wojna domowa i czerwony terror	249			 Repr. *„Car Mikołaj II z rodziną w areszcie domowym na Syberii. Zdjęcie z 1918 roku”.*
Koniec wojny. Skutki wojny	254	*„Wojna przyniosła natomiast poprawę położenia kobiet, które zyskały więcej samodzielności. W zastępstwie mężczyzn masowo podjęły one pracę w fabrykach, biurach, czy na kolei. Po 1918 roku w wielu państwach kobiety otrzymały prawa wyborcze. Jednak tysiące zostały wdowami, a kolejne tysiące straciły szanse na założenie rodziny”.*		

Niepodległa Polska. Przełom roku 1916	259			 Repr. *„Królestwo Polskie po akcie 5 listopada. Rysunek satyryczny z 1916 roku”.*
Niepodległa Polska. Odrodzenie państwa	260-261			 Repr. *„Rozbrajanie Niemców w Warszawie w 1918 roku. Obraz z 1937 roku”.* Repr. *„Defilada w Warszawie z okazji odzyskania niepodległości (listopad 1918 roku)”.*
Wielka wojna. Powtórzenie. Rola kobiet	263	*„W latach I wojny światowej kobiety zastępowały mężczyzn, którzy wyjechali na front. Dzięki temu zyskały znacznie więcej swobody niż dotąd. W wielu krajach po 1918 roku otrzymały prawa wyborcze”.*		 Repr. *„Angielka przy pracy w fabryce w czasie I wojny światowej”*

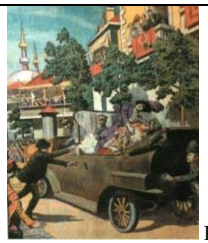
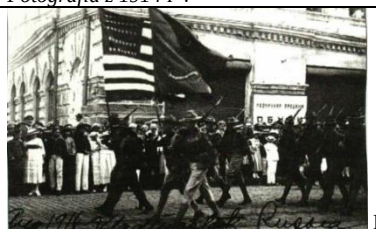
I WOJNA ŚWIATOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA J. Sikorska-Kulesza, *W kalejdoskopie dziejów. Podręcznik do historii. Wiek XIX, klasa III*, wyd. JUKA, Warszawa 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
Część IX Pierwsza wojna światowa				
1. Geneza i pierwsze lata Wielkiej Wojny				
Rywalizacja mocarstw europejskich	261			 Repr. *„Zamach w Sarajewie. Sięgając do encyklopedii lub Internetu, ustal*

				tożsamość głównych postaci przedstawionych na ilustracji. Opisz zachowanie osób obserwujących wydarzenie”.
2. Działania wojenne Brak odniesień do kobiet				
3. Wojna na zapleczu frontu - położenie ludności cywilnej				
Kobiety i dzieci	268	*„Wojna przyczyniła się do masowej aktywizacji zawodowej kobiet. Miejsca opuszczone przez żołnierzy wysyłanych na front zajęły kobiety oraz młodociani, a nawet dzieci. Był to jeden z czynników przyspieszających zmian w sytuacji kobiet. W wielkich zakładach Kruppa stanowiły one pod koniec wojny 40% pracowników. Wcześniej tak duży odsetek zatrudnianych kobiet był typowy jedynie dla fabryk włókienniczych”.*		 Repr. „*Kobiety w fabryce broni. Omów, co przedstawia zdjęcie.”*
Kobiety i dzieci	269		*„Omów sytuacje kobiet i dzieci powstałą w wyniku działań wojennych”.*	
4. Ostatnie lata walki i zakończenie I wojny światowej (1917-1918) Brak odniesień do kobiet				
Część X Rewolucje w Rosji w 1917 roku: lutowa i październikowa				
1. Rewolucja lutowa				
Geneza rewolucji	278			 Repr. *„Car Mikołaj II i jego żona Aleksandra. Opisz ubiór carskiej pary”*
Piotrogród - protesty głodowe i antywojenne	280			 Repr. *„Demonstracja robotników z Zakładów Putiłowskich w Piotrogrodzie, marzec 1917*”

Rewolucja lutowa. Abdykacja dynastii Romanowów	281			 Repr. *„Rodzina carska. Znajdź w Internecie informacje o losie rodzin carskiej po abdykacji. Ustal tożsamość osób uwiecznionych na fotografii.”*
2. Przewrót bolszewicki Brak odniesień do kobiet				
Część XI. Sprawa polska w I wojnie światowej				
1. Polacy i sprawa polska w pierwszym okresie Wielkiej Wojny (1914-1916)				
Wybuch wojny i próba wywołania powstania	292			 Repr. *„Przybycie Pierwszej Kompanii Kadrowej do Kielc. Jak, według Ciebie, mieszkańcy miasta potraktowali polskich żołnierzy?”*
Wybuch wojny i próba wywołania powstania	297			 Repr. *„Rosjanie opuszczają Warszawę. Jak reagują mieszkańcy na widok maszerujących Rosjan?”*
2. Umiędzynarodowienie sprawy polskiej - ostatnie lata wojny (1916-1918)				
Rada Regencyjna	302			 Repr. *„Komendant Piłsudski przybywa do Warszawy 12 XII 1916r. witany przez POW. Co można powiedzieć o członkach POW na podstawie zdjęcia? Jaki był stosunek witających do Piłsudskiego?”*

Komitet Narodowy Polski i Armia Polska Hallera	304			 Repr. *„Polski Czerwony Krzyż z Heleną Paderewską Jak sądzisz, co chciano upamiętnić?”*
Narodziny niepodległej Polski	306			 Repr. *„Stanisław Bagiński - Rozbrajanie Niemców na pl. Saskim. Kto uczestniczy w rozbrajaniu żołnierzy?”*
Społeczeństwo polskie w okresie powstań narodowych	309-310		*„Omów rolę kobiet w powstaniach i ruchu konspiracyjnym.(...) Jak sądzisz, dlaczego kobiety dopiero w XIX w. walczyły o równouprawnienie?”*	

I WOJNA ŚWIATOWA				
TYTUŁ PODRĘCZNIKA Zofia Bentkowska – Sztonyk, Edyta Wach, Człowiek i jego cywilizacja. Podręcznik do klasy 3, Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, Wrocław 2011				
Jednostka w podręczniku	**Nr strony**	**Tekst główny**	**Tekst poboczny i pomocniczy w tym źródła pisane, ciekawostki, zadania**	**Ikonografia, w tym reprodukcje, ilustracje, schematy, mapy**
VI. I wojna światowa				
Wybuch I wojny światowej. Świat przed wojną	220			 Repr. *„Produkcja amunicji w zakładach Vickers w Wielkiej Brytanii, 1913 r”.*

Przebieg działań wojennych	226			 Repr. *„Zabójstwo następcy tronu Austro – Węgier arcyksięcia Franciszka Ferdynanda i jego żony przez Gavrilo Principa w Sarajewie, 28.06.1914 r., ilustracja z francuskiego tygodnika L'ilustartion, 1914 r."*
Rewolucja lutowa i przewrót październikowy w Rosji				
Rewolucja lutowa	235			 Repr. *„Demonstracja ludności w lutym 1917 r. w Piotrogrodzie*."
Umacnianie władzy bolszewików	240			 Repr. *„Car Mikołaj II z rodziną. po przejęciu władzy przez bolszewików Mikołaj II został przewieziony wraz z rodziną na Syberię. Więziono go w Tobolsku, a następnie w Jekaterynburgu na Uralu, gdzie w nocy z 16/17. 07. 1918 r. z rozkazu Lenina i Rady Komisarzy Ludowych został razem z żoną i pięciorgiem dzieci zamordowany. Fotografia z 1914* r".
Państwa zachodnie wobec rewolucji w Rosji	241			 Repr. *„Przemarsz oddziałów amerykańskich ulicami Murmańska, 1918 r".*
Rewolucja lutowa i przewrót październikowy w Rosji.	242		Paul Johnson, Historia świata (od roku 1917), Londyn 1989. Opinie o Leninie*: „Krupska (żona Lenina) potwierdza jego ascetyzm, opowiadając, jak wyrzekł się wszystkiego, co lubił: jazdy na*	

			łyżwach, studiowania łaciny, szachów, nawet słuchania muzyki, po to by całkowicie skoncentrować się na swojej pracy politycznej" (...).	
Polacy w czasie I wojny światowej				
Formacje wojskowe	251			 Repr. *„Wjazd Józefa Piłsudskiego na czele 1. Pułku Legionów Polskich do Kielc w sierpniu 1914 r., obraz Stanisława Kaczora – Batowskiego, 1918 r".*
Orientacje polityczne	251	*„Polska lewica rewolucyjna uważała, że kwestia polska powinna być rozwiązana w rewolucji międzynarodowej. Jej działacze przewidywali uwolnienie wszystkich narodów Europy od wszelkiego ucisku – społecznego i narodowego. Wyrazicielami tych poglądów byli: Feliks Dzierżyński, Róża Luksemburg, Julian Marchlewski."*		
Koniec I wojny światowej				
Klęska Niemiec	254			 Repr. *„Rozruchy ewolucyjne w Niemczech, XI 1918 r. Zbuntowani marynarze i żołnierze na ulicach Berlina"*
Bilans wojny	258	*„Mobilizacja milionów mężczyzn zmusiła do pracy rzesze kobiet, które do tej pory prowadziły domy i wychowywały dzieci. Spowodowało to ogromne zmiany w świadomości społecznej, zwiększyło niezależność kobiet i nasiliło żądania równouprawnienia"*		